

ვასტანზ კოტეტიშვილი.

ქართული ლიტერატურის
იზტორია

ნაწ. მე-III

გამომცემლობა
„მეცნიერება საქართველოში“
ქუთაისი, რთბა ლიუქსემბურგის ქ., № 10.

მასტანზ კოტეტიზვილი

ქართული ლიტერატურის
ისტორია

ნაწ. მე-III.

ქუთაისი
კომუნალური მეურნეობის ხტაზბა
1927

ნებადართულია მთავრსამლიტგამის მიერ თბილისი № 838. ქუთაისი № 310.

ტირაჟი 5000.

მე 80—90-იანი წლები და ჩვენი ცხოვრების ამოცანები.

წინა თავებში, როდესაც შევეხეთ მე 60—წლებს, ჩვენ უკვე გვექონდა საუბარი იმ ახალი იდეების შესახებ, რომლებიც ილია ჭავჭავაძის მეტაფორებით შემოიტანეს ჩვენში „თერგ-დაღეულებმა“. ეს იყო—ხალხის სასარგებლო სამსახური და ახალი ცხოვრების შექმნა ახალ ეკონომიურ და საკულტურო პირობების მიხედვით. ეს ლოზუნგები ნელ-ნელა გავიდნენ ავტორთა ვიწრო წრიდან, უფრო ფართოდ გაიშალნენ და თავის გარშემო დარაზმეს ჩვენი ცხოვრების მესვეურთა ახალ-ახალი კადრები. ჰბღებოდა ერთგვარი დიფერენციაცია, და ნაწილობრივ უკვე ვნახეთ ამ მოვლენის ნაყოფი, როდესაც „დროება“—„კრებულის“ შესახებ ელაპარაკობდით. ამის შემდეგ კიდევ გავიდა ხანი, და არჩ. ჯორჯაძის თქმისამებრ, „ვინც მესამოცე წლებში მობრძოლ შეიღების საქმეს ასრულებდნენ, მეოთხმოცე წლებში უკვე „მამების“ ადგილი დაიჭირეს, რომელთაც მოწინააღმდეგენი გაუჩნდნენ, ახალი თაობის წარმომადგენელი“. მართალია, ეს ახალი თაობა იმავე ილია ჭავჭავაძის და მის თანამებრძოლთა კალთიდან არის გამოსული, მაგრამ ვიმეორებთ, რომ დიფერენციაცია მოხდა, და ის, რაც ილია ჭავჭავაძის მიერ კუმშად იყო ნათქვამი, გაშლის გზას დაადგა, დანაწილება მოითხოვა.

ვინ იტყვის, რომ ილია ჭავჭავაძის თაობამ გლახობის საკითხი ძირეულად არ აღძრა? მაგრამ მაინც გამოვიდა ცალკე ჯგუფი, რომელსაც ჩვენში „ტეტიათა მოტრფიალენი“ შეარქვეს და იწყო სრულიად დამოუკიდებელი მოღვაწეობა. ან ვინ იტყვის, რომ საწარმოო იდეებით გატაცება უცხო ყოფილიყვეს იმავე მესამოცე წლების მოღვაწეებისათვის? განსაკუთრებით ნიკო ნიკოლაძისა და გიორგი წერეთლისათვის, ლაფრენტი არდაზიანს რომ თავი დავენებოთ? მაგრამ აქაც, მაინც გამოვიდა ახალი თაობა, რომელსაც „მესამე დასის“ სახელით ვიცნობთ, და ორივე შემთხვევაში, ამ მიმართულებათა ჩასახვა და სამოქმედო ასპარეზზე გამოსვლა ფრიად მნიშვნელოვანი და პროგრესიული მოვლენა იყო. ხოლო ის რომანტიული სულის საღმობა, რაც ღრუბელივით ავლია მესამოციანების შემოქმედებას, გადმოეცა ე. წ. „ნეორომანტიკოსებს“, რომელნიც თითქოს ანტიპოდად გაუჩნდნენ ახალი ცივილიზაციის აპოლოგეტებს. ისე რომ, შემდგომი ლიტერატურა მოსჩანს როგორც იმ დიდი ღერის გან-

შტოება, რომელსაც მესამოცე წლების ლიტერატურა წარმოადგენს. ეს იყო ორგანიული პროგრესიული განვითარება, ზოგადის დაყოფა ცალკე ფუნქციებად, რაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში არის შესაძლებელი, თუ ენერჯის წყარო მდიდარია და მრავალ-გვარი. ეს იყო ერთგვარი ლიფერენციაცია, ერთგვარი, თუ გნებავთ შრომის განაწილება, რომ უფრო ინტენსიურად წარმოებულყო იმ გონებრივ-ზნებრივი და ეკონომიური ამოცანების გადაჭრა, რომელნიც ჩვენი სინამდვილის წინაშე აღიმართნენ ამ პერიოდში. თანაც, ეს დანაწილება სხვა გარემოებითაც იხსნება. ის „ახალი თაობა“, რომელსაც ილია ჭავჭავაძე მეთაურობდა, ბოლომდე ვერ მიჰყვა იმ ახალ ლოზუნგებს, რომელიც ჩვენს ცხოვრებასა და ლიტერატურაში შემოიტანა. თითქოც შენელდა კიდევ ის გზნება, რომლითაც ამ „ახალმა თაობამ“ დაიწყო თავისი საქმიანობა. ცხოვრება კი ახალ და ახალ ამოცანებს იძლეოდა, რასაც ლიტერატურაში უნდა გამოხმაურება ეპოვნა. ახალი თაობაც სხვა გაჩნდა, რომელთან შედარებით ჩვენი მესამოციანენი უკვე მამებად გამოიქვირებიან. ამ ახალ ხალხს კიდევ თავისი საკუთარი გზნება ჰქონდა, საკუთარი მსოფლმხედველობა, რაც აუცილებლად ლიტერატურაში უნდა გამოჩენილიყო. მათ არ აკმაყოფილებდათ ის კულტურული მიღწევანი, როგორც თეატრი, პრესა; რაც მესამოციანების დედაწილს შეადგენდა უმთავრესად. ჩვენი ქვეყანა¹⁾ უფრო მეტსა საჭიროებდა, და განსაკუთრებით ფართო მასის ჩაბმას ეროვნული ცხოვრებისა და კულტურულ წინსვლელობის საქმიანობაში. „გარდა ამისა, აღმოჩნდა, რომ ინტელიგენცია, უმთავრესად თავად-აზნაურობისაგან შემდგარი, დაშორებული იყო ხალხზე, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ინტელიგენციას აღფრთოვანებდა საუკეთესო იდეალები. მაგრამ იდეალი და მისწრაფება მოღვაწეების თითქოს ერთს წრეში ტრიალებდა, მოღვაწეების სოციალური მდგომარეობა კი სხვა წრეში იმყოფებოდა. და აღმოჩნდა სიტყვისა და საქმის წინააღმდეგობა, აღმოჩნდა წინააღმდეგობა იდეალისა და სინამდვილისა, აღმოჩნდა, რომ საქართველო, როგორც წოდებრივ წყობილების ქვეყანა, ისე ადვილად ვერ გამთელდება, და ვერ დაივიწყებს თავის შინაურ მოუწყობლობას, რომლის მოწესრიგებისათვის თავად-აზნაურულ ინტელიგენციას ძალა არ შესწევდა“.¹⁾ მათ მემკვიდრეებად გამოვიდნენ ე. წ. „ტეტიათა მოტრფილენი“, ანუ „ღიაკენის შვილები“, რომელთაც იდეოლოგიურად ახალი არაფერი შეუქმნიათ, მაგრამ ახალი კოლორი კი შემოიტანს ჩვენს ლიტერატურაში, ახალი სიკაცხლე და ნამდვილობა.

¹⁾ იხ. არჩ. ჯორჯაძე, წ. II, გვ. 9.

მესამოციანეთა ფართო და ზოგად პროგრამიდან, მათ ერთი მუხლი აიღეს, და გამუდმებით მასზე სწერდნენ, ფიქრობდნენ და საქმიანობდნენ. რასაკვირველია, ეს მოვლენა რუსული გავლენით მოჰხდა, მაგრამ ეს გავლენაც რომ არა ყოფილიყო, მაინც ასეთი თან-მიმყოლობით უნდა მომხდებოდა რიყო თაობათა იდეური თუ პრაქტიკული ცვლენა. ის ხალხი, რომელსაც „მესამოციანები“ აიდეალებდნენ, რომელთა ამაღლებას, ყოველი სიკეთით ავსებას ისინი მტკიცე აღთქმად ისახავდნენ, აი ის ხალხი, უკვე, შედარებით აქტიურ გზაზე არის გამოსული. ე. ი. ის ხალხი რაღასაც აპირებს. „Мужики идут с топорами, что-то страшное будет“, ასე სწერდა დოსტოვესკი, და ჩვენშიაც ამის მსგავსი მდგომარეობა იწყებოდა. ხელშესახები რასაკვირველია ვერ არაფერი იყო, მაგრამ განთავისუფლებული ყმები გულით რაღაც დიდ ბოღმას ატარებდნენ, და ამ სიმძიმეს ვერ შეუმსუბუქებდა, კაბინეტებში, შებრალების ტონით დაწერილი, თუნდ ძალიან ლამაზი ლექსები და მოთხრობები. საჭირო იყო ამ „შავ მასასთან“ ახლო მისვლა, მისი ფიქრის გაგება, დამძობილება და საქმე, უპირველეს ყოვლისა. ჩვენ ზემოდ ვნახეთ, რომ 70 წლებში, ეს პრაქტიკიზმი მართლა რომ „წყეულ“ კითხვად იყო გადაქცეული, მაგრამ მხოლოდ „მეყველეთა საზოგადოება“ და „სოფლის კრედიტი“ არა კმარადა გლეხი კაცის ასამაღლებლად და მართლა გასანთავისუფლებლად. უფრო საჭირო იყო ხალხში სიარული, შეგნების გამოღვიძება, ბრძოლისათვის მომზადება. და ჩვენ ვხედავთ, რომ აქა-იქ უკვე არსდება ფარული საზოგადოებანი, ჩნდებიან სარევოლიუციოდ განწყობილი პირები, რომელთაც დიდი მოქმედებისათვის გული ერჩით და ხალხის კეთილ-დღეობისათვის თავ-განწირულება სწადიანთ. ისინი ჩქოროლვით ადევნებენ თვალ-ყურს რუსეთის რევოლიუციონერთა მოძრაობას, გარიბალდის ბრძოლა მოქმედების სახარებად დაიხსენს; თუ შეიძლება ასე ითქვას, ხოლო პარიზის კომუნის დამარცხებამ, აქ, ჩვენებსაც ისეთი ტკივილი აგრძნობინა, რომ ჩვენი ახალი თაობა ფიქრით გადადიოდა პარიზის ქუჩებზე და ბარკადებზე სიკვდილი საოცნებო საგნად მიაჩნდა.

მაგრამ მარტო ოცნებით ხომ არ ირთობდნენ ისინი თავსა. პირ-იქით. რევოლიუციის შემდეგ აღმოჩენილი მასალები, და განსაკუთრებით ჟანდარმერიის ოქმები, საუკეთესოდ გვიჩვენებენ, თუ როგორი სარევოლიუციო მოძრაობა იყო დაწყებული ჩვენში 80—წლებში, რომელსაც მეთაურობდნენ მიხ. ყიფიანი, ეგნატე იოსელიანი, ისიდორე ქიქოძე, ანტონ დავით და ჭაიხოსრო ფურცელაძენი, მღვდელი სამადაშვილი, ლევან ჩერქე-

ზიშვილი, ალექსანდრე მაყაშვილი, ვარლამ გაბიჩვაძე, რომანოზ ფავლე-ნიშვილი და სხვანი... რომელნიც რუსეთის ცენტრებთან იყვნენ დაკავ-შირებულნი, განსაკუთრებით პეტერბურგთან, სადაც იმყოფებოდნენ რუსე-თის მასშტაბით ცნობილი ქართველი რევოლუციონერები: გიორგი ზდა-ნოვიჩი (მაიაშვილი), ცოციშვილი, ჯაბაღარი და ჩიკოაძე. ეს ჩვენი „ხალ-ხოსნების“ ფარული საზოგადოებანი ცოცხალ კავშირით იყვნენ გაღებულ-ლი რუსეთის ასეთსავე საზოგადოებებთან, უთანხმებდნენ ერთმანეთს მო-ქმედების გეგმას, რუსეთიდან საქართველოში ეზიდებოდნენ აკრძალულ წიგნებს, პროკლამაციებს, ევროპიდან საიდუმლოდ შემოჰქონდათ სტამბა, იმართებოდა კონფერენციები, როგ. მაგ. ქვიშხეთში, ლიახვის პირად, ქუთაისში, ოზურგეთში, და სხ... ერთი სიტყვით, ნამდვილი არა-ლევგა-ლური მუშაობა იყო გაჩაღებული. მათი „პროპაგანდისტები ხალხში ავრცე-ლებენ შემდეგ იდეას: ხელმწიფის კანონით ხალხს ახდევინებენ დიდძალ არაპირდაპირ გადასახადს მოწმობისთვის, პატენტისათვის და სხ... და ეს გადასახადი ყოველ წლობით იზრდება. მთავრობა იგონებს ახალ-ახალ გადა-სახადს, რომლის მთელი სიმძიმე აწევება მუშა ხალხს, მას არა აქვს საშუა-ლება ამოდენა გადასახადის გადახდისა და ტყავს აძრობენ მას. მშრომელი ხალხის ოფლით მონაგარს, რასაც კი მოიყვანს იგი მიწის დამუშავებით, — თესვით, მკით, გაღეწვით, გინდ ისეთი მძიმე მუშაობით, როგორც არის ტყის მასალის დამზადება და სხვა სამუშაო, რომელიც საჭიროა ადამიანის არსებობისათვის, ყველა ამას ითვისებს ხაზინა და მემამულენი, ხალხი კი რჩება მშიერ-მწყურვალი და სიღატაკე სულს უხუთავს მას. რატომ უნდა არჩინოს ამ მშიერმა ხალხმა მეფე და ინტელიგენცია. თვითონ კი ვაებასა და წვალებაში დალიოს სული? უკეთუ მეფე არ იქნება, არ იქნება არც მთავრობა და არც მისი კანონები, მაშინ ყველანი თანასწორნი იქნებიან. გადასახადს ძალით არავენ გადაგახდევინებთ, ხალხის საჭიროების დასა-ფარავად იქნება საზოგადო თანხები, რომლიდანაც საჭიროების მიხედვით დაკმაყოფილდება ხალხი. ამიტომ, მთელი მშრომელი ხალხის საბედნიე-როდ, საჭიროა მონდობება, ერთმანეთის მხარის დაჭერა, რათა განვა-ხორციელოთ ასეთი წესწყობილება.

ძველი უნდა დავამხოთ და ახალი აღვადგინოთ, რომ მშრომელი თვით იქნეს თავის ნაშრომის ბატონი. მღვდლები ცრუობენ, როდესაც გეტუბნიან: თითქო მეფე ღვთისაგან იყოს დადგენილი, თითქოს ხალ-ხის ბედ-იღბალი მისთვის განგებას ჩაებარებინოს და ამ უღელ ქვეშ, ყო-ველგვარი ტანჯვა-წვალების მორჩილებით ატანა მშრომელი ხალხის აუ-

ცილებელი ბედისწერა იყო. ამას ისინი სჩადიან, რათა შეფეხს აამონ და ამისათვის შესაფერი ხასყიდელი მიიღონ ¹⁾“ და სხ. ეს უკვე მოწოდება იყო, არსებული წყობილების დასამზობად, რაც ატმოსფეროს აღელვებდა, რაც მჭკროლავ განწობილებასა ჰქმნიდა და ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებას ეპრებოდა როგორც კიდევ ახალი დამანაწილებელი მიზეზი, კვლავ ახალი დაჯგუფებისა და შეკავშირებისათვის. შეუძლებელი იყო, რომ ამ არალეგარულ მუშაობას ლეგალურ ჟურნალისტიკაშიც არ ეპოვნა თავისი გამოცხილი, რე ჩვენ ვხედავთ, რომ ეს მოძრაობა პრესის საშუალებითაც მკლავდება, რე 1881 წელს არსდება ჟურნალი „იმედი“. ამ ჟურნალის გარშემო თავს იყრის ასე ვთქვათ, სამწერლო დემოკრატია, რეგ. მაგ. მიხ. გურგენიძე, გრ. ყიფშიძე, ან. ფურცელაძე, სოფ. მაგლობლიშვილი, ვინმე „ტატალა“, სტ. ქრელაშვილი, ხიზანაშვილი და სხვანი. ამ ჟურნალმა მართალია ორ წელიწადზე მეტი ვერ იარსება, და თავისი იდეური შინაარსიანობით თუ სხვა რამ ღირსებით ღიდი არაფერი შეუძენია ჩვენი ლიტერატურისათვის, მაგრამ ეს მოვლენა მაინც მნიშვნელოვანი იყო. ეს ჰკავდა ერთგვარ ლაბორატორიულ მუშაობას, სადაც ბევრი ცდა ამოად მიდის, მაგრამ „ამაოების“ შედეგად, ღიდი მიღწევებს ვიღებთ. „იმედი“ მეტად ღარიბი იყო, როგორც ესტეტური საუნჯეებით, ისე მეცნიერული მოსაზრებით და პოლიტიკური მხედველობით. მაგრამ ყველა ამ ნაკლს ისყიდიდა ის მაგარი საფუძველი, რომელზედაც ისინი მტკიცედ დადგნენ. ეს იყო მშრომელი ხალხი, რომლის გათვითცნობიერების ისტორიაში „იმედი“ ერთ თვალსაჩინო ადგილთაგანს დაიჭერს. და აი, ეს ჟურნალი, თავისი „პლებიური“ მოდგმის თანამშრომლებით, მიუხედავად იმისა, რომ ის თვორიულად ახალ რაიმეს არაფერს იძლეოდა, მაინც ოპოზიციის თავშესაფერად იქცა და ქართველ ინტელიგენციას ყველა გზებზე ჩაუსაფრდა.

ვერ ვიტყვი, რომ „იმედის“ გარშემო შემოკრებილი მწერლები ორიგინალურ აზროვნებას იჩენდნენ. მათ ნაწერებიდან გარკვეულად მოსჩანს რუსი ნილილისტის სახე, რომელიც ყველაფერს უარჰყოფს, ბრძოლის სურვილით შეპყრობილი და ხელ-აქნეული. ყოველი მათი სიტყვა მკვანება, ხშირად ზერელე. მათ მიერ წამოყენებული ბრალდებები გაბრაზებული ავტორების კილოს ააშკარავენ, მაგრამ არ შეიძლება, რომ ამ მოვლენაში, ღიდი ამბების მოლოდინი არ დაინახოთ. „იმედის“ ნილილისტური პროტესტანტობა ჩვენთვის საინტერესოა როგორც ხალხის წიაღიდან გამოსულ ინტელიგენციის გულის-ნადები, რომელსაც კარგათ

¹⁾ იხ. „რევოლიუციის მატინე“. № 1. (11) 1926 წ. გვ. 60—80.

ვერ უთქვამს თავისი სათქმელი. საამისო არც ცოდნა აქვს და არც გამოთქმის გამახვილებული საშუალება, მაგრამ იცის დაკმაყოფილების ის გზები, რომელსაც ახალი ქვეყნის, პერსპექტივა შლიდა. ეს გზები ხალხის გულიდან ამოდიოდა და ისევ ხალხისკენ ბრუნდებოდა. და აქ, უპირველესად ყოვლისა, ხელ-შესახები დახმარება იყო საჭირო, და არა კაბინეტური პროპაგანდა და მძალადი თეორიების საართულები. „იმედმა“ ეს პოზიცია დაიჭირა და იქიდან დაიწყო შეტევითი ბრძოლა ყველას წინააღმდეგ, ვინც მასთან არ იყო. იგი სწერდა:— „მთელი ხალხი სწყდებოდა სიმშლითა და უმოსავლობით, ამ დროს ჩვენი მწერლები გაცხარებული ბაასობდნენ ტიერზე და გიზოზე; ხალხს ავიწროებდა და სტანჯავდა ათსანაირი უსამართლობა მოსამართლეებისაგან, მწერლები აღტაცებულინი მოგვეთხრობდნენ ლუი-ბლანებზე, როშფორებზე და გამბეტებზე. ხალხი იწვებოდა და იდაგებოდა უთვალავი ხარჯისა და ბეგრებისაგან, მწერლები კი ბოკლისა და დარვინის თეორიების მეტს ვერასაჰპოვებდნენ სალაპარაკოდ“—... ეს კილო ანტონ ფურცელაძის კილოსა ჰგავს, თუმც უფრო მოუხეშავია და დახშული. დარვინის თეორია არ უნდათ, რევოლიუციისაზე და პოლიტიკისაზე წერა არ აინტერესებთ, მათ უნდათ მხოლოდ „ხალხის გაქირვებაზე“ ლაპარაკი, და ისეთ ვიწრო და შინაურ ფარგლებში, როგორც ჩვენი სოფელია და მისი „უთვალავი ხარჯები და ბეგარა“. რასაკვირველია, ასეთი უარყოფით იხინი ხალხს ვერ დააყენებდნენ შეგნების დიდ გზაზე, რადგან ეს უკანასკნელი ბუნების-მეტყველების ცოდნასაც მოითხოვს, პოლიტიკისისაც, მაგრამ ჩვენი „ლიაკენის შვილები“ არც ისე დახელოვნებულნი იყვნენ, რომ მათს შეილდს, ისარი შორს გაეტყორცნა. მათ უნდოდათ „დღევანდელი“ დღე, შედეგების სასწრაფო მოსპობა, და ამ საქმის სამსახურად მოუწოდებდნენ ყველას.

*
* *

უნდა ითქვას, რომ „იმედის“ ჯგუფის გამოსვლას, „მესამოციანები“ ერთგვარი აბუჩა კილოთი შეხვდნენ. ისინი ზემოდან გადმოჰყურებდნენ ამ ლიაკენის „შვილებს“ და ეუცხოებოდათ მათი გამოსვლა სალიტერატურო ასპარეზზე. მართალია, მათი იდეოლოგია დემოკრატიული იყო, ზოგჯერ რევოლიუციონურიც, მაგრამ მანამდე, ვიდრე თვით იყვნენ ხალხის ბედის ხელმძღვანელები. მაგრამ, როდესაც ამ მხრივ მათ მეტოქეები გამოუჩნდნენ, და ისიც პლებეური ელემენტები, მათ ეს თითქოს იუკად-

რისეს და აკაკი წერეთლის პირით, მოიწადინეს კიდევ მათთვის შესაფერი ადგილის ჩვენება. ეს აღარ იყო იდეოლოგიის საკითხი. აქ ტრადიციამ იჩინა თავი და იმ ჩვეულებრივმა მოვლენამ, რასაც თეორიისა და პრაქტიკის გაყრა ეწოდება. ხალხი, კარგი იყო გაიდელბულები. მაგრამ როცა სინამდვილეშიც, ტყაპუჭიანი და ქალამნიანი გლეხი თავს იმალებდა, ეს, ცოტა არ იყოს კუდათ ჰხვდებოდა ჩვენი ლიტერატურისა და საზოგადო ცხოვრების არისტოკრატ მეთაურებს. მით უმეტეს, როდესაც მათ სიტყვას, ერთგვარი უნდობლობაც დაუხვდა ხალხის მხრივ. ამაზედ იყო, ილია ჭავჭავაძე რომ „ოთარანთ ქვრივში“ არჩილს აღაპარაკებს: — „საკვირველი ის იქნებოდა, რომ ეგ არ ეთქვათ (უნდობლობაზეა აღაპარაკი. ვ. კ.) ისინი თავის მხრით მართალნი არიან. ჩვენს შუა ხილია ჩატეხილი: ისინი იქით ნაპირას დარჩნენ, ჩვენ აქეთ; შორი-შორსა ვართ და თვალი ერთმანეთისათვის ვეღარ მიგვიწვდენია, თვალი მართალი და უტყუარი. რად უნდა გვიკვირდეს, რომ იმ სიშორეზედ კაცს კაცი მარგილად ჰგონია და ღეთის მსგავსებით შექმნილი სახე ადამიანისა ელანდება, როგორც ერთი ტყლაპი რამ. ამ დიდ მანძილზე განა ცოტა რამ არის, რომ უღონო თვალს თეთრი შვეად აჩვენოს? ჩვენ კიდევ ხედვა გაძლიერებული გვაქვს, ღურბინდით შეგვიძლიან ყურება და ეგ ღურბინდი სწავლაა და ცოდნა. ისინი მაგასაც მოკლებულნი არიან... ჩვენი მადლი, ჩვენი კეთილი არა სწამთ, არა სჯერათ, ერთიც და მეორეც ჩვენგან უკვირთ, ეუცხოვებათ. რათა და რისთვისაო? იკითხავენ ხოლმე. კეთილისათვის? რად მიზამს კეთილსაო, ჩემო რაოვო? და აი, სწორედ აქ არიან მართალნი. მართლა და ჩემო რაოვო? ჩვენ ვინ და ისინი ვინ? ორი სხვადასხვა ქვეყანაა. შორი-შორსა ვართ მეთქი... იმათს ტირილსა და ლხინს ცალკე ლობე ავლია, ჩვენსას ცალკე. გული გულს ვეღარ მიგვიკარებია, ვეღარ მიგვიხვედრებია, და რად უნდა გვიკვირდეს, რომ ერთმანეთისა არა გვესმის-რა. აბა ერთი მითხარ: რა დადის ეხლა ჩვენ შუა? მარტო პრტყელი ენა მწიგნობრისა—მე ჩვენისთანა კაცს მწიგნობარს ვეძახი.—მარტო პრტყელი ენა მეთქი მწიგნობრისა და ხარბი ხელი გაუმადლარისა. ამისთანა მოციქულები აბა კარგს რას დაგვაყრიდნენ“... ილია ჭავჭავაძის ეს ღრმა ანალიზი საეცებით ააშკარავებს იმ ურთიერთობას, რომელიც არსებობდა იმ დროს სიბარიტ „მესამოციანებსა“ და პლებეი „მეოთხმოციანეთა“ შორის. ეს თითქმის იმავე მოვლენის განმეორება იყო, რასაც რუსეთში ვხვდებით. „ბურსაკ“ დობროლიუბოვს, რომელსაც ხალხის გული შინაურ ქვეყანასავით ჰქონდა გადაშლილი, რომელიც

თვით „პლებეი“ იყო, არ ესმოდა ტურგენევის, ბოტკინის და სხვა ბატონ-კაცურად აღზრდილ ლიბერალების ლიბერალობა და არცა სჯეროდა. დემოკრატ დობროლიუბოვს ეჩოთირება მდიდრულ რესტორანის ატმოსფერო, ლიკიორები და ნაირი სასმელები, „კელკომოსები“; მას ეზიზღება შეზარხოშებულ „ბოიარინ-მწერლების“ ოხუნჯობა, და ვერავეთარი ლოდიკის ძალით მას არ შეუძლიან ჩაიკლას გულში ეს ზიზღი და მძულვარება. რა უყოთ, რომ გრიგოროვიჩი და ტურგენევი იმ რაზმის მწერლები იყვნენ, რომელნიც, ბატონ-ყმობის გაუქმების წინ სწვრდნენ და მოქმედებდნენ მონაობის წინააღმდეგ. „კელკ-მოსებს“ და ლიკიორებს მიანიც ვერ აპატიებს დობროლიუბოვი, რომელიც, როგორც ნამდვილი, „სწორ-ხაზიანი“ დემოკრატი, „სიბარტობას“ და „ლიკიორებს“, რომლებითაც შეექცეოდნენ მწერლები, ხალხის დამშეულობის და უვიცობის საკითხთან აკავშირებდა“¹⁾).

ანალოგიური მდგომარეობა შეიქმნა ჩვენშიაც, და „იმედმა“ დობროლიუბოვის ლოდიკით დაიწყო თავისი პროტესტანტობა.

— „რატომ უკვირს უ. აკაკის, რომ „მღვდლის შვილები“ და „დიაკვნები“ სალილერატურო ასპარეზზედ გამოსულან? ეს ხომ უეჭველად ასე უნდა ყოფილიყო! მაშ ვის შეეძლო აკაკის და მის ამხანაგების მწერლობის ანდერძის აგება? ყოველივე წესის აგება მხოლოდ მღვდელ-დიაკვნებს შეუძლიანთ და ბედის-წერამაც საქმე ისე მოიყვანა, რომ „იმედში“, რომლის დანიშნულებაც არის-დასთრგუნოს ყოველგვარი გონებითი, ზნეობითი და მოქმედებითი მახინჯობა, მაშასადამე მწერლობისაც, მიიღებენ მონაწილეობას „დროება-ივერიისაგან“ მოძულებულნი „დიაკვნები“-ო...²⁾ ეს უკვე პოლემიკა აღარ არის, რომ მოწინააღმდეგეს მოუსმინო და საკუთარი პოზიციის სიავ-კარგე შეაფასო. აქ სულ სხვა-გვარი, დაჯერებულ კაცის კილო ისმის, რომელიც ჯიუტობს და ლოდიკურ არგუმენტაციაზე ძლიერ, ემყარება იმ შინაგან ხმას, რომელიც სულ სხვა ნიადაგზე არის ნაზარდი. ეს ხმა არის ის შეურიგებლობა, რომელიც წოდებრივი წინააღმდეგობით იყო ნაკვები, და რომელსაც ვერ ჩაჰკლავდა ვერავეთარი ძალა; გარდა თვით წოდებრივობის მოსპობის ფაქტისა. „შორი-შორსა ვართო“, აქ უნდა ვეძიოთ ყოველივე შეურიგებლობის, უნდობლობის და პროტესტანტობის საფუძველი. რა უყოთ, რომ „იმედლები“ კიდევ არ იყვნენ ნამდვილი ხალხის წარმომადგენლები. რა უყოთ, რომ ამ ხალხზე

¹⁾ იხ. არჩ. ჯორჯაძე. წ. II, გვ. 21.

²⁾ იხ. „იმედი“, 1881 წ. № 2.

„მაღლა“, ერთი საფეხურით მაინც იდგნენ. ეს ამ შემთხვევაში არ არის საინტერესო. საინტერესო ის არის, რომ თავად-ზნაურობას ებრძვიან როგორც წოდებას, ებრძვიან, როგორც ამ წოდებრივი ჩვეულებების შემომტანთ ლიტერატურაში, ებრძვიან თუ გნებავთ როგორც უნიადაგო ელემენტს. და ებრძვიან არა მხოლოდ თანაშემედროვეებს, არამედ წარსულებსაც, ისტორიას აპირქვევებენ.

— „ჯერ იყო და, რა წამს ქართული ასოებით სიტყვების გამოხატვა მოახერხეს ჩვენმა მწერლებმა, მაშინვე ამოირჩიეს კერპად დაღალ-კაყვებიანი ქალები და ამღერებდნენ, ფეხთა მტვრად უხდებოდნენ და უკმევედნენ მათ საკმელსა, იყვნენ განცვიფრებულნი და გამვლელ-გამომვლელსა ჰკითხავდნენ: ვარდი და მშვენიერი ქალი რომ ერთად დასვა, — რომელი რომელსა სუნავს, — ვარდი ქალსა თუ ქალი ვარდსაო? როდესაც დაინახეს, რომ ამ ფრიად მაღალ-ღირსებიანი კითხვის ახსნა ვერაფერს მოახერხა და არც არავის სცხელოდა მისთვის, ახლა მიჰყენენ სამშობლოს გაზეიადებასა და იმის ქებას, თავიანთი ცარიელი სიტყვების რახა-რუხით გახურებულნი, ყველას პირში ახლიდნენ — „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა“? „ერი გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედი-სა“... მიჰყენენ იმ ღრმა შეხედულების გამოკვლევას, თუ რომელ სიტყვას ამოირჩიეს ქართველი გლეხი, როდესაც ის მიუგოვრდება თავის საყვარელს, — „პოპოლუსტას“ თუ „აგრემც შენ კი გენაცვლები“? და ერთხმად ამტკიცებდნენ, რომ ქართველი გლეხი, ერთ „აგრემც შენ კი გენაცვლები“-ს არ გასცვლის ათას „პოპოლუსტაზე“. ნელ-ნელა, ღვთის მოწყალბით, გადავიდნენ აქედან იმაზე, რომ დაუწყეს დაცვა ქართულ ჩვეულებას, ქართულ ენას; დაფა-ზურნას, ქიანურს და სტირებს, თითქოს ქვეყანაზე, გარდა ათასში ერთი მახინჯებისა, მოიძებნებოდეს სალი კაცი, რომელსაც ან თავისი სამშობლო არ უყვარდეს, და იმისი ენა, ანუ კიდევ, თითქოს მოიძებნებოდეს რომელიმე სულელი, რომელიც ჩვენ მოგვედავებოდა ან ენას, და ან სხვა რაიმე ქართულს, ან გინდა მოძებნილიყოს ასეთი სულელი, თითქოს იმას შეეძლოს, რომ წაგვართვას, გამოგვწუნოს ის, რაც ჩვენს სხეულს შეუთვისებია და ბუნებად გადაქცეულა. ჩვენ სულ ყველამ კარგად ვიცოდით, რომ რაც წასართმევი გვქონდა, ყველაფრიდამ ცარიელზე დაგვევა ისტორიამ და დავეინარჩუნა ის, რასაც სიკვდილის მეტი ვერაფერს ხელს ვერ ახლებს. ვიცოდით ეს და ვაკანტურბდით თავებს — მართალს ბრძანებენ ჩვენი ბატონები, — ქართული ენა არ უნდა დაივიწყოთო. როდესაც ჩვენი მწერლები დარწმუნ-

დნენ, რომ თავიანთ უაზრო აზრების გავრცელება სულ ტყუილი ყოფილა, რადგან ეგ აზრები უიმათოდაც მაგრა ყოფილა გამაჯდარი ხალხში, მაშინ... მაგრამ მაშინ რაღა? მაშინ დომხალივით აურიეს სიყვარული და სამშობლო ერთმანეთში, და შემდეგ სრულებით გაჩუმდნენ“-ო¹⁾)... რასაკვირველია, ჰქ აჩქარებულ მსჯელობისა და ერთგვარი აღზნების ნიმუშთანა გვაქვს საქმე, თორემ საფუძვლიანი და მიუღღგომელი კრიტიკა ასე არ ამეტყველდებოდა. ამ ამონაწერში, „მესამოციანეთა“ მთელი მოღვაწეობა ფეხ-ამოკრულია, თითქოს რაღაც კოდვილობასთანა ჰქონდეთ საქმე და არა იმ დიდ მოვლენასთან, რომლის ნაყოფით თვითვე არიან გამოზრდილნი. თითქოს „მესამოციანებს“ მეტი საქმე არა ჰქონათ-რა, და საქართველოზე უსაფუძვლოდ ულაპარაკნიათ, რაც სხვა სიტყვით ასე ითქმის: რად სჭირდებოდა ჩვენს ქვეყანას ეროვნული მოტივი, საამისო რა სჭირდაო. მაშ ჰოლიციურ რუსეთს კარგი რეჟიმი ჰქონია ჩვენში, და „მესამოციანები“ მხოლოდ წყალს ნაყუდნენო. ამას „იმედის“ ჯგუფი არ იტყოდა, რომ უფრო დინჯად მოქცეულიყო და უფრო ღრმად ჩაეხედა გასარკვევე ამოცანაში. მაგრამ ატმოსფერო ისეთი იყო შექმნილი, რომ ბრძოლის გუნებაზე აყენებდა, ბრძოლამ კი დიდრ წყვეტება იცის და ზომის დაკარგვა. ასევე დაემართათ ჩვენს „ხალხოსნებს“. მაგრამ ხომ რაღაც ნიადაგი უნდა ჰქონოდათ, რომელიც აიძულებდა ასეთ ბრძოლის წარმოებას, გარდა წოდებრივი სხვადასხვაობისა? მით უმეტეს, რომ „მესამოციანებმა“ უკვე კარგა ხანია რაც დაჰკმეს თავიანთი უპირატესობანი და „ადამიანის და მოქალაქის“ უფლება და ღირსება საფეხით აღიარეს? ჩვენდა სამწუხაროდ, სხვა რამ მოტივი აღარა სჩანს. „იმედის“ სოციალ-პოლიტიკური და ეროვნული იდეალები „მესამოციანების“ იდეალებთან შედარებით, არამც თუ შორს არ წასულა, იქამდეც ვერ მისულა, ან და, უკეთეს შემთხვევაში იგივეა, მხოლოდ ხალხის ამოძრავება უნდათ უფრო გაგულისებით, ე. ი. რაობა კი არა, ვინაობა. ვინ იქნება ახალი ცხოვრების მთავარი აგენტი, ეს ამოცანა იდგა, და „იმედმა“ ხალხზე მიუთითა, თორემ რა არის გასაკეთებელი, ეს ჩვენს „თერგდალეულებს“ უფრო კარგად ესმოდათ, და „იმედის“ თანამშრომლებიც იმ სკოლიდან არიან გამოსულნი. აი მაგ. „იმედის“ თანამშრომელი, სტეფანე ქრელაშვილი როგორ გადმოგვეცემს ეურნალის აზრს, ჩვენი ქვეყნის სოციალ-პოლიტიკურ ამოცანების შესახებ:— „ჩვენი საზოგადოების ძარღეში გამაჯდარა ორნაირი სურვილი ბრძოლისა—ბრძო-

1) იხ. „იმედი“, 1881, № 1.

ლა ხალხისა ეკონომიურ სამართლიანობის დასაფუძნებლად და ბრძოლა... უსამართლობასთან... ეს არის ორი უდიდესი შინაარსი ჩვენი ხალხის სურვილისაო“. აქ ერთი სიტყვა, ცენზურის მიერ გამოტოვებულია. და თუ გავითვალისწინებთ თვით თემას, რის შესახებაც არის დაწერილი, აშკარაა, რომ სიტყვა ეროვნული არის გამოშვებული, რადგან ავტორი „არსენა“-ს და „სამშობლოს“ შესახებ ლაპარაკობს. არის რაიმე აქ ორიგინალური? — არა. „თერგდალეულებმა“, ილია ქავჭავაძის სახით, უფრო მკვეთრად ჩამოქნილი და მკაფიოდ განსაზღვრული ფორმულები მოიტანეს. ისე რომ, „იმედის“ მთელი ლეწლი იმაში გამოიხატა, რომ ხალხის ვულში სცადა შექრა, მოძრაობა ზემო ფარდებიდან ქვემოლ ჩამოიტანა, კლასიურ ნიადაგზე დადგომის წადილიც გამოაცხადა, მაგრამ ვერ მოახერხა, და დარჩა ჩაკრულთა მფარველად თუ მებაირალტრეთ. ვერ მოახერხა მიტომ, რომ ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ასეთი კლასიური დანაწილება ჯერ არ იყო. იყო წოდებრივი, მაგრამ წოდება ხომ კლასი არ არის? „იმედი“ კი, ვერ მოახერხა რა კლასიურ ნიადაგზე შედგომა, წოდებრივ ნიადაგზე შედგა და გლახობის მოტრფილედ იქცა, ეს დიდი საქმე იყო. საზოგადოებრივი დიფერენციაციის შთანასახი უკვე გამოჩნდა. პირველ ტალღას მეორე მოჰყვებოდა და შეიქმნებოდა დიდი მღელვარება, რომელიც გადარეცხავდა იმ ბოროტებას, რომელიც წოდებრივი რეჟიმის მიერ იყო უხვად დაგროვილი.

თანაც, „მესამოციანების“ მიერ დაწყებული ბრძოლა, „იმედლებმა“ მალალ წრებიდან უფრო ფართო მასაში გადაიტანეს, ზე ამით ნიადაგი მოუშინადეს იმ მასიურ მოძრაობას, რომელიც შემდეგ წლებში დაიწყო და შედეგებს დღესა ვხედავთ. რაც შეეხება იდეოლოგიას, „იმედმა“ მართალია ვერ შესძლო მისი შექმნა, მაგრამ ადრე თუ გვიან გამოჩნდებოდა ვინმე, რომელიც ჩვენი ცხოვრების მოთხოვნილებათა მიხედვით შეეცდებოდა მთლიანი სისტემის შექმნას.

1882 წლიდან, ჩვენი პრესისა და საზოგადოებრივ ცხოვრების სარბიელზე გამოდის გ. მაიაშვილი. რასაკვირველია, გ. მაიაშვილი (ზდანოვიჩი) ახალი იდეოლოგიით არ მოვლინებია ჩვენს ქვეყანას. ეს ტიპიური რუსული „ნაროდნიკობა“ იყო, მაგრამ საინტერესოა მაინც, რომ მისი სახით, გარკვეული სოციალ-პოლიტიკურ მსოფლმხედველობის კაცი ლაპარაკობს, რომელმაც კარგად იცის საზოგადოებრივ მოვლენათა მოცულობისა და ღირსების ამბავი. იგიც, „იმედის“ ჯგუფის მსგავსად ველარ კმაყოფილდება „ძველი თაობის“ ანუ „მესამოციანეთა“ მოღვაწეო-

ბით, მაგრამ იქ, სადაც „იმედი“ სრულიად შლიდა მათ დამსახურებას, გ. მაიაშვილი ამ დამსახურებას აღიარებს, დიდად აფასებს კიდევ, მაგრამ ნაკლსაცა სდებს. — „ჩვენ ვმოქმედობდით აქამდე ცალ-ცალკე, უსისტემოდ და გაფანტულად. ამის გამო, ყოველს ჩვენს დაწესებულებას რაღაც უმიზნობის და განცალკევების დაღი აზის“—ო. ე. ი. აქ უსისტემობის და უპროგრამობის შესახებ არის საუბარი, რაც სიმართლე იყო. ჩვენი „მესა-ზოციანეები“ ერთგვარ პარტოზანულ ბრძოლას აწარმოებდნენ, საჭირო კი იყო ოპერაციების მთლიანი ფრონტით და ერთი გეგმით წარმოება. თავის ცნობილ წერილში: „წერილი ჩვენ საზოგადოებრივ მოღვაწეთა მიმართ“, — გ. მაიაშვილი „ძველებს“ მიმართავდა: — „თქვენ გეტყობათ, რომ გიყვართ სამსახლო, თქვენი ენა, ხალხი, მაგრამ არ გეტყობათ, რომ თქვენ ცნობიერად მოფიქრებული გქონდეთ პროგრამა საზოგადოებრივობის მოქმედობისა... არც ერთ საზოგადო მოძრაობას არ ექნება არაფითარი მნიშვნელობა, თუ რომ ხალხი იმაში ასე თუ ისე მონაწილეობას არ იღებს. ხალხი აძლევს მოძრაობას დიდ ძალას და მნიშვნელობას“... ავტორის აზრი ნათელია. მას უნდა, რომ მოძრაობას მასიური ხასიათი მიეცეს, და მაშინ, ყოველი საქმე მტკიცე საფუძველს დაემყარება. თანაც, მასშტაბის გადიდება გამოიწვევს ძალთა დიდ მობილიზაციას, ეს კი ჰგულისხმობს გეგმა-შეწონილობას და მთლიანი ხაზით ბრძოლის დაწყებას. თორემ „ლაღდება სკოლებში ქართული ენის შემოღებაზე, სახალხო სკოლების დაფუძნებაზე, ქართული თეატრის გამართვაზე, სასარგებლო წიგნების გამოცემაზე, ჩვენი ენის განვითარებასა და გამშვენიერებაზე და სხვა და სხვა... ყოველი ესენი ძლიერ საუბრონი და თანაგრძნობის ღირსი საგნები არიან. მაგრამ ამ საგანზე გაჩერება, მათ გარშემო ტრიალი და ამასთანავე კმაყოფილებით ძახილი, რომ მხოლოდ ამაზედ არის დამყარებული ჩვენი ქვეყნის ბედნიერებაო, იმასა ჰნიშნავს, რომ თქვენ მოქმედების პროგრამა ჯერ კიდევ არა გქონიათ შემუშავებული და მტკიცე ნიადაგზე დამყარებულიო“. ეს არის ის ძირითადი კითხვა, რომელიც აღძრა გ. მაიაშვილმა, და უნდა ითქვას, რომ ამ საკითხს „მესამოციანეთა“ რიგებში უკმაყოფილება არ გამოუწვევია. ეს წერილი ილია ჭავჭავაძის „ივერიისაში“ იქნა დაბეჭდილი, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ „ძველი თაობა“ იმდენად იყო დანტერესებული ჩვენი ქვეყნის წინსვლელიკობით, რომ ყოველ ახალს თანაგრძნობით ეგებებოდა, თუნდ მის წინააღმდეგ ყოყილიყვეს მიმართული, ოღონდ ამ სიახლეს ჰქონოდა საფუძვლიანობა და საქმის უნარი.

ჩვენ აქ არ შეგვიძლიან უფრო დაწვრილებით შევეხოთ ამ მოძრაობას, აღვნიშნავთ კი, რომ მას ლიტერატურის წარმართვისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ უკანასკნელს დაევალა ხალხის სამსახური იმ აზრით კი არა, როგორც ეს მანამდე იყო, არამედ სხვა გვარად. მესამოციანები ხალხის შესახებ სწერდნენ, ეხლა კი ახალი ლოზუნგი იყო: სახალხო ლიტერატურა უნდა შეიქმნეს უპირველეს ყოვლისა სახალხო ლიტერატურად, უკეთუ გვსურს, რომ მას ჰქონდეს გავლენა და ძლიერება, ფასი და მნიშვნელობა, ჩვენის ქვეყნის საქმეების და საგნების გადაწვევის დროსა“-ო. და უნდა ითქვას, რომ ასეთმა მიმართულებამ ჩვენს ლიტერატურაში ფეხი მოიკიდა, და შეიქმნა ე. წ. „ტექნათა მოტრფილე“ მწერლების მთელი ფრაქცია. სინამდვილის კარნახი ხელოვნებაში ყოველთვისა ხორციელდება, და ამ შემთხვევაშიც, ქართული ლიტერატურის ფურცლებზე აღიბეჭდა საზოგადოებრივი ცხოვრების ახალი ეტაპი.

რ ა ზ ი ე ლ მ რ ი ს თ ა ვ ი .

მე-XIX-საუკ. ლიტერატურაში, რაფიელ ერისთავს ფრიად მნიშვნელოვანი ადგილი აქვს დათმობილი. იგი იყო იმ მიმართულების დამწყები და პეტაური, რომელმაც მიზნად დაისახა ხალხის გულის გადაშლა, მისი ზრახვების გაგება და მის სულთან ზიარება. ამილახვრებისა და ერისთავების შთამომავალი, თითქოს წინაპართა ცოდვებს ინანიებსო, ერთი მძლავრი მობრუნებით გლახებაში გადავიდა, და მათი ცხოვრებისა და ოცნების გამომხატველად იქცა. კითხულობთ მის ლექსებს და გიკვირთ, განა შესაძლებელი იყო ასეთი უკან-გაუხედველი დატოვება იმ წაწყმედილ სოლომონისა და გომორისა, რომელსაც ძველი თავადური ცხოვრება წარმოადგენდა, და ისეთი შეყვარება საბრუასი და ბერუების სახლ-კარისა, როგორსაც მის პოეზიაში ვხედავთ. ეს გაკვირვება იმით უფრო ძლიერდება, რომ იგი ქრონოლოგიურად ძველ თაობას ეკუთვნოდა. 1824 წ. დაბადებული, იგიც უნდა მოხვედრილიყო ჩვენი რომანტიკოსების რკალში, ან უკეთეს შემთხვევაში, მესამოცე წლების მოღვაწეებთან უნდა დამდგარიყო. მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. იგი სულით უფრო ახალგაზრდა გამოდგა, და ნახევარ საუკუნეს გადაცილებული, სათავეში ჩაუდგა იმ მოძრაობას, რომლის შარა ზნაც ხალხისკენ მიდიოდა. ლიტერატურულ თაობის თვალსაზრისით, იგი უფრო შემდეგ ებოქას მიეკუთვნა, ვიდრე მისი თანატოლები იყვნენ. ასეთი მოვლენა იშვიათობას წარმოადგენს. ჩვეულებრივად, ადამიანის სული ქრონოლოგიასაც ვერ მისდევს და ადრე დაბრუნდება. რაღაც სკლეროზისებური სენი ახევეებს ადამიანის სულს, რაკი ოთხ ათეულ წელს გადაჰლახავს, და დიდი ქებაა, რომ ახალი მოვლენების გაგება შეიძლოს, გატაცებას რომ თავი დავანებოთ. ეს მოვლენა განსაკუთრებით სამხრეთ ქვეყნებში არის ხშირი შესახვედრი, რადგან სიცოცხლის მიმღეობა აქ უფრო ღრმა არის და ძალუმი. აქ ადამიანში თითქოს რაღაც შინაგანი გადაწყვა ჰხდება, ხშირად გარეგნად უჩინარი. ჩვენი პოეტი კი მართლა რომ ბედნიერ გამონაკლისს წარმოადგინეს. მასში სჩანს რაღაც თავისებური ნაქედობა, დაბინავებული სულის სიმტკიცე და მიწა-წყარილი კულტურის შენახულობა და გამძლეობა. იგი თითქოს ჩაკირულია, შინაგანი ურყევობით დამძიმებული, მიწასთან შეხორცებული და ცხოვრების ქარტეხილების მუხასავით თავზე გადამვლები. ეს ძარღვიანო-

ბა და ხასიათის შეკრულობა მისი პორტრეტიდანაც სჩანს, რომელსაც მკვეთრად აჩნევია ხასიათის მაჩვენებელი მკაცრი ხაზები. მხოლოდ ასეთ პირვნებებს შეუძლიანთ ის დიდი შინაგანი გადახალისება და ახლად შობა, რომელიც რაფიელ ერისთავმა მოახდინა თავისში. და ეს ძალა მის პოეზიაშიც ხომ მკაფიოდ მოსჩანს. მან, თავისი პოეტური ინტუიციით შესძლო იმ „მდევის ნამუხლარის“ მიგნება, სადაც ჩვენი ერის სტიქიონი სთვლემდა, და რამაც მოგვცა ვაჟა-ფშაველას უზარ-მაზარი პოეზია. ვაჟას გარდა, სხვაც ბევრი წამოშალა თავისი ხეესურული დაძახილით, და ჩვენს ლიტერატურაში შავი ხნულივით კვალი გაავლო. ვის არ ახსოვს ის გახარებული ლექსი, რომელიც ბაჩანამ უძღვნა რაფიელს:

„შენი ქირიმე მოხუცო,
 „ია გესროლე მამაო,
 „ძილშიით გამამაღვიძა
 „შენმა ფანდურის ხმამაო,
 „შაერთო გრძნობის მორევსა,
 „ჩემ გულიც აიჩქამაო...

მესამე ძმაც, თედო რაზიკაშვილი, დიდის სიყვარულით და მღელვარებით სწერდა რაფიელ ერისთავს:

„ფშავით გიბარებ ფშაველი
 „ახლათ წვერ შემამდინარი,
 „ფანდურზე დავმღერ შენს ლექსსა,
 „თვლებს მწვავს ცრემლი მდინარი.
 „ვაჟას ვებზეწე წამოვალ,
 „ეგებ მაცნობო, ვინ არი:
 „შენი მაჩვენა სურათი,
 „ბერი, დიდებით მჩინარი...
 „ხუთთავ ძმათ რაზიკაშვილთა
 „მოკითხვა შამოგითვალეთ,
 „შენ სადღეგრძელოც დავლიეთ,
 „ყანწები გამოვიცალეთ... და სხ...

ეს ყანწები მთელმა საქართველომაც გამოსცალა, როდესაც რაფიელ ერისთავს 50 წლის სამწერლო მოღვაწეობის იუბილელი გადაუხადა, ჩვენს მწერლობაში პირველი იუბილელი, და გულ სავესემ დალია 71 წლის მოხუც პოეტის სადღეგრძელო. ეს ნამდვილი სახალხო დღესასწაული იყო, რომელმაც თავი მოუყარა ჩვენი ქვეყნის ყველა ფენებს; განსაკუთრებით

ინტელიგენციას, მუშებსა და გლეხებს, რომელნიც თითქოს ერთმანეთს ეცილებოდნენ დამსახურებულ პოეტის სიყვარულსა და პატივისცემაში. — „ძალი არ შეგვწევს ჩვენ ხელოსნებსა, რომ ღირსეულად შეგამკოთ ქებით“-ო— ასე ეუბნებოდა იუბილიარს მეჩეკმეების წარმომადგენელი იოსებ გარსევანიშვილი. — „მგოსანო! შენმა სიმთ ეღერამ მოგვფინა სულის ძალ-ლონე, იმედით ვეტრფით მომავალს, დიდის წარსულის მომგონე“-ო და სხ... ასე ულოცავდნენ დურგლები, რომელთაც თავისი ხელით გაკეთებული საწერი მაგიდა მიართვეს პოეტს. შემდეგ სტამბის მუშები, ჭიათურის მალაროების მუშები, გლეხობა საქართველოს ყველა კუთხიდან, ნოქრები, ფარმაკევტები, და ერთი სიტყვით ყველა, ვისაც სიტყვა მიუწვდებოდა. მიტომ იყო, რომ ჩვენი იმ დროინდელი პრესა, დაწყებული „ივერიიდან“ და გათავებული „კვალით“, ამ მოვლენას ხსნიდა როგორც ჩვენი მომწიფების და აქტივობის გზაზე დადგომის ნიშანს, რაც სიმართლეს შეესაბამებოდა. და ამ ნიშნის მიცემაში, რაფიელ ერისთავს უდიდესი დამსახურება მიუძღვის ჩვენი ქვეყნის წინაშე. იგი იყო ხალხის გულის მისანი, სიყვარული და იმედი. მიტომ მოხდა, რომ იუბილის დღეს, გარდა „ინტელიგენტურ“ დღესასწაულისა, „ნაშუადღევის ოთხ საათზე“ ეგრედ წოდებულ, ავკალის ქუჩის „იაფ-ფასიან სასადილოს“ შენობაში, ხალხისთვის საიუბილეო წარმოდგენა გამართეს. დიდძალი მდამიო ხალხი მიაწყდა ამ წარმოდგენას; მაგრამ რადგან შენობამ სამასზე მეტი ვერ დაიტია, გულ-დაწყვეტილი ხალხი იძულებული შეიქნა უკან დაბრუნებულიყო. აქა-იქ გაისმოდა უკმაყოფილების ხმა: „მანათს გაძლევთ შაურის მაგივრად, ოლონდ შეგვიშვით-ო!“ ასე სწერდა თავის დროზე უსახელო რეპორტიორი.

1901 წ. რაფიელ ერისთავი გარდაიცვალა. თელავიდან იგი წაასვენეს სოფ. ქისტაურში დასაკრძალავად. დიდ-ძალმა ხალხმა მოიყარა თავი. მიუხედავად იმისა, რომ ბალდახინიც თან ახლდა პროცესიას, მიცვალებულის კუბო კახელებმა სულ ხელით ზიდეს 18 ვერსის მანძილზე. მოქსწრეების ჩვენებით, ეს რალაც არა-ჩვეულებრივი სანახაობა ყოფილა. სოფლის ხალხს ძალიანა ჰყვარებია რაფიელი, მაგრამ რას წარმოიდგენდნენ ქისტაურელი სესიები, რომ რაფიელი ასეთი დიდი კაცი იყო. ვერც წარმოიდგენდნენ, რადგან რაფიელ ერისთავი სულ ახლო იყო გლეხო-

ბასთან მისული, და სიახლოვე ხომ შთაბეჭდილებას ანელებს. ერთგვარი დისტანცია არის საჭირო, რომ დიდი სანახაობის წინაშე მოწეწება იგრძნო. ეს—საზოგადოდ. ხოლო კერძოდ სოფლისათვის, და იმ დროს, როდესაც ყოველი „ჩინონიკი“, „ნაჩალიკი“ ეგონათ და „ხემწიფის“ კაცად მიჩნეულს, მდებლად შორიდან უვლიდნენ, რაფიელ ერისთავს თავისად სთვლიდნენ და არც ეგონათ, თუ ის „დიდი კაცი“ იყო. მართალია, თავადიშვილი იყო, მაგრამ ღალატებს ხომ არ იღებდა. ეს „კაი-კაცობით“ მოსდიოდა, მაგრამ ეს ამბავი ქისტაურიდან „მთელ ქვეყანას“ როგორ მოედო—ეს უკვირდათ. რაფიელ ერისთავსა ჰყავდა გენერალი ძმა—კიაზო, და გლეხები თურმე ამბობდნენ, ჩვენ დიდი კაცი კიაზო გვეგონა, და თურმე რაფიელი კი ყოფილა ხემწიფის სწორი კაციო. და თავისებურად გლეხები მართლნიც იყვნენ, როდესაც გაცუებით თავებს იქნევდნენ. ისინი არ იყვნენ დაჩვეულნი, რომ მათთან ჭირი და ლხინი გაეყო ნასწავლ კაცს. რაფიელ ერისთავი გამონაკლისივით იყო, და იქნებ, თავიანთი ლოლიკით, გლეხები, რაფიელ ერისთავს „გზიდან აცდენილ“ კაცად წარმოიდგენდნენ.

ღიახ, რაფიელ ერისთავი მეტ წილად გლეხობაში ტრიალებდა. აკვირდებოდა მათ ცხოვრებას, სწავლობდა. მაგრამ ისე კი არა, როგორც გარედან მისული ადამიანი, არამედ როგორც შინაური, მათს ტყავში გამოხვეული და მათი სულით ნაზიარევი. იგი არაფერს არ გაუბრძოდა. თურმე მინდვრად თუ ვენახში, კალოზე თუ ბოსვლში, სადაც კი გლეხის „ჯგელი“ ბიჭები თავს მოიყრიდნენ, ჩაუჯდებოდა ჩვენი პოეტიც და მათთან ერთად შაირობდა. ეს პოეტური შეჯიბრება ჯერ „ნება-დართულის“ საზღვრებში მიმდინარეობდა, მაგრამ რაფიელს სხვაც უნდოდა, ნება-დართუელი. ვინც იცნობს ჩვენი ხალხის მოურიდებელ და აწყვეტილ შაირობას, ის გაიგებს, თუ რამდენად დაახლოებული იყო რაფიელი გლეხებთან, რომ ეს უკანასკნელნი გაშაირებას უბედავდნენ. მართალია, ჯერ მორიდებულად ჩუმდებოდნენ პოეტის თხოვნაზე, რომ ის „მლაშე-მლაშეები“ სთქვითო, მაგრამ როდესაც თვით პოეტი გადავიდოდა შეტევაზე და მართლა გადაამლაშებდა კიდევ, მოსდგებოდნენ ეს ქოჩორა ბიჭები და სულ ტყავს გააძრობდნენ ხოლმე მოსწრებული და უწამაწური შაირებით. იყო ერთი სიცილი, ყიჟინა, და ამ საერთო შრიამულში, რაფიელი იწერდა და იწერდა ჩვენი სოფლის ანაკრეონისებურ მაგრამ უფრო აშლილსა და აწყვეტილ ლექსებს.

რაფიელ ერისთავი დიდი ოხუნჯი ყოფილა. სადაც ის გაჩნდებოდა, ყველგან სიცილის აურ-ზაური დგებოდა, მხოლოდ თვით „თვალებით იცინოდანო“. ეს გულ-გახსნილობა ხომ უფრო შეაყვარებდა მის თავს ყველას, და ამითაც აიხსნება ის სიტყვები, რომელსაც ჩვენი პოეტის შესახებ ამბობდნენ: რაფიელ ერისთავს მტერი არა ჰყავსო.— „ბერო, შაქრო, თანდილ, რა ჰქვიან ამ ბალახსა აბა თუ იცით“—ო და მიაწოდებდა რომელიმე მცენარეს. ისინიც ეტყოდნენ სახელს და ამრიგად აგროვებდა ბოტანიკურ სიტყვებს. ერთი სიტყვით, ის ცოცხალი ძაფებით იყო ხალხთან დაკავშირებული. მან იცოდა გლეხი კაცის სახლ-კარის ყოველი კუნჭული, მისი სულის ყოველი თრთოლვა, იცოდა მისი ხასიათი, ტკივილები და სასოება თუ იმედი. მიტომ არის, რომ რაფიელ ერისთავის ლექსები ხალხურ ლექსებში გადადის. ხოლო ხალისიანობა კი არ აკლდება, თუნდ ბევრჯერაც გქონდეს წაკითხული. ეს ხალხური ლექსის საგანგებო თვისებაა.— „აბა იმათ სიმღერას უყურე: ერთი გრძელი კენესა და მაინც სიმღერას ეძახიან. ჩვენი სიმღერა კენესა არ არის, და მაინც ლხენა ვერ დაგვირქმევია“—ო. ილია ჭავჭავაძის ეს სიტყვები სრულის უფლებით შეიძლება რაფიელ ერისთავის პოეზიის შესახებაც ითქვას.

*
**

როგორც ზევით მოვიხსენიეთ, რაფიელ ერისთავში, მე 80 წლების დასაწყისში, მოხდა რადიკალური მობრუნება, და მანამდე ერთგვარად რომანტიულად განწყობილი, შემდეგ გლეხის სინამდვილეს მიუტრიალდა და მას შესწირა მთელი თავისი შემოქმედება. მხოლოდ აქ განმარტება არის საჭირო: „ტეტიათა მოტრფიალე“ პოეტის ბუნება აღრინდელ ლექსებშიც ელავს, მაგრამ იქ, სხვადასხვა პოეტურ თემებში, ეს მხარე თითქოს იკარგება, შემდეგში კი საწინააღმდეგო მოვლენასთანა გვაქვს საქმე. პირველი პერიოდის დამახასიათებელი თემები ასეთია: „თვალები“, „პებელა“, „ყავავილს“, „სიყვარული“, „ჩვიდმეტი წლის ქალს“, „სინანული“, „აღბომში“, „იქვიანი“, „რისთვის მიყვარხარ“, „თ—ს“, „ყანწი“, „ვარსკვლავს“, „ღვინო“, „ფერხულის ხმაზე“, „დამივიწყეო“, „ვერ დავივიწყებ“, „ვინ შევიყვარო“ და სხვ... ამ სათაურებითაც აშკარაა, თუ რა მიმართულებით მიდიოდა ჩვენი პოეტი, თავისი პოეტური მოღვაწეობის პირველ პერიოდში. უნახოთ ახლა მეორე პერიოდის შემოქმედების ხასიათი: — „პურის მოსაეალი“, „ყანა“, „თინას მამითაღი“, „თანდილას დარდი“, „მოუმკალი ყანა“, „ღელაბრის მოთქმა“, „წისკვილი“, „გუთა-

ნი“, „სათიბი“, „ბერუას ჩაფიქრება“, „სესიას ფიქრები“, „ლამის მეხრე“, „აღზვეანს წასვლა“, „ობოლი“, „ტეტის მოთქმა“, „შიმშილი“, „ბერუას ჩივილი“, „მოხუცი ხიზანი ყმაწვილ მემამულეს“, „საბრუას სახლ-კარობა და შეძლება“, მევენახის სიმღერა“, „ლამის მეხრის სიმღერა“, „მეცხვარე თრიალეთზედა“, „თელუა“, „დემეტრეს ჩივილი“ და სხვ...

ეს ისეთი თვალსაჩინო მოვლენაა, რომ ძალა-უნებურად ყურადღებას იქცევს, მაგრამ შეუმჩნეველი არ უნდა დაგვრჩეს ის სოფლური მოტივებიც, რომელნიც აქა-იქ კრთიან და გვანიშნებენ ავტორის ბუნების ჯერ გაუშლელ თვისებებს. მაგ. 1857 წ. რაფიელ ერისთავი სწერს ლექსს, სათაურით: — „მთხოვნელი მსაჯულისადმი“. აქ იგივე სურათია აწერილი, რაც შემდეგ ილია ჭავჭავაძემ უფრო ფართო გაქანებით „კაკო ყაჩაღში“ დაბატა. და სახელწოდებ, ბატონის წინაშე დედის თხოვნა შვილის დაბრუნების შესახებ („კაკო ყაჩაღში“ — დედის მაგიერ მამა არის ვამოყენილი).

— „მოველ ბატონო, ღმრთისა მსაჯულო,
 „გენაცვალების შენ ჩემი თავი;
 „მხურვალეთა გთხოვ, ცრემლითა გვედრი,
 „გულს მომაშორე მე ცეცხლი მწვავე;
 „გთხოვ დამიბრუნო მე ჩემი შვილი,
 „დედა ვარ მისი, განა მომკლავი?
 „სხვა რად პატრონობს ჩემსა ნაშობსა,
 რისთვისა სტანჯავს მანდ მდგომი სქავი?
 „შვილი ჩემია, უარს ხომ ვერ ვყოფ,
 „გთხოვ მომაშორო ეს ცეცხლის ალი,
 „მე ბევრს ვერ შევსძლებ სუსტის ბუნების,
 „დედა ცოდვილი, ბედ-კრული ქალი... და სხვ...

აქ გარკვეულად არის დაგმობილი ბატონ-ყმობის წესები, ამ უკანასკნელის გადაგდების 7 წლით ადრე, და ნაჩვენებია ის სიყვარული და თანაგრძნობა, რომელსაც პოეტი თვითაც გრძნობდა და სხვებშიც სცდილობდა ამავე განცდების გამოწვევას. ასევე ადრევე არის დეწერილი „მთხოვარა გლახაკი“ (1859 წ.), სადაც შებრალების კილოთი არის აწერილი დაბეჩავებული ადამიანის საშინელი დრამა. „სიღარიბემ წელში ხუთად გაძლუნა, ქირმა, სევდამ დამცა, დამაძახუნა-“ო, მაგრამ ამ უუქალამნო, უშარვლო, თავ-შიშველ, ძვირად მძღარ, ხშირად მშიერ“ ადამიანს, ყველა სდევნის, ამცირებს:

„ერთხელ უცხოდ მოკაზმული მდიდარი,
 „ყარაბაღის აჯილლაზედა მჯდარი,
 „მოაქროლებს, ამაყად იყურება;
 „გროში ვთხოვე, ვუთხარი: „მეჭირება“.
 „დამატაკა ცხენი, ჩამომიკივლა!...
 „მკლავი მომტყდა,—იმან გაიღიმილა...“

და ასე, ავტორი გვიხატავს ეპიზოდთა მთელ წყებას, თუ როგორ უკაცურად ეკიდებოდნენ ამ „ბედით“ ჩაგრულს, და სცდილობს მკითხველში შებრალებისა და თანაგრძნობის გამოწვევას.

აგერ კიდევ „ღარიბი“, რომელიც ერთგვარი საკუთარი ძალის შეგნებით, ამაყად მიმართავს მდიდარს:

„მილიონებსა ნატრობ, ეძებ ბედნიერებას,
 „ფულებსა სცემ თაყვანსა, სდევნი მეცნიერებას...
 „რასაც ეძებ, ვერ ჰპოვებ, გეტყვი წმინდის გულითა,
 „ვერა ჰპოვებ, რადგანაც, ღარიბი ხარ სულითა...“

ამ მოტივზე კიდევ რამდენიმე ლექსი აქვს დაწერილი თუ გადმოთარგმნილი (ბერანჯე), ისე რომ, შემდგომი, მშრომელი ხალხის მოსარჩლე პოეტის შთანასხი, პირველ პერიოდში მკაფიოდ მოსჩანს. ხოლო როდესაც მე-80 წლებიდან, სახალხო მოძრაობამ ფართო ხასიათი მიიღო, რაფიელ ერისთავი სხვა მოტივებს თავს ანებებს და აძლიერებს იმ მოტივს, რომელიც მანამდე რალაც განცალკევებითა კენესოდა მის პოეტურ ხმათა შორის. მაგრამ ჩვენ ხომ არ შეგვიძლიან პოეტის მხოლოდ ერთ კილოზე საუბარი. ჩვენ გვინტერესებს მისი მთლიანი ფიგურა, და ამ საზომით ვნახოთ მისი პოეტური პალიტრა.

* * *

რაფიელ ერისთავის პოეზიაში, სამი ძირითადი ხმა ისმის; პატრიოტული, გლახური და სატრფიალო. ვნახოთ ჯერ პირველი. უნდა ითქვას, რომ რაფ. ერისთავის პატრიოტული მოტივი რალაც გამაფრთხილებელი და შთამაგონებელი ხასიათისაა, ერთგვარი დიდაქტიური იერიით. ეს აიხსნება იმ მდგომარეობით, რომელსაც იმ დროს ჩვენი ავტორი უმზერდა. ე. ი. ერთი მხრივ პოლიციური რუსეთის რეპრესიები ქართული ენისა და კულტურის წინააღმდეგ, მეორე მხრივ თვით ჩვენს საზოგადოებაში ჩაღვრილი გადაგვარების შხამი. პირველის წინააღმდეგ რაფიელ ერისთავმა იგავებით დაიწყო წერა, როგ. მაგ. „დათვი და ცხვრები“, სა-

დაც მოხდენილი ჩვენებით სცდილობს აგრძნობინოს მკითხველს არსებული რეჟიმის ვითარება.

„ცხვრებს დაეხოცათ მწყემსები,
 „ძალღებიც, მცველი ფარისა,
 „დარჩნენ ოხრად და ტიალად,
 „მტრისგანაც შესაწყალისად...
 „მოგეხსენებათ, მტრადა ჰყავსთ,
 „მხეცები მრავალ გვარისა;
 „მგლები, აფთრები, ფოცხვრები,
 „მქონენი მახვილ ბრჭყალისა...“

ეს მე-XVIII ს. ბოლო წლების საქართველოა, რომელსაც მრავალ-მხრიდან ეპატრონებოდნენ ძლიერი სახელმწიფოები. მაგრამ მგლებისა და მელლების ხროვას უცბად თავს წაადგება დათვი, რომელიც ცხვრებს მიმართავს:

„ნუ გეშინიანთ, მოგეშეველებით“-ო.

ამ „მფარველობის“ შედეგს კი, ასე აგვიწერს ჩვენი პოეტი:

„თურმე ბატონი, ეს ჩვენი დათვი,
 „ყოველ დღე კრავებს ეთამაშება,
 „ხან გააგორებს, გამოაგორებს,
 „ასე აწვალებს, არ აძლევს შევებას,
 „ამდენსა სჯიჯგენის, რომ მიაშკვდაროს,
 „შემდეგ დაჰბეჟავს, დაადებს ყურსა,
 „და ამნაირად, თითო ბატკანსა,
 „ყოველ დღე ჩანთქავს, როცა კი ჰსურსა...“

ასეთი გადაკრული სიტყვით საუბარი, რასაკვირველია სიფრთხილის შედეგი იყო, რასაც საცენზურო პირობები მოითხოვდა, მაგრამ იმდენად გამჭვირვალეა ეს პირ-ბადე, რომ ნათლად სჩანს ავტორის აზრი და ამოცანა. მაგრამ ავტორი უფრო მეტ ყურადღებას აქცევს ციხის შიგნიდან გამაგრებას, რომჭეროვნული შეგნება შესაფერ სიმალღეზე დადგეს, და აქ, ერთგვარი საყვედურით მიმართავს თავისი დროის ქართველს, რომელიც ისე გადააშენა რუსეთის რეჟიმმა, რომ გაურბოდა კიდევ თავისი ენის ხმარებას:

— „ნუ გრცხვენის ძვაო, როცა გაქვს წყენა,
 „მშობელ ენაზედ მოთქმა, ცრემლთ დენა...
 „აკვანს და საფლავს ნუ ჰკარგავ შენა,
 „თორემ დაგწყველის შენც დედა-ენა!...“

ხოლო მკითხველის თითქოს გასამხნეველად, თითქოს ჩასაგონებლად, საკლთარ გრძნობებს გამოსთქვამს პათეთური გრძნობით:

„ენით ვცოცხალვარ, მით მიყვარს ლხენა,

„მიყვარს სამშობლოს მე ტკბილი ენა!

ეს გადაგვარება ბარსა ჰქონდა მოდებული, მთა კი შეუვალად იყო დარჩენილი, განცდა—მართალი და სულ-მაღალი. მიტომ იყო, რომ ჩვენი მწერლები, ილიადან მოყოლებული, მთაში ექებენ ხსნის ბედს და პიროვნების მთლიანობას. ილია ჭაქვაძეაძემ და ალექსანდრე ყაზბეგმა ხევს მიმართეს, ვაჟა-ფშაველამ, ბაჩანამ და თედო რაჭიკაშვილმა—ფშავს, რაფ. ერისთავმა კი ხევსური ალაპარაკა.

ვის არ ახსოვს, თუ ზეპირად არ იცის „სამშობლო ხევსურისა“, ეს ფიც-მიღებული სიყვარული თავისი მიწისა, რომელიც ისევე შეურყენელია, როგორ ხევსურეთის მთის გვირგვინები, და მათსავით მრისხანე და მაღალი. ეს არ არის ის პატრიოტიზმი, რომელიც პოლიტიკის ქერქში ეხვევა და ანგარიშების საგნად იქცევა. არა. ეს სტიქიური რამ მოვლენაა ჩვენი პოეტისათვის, ადამიანის ბუნების იმანენტობა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომლის გარეშე ადამიანი წარმოუდგენელია, თუ კი მასში შენახულია ის საუნჯე: რომელიც მშობელმა მიწამ გამოატანა. ამ ლექსით, პოეტი ფარულად იმათ წინააღმდეგ მხედრდება, რომელთაც დიდებისა თუ გამდიდრებისათვის, პიროვნულ „ბედნიერებისათვის“ უარ უყვიათ „დედის ძუძუი“, და ნივთიერი სიხარბისათვის შეუწირიათ სულიერი სრულ-ყოფობა.

ხევსურს თავისი სამშობლო რაღაც დაუინტერესებლად უყვარს, და პოეტიც, ასეთსავე უანგარო სიყვარულსა ჰქადაგობს.

„სადაც ვშობილვარ, გავზდილვარ,

„და მისროლია ისარი,

„სად მამა-პაპა მეგულვის,

„იმათი კუბოს ფიცარი,

სადაც სიყრმითვე ვჩეუულვარ,

ჩემი სამშობლო ის არი...

„მე მირჩევნია შავი კლდე,

„თოვლიან ყინულიანი...

„არ გავსკლი სალსა კლდეებსა,

„უკვდავებისა ხეზედა,

„არ გავცვლი მე ჩემს სამშობლოს,

„სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა...

ა. ხახანაშვილი, ამ ლექსს, შოტლანდიელ პოეტს, ბიერნსონის ლექსს აღარებს, მაგრამ უნდა ითქვას, რაჟმ ეს შედარება მეტის-მეტად ნაძალადევია. რაფიელ ერისთავს რად სკირდებოდა შოტლანდიის მკედარი მაგალითები, როდესაც თვით ხეესურეთის მუხლზე არის დაბადებულ—აღზრდილი და დაბერებული, სადაც ჯვაროსანთა სიმტკიცით ფიცულობდნენ და ადგილის დედას ეწირებოდნენ. მისაბაძი მაგალითები და გამოთქმის სიმტკიცეც ადგილობრივ უხვად იყო. თანაც, მოყვანილი ადგილებით, ის კი არ მტკიცდება, რაც ა. ხახანაშვილს უნდოდა, არამედ სრულიად საწინააღმდეგო.

ამ ზემო მოყვანილი ლექსით თითქმის თავდება რაფ. ერისთავი ეროვნულ მოტივზე დაწერილ ნაწარმოებთა რიცხვი, რომელსაც უნდა მიემართოს ერთი-ორი ლექსი და პოემა „ასპინძის ომი“ მეტად აღფრთოვანებული შესავალით და მღვლეარე ეპიური მოთხრობით. ასეთი მცირეა ჩვენი პოეტის რეპერტუარი ამ სფეროში. მაგრამ რიცხობრივ სიმცირეს ჰფარავს თვისობრივი სიდიდე, და ისეთი, რომ ჩვენს ლიტერატურაში, „სამშობლო ხეესურისა“ სამუდამოთ დაარჩება როგორც უდიდესი მწვერვალი.

*
* *

ბევრად დიდია გლეხურ მოტივებზე დაწერილ ლექსთა რაოდენობა. აქ ერთი და იგივე თემა მრავალი ვარიაციებით არის დამუშავებული, მაგრამ ისეთი სიყვარულით და სისადავით, რომ არა გებზრდებათ. ჩვენი ავტორი, თითქოს იმ პრინციპს მისდევს, რომ მხატვრისათვის ყველაფერი საინტერესოა, და სოფლის ცხოვრებიდან ყოველივე წერილმანს მოკლილი და მზრუნავი ხელითა ჰხატავს. ზოგჯერ ისეთ განარებულ ტონს იღებს, რომ მკითხველსაც იტაცებს, ხან კი ისე დასედიანდება, რომ გულს ააკვნესებს. მაგრამ ამის მიუხედავად, მის პოეზიაში მღრღნელი მელანქოლია არ მოიპოება. უნდა გვახსოვდეს, რომ იგი ჩვენი სოფლის მომღერალია, ბუნებასთან სულ ახლო მისული, სადაც დიდი უბედურებაც კი კაცს ვერ აითრევს და პატარა ბედნიერება კი ისე დიდად ახარებს, როგორც ამას წარმოდგენითაც კი ვერ წარმოიდგენს ქალაქის ფერდაკარგული განათლებული ბინადარი. ასეა. რაღაც ზნეობრივი ეკონომია თვისებური სიმართლით ანაწილებს სულის საუნჯეებს ადამიანთა შორის. რაფიელ ერისთავის ქვეყანაც, ამავე ეკონომიის ძალით, დიდი სულიერი სიმტკიცით და სიხარულის ადვილის მიმღეობით არის დაჯილდოებული, და პოეტის შემოქმედებაშიც ეს თვისებები ნათლადა სჩანს. აბა

ნახეთ, რა ხალისიანობით და მზიანი ფერებით ჰხატავს ჩვენი პოეტი ცოცხალ ნატურას, თუნდ ზაფხულს, რომელიც ქალაქისათვის ისე მძიმეა და გასაქცევი:

„გაზაფხული გაგვიფრინდა, გაითოხნა სიმინდები,
 „თივა დასდგეს, ანეულსა დასდგომია ამინდები...
 „აგერ, აგერ ყანებშია „ჰოოპუმას“ იძახიან,
 „ჩამოგვიცხა, ჩამოგვიცხა, ქერს მორჩენ და პურსა მკიან.

აქ სიცხე რაღაც დინამიურობის ნიშანია, და არა ზმორებისა, მოთენთვისა და შეღონებისა.

„შეხე იმ ერთს, გულ გაღებულს,
 „თავზე ქუდი არა ჰხურავს,
 „ხელსახოცი უშობლს წაუკრავს,
 „დასძახის და ოფლში სცურავს!...

ეს მუშაობა კი არა, რაღაც დიონისებური დღესასწაულია, დედა მიწის ნაყოფიერებით გახარებაა, ძეობაა, მზის გულ-უხვობით დამშვენებული.— „ყური უგდე მუშის გუგუნს, ყური უგდე იმათ გრიალს“... აქ რაღაც ერთი დიდი სიმფონიაა, რაღაც ვაგნერისებური აზავთებული ბგერათა როკვა.

„რიგი მიაქვთ საძნე ურმით, რიგსა ლეწვენ სოფელშია,
 „წვრილ ფეხობა კევრზე უდგა, ხარი ხენეშის უღელშია...
 „ქალი, კაცი, გოგო, ბიჭი, ეზიდება ზამთრის სარჩოს...
 „ვაშა, ვაშა მუშა ხალხსა! ღმერთმა იმათ გაუმარჯოს!...

ან და აბა ნახეთ მისი „რთველი“, რა დოვლათიანია ყოველი სიტყვა, რა ბარაქიანია ამ ლექსის ყოველი ნაკეთი. თქვენ ხელშესახებად განიკლით ამ ბახუსისებურ ვნებიანობას, რომელსაც ვენახი იწვევს, იმ ბუნებრივ თხრობას, რომელსაც ალღოლო კი არ იწვევს, არამედ დიდი სიხარული და ავსილობა. ეს სარჩოს უბრალო დაგროვება კი არ არის, ეს ექსტატიური ქმედობაა, რომელსაც თავის-თავადა აქვს შთაგონებისა და ალგზნების თილისმა.

„მტენებს ჰკრეფენ, ჰგლეჯენ, სკრიან,
 „გაპკრეს, გაპკრეს ვენახს ხელი,
 „კალათები იზვირთება—
 „და შეიქნა ხშირი რთველი...
 „საურმეზე გოდრები სდგას,
 „კალათს სკლიან ზედი-ზედა,

„აბა ბიკო მარნისაკენ,
 „თორემ ძლიერ გაიქედა...
 „იკიდებენ მძიმე გოდრებს
 „სიცილით და ლილინითა,
 „ურმით მიაქვთ საწნახლისკენ
 „ნება-ნება კრიკინითა...“

პოეტი ბოლომდე მისდევს ამ სურათს, თითქოს ენანება თვალის მოშორებაც, და დიდი მოძრაობით გაოცებული, ბავშვის აგზნებით იძახის:

„აგერ ტკბილმაც მოიმატა,
 „ძლიეს-ღა იტევს მოკლე ღარი,
 „ჩქაფა-ჩქუფით მოჩქრიალებს,
 „ქვევრი დახვდა უმაძღარი!“

რაფიელ ერისთავის პოეტური თვალსაზრისით, გლეხი, სიხარულის აუზია. მან სამუშაოს და ნამუშავერის სიყვარული იცის, სექსუალურ სიყვარულზე არა ნაკლებ ვნებიანი და აღერსიანი. აგერ მისი მევენახე, როგორი გრძნობა-მორევით დასძახის:

„ვაზის ჭირიმე ვაზისა-ო.“

თითქოს ამ განცდებში მშობლიური გრძნობის მსგავსი გაერევა:

„ვაზო, შეილივით ნაზარდო,
 „ულეაშებ გადგიგრეხია,
 „ჩაჰკონებიხარ ჭიგოსა,
 „შუაზე გადგიტეხია-ო და სხ...
 „მოვეკვდები მე შენს ძირშია
 „შენით ვარ მხნე და გულადი
 „იმედით გასაჭირშია.“

ეს ისეთი საღი ემოციებია, რომ საპყარსაც კი აატოკებს და აგრძნობინებს იმ ქვეყანას, სადაც ჰაერი სუფთაა და მუდამ ახალი, დედა-მიწა, პატიოსანი შრომით მუდამ წმიდა და მიმზიდველი, და ხალხიც— მთლიანი, ამტანი და ძალუმი. რომელი ლექსიც გინდა აიღეთ, ყველგან იგრძნობთ რაღაც დიდი ძალის ბრუნვას. აი თუნდ „აღზევანს წასვლა“. თათქოს აქ უბრალო იდიალია:

„მარილზე მივლენ ბიჭები,
 „დარდი არა აქვთ გულშია,
 „ურემი მისდევს ურემსა...“

მაგრამ აბა მიჰყევთ „ნაცად ბიქის“ სიმღერას, რა ძარღვიანია ყოველი მისი სიტყვა და ის საგანი, რომელსაც ის უმღერს:

„ურემი, ჩემი ურემი,
 „გამყოლი არის ხარისა,
 „არ ფეიქრება, კლდე ღრისა,
 „აღზევნის მთა და ბარისა...
 „ღერძი უდგია წიფლისა,
 „გასაპნულ—გაპოხილია,
 „ზედ თვლები ნიგვზის მორგვებით
 „გახეშილ—გაქედილია.
 „უბე გავაწყე ლართხებით,
 „დანდლებით გადაბმულია,
 „ისე გაუძღვებს ასს ქვასა,
 „არსად დასკირდეს ცულია.
 „თვლები დავკვერცხე, რა თვლები,
 „ვრგოლივით ჩამოსხმულია,
 „ჯაგ-რცხილის ფესვებს მოვკიდე,
 „სოლებათ იფნის გულია.

აქ ისეთი ძალა და ენერგია არის ამეტყველებული, თითქოს ჩვენი ქიანი ურემი კი არ იყვეს ხატვის საგნად, არამედ რაღაც გველაშაპისებური ტანკი ან ჯერ უნახავი მორტირები. ასე იცის ძალამ. ვაჟ-კაცის სულში იფნის სახრეც მკვეთარი იარაღია, ქალაჩუნა კი ზარბაზანსაც შეარცხვენს. კიდევ მრავალი მაგალითის ამოწერა შეიძლებოდა, მაგრამ გვეგონია, ამოწერილი ადგილებითაც ნათელია ის ხულის სისაღე, ხასიათის ნაქედობა და ქვეყნის გაშლილი ხელებით მიღება, რაც რაფ. ერისთავის შემოქმედების ნიშანდობლივ თვისებას შეადგენს.

მივრამ ეს ერთი მხარეა. არის მეორეც. ამ დიდი სიხარულის და შრომის უზენაესობის გვერდით იშლება სინამდვილის ბნელი მხარე, რომელსაც ჩვენი პოეტი ებრძვის დიდი ფალავნის პასიურობით.

ეს არის საზოგადოებრივ ურთიერთობის უსწორ-მასწორობა, უფლებრივი ნორმების ცალ-მხარეზე გადახრა და უკაცურობისა და მტაცებლობის დაკანონება. ეს არის რომ ჰმხაპავს იმ ნათელ ცხოვრებას, რომელიც სოფლად არის შესაძლებელი. „ტეტისას“ განა ის არ ეყოფა, რომ მასა და ბუნების შორის იღუმალის შეთანხმება ზოგჯერ ირღვევა, და „მღვლის ღოდენა ღრუბელი“ წლიურ სარჩოს უნადღღრებს? მაგრამ ეს სტი-

ქიონია, გლახს ეს ბუნება უყვარს, და მის წინაშე მას ქულის მოხდა არა-
სოდეს არ დაეზარება. მაგრამ ადამიანი? ის რაღად უნდა უდგეს ადამიანს
კონფლიქტში და ედავებოდეს იმას, რაც თვით არ შეუქმნია? მაგრამ სო-
ფელი დაბალ ლობელ იყო ქცეული. აგერ ბერუა რასა სჩივის:

„ყველა მე ჩამომეკიდა; მამასახლისი, გზირია...“

„როგორ არა ვთქვა ბეჩავმა, მეც ჩემი გასაქირაა?...“

... „გეო ვაქარი ჩემს სახლში ნავარდობს როგორც ქორია.“

„გზირიც, არყისგან გამტყვერალი, გორაობს როგორც ღორია...“

ან აგერ თანდილას ატუზული სილუეტი. გამრჯელი გლახია, ის
ქვეყანას უნდა გაუძღვეს, მაგრამ დაემართა უბედურება და „მოუკვდა ხა-
რი გიშერა“. თანდილას განა ეს სიკვდილი აღონებს? იმისი ვარამი ის
არის, რომ ის ქვეყანას უნდა გაუძღვეს. „რილათ გაუძღვე ქვეყანას“-ო,
ეს არის მისი პირველი სადაზღველი, რადგან იცის. რომ იოლად არ და-
უჯდება ამ „ქვეყნის“ დაკმაყოფილება. განა „თანდილას დარდი“ იგივე
„სესიას ფიქრები“ არ არის? ყური უკდეთ რას მოსთქვამს:

— „მიწა ვარ ნიადაგ მენა, ბეჩავი, გლახად შობილი,

„მიწაა ჩემი ღედ-მამა, ჩემი და, ჩემი ძმობილი...“

„ვხნავ, ვთესავ, ვებრძვი მიწასა, ე შრომა მაინც ფუქია, —“

„ვერ გადვირჩინე წლის სარჩო, ვერ გამოვიძღე კუქია...“

„მიწის პატრონიც მე შვიწყნის, ჯინქველაც ჩემი მტერია,

„მოხელე, მღვდელი და ერი—ყველა მე შემომტკერია...“

და ნატრულობს გაგებას, თუ როდის მოეღება ყველა ამას ბოლო,
როდის მოისვენებს, თუმც თავიდანვე უიმედობა იპყრობს და ერთგვარი
სტოელთა მსგავს შერიგებით იძახის:

„ვერ მოვესწრები მგონი, მინამ არ წამასვენებენ“...“

მაგრამ განა ისეთ რა დიდ მოთხოვნილებას უყენებენ ეს შევიწროვ-
ბული და შეგინებული ხალხი, საზოგადოებას, რომ მათი დაკმაყოფილე-
ბა შეუძლებელი იყვას? ეს მოთხოვნილება ძალიან მცირეა, და არც ისე-
თი, რომ ვისმეს ეცილებოდნენ. სესიებისა და ბერუების დარდი მიწაა.
ეს არის მათთვის დაუსრულებლად დიდი ოდენობა, მათემატიკოსების სი-
ტყვით რომ ვსთქვათ, იმას იქით საზოგადოებას არას ედავებიან.

„მაგრამ რომ ღალა მიწისა არ ასცილდება მთესველსა?...“

„სად რა ვიშოვო საბრალომ, ვინ მომაქვავებს ბედ-მანსა?...“

„ე შავი მიწა მაინც რომ სასყიდლად არა მქონოდა,

„შავ საშარემდინ—რა ვიცი—მე რაღა დამალონებდა?“

• აი ასეთი მარტივია მათი იდეალი, აქა სწყდება მათი სევდიანობის სათავე.

მაგრამ ეს მარტივი მოთხოვნილება არსებულ ეკონომიურ ურთიერთობათა მსხვერველს ჰგულღისხმობდა, და ნურავის ეჩვენება, რომ რაფიელ ერისთავის გლახები პატარა პერსპექტივის ხალხი იყვნენ. დიახ, ეს მთელი სისტემის დარღვევაა, მაგრამ მარტივ საქმედა სჩანს, რადგან გლახს ძალიან რთული აზრები ისე ნათლად და სადად ულაგია ტეინის უჯრებში, როგორც დაბეჭდილი პაკეტები. იმიტომ რომ, ის ბუნების პირის-პირსდგას და უშუალო ფილოსოფოსია. ის ბევრსა ჰფიქრობს, რასაც შედეგად ყოველთვის ნათელი და მარტივი დასკვნები მოსდევს.

დიახ, რაფიელ ერისთავის გლახები თითქოს გულ-ხელ დაკრფვილ პროტესტანტების სახით გამოიყურებიან, მაგრამ ამ პასიურობაში რაღაც შრისხანება ტორტმანობს. ინგლისში, მუშათა ერთმა მეთაურმა, რამდენიმე ათეული წლის წინად სთქვა: მუშებს ერთი დიდი იარაღი გვაქვს და ეს გაგვამარჯვებინებს: ხელებს გულზე დავიკრეფავთო. ეს მუქარა დიდი იყო. ასევე დიდია რაფიელ ერისთავის გლახობის ჩუმი პროტესტანტობა. ის გულის სიღრმეში მომზადდებოდა, გადიდებას იწყებდა და საგუბარიდან ამოდულებული შესძლებდა საწადელის მიღწევას. ამ პასიურ პროტესტანტობის ქვეშ დიდი ამხედრება ფუროთუნებდა.

რაფიელ ერისთავის გლახებს სხვა საკითხებიც მარტივად აქვთ წარმოდგენილი და ზოგიერთი გადაჭრილიც. მათ ერთი რამ უნდათ, როგორც ვსთქვით: მიწა, რომ ვინც არა შრომობს, არ ელავებოდეს, თორემ სხვას არას თხოულობენ და არც უნდათ. შინაურობაში თითონვე კარგად რიგდებიან. აგერ ღამის მეხრე, რომელსაც არაფერი აბადია. მაგრამ ეს „ტლუ ბიჭი“ იმედიანად შესცქერის ხვალინდელ დღეს, რადგან იცის, რომ „ორი დღის ალო ერგება, გადაუხნავენ ხელადა“. სოფელი მიეშველება, ისევე, როგორც ქვრივ თინიას დაეხმარა.

„ქვრივ-ოხერ ბეჩავ თინიას,

„ჰყავს ერთად ერთი შვილია,

„პაწია წვითა და დაგვით,

„ვაებით გამოზრდილია.

„დღის მეხრე იყო, მოუხნეს

„ერთი დღის მიწა ნაოში,

„მაგრამ სათესლე გაჭირდა, —

„არ გახლდათ საკუქნაოში!...“

„ჩამოითხოვა თინიამ
 „ორ-ორი მუკა ხორბალი...“

ყანა გაგიჟდა, თავ-თავი დამძიმდა და სამკალად თავი დახარა. მაგრამ ვინ მოუმკის უპატრონოს? — მისი ღონეა სოფელი“ — ო. და მართლაც,

„დილა აღრიან მოადგნენ კარზედ რჩეული ბიჭები,
 „ჰოპუმთი“, კიყინით მოედგნენ ქვრივის ყანასა-ო.

და პოეტს ისე უხარიათ ეს კოლექტიური შრომის ნიმუში, ეს უანგარო დახმარება მოძმისათვის, რომ სულ ახალი ფერებით და სანათლით ეჩვენება ეს საძმო შრომა:

„არ შევხვედრივარ ჯერ არსად, მამითად ამისთანასა...“

ეს მწიგნობრული ენით რომ ვსთქვათ, სოციალისტური პრინციპების ჩანასახია, და ჩვენი პოეტიც, ძალიან მოხერხებულად ანვითარებს მას, რაც ჩვენი ხალხის პრაქტიკამ ძველიდანვე თან გამოიყოლა.

*
 * *

როდესაც ეცნობით რაფიელ ერისთვის გლეხთა ცხოვრების, მათ ფიქრებს და იმედებს, პირველ შთაბეჭდილებად ისა გრჩებათ, რომ ისინი მიწას მისტირიან, რომ ნივთიერ დოვლათს ეძებენ მხოლოდ. მაგრამ თუ გულ-დასმით გაეცნობით, ნახეთ, რომ რაფიელ ერისთავს, გლეხები, მთელი ჩვენი ცხოვრების ბურჯებად გამოუყვანია, როგორც ეკონომიურ, ისე ეროვნულ, ზნეობრივ და სხვა მხრივ. ჩვენმა ისტორიამ პრივილეგიურ წოდების სახელები შეინახა მეტ წილად, ხოლო ხალხი კი ჩვენს ისტორიაში მართლა რომ არა ჩანს. მაგრამ რა დიდი ფიქრი უნდა, რომ თუ ეს მასა არ იქნებოდა გამძლე და ამტანი, მხოლოდ მაღალი წოდება ვერ შესძლებდა სახელის დამკვიდრებას. აქაც მოჰხდა ერთგვარი ზნეობრივი ექსპლოატაცია, მაგრამ ჩვენი პოეტი თითქოს საყვედურს არავის ეუბნება. ის ჩუმად და მოწიწებით იწყებს სურათთა გალერეის ჩვენებას, საიდანაც აშკარა ჰხდება, თუ ვინა ჰქმნიდა ჩვენს ისტორიას.

— „ნეტა რას სტირი დედილო? რას სტირი ძუძუს ქირიმე,

„ჯარს იძახიან დედილო, სად არის ჩემი ხირიმი?“

— „ასი მკრან გულში მირჩვენის, მტირალი ქალის ცქერასა“ — ო.

ისე დინჯად ამბობს „ვიღაც ბიჭი“, თითქოს საომრად კი არა, ყანის მოსარწყავად მიდიოდეს ან ლობიოს სამარგლად. სახლში კი დედას ასეთ წერილსა სწერს ბრძოლის ველიდან:

— „ნეტა რას სტირი დედილო, რა დროს გლოვია შეილისა,

„გულში მკრეს, ორგან გახვრიტეს, ჩემი პერანგი შილისა.“

და თითქოს ამშვიდებს:— „ჯერ ვერ წამოვალ შინათკე, მე აქ ვიგერებ ყვავ-ყორანს, თვალი მიკირავს იმათკენ“-ო...

აქ ეს ვაჟკაცობა ისეა ჩადენილი, როგორც ჩვეულებრივი, ყოველდღიური საქციელი.

— „რას მირბი ქალავ, სად მირბი,
 „როგორც დამფრთხალი შევლია,
 „საით იჩქარი დობილო,
 „მოდო, მომკიდე ხელია.
 „დაკოდილი ვარ მძიმედა,
 „ჩემი აღდგომა ძნელია,
 „რალასა ჰშიშობ, უსჯულო
 „დაფთხვა და შემოგველიაო...

ან აგერ კიდევ „მოკითხვა“, შეთვლილი შვილისაგან დედასთან ბრძოლის ველიდან, თეიმურაზის დროს.

„ომი გადაგვხდა სამჯერა,
 „სამჯერვე გავიმარჯვევით—...
 „ჯერ ვერ წამოვალ შინათკე,
 „ნუ მელი მოკლევ ხანებში“-ო...

ან და აგერ „მორიგი ჯარი“, სულ „ახალგაზრდა ბიჭებისაგან“ რომ შემდგარა, როგორა მღერის:

„მაშ არჩევანი რათ მინდა,
 „რად მეკირება კენჭია?
 „ექიმმა არ დამიწუნოს
 „გულ-მკერდი და მხარ-ბეკია...

ასევე გმირული სული სჩანს ლექსში, რომელსაც ეწოდება „წიგნი, მოწერილი აღმასანთ ბეროსაგან თავის დანიშნულ თამრო გოგოსთან“. — „მითხრეს სტირისო. რას სტირი? რამ აგიდულა გულია“—ეკითხება თავის ბეჩავ გოგოს“ და ანუგეშებს:— „ლაშქრად წამოველ საომრად, განა აქ დავბინავდები“-ო...

რაფიელ ერისთავის აზრით, ასეთია ის ხალხი, რომელიც მილიონიანი თავით აზროვნობს, მილიონი ხელით აუკეთესებს საქმეს და რომლის მხრებზედაც არის დაყრდნობილი ქვეყნის წარსული, აწმყო და მომავალი ფიზიკური გმირობა ხომ ვნახეთ, ვნახოთ ახლა ზნეობრივი გმირობაც. ამ მხრივ საუკეთესო ლექსად უნდა ჩაითვალოს „ხმა ღეთისა და ხმა ერისა“, რომელშიც მოთხრობილია ნადირ-შაჰის დროის ამბავი. ქართლ-კახეთი აიკლეს თათრებმა. მაგრამ ეს არაფერი. ძნელი ის არის, რომ

„ამ წუწყ თაშას თან დაჰყვება
 „საგარეჯოს მოურაეი,
 „უჩუროზღლებს რალაცაებს,
 „გაიძვერა, სულით ავი...

გლეხი კაცის სინიდიისმა ვერ მოითმინა ეს სისაძაგლე, და ბერი-კაცის პირით ამხილა ეს კაცობიდან გადამდგარი მოურაეი:

„გვეედრები მოურაეო, შეისმინე ჩემი რჩევა...
 „დღეს შენა ხარ, ხვალ სხვა მოვა,
 „რა დაგრჩება სამუდამო?!..
 „ის არა სჯობს, რომ სიპართლით
 „ხალხს აამო, პურიც სკამო?!...

მართალი და რწმენით ნათქვამი სიტყვა ყოველთვის მკრულია. ამ შემთხვევაშიც გასქრა ბერი-კაცის ნათქვამმა, მაგრამ საინტერესოა, რომ ბერი-კაცისად კი არ ჩასთვალა მოურაევმა ეს რჩევა, არა.

„შეუძახა ბერი-კაცსა: „დაგიჯერებ, ბარაქლა“!..

„ამას შენით არას ამბობ...—და განგებას დააბრალო...

ესეც კი არ იცნო მოურაევმა ავტორისად, და ამ შენიშვნაში სჩანს მართლა რომ „გლეხი კაცის ისტორია“. ამას ებრძვის რაფიელ ერისთავი, რომელმაც თითქოს საგანგებოდ შეჰქმნა გლეხების პორტრეტთა მთელი გალერეია, რომელნიც ერთმანეთსა ჰგვანან, მაგრამ ყველა მაინც ააშკარავენს თავის პიროვნულ ღირსებებს. მთლიანად კი, ისეთი შთაბეჭდილება გრჩებათ, რომ გლეხი-კაცი დიდი ფიგურაა, გონებრივ-ზნეობრივად მთლიანი და მალალი. მას სწიხლავენენ, ანადგურებდნენ, მაგრამ აწიოკების ცეცხლიდან გამოსული, იგი გაუტყეულად ატარებს თავის იმედს და იცის კიდევ, რომ უიმისობა არ იქნება. ისტორიის ბორობალი ერთხელაც იქნება და მისკენ მიტრიალდება. ასე სწამდა ჩვენს პოეტს.

*
 * *

ვნახოთ ახლა რაფიელ ერისთავის სატრფიალო ლექსები. აღსანიშნავია, რომ პირველ პერიოდში, პოეტი ინდივიდუალურ განცდებს გადმოგვცემს, ერთგვარ ავტობიოგრაფიულ დოკუმენტებს, მეორე პერიოდში კი, იგი მთლად გლეხი კაცის არსებაში გადადის და ამ უკანასკნელის განცდებს აგვიწერს, მათივე ენით და კილოთი.

პირველ პერიოდში, ჩვენი პოეტი ძველებურ მელექსეთ ჰბაძავს, და იმავე სტილით აგვიწერს თავის სატრფოს, როგორც ეს მიღებული იყო:

ტანად სარო, კვიპაროზი, ყელბროლ-ფიქალი, ტუჩთა ლალები, შავი თვალები. მაგალითად:

„ვეტრფი შავსა თვალებსა, ვეტრფი სხივებრ მალებსა,

„სიყვარულით სავსეა, ელვა არ მაკმარესა,

„დახე მათთა კამკამთა, ჰკრთიან, შავთა წამწამთა,

„ისარი მკრეს მე გულსა, დღენი გამიმწარესა... და სხ...

ასევე უმღერს ნაცრის ფერ თვალებს, წაბლის ფერს, ცისფერს, მხოლოდ მწვანე თვალები არ უყვარს, რადგან არიან „ემმაკობით სავსენი, ქაჯთა დასახმარენი“. და ეს ტრფიალი ხორციელია, ვნებიანი:

„თუ რომ გიყვარს ჭეშმარიტად, ასე უნდა სიყვარული:

„ხელი წელსა გადაჰხვიე, ვით რომ სურო ხესთან რგული

„ისე მტკიცეთ დაეკონე, ვით ფათალო ჩაწმანული!.. და სხ...

მაგრამ მიუხედავად ასეთი დიდი ვნებიანობისა, რაფიელ ერისთავის ტრფიალება რაღაც დრამატიულობით არის სავსე. თავის სატრფოს თ—ს, მელანქოლიურად სწერს:

„დიდი ხანია ჩემსა გულსა დაწყლოლებულსა,

„ალარც ნუგეში, არც ალერსი არ ჰკარებია,

„დიდი ხანია თავი ჩემი აღარ სდევს გულსა,

„რომ ჰხედავს თვითონ აღარავის არ ჰყვარებია!..

გაცრუებულ სიყვარულით პოეტმა ხნოვანობაში შესდგა ფეხი. ორმოცდა ათი წლისა, კვლავ სიყვარულისათვით აძგერდებოდა, მაგრამ თავი გულს ვეღარ მისდევს, და აზრით იგებს გრძნობის შეცდომებს. „წრეს გადასული“ პოეტი, „წრეში შემოსულ“ სატრფოს გულის-ტკივილით მიმართავს:

„შენ გსურს მარადის ყმაწვილი კაცი,

„ამას არ ვტყუი, არ უნდა ფიცი,

„რად შემეყვარებ? განა არ ვიცი,

„შენ ჯერ ნორჩი ხარ, მე კი მოხუცი...

ფოგორც ვიცი, ეს სატრფო—ერისთავის ასული თეოდოსია არის, რომელთანაც იქორწინა ხანში შესულმა პოეტმა. იგი გრძნობს, რომ მშვენიერი ახალგაზრდა ქალი, ვერ იქნება სავსებით კმაყოფილი, რადგან ყოველ ჰასაკს თავი მოთხოვნილება აქვს და გრძნობის დუღილის უროს, ჰკუა და გამოცდილება უსიამოვნო სტუმრები არიან.

„რად გინდა ჩემი გამოცდილება,

„ჰკუა დამჯდარი, ფიქრთა ქმნილება?

„რას აქნევ ჩემსას ან ერთგულებას,

„რაკი მეწვია ესე ცვლილება?..

მაგრამ პოეტი კიდევ ვერ ურიგდება საკუთარი ქალარის საშინელებას, კიდევ სცდილობს ახალგაზრდა ხმით დაძახილს, რომ საყვარელ ადამიანს სამაგიერო გრძნობა აღუძრას.

„მაგრამ ლამაზო გული არ კცნების,

„წინწყალი მასში ცხოველად იხრწნების,

„თუ მოეკარე, მსწრაფლ აღენტების,

„იფეთქებს, დაგწვავს, თვითც დაიწვების...

ასე სწერდა ჩვენი პოეტი თავისი შემოქმედების პირველ პერიოდში. ეს იყო ინტელიგენტი ადამიანის განცდები, ხშირი მელანქოლიით, ექვიანობით, რომელიც წამება უფროა, ვიდრე სიხარული. მაგრამ უნდა ნახოთ მეორე პერიოდში, გლეხის არსებაში რომ გადავა და მეურმის პირობით დაიმღერებს:

„გოგოს კირიმე გოგოსი,

„კირიმე ერთად ერთისა,

„პაწა გოგოსის, დილის მზის,

„კირიმე იმის ღმერთისა...

„გოგოს კირიმე რომ ლუის,

„როგორც რომ თურაშაული... და სხ...

აქ მელანქოლიას რა უნდა. ეს ნაილაღევი ხარის აგეჯრათა, ძარღვიანი სურვილების მორევა, ეს დედამიწის გაველენიანი წყურვილია, შხაპუნა წვიმას რომ ხარბად შესვამს და დახეთქილ პირს შეიკრავს. ეს ნამდვილი ბუნებრივი სიყვარულია, რომელიც ცივილიზაციამ სტილიურად დაჰკვანძა, დაჰხლარზა, ტანისამოსი შემოახსია, რომ სიშიშვლე უფრო გამოეჩინა, ხელოვნურად ნდომის გასაძლიერებლად. სოფელი სულ სხვაა. იქ ნატურა უფრო შეურყენელია და განცდებიც უფრო მარტივი, მაგრამ ძლიერი. გვეჩვენება კი მეტად ადვილ განცხადებად, რადგან ადვილად იტანენ, გვავიწყდება კი, რომ იქ ღონიერი ხალხია და ყოველივეს ადვილად ერევიან. აი თუნდ რაფ. ერისთავის მეურმე ვნახოთ. იმასაც თავისი გოგო „პირს არიდებს“, მაგრამ ეს „ტრალედია“ მისთვის ძალიან მარტივადა სწყდება:

„ნუ მკლავ გოგონავ წყეულო, ნუ ამარიდე პირია,

„თავი რომ მკერდზე მოგანდო, შენთვის რა გასაჰირია?..

თუ მოსტება და ცოლად შეირთო, ხომ იცხოვრებენ არხენად, და თუ რაშე ავბავი შენთხვა, მაგ. ომში წასვლა, ამასაც ჩვეულებრივი თვალთ შეჰხედავს და დადინჯებული სიყვარულით და მოუქნელი სინაზით დედას მოსწერავს სიკვდილის მომლოდინე:

„ნეტავ რას სტირი დედილო? სახლზე იყავი ფრთხილადა,

„ირმა ხარს მოუარევი, მარილს ალოკდე ხილადა,

„ყანა გამარგლეთ ბეჯითად, არ მოერიოს ჳიოტა,

„ე პაწა არ დამიმშოთ, ფოცხვერს არ შემიქმიოთა!..

„ჯერ ნურას ეტყვი შენს რძალსა, ბაღლია, ამიტირდება,

„შობამდის დავავიწყდები, აღდგომას გამიფრინდება...

თითქოს არაფერი ჰხდებოდეს. ასეთია ბუნებასთან ახლო დგომა, დიდი სიხალისის და ღონის მომცემი. ეს უყვარს ჩვენს პოეტს, და მიტომ არის, რომ ისე არაჩვეულებრივი სიყვარულით გარს ევლებოდა.

*
**

ზემო აღნიშნული სამი მოტივი — ის ძირითადი საკითხებია, რომელთა გარშემოც ტრიალებდა ჩვენი პოეტის შემოქმედებითი ბუნება. მაგრამ ამას გარდა, ჰქონდა მას სხვა მხრივი გადახრაც. მას საგანგებოთ არ მოუხაზდვრავს თავისი შთაბეჭდილების არე და საგანგებო ამოცანებისათვის არ შეუწირავს თავისი პათოსი. მართალია, მან დროის დიქტატურას ხარკი მიართვა და იქცა გლეხობის გულის ნადებთა ამომკითხველად, მაგრამ იგი სხვა მხარეებსაც არა სტოვებდა, და პოეტურ თემების სხვადასხვაობას ვასდევდა. მას წარსულისკენაც გაუხედნია, რომ მოეთხრო „ხინჩლას გალაშქრება ქისტებზე“, რაც ვაჟას რეპერტუარის კუთვნილებას წაავაგვს, ხან ხალხურ ლეგენდებს ჰყვებოდა, როგ. მაგ. „ქალი-აყვანა“, „ქოროლლი და სხ... ხან ბუნების პეიზაჟებს ჰხატავდა, რაც ძალიან ეხერხებოდა. მაგალითად ლექსი „კავკასია“.

„როს ვხედავ უზარმაზარსა,

„შავსცქერი დაღუმებული,

„ცას ესწორება თხემებით

„მთა, მთაზე აკიდებული!

„აქ ლოდი, სიპი, პიტალო,

„სატანას მოუთრევია,

„კაჟი, ქვა, ქარწიბი, კირკალი

„შეუძრავს, შეურყევია...

„მთა-მთაზე, გორი-გორაზე
 „შეუსვავს, დაუკვერცხია,
 „მზეს უხზავს მათი გვერდები,
 „ნიაღვარს ჩაუტრეცხია,.. და სხ...

ისე რომ, რაფიელ ერისთავის ლექსთა თემები მრავალ მხრივია. და თუ გავითვალისწინებთ მისი შემოქმედების სხვა მხარეებსაც, როგ. მაგ. ივან-არაკები, მოთხრობა, კომედიები და სხ... უნდა ითქვას, რომ რაფიელ ერისთავი არ არის ერთ ტონიანი და ერთ ხმაზე მთქმელი პოეტი. ხოლო რაცა სთქვა, სთქვა ისე გულიანად, ისეთი ჩაწვდენით, რომ აღწერა მხატვრობას ეჯიბრება, თითონ თქმის მანერა სურათს აქარბებს.

რაც შეეხება ლექსის ზომას და მუსიკალობას, სადაა და ხშიერი. რაფიელ ერისთავს არ უყვარს გაბტყელებული და კიბია ფრაზა, ან მოგონილი სამკაულები. მართალია, პირველი ლექსები უფრო მძიმეა, და ძველი, საგანგებო — შწერლური „სიღარბისლით“ გაზვიადებული, მაგრამ შემდეგ, ლექსის მოქნილობა მან დაიყვანა ხალხური შაირების დონემდე, რომელიც უფრო სამღერად არის განკუთვნილი, ვიდრე საკითხად. აი მაგ. 148 სალირიკო ლექსიდან, საშაირო ზომით დაწერილია 101 ლექსი: სურათი ასეთია:

8 მარცვლიანი	.	.	101
10	"	.	28
11	"	.	4
14	"	.	14
15	"	.	1.

ისე რომ დიდი უმრავლესობა შაირის ზომით არის დაწერილი, რაც ასე უყვარს ჩვენს ხალხს, და რაც, ყველა სხვა ზომასთან შედარებით მოქნილია და სუბიუქი. ამ მხრივ, რაფიელ ერისთავს ახალი არაფერი შეუტანია ჩვენს მწერლობაში. ის ნაცად ეურომებსა ხმარობდა, მაგრამ დაუღვერად კი არა, არამედ სიყვარულით, თითქოს მღერა უნდოდა და მღეროდა კიდევ გულიანად. ან რა ჰქონდა დასალონებელი? მომავალი ხომ წინა ჰქონდა, იქით იცქირებოდა „ტეტების“ პოეტი-თამადა, და მიტომ იყო, რომ სიყვარულით სწერდა ბავშვების შესახებ: „სწავლობს ვიგლა ტიტინა“-ო, ეს სოფლის ქაჩორა ბიჭები იყენენ მისი იმედი, და ის „შავი ხალხი“, რომელიც ყამირს ატრიალებს, და რომელთ წრიდანაც მოდის საქმის ახალი თაობა.

რაფიელ ერისთავის მოღვაწეობა მარტო პოეზიით არ განისაზღვრე-
ბა. იგი მუშაობდა დრამატურგიის სფეროშიც. მის კალამს ეკუთვნის
შემდეგი პიესები: „ადვოკატები“, „იქვიანი“, „სადილი მარშლისას“
„ბიძიასთან გამოხუმრება“, „დედაცაჲ თუ გაიწია, ცხრა უღელ ხარ-
თან გაიტანს“, „სკოლის მასწავლებელი“ და სხ... ზოგი ორიგინალური
ზოგი კი გადმოკეთებული.

ამას გარდა, რაფიელ ერისთავი ბევრსა მოღვაწეობდა როგორც ეტნო-
გრაფიულ მასალების შემკრები, განსაკუთრებით თუშ-ფშავ-ხევსურთა შც-
სახებ. მართალია, ეს წერილები რუსულად არის დაწერილი, მაგრამ მინც
ჩვენი ქვეყნის გამოჩენას ემსახურებოდნენ.

ჩვენი პოეტი ცნობილია აგრეთვე როგორც ლექსიკოლოგი. მან
თავისი რედაქტორობით გამოსცა საბა-სულხან-ორბელიანის ქართულ-
ლექსიკონი, და თვით კი, შეადგინა და დაბეჭდა ქართულ-რუსულ-ლათი-
ნური ლექსიკონი, ცხოველთა და მინერალების სფეროდან. რაფიელ ერის-
თავი იყო კარგი მთარგმნელიც. ისე რომ მისი მოღვაწეობის ველი ფარჯ-
იყო, მაგრამ ჩვენთვის, რასაკვირველია უფრო ძვირფასი მისი პოეტუ-
ლამსახურება არის. რაფიელ ერისთავმა ჩვენს ლიტერატურაში ახალი გან-
ცდები შემოიტანა, ახალი პერსპექტივა. ეს თავის დროზევე იქმნა დაფასე-
ბული, 1895 წ. როდესაც ქართველმა ერმა მას 50 წლის პოეტურ მო-
ღვაწეობის ზეიმი გამართა. რაფიელ ერისთავის სალიტერატურო მნიშვნე-
ლობის შესახებ, „კვალი“ სწერდა: — „მისი ენა, მისი გრძნობა და იდეა-
ლი ნამდვილად ხალხის გრძნობა და იდეალია, ნამდვილათ ხალხის გრძნო-
ბა და იდეალი იმდენათ, რამდენათაც თვით ქართველ დაბალ ხალხს ესში-
აქნობამდე თავის საკუთარი ჰირ-ვარამი. რაფიელმა უკვე შეჰქმნა თავის-
შკოლა პოეზიისა, მან შემოიტანა ახალი ნაკადული ფშავ-ხევსურეთის ლ-
მთიულთა ლიტერატურული კილოსი. მის მიერ გაკვალულ გზას გაჰყენენ
პოეზიაში ძმანი რაზიკაშვილები, მღვიმელი, აფშინაშვილი და სხვანი“-ო.
მაგრამ პოეზიაში კი არა მხოლოდ, ეს მიმართულება პროზაშიც გადავიდა.
და ჰყავდა შემდეგში თავისი წარმომადგენლები, როგ. ნიკო ლომაური
სოფ. მგალობლიშვილი, ეკატერინე გაბაშვილი და სხ... რომელთ იღ-
იურ მეთაურად, მინც რაფიელ ერისთავი უნდა ჩაითვალოს.

ასეთია რაფ. ერისთავის დამსახურება და ის სიახლე, რაც მან ქარ-
თულ ლიტერატურაში შემოიტანა, და რის გამოც, ჩვენი ლიტერატურა
ისტორიაში მას მუდამ ექნება დათმობილი ერთი მთავარ ადგილთაგან

იოსებ დავითაშვილი.

ქართულ ლიტერატურაში, იოსებ დავითაშვილი პირველი მუშა—პოეტია, „ტეტიათა“ ნამდვილი მოტრუიალე, ყოველგვარ ტენდენციისა და პრეტენზიის გარეშე მდგარი. იგი თვით არის დემოსის ნატეხი, „უქუ-ღო, ჩოხის ამარა“ გლეხი, სკოლის უნახავი, და ზეპირ პრინციპების უცოდინარი. მიტომ არის, რომ ყოველი მისი ლექსი ისეთ შთაბეჭდილებასა სტოვებს, თითქოს ის კი არ წაგიკითხავთ, არამედ გაგიგონიათ სადმე ჩონგურზე ნამღერი. და ამ ლექსებში, იმდენია მართლა რომ ესთეტიური პრიმიტიულობა, და ამავე დროს ემოციური მონუმენტალობა, რომ მაღალ ხელოვნებას შეჩვეული, მაინც სიამოვნებით ჰკითხულობ ამ გაუმართავი ხელის ნამოქმადარს. აქ დიდი და საოცარი ტექნიკის ნასახივც არ არის, სამაგიეროდ დიდია უმანკოება და მტკიცე სისადავე. მისი პოეზია გაშლილ ხოდაბუნებასა ჰგავს, რომელიც შავად არის ხნულებით, გაერთფეროვნებული, მაგრამ ხნულებს შორის მოცინარე ყაყაოებით და გვირილებით მაინც გაცოცხლებული და თვალისთვის საყვარელი.

იგი შემოვიდა ჩვენს ლიტერატურაში თავისი ქალამნებით, ნაბდის ქუდით და თან შემოჰყვა მინდვრების სუნი, გლეხი კაცის ყუათიანობა და შრომის პატიოსნება. ყველაფერი ეს სრულიად უცხო არ იყო, მაგრამ მანამდე ყველა ეს თითქოს ხელოვნურად ჩამოტანილსა ჰგავდა, ნიადაგიდან მოწყვეტილს, ეხლა კი მიწიანად იყო წამოღებული, ფესვებიანად. ამას გრძობდა კიდევ ჩვენი დურგალი პოეტი, ერთგვარი მემიტი ტრახახობით რომ დაიძახა: „მუშა ვარ და კიდევ ვიცი, მუშის გულის პასუხებიო“. ეს უბრალო ვანცხადება შევნების დიდი მობრუნება იყო იმ დროს. მართალია, მუშა, გლეხი, ეს ახალ-მოდის თემები იყო, მაგრამ მანამდე, ამ თემების გარშემო ერთგვარი სიბრაღული და მოწყალება იკრიბებოდა. ეხლა კი ამ გრძობებს სიამაყე და დამოუკიდებლობა სცვლის. მას არ სჭირდება სხვათა გულის აჩუყება, არც მფარველობითი ტონი. იგი ამბობს იმას, რაც არის და ამბობს იმისთვის, რომ ასე აღარ იყვეს. მისი ორიენტაცია ხალხს არა სცილდება, პირ-იქით, უფრო ღრმად იწევს მის გულში, მტკივნეულ იარებს მისციებია, რომ ყველაფერი სთქვას, რადგან ეს იყო მისი მოწოდება. ის იყო დაბადებული ხალხის მგონად, მისი ზრახვების თუ იდეების მატარებლად. ხალხის მდგომარეობის სიმწარე, კენესა-გმინვა, და სხ... ღრმად სწვდებოდნენ პოეტის გულს, და იქ პოულობდნენ საღ გამოხმაურებას.

„რამ დაგაშრო შე ოხერო, ღარიბების ბედის წყარო,

„ამოდუღდი, რომ ქვეყანა ერთნაირად გაახაროვო, მიმართა ი. დავითაშვილმა და ამ საკითხის საჩვენებლად ააკენესა საღამური. ერთხმოდ ვანია ეს ხმა, ეს—თუ გნებავთ გაბმული კენესაა, მაგრამ საღი, ძლიერი. მისი ჰანგი, როგორცა ვთქვით, პრიმიტიულია თავისი შინაარსით, ელემენტარულია—თავისი ფორმით, იგი ახალს არაფერს არ იძახის, არავითარ პერსპექტივებს არ გვიშლის თვალ წინ, არავითარი ახალი მოძღვრება არ მოაქვს, მაგრამ მაინც ხალისიანად კითხულობთ; ყველაფერი იცით, მაგრამ ყოველი ლექსი ღრმა ხაზს სტოვებს თქვენ გულზე და იმსქვალვით: ავტორის გრძნობით. ბევრი მისი ლექსი ხალხის გულში ჩაიმარხა, ხალხმა წაიღო და მღერის, რომ ზეპირად გადასცენ შთამომავლობას. და ჩვენც ბევრმა არ ვიცით თუ მათი ავტორი ი. დავითაშვილია.

ვინ არ იცის ზეპირად „საქართველოს დედოფალი, დედა ქართლისა თამარი, სიმშვენიერით მოსილი, ამომავალი მზის დარი“ და სხ. ვინ არ იცის მონადირის ლექსი:

„მეფის მონადირე ვიყავ; ვაქრევილებდი ხმალსაო,

„მეფეზედ მოსულსა მტერსა, ქვაზედ ვუხლიდი თავსაო,

ეს ლექსები ბევრს ხალხური ჰგონია; ან და ვინ არ დამღეროდან სხვადასხვა საკრავებზე და დღესაც დამღერის: „სატრფოვ შენთვის დავიბადე, და გავიცან შენი სახეო“, და იცის კი ვინმემ, რომ მისი ავტორი ი. დავითაშვილია, რომელიც „სატრფოს სქერეტდა სხვის უბეში“, და „მტერს კი ხელი ვერ შეახო“. ან და სად-ღა არა მღერიან, და ვის არ მოუსმენია „საწყალი გლეხის შეილი ვარ, მკადითა გამოზრდილიაო“—ბევრს, ძალიან ბევრს მოუსმენია, და გულს ჩასწვდომია წრფელი გულის ნაკარნახევი; და ის, რომ ბევრი მისი ლექსი ხალხურად გადაიქცა, როგ. მაგ.:

„იზარდე მწვანე ჯეჯილო, დაპურდი, გახდი ყანაო

„იკურთხოს იმის მარჯვენა, ვინც გთესა, მოგიყვანაო და სხ.

ეს ყოველივე იმის მაჩვენებელია, რომ იგი ხალხის სულიერი და ხორციელი ნათესავია, რომ ის სცოცხლობს მათი სიცოცხლით, სუნთქავს მათი ჰაერით, კენესის მათი წარსულით, იხარებს—მათი შვებით და აქ. მას ყველაზე მეტი უფლება აქვს ილაპარაკოს ხალხის პირით. ამას ის გრძნობს კიდევ, სწამს რომ ის ხალხის ნამდვილი შეილია, მის ძუძუ-მკერდით გამოზრდილი, და აკი ამაყადაც იძახის:

„მუშა ვარ და მუშის მკლავი, ვიცი და მრწამს ნაკურთხია,

„და ვინც მუშას კაცად არ სცნობს, საფურთხია, საფურთხია.

ი. დავითაშვილის ცხოვრებაში, ტრადიკული შეჯახება მოხდა ორი ძალის, რომელთაც ღრმა კვალი დასტოვეს მის შემოქმედებაში. ეს ძალაა—ერთი მხრით ის საზოგადოება, ის წრე, რომელიდანაც წარმოიშვა იგი, მეორე მხრით კი სულის ლტოლვა უკეთესისაკენ, მხარე იდეალური, სადაც მძლედ იხატებიან მისი სულის კვებებიანი.—თუმცა პირველმა ძალამ მოსტება მგოსანი, ქედი მოახრეინა, მაგრამ კი ვერ დაამარცხა. თუმცა საზოგადოება—ლეგიონი იყო, თვით კი ერთად ერთი, მაგრამ იგი სულიერად გამარჯვებული დარჩა, და გაიკაფა სავალი გზა მისთვის ბნელით მოცული, მეტად გაუვალი და ეკლიანი. იგი ხომ გლეხის შვილი იყო, მუშა, გაუნათლებელი. იგი „უდიპლომო“ იყო, და როგორც ასეთს, ბევრგან ჰქონდა მას კარი დახშული. თვით ლიტერატურის წარმომადგენლები უნდოთ უცქერდნენ მის ნიქს, და ზემოდან დაჰყურებდნენ მოღვექსეს გაუნათლებელს, მომდერალ გლეხს. ეს თითქმის საზოგადო მოვლენა იყო. მაგალითად ასეთი ბედი ხვდა ინგლისელ ხალხურ მწერალს, შოტლანდიელ ბორნსს, რუსეთის მწერალს კოლცოვს და სხ.

ი. დავითაშვილის შემოქმედების სფერო არის მხოლოდ ჩვენი ხალხის ცხოვრება. მას უელის იგი გარშემო, მას უმღერს. მხოლოდ აქა შლის ფრთას მისი ნიქი; აქ კი, მას საქმე მხოლოდ დედამიწასთანა აქვს. გლეხისა თუ მუშის ნამდვილი, რეალური სინარული ან მწუხარება, მისი ყოფა-მდგომარეობის ყოველი მხარე, ეს არის მისი ლექსების თემა თუ შინაარსი.

„მიწამ მუშა, მიწამ გამზარდა,

„მიწასვე მივებარებო.

ასეთია მისი შეხედულება.

ღიახ! იგი მიწის შვილია, ეტრფის მას, და მის მუშას ბეჩავს, გლეხს. ის განსაკუთრებული ყურადღებით ეპყრობა მას. უდიდესი სიყვარულით გვიხატავს ჩვენი გლეხის ჰუმანიურ სახეს, და სცდილობს აჩვენოს ყველას, რომ ამ დაჩაგრულ ადამიანში, ამ დაბალ პლემბეში, რომელსაც სიბნელეში და გაუნათლებლობაში სძვრება სული, დაფარულია დიდი ძალა, დღეს პოტენცია—ხვალ ცხოველ ენერგიად გარდასაქმნელი, რომ მის ძარღვებშიაც სდის პატიოსანი ადამიანის სისხლი; ი. დავითაშვილის სახით, ტეტამ, გუთნის დედამ, მიწის მუშამ მძლედ დაიძაბეს, და პოითხოვეს ადამიანური უფლებები. მისი პირით ლაპარაკობს გაღვიძებული გლეხის პიროვნება, რომელმაც შეიგნო თავისი ადამიანობა, თავისი უფლებები, და ამისთვის პროტესტს აცხადებს იმ უსამართლობის წინააღმდეგ, რომელიც შავად დასწოლია მის ცხოვრებას. ი. დავი-

თავილამა მოგვცა სოფლის ცხოვრების მთლიანი სურათი. დაგვიხატა მინდობის სილიუტები, გლეხის ბიკი, რომელიც უქუდო, ჩოხის ამარა მინდვრად დასდევს ხარბსა; დაგვატოვებინა ყველაფერი, გადაგვიყვანა მინდვრად, ველად, რომლებიც ირწყევებიან მუშის ოფლით; დაგვანახა მწვანე ჯეჯილი, გლეხის ოფლის ნაყოფი; გვერდს დაგვაყენა გუთნის დედასთან, რომელიც მწარე ღიღინით ყამირს ატრიალებს, გადაგვიშალა მათი შინაგანი მხარე, და გვაცხოვრებს მათთან ერთად. „ძვალ-რბილში“ გვივლის ის ლირიზმი და სიყვარული, რომლითაც გაქვნილია ყოველი მისი ლექსი, და ჩვენც, მასთან ერთად, გულწრფელად ურჩევთ ამ გლეხის შვილს:

„შრომისა შვილო, გლეხო პატარა, ისწავლე წიგნი, ისწავლე ჩქარაო“, დიხ! ეს არის ი. დავითაშვილის წრფელი სურვილი, მისი პოეზიის მთავარი მოტივი. ის ჩვენც ამასვე გვაძეგვრებინებს, რომ ეს ხმა ძლიერ ხმად იქცეს, და შრომის შვილი ამ მდგომარეობიდან განთავისუფლდეს.

ი. დავითაშვილი ჩვენ ხალხს მოველინა იმ მანათობელად, რომელიც თუმცა ოდნავად ბეუტავს გარშემორტყმულ წყვილიანში, მაგრამ მაინც ანათებს იმ უვალ გზას, რომელზედაც ჯერ ბევრი წამოიჩოქებს. ის არ იყო დიდებული მწერალი, რომელიც გარს შარავანდებით მოცული დროს გარეშე ვადგება ხოლმე. არა, ის მათთან შედარებით ნაკლებ ნიჭიერი იყო, მაგრამ სამაგიეროდ ძლიერი, ენერგიული, გრძნობიერი. ეს სჩანს იქიდან, რომ ი. დავითაშვილის გზება, მიუხედავად იმ მდგომარეობისა, რომელშიც ის იყო ჩაყენებული, არ მოკვდა, პოეტის ძლიერმა ბუნებამ შეინახა იგი. და შეინახა მიტომ, რომ ის იყო მისი ცხოვრების უმაღლესი აზრი. მას ასაზრდოებდა და აცხოვრებდა ეს თავისი მოღვაწეობა, ფიქრი მშობელ ერის მომავალზე. ის ხომ ფიზიკურადაც და პსიხიურადაც ხალხთან არის შეკავშირებული, და მიტომაც არის მისი ფიქრის მალაღებელი.

„მუშის ოფლითა ირწყევა, მინდორი მთა და ველია,

„ის შრომობს, სხვები ძლებიან, დაკარგული აქვს ბედია,

„ჩასტკერის დედა მიწასა, მალლა ვერ აუხედილა,

„დაჩუბდა, მუნჯი გვგონია, სთქვა რამე—ვამბობთ ყბედილა.

ასეთია ჩვენი გლეხის ცხოვრების სინამდვილე, რომელიც გულის სიღრმემდის სწვდება პოეტის გულს, და იწვევს შემოქმედებისაკენ.

„მთელი ერის მარჩენელი

„გლებს—კაცია, მიწის მუშა;

პოეტი ჰხედავს, რომ გლებები შრომობენ, ოფლს ღვრიან, და ნამუშევარი კი სხვას რჩება;

„ჩვენ ვშრომობთ მიწას ვმუშაობთ

„უღლის ქვეშ როგორც ხარია

„მაგრამ სხვას რჩება ნაშრომი,

„დაუქული, გამომცხვარია.

ხედავს ამას, და სკდილობს მოუძებნოს საშუალება, ამ ბოროტების მოსასპობად. ეს საღსარი მისი აზრით სწავლაა, ცოდნა, განვითარება, რომ გლებებმა შეიგნონ თავიანთი ვინაობა, მდგომარეობა და უწამლონ თავს. რად არის ყოველივე ასე? რად სჩაგრავს ყველა გლებს, რად არის ის დაბალ ლობედ ქცეული? მიტომ რომ, ავი შეუფენებელია, მძინარე და პოეტი აკი სკდილობს გამოაფხიზლოს, ამ მდგომარეობიდან გამოიყვანოს ეს „მცირე“ ძმა.

„გვეყოფა რაც რომ გვეძინა,

„დროა გავაღოთ თვალიო.

ეს გამოაფხიზლება კი ცოდნის შეძენაში უნდა გამოიხატოს. მხოლოდ სწავლა, მხოლოდ ცოდნა გამოიყვანს ამ მდგომარეობიდან, რადგან იგი არის შავი დღის ჩირაღდი, იგია ის ხსნის ღუზა, რომელსაც ასე იმედით შესცქერის მუშა—მგოსანი. და პატარა მეზრეს პირით, რომელიც სიმბოლოა მომავალი, ახალი თაობისა, საზოგადოების შექალაქდება:

„გეხვეწებით, სწავლა მომცეთ მცირია.

„რომელიც რომ გლებისათვის ძვირია.

მაგრამ ამას რომ იძახის, ის იმა კი არა სკდილობს, რომ გლები-კაცის მდგომარეობა ბნელ ფერადებით დახატოს, და მით შებრალება გამოიწვიოს ის საზოგადოების გულში. არა. ის თვით ხალხს მოუწოდებს აქტიურობისათვის, რომ თავიანთი ზურგით გამოიტანონ ყოველივე გაჭირვება, საკუთარი მოქმედებით შექმნან უკეთესი მომავალი.

„სწავლისა, განათლებისა ავმართოთ დროშა აღამიო“, იძახის ის და დარწმუნებულიც არის მის ნაკოფიერებაში. ი. დავითაშვილმა იცის და სწამს, რომ ხალხის გული წილში დიდი ენერჯიაა დაგუბებული, რომ მის ერს შეუძლიან გახდეს დიდებულ ერად, და ამისათვის ეუბნება:

„ქართველი კაცი გმირი ხარ,

„ძილს როგორ დაემონეო.

ღიას! ის აფხიძლებს ხალხს, და მოუწოდებს სამოქმედოდ. იგი და-
რწმუნებულია რომ ცოდნის შექმნის შემდეგ მათ აფხიძებათ თვალები,
და დაინახავენ ყველა იმ ბოროტებას, რომელიც მაჯლაჯუნასავეით შე-
მოსვევიათ, და სულს უზნუთავს. და აქ აღვილი ასახსნელია მისი ნატურა:

„ნეტავი აქ არ მამყოფა, ქალაქში ჩამიყვანაო,

„მასწავლა რამე ხელობა, მასწავლა ანა—ბანაო.

ქალაქი ხომ კულტურის ცენტრია, ხომ იქ იმყოფება ის კულმინა-
ციური წერტილი: რომლისკენაცაა მიპყრობილი ყველას თვალი, ხომ იქ
მოსჩქევს ცოდნის წყარო, რომელზედაც ოცნებობს მგოსანი, რომ უძ-
ლებად დაეწაფოს, თუმც მგოსანმა ცოტათი თუ ბევრად აისრულა კიდევ
საწადელი, თუმც გაშალა კიდევ ფრთები, შემოველო სინამდვილეს, გაი-
ცნო იგი, მაგრამ ეს მას არ აკმაყოფილებს. იმან დიდი ხანია შეაერთა
თავისი თავი ხალხთან და ექნა იგი ამ დიდ ორგანიზმზე ლა ფიჭობს.
მხოლოდ თავისი „მე“ და მისი დაკმაყოფილება როგორ დააკმაყოფი-
ლებენ მგოსანს. იგი სცდილობს, რომ ხალხის გულში ღრმად ჩასჭედოს
ის იდეები, რომელიც მას აკოცხლებენ, და მით გამოიწვიოს იგი ახალ
შესაძლოებათა განსასორციელებლად. ეს ხალხი კი მისი სამშობლოა,
ქართველი ერი. მის შეხედულებაში ეს ცნებანი ხალხი და სამშობლო-
სინონიმებია, და აქ იგი ნაციონალური მწერალიც არის. მას ამწარებს
და აშფოდებს ხალხის მდგომარეობა, რომელიც სამშობლოს ბნელ სურა-
თებთან არის გადაბმული, და ეს მისი აღშფოთებაც ნაციონალურია:

„სამშობლო ჩემო ლამაზო,

„ზურმუხტო ანუ აღმასო...

„მშვენიერი გაქვს ბუნება,

„სხვებიც ამბობენ ამასო,

„მაგ შენმა დაღონებამა

გული დარდებით აღაესოვო.

პოეტი კარგად ხედავდა სამშობლოს უკიდურეს მდგომარეობას.
ხედავდა თუ როგორ კვლავდა მისი ერის სულს, როგორ ჰხუთავდა მის
ცხოველ სუნთქვას იმ ვეშაპის გაყინული სუნთქვა, რომელიც მის მშობ-
ლიურ კერას გარს შემოხვეოდა, ე. ი. პოლიციური რუსეთი. ი. დავითა-
შვილი ნათლად ხედავდა, რომ მის მშობლიურ სახლს შემოეჩეია

„ . . . ხელ მძლავრი გულით მხეციო.

„გავვიბატონდა ოჯახში, ჰყვირის პატივი მეციო,

„შენი მშობელი უარ-ჰყავ, ჩემსას პატივი ეციო,

და აქ მომართა მან ბრძოლის ისარი.

იგი მქადაგებლად გამოდის, დიდაქტიურ კილოს მიმართაჲს, არიგებს ხალხს, რომ დიდი ყურადღება მიაქციონ ბავშვის აღზრდას, სათუთად აღუზარდონ გულში ნაზი ყვავილი, რომელსაც ეროვნული გმობა ეწოდება, და სხ...

„შვილები კარგათ დაზარდეთ,

„ასწავლეთ დედა ენაო.

და აქ ისმის მწარე, ნაღელიანი ტონი, რომელიც გვაჩვენებს იმ ნაღველის ზღვას, რომელიც მის გულშია დაგუბებული. სამშობლოს ბინდ მოცული სურათები აიძულებენ მას ხან და ხან სატირასაც მიმართოს, რომ ამით მაინც იმოქმედოს ხალხის გულზე. იგი ხომ იმ დროის მოწამეა, როდესაც ორპირა, მოღიმარი იანუისის წყალობით.

„ინგრევა წმინდა ტაძრები:

„წყარო ნადენი მილითა.

როდესაც დიდების ყველა ნაშთები ისპობოდა, და ჩვენც იმდენი შნო არ გვექონდა, რომ წინააღმდეგობოდით ამ ბარბაროსობას და დაგვეცვა ძველი სიწმინდე. აქ ის ჰკიცხავს იმ მოწინავე წოდებას, რომელსაც ხელში ეროვნული დროშა ეჭირა და რომელიც უღირსი აღმოჩნდა ამ პატივისათვის. ეს წოდება გადაგვარების გზას დაადგა, და თან მიიყოლებდა იმ მასსას, რომელსაც ხალხი ეწოდება. იმათ ვერ შეიგნეს ის ორ-აზროვნება, ის ორპირობა, რომელიც მას ფეხიდან ალაგს აცლიდა. ისინი მხოლოდ გარეგან დიდებას გამოეკიდნენ და ამან აუხვია მათ თვალბაი.

„მოგვეძულდა ჩოხა-ნაბადი,

„გულს ჩაემწრივეთ დილები,

„უცხო სამოსით ვამაყობთ

„ჯიბეებ დახვერტილები.

დიახ, ჩამწკრივებულმა ბრჭყვიალა ლილებმა გაიტაცეს ჩვენი თავად-აზნაურობის უმრავლესობა, მათ გამოაცალეს სარჩო-სამადებელი, მამული რომლის ყოველი ნაჭერი ისტორიული დოკუმენტია, ეროვნული განძი. ამ მოწინავე წოდების ქალებიც არ ჩამორჩნენ ქმრებს, და პირ ღირკით შეგლესილებმა „უარჩყვეს ქართველი დედობა, დაგვიმაზინჯეს შვილები“. ისინიც დაადგნენ გადაგვარების გზას, და ამ ყალბ ნიადაგზევე სურდათ აღეზარდათ შვილები, მომავალი თაობა.

„ეუბნებიან, შვილებო მამას უსაბეთ ჰაპაო,

„სამშობლო ენა ნუ გინდათ, ის ბუამ გადაყლაპაო.

ღიას! გაპყიება ეს ნაღალი წოდება. ზურგი შეაქცია მათ, და თვალი ხალხს, დაბალ წოდებას ჩიბაპრო. იმან იცოდა, იგონო, რომ მოხეტიალი მათ ეკუთვნოდა, და ამისათვის მათ მიმართა:

„არ დაივიწყოთ, გახსოვდით, თქვენი მშობელი მიწოა,

„ისა გზრდით, ძუძუს გაწოვებთ, როგორც ერთგული ძიძოა.

ესლა კი, ამ მშობელ მიწას მოვლა სჭირია, რომ სხვამ არ წაგვართვას, რომ სხვა არ დაეპატრონოს.

„თუ არ მოუფლით, იცოდეთ

„შემდეგ გახდება სხვისაო.

„თორემ გახდებით საკმელად

„ფრიდრიკ და გეურქისაო.

მგოსანს აკაკისავით სამშობლო სატრფოდ გადაუქცევია, რომელსაც მსხვერპლად სწირავს თავის გრძობებს. მისი სატრფო, სველადი კი არ არის, თავისუფლად მონაფარდე, არა იგი ტყვე-ქმნილია, დაკარგული, და ამისათვის მისი სიყვარულიც—ტრალიკულია. ეს მისი სატრფო „შემკობილია ყოველ მხრივ, არა ჰყავს ქვეყნად ტოლია“,—მაგრამ სად არის? „ვეძებ და ვერსად ვიპოვე, ხელ-ქმნილი დავიარებია“. იგი მოსთქვამს შწარედ: „დავკარგე სატრფო, დავეძებ. მარგალიტია, ლალეზია“. და აი იპოვნა, იგი სატრფო, როგორც სატრფო ჩვენი დიდებული აკაკისა, რომელსაც ი. დავითაშვილი თავის ოსტატს ეძახის, ქაჯებს დაუტყვევებით.

„ვაიძე, აგერ ქაჯსა ჰყავს, ის ჩემი გულის სწორია,

„უწნოდ უჯიჯგინს გულ-მყერდსა, ჩაუხვევია ტორია.

და ეს უწამლავს გულ-გონებას. იგი ხომ მისთვის არის დაბადებული, ესლა კი მას სხვის უბეში უხდება მისი ჯვრეტა. და აქ არის მისი სიყვარულის საშინელება. მისი სალოცავი სხვასა ჰყავს ტყვედა. ეს სხვა კი—ქაჯია, არა-ადამიანი, სატრფო მისთვის დაკარგულია ჯერ-ჯერობით. და მგოსანიც დასევდიანებული, განგებას ეკითხება:

„ნუ თუ მართლა ველარ ვნახავ,

„ვისზეც ვწუხვარ, ვისაც ველი?

„არა მჯერა—მტარვალს დარჩეს,

„ჩემი ტურფა, საყვარელიო.

და იმედით საესე პასუხს იძლევა. იგი ხომ ბუნების შეილია, სალი, ძლიერი. მან უსასოოთ ქმუნვა არ იცის. ყოველი მისი სევდა იმედიანობის მარავენდელით არის გარემოცული.

„მაგრამ იმედი მუწყებს, არ მოიხადო ქელი,

„მოვა დრო, აგიყვავდება, შენ დაკარგული ბელიო.

ასეთია მისი იმედით აღსავსე ტრფიალი სატრფოსადმი. მაგრამ მან სხვა სატრფოცა ჰყავს, ხორციელი ეროსის კერძი. იგი ამ სატრფოსაც უმღერს. მან კარგად შეიგნო ეს ყველაზე პოეტური და ყველაზე ძლიერი გრძნობა, — სიყვარული, და იწყო მღერა. მისი სიყვარულიც ხალხურია. მას ჰხიბლავს „ლამაზი გოგო“, მისი „თეთრი მკერდი“. ედემს დარგული სიტურფე. მაგრამ როგორი საღი სიციცხლით და ვნებით სავსეა მისი გრძნობა, ნამდვილ ხალხურ სატრფიანო ლექსიდან ვერ გამოარჩევთ. აქ მისი ჰანგი ნამდვილი გლეხურია. მათ კილოზე მოწყობილი. და ეს სიყვარულის მოტივი მის ლექსებს, ხალხურ ლექსებს გვერდს უყენებს. ეს მოტივიც ხომ ყველაზე გავრცელებულია ჩვენ ხალხურ პოეზიაში. ეს სიყვარული აღაფრთოვანებს ადამიანს, უღვივებს რწმენას, უნერგავს იმედს, უმატებს ძალას. იგი უმსუბუქებს ცხოვრების სიმძაფრეს. უადვილებს ცხოვრების ტვირთის ზიდვას. და ი. დავითაშვილსაც ხომ სავსებით შეუგნია ამ გრძნობის ძალა.

„ძნელი არის სიყვარული

„გონიერსა შეიქმს ხელად.

„ცხოვრების გზას მთლად დაუბნევს

„არბენიებს მთად და ველად.

და აკი მიმართავს კიდევ სატრფოს:

„გოგოვ ლამაზო, შენ გემონები,

„თუ ნებას მომცემს, ჩაგეკონებო.

რა სადაა, და ამ სადაობით რა მიმზიდველი ეს გამოხატულება ამ გრძნობისა. რა სადაა და როგორი ძლიერი. აქ არ არის სენტიმენტალობა, აქ იგი სრულიად საქირო არ არის. იგი ავადმყოფ ხალხისათვისაა, სუსტებისათვის მოგონილი. ი. დავითაშვილი კი საღი ბუნების შვილია. მასში მძლედ იღვიძებს ეროსი, და იგიც მძლედ და სადად იძახის:

„ვერ მაამებს, და არც მინდა,

„გაზაფხულის ვარდის კონა

„ნეტამც მომკლა და მე ერთხელ

„ნინას თეთრ მკერდს ჩამაკონაო.

და ეტრფის რა ქალს, იგი მასაც საღი გონების თვალით უცქერის. ის მასაც უმღერს თავისუფლების ჰანგებს, რადგან გამოცდილია „თუ რა ძნელია მონობა სხვისა“.

„ქალი ისეა კაცისთვის, ვით საქონელი ფურიო,

„მან მხოლოდ უნდა იცოდეს, ქმარშვილის სამსახურიო.

ასეთი იყო იმ ხანებში ქალის მდგომარეობა, და სწორედ ამ ქალს გააგონა თავისუფლების ტკბილი სმები. ი. დავითაშვილი ხომ არ იყო „წმინდა ხელოვნების“ მაღიარებელი, მისთვის ხომ უცხოა პოეტური განმარტობა სადღაც შორს, ხალხის გარეთ.

სადაც არ იხმის კენესა, სოფლიდან წასული, იმისთვის ის სიმაღლე უცნობია. ის არ ასულა მის სიმაღლეზე, რომ იქიდან გადმოეხედა ცხოვრებისათვის. იგი ამ ქვეყნის გარეშე არა ხედავს, მისკენ იწევს, მას ესაყვარლება. მისთვის, როგორც ხალხისთვის. ეს ქვეყანა ის აბსოლიუტია, რომელიც ყველაფერს შეიცავს; იქიდან იღებს ყოველივე დასაბამს, და იქვე ბრუნდება მოსასპობლად. ამისთვის მისი ფიქრის საგანი არის ხალხი. მისი ცხოვრება. იღებს მის ყოველ მხარეს, დასაგმობს ჰვიცხავს, დიდაქტიურ ტონს იშველიებს, ხალხს არიგებს და სამოქალაქო გზას უჩვენებს. და აქ, ამ დიდაქტიურობას მის პოეზიაში სულაც არ შეაქვს სიყალბე. რადგან იგი ხელოვნური მიწებება კი არ არის, არამედ იგი მისი გულის წიაღიდანაა წარმოშობილი. ამის გამო, იგი არ სჩრდილავს მის პოეზიას, და უშნო ტენდენციურს ხასიათს არ აძლევს. თუმცა კი აქვს მას ტენდენცია ამ სიტყვის საუკეთესო მნიშვნელობით, მაგრამ ვიშვორებთ. იგი ყალბობას არ ჰქმნის, მას არ შეაქვს დისპარმონია. იგი, ხატავს რა ხალხის ცხოვრებას, ხედავს, რომ ყველა ადამიანი კაცი არ არის, რადგან იგინი არ აკმაყოფილებენ იმ წარმოდგენას ადამიანისას, რომელიც მას აქვს დასახული. იგი ჰხედავს, რომ ბევრნი მხოლოდ თავიანთ ნაჭუჭში არიან მოქცეულნი, სხვაზე არას ზრუნავენ.

„რათ არის კაცი ცოცხალი,

„რომელიც ქვეყნის ბარგია,

„ვინც რომ მოქმედობს თავისთვის

„სხვას კი არაფერს არგია.

ხედავს, რომ კაცთ შორის არ არის სიყვარული, რომელიც მისი შეხედულობით არის ერთად ერთი დასაბამი ბედნიერების, ხედავს რომ მუშას, ამ ტანჯვის შვილს, ყველა აბუჩად იგდებს, ვერ სდებენ ფასს, და მიმართავს:

„რა შეგცოდა მუშას სწუნობ,

„რისთვის გძულს ტარიელო,

„თვით უშნო და ულაზათო

„ფუჟკა გოგრა ცარიელო,

„შენ რა იცი მუშის ფასი

„უქმად ძღები როგორც სვაი-“ო. და სხვ.

და აქ იგი გურამიშვილისებურ ტონს იღებს, და იძახის:

„კაცი ხარ კაცად შობილი, კაცი გიყვარდესო,

„გაჭირვებულსა უშველე, სადაც უჭირდესო.

აქ არის სხვათა შორის მისი პოეზიის დამახასიათებელი თვისება. ეს კი გამოიხატება იმაში, რომ იგი. ამ ხალხში ჰხედავს იმ ცხოველ ძალას, რომელსაც მომავალი წინ აქვს. მისთვის ხალხი ის ინერტიული მასაა კი არ არის, რომელიც ფატალურად მონობისა და ტანჯვისათვის არის გაჩენილი. ეს არ არის ის ღარიბ-ღატაკთა ხროვა, რომელიც მოწყალეობას საჭიროებს, არა. იგი დიდ ძალას წარმოადგენს, საზოგადოების ცხოვრების გასაუმჯობესებლად. მისი მისია ესაა იწყება. ესაა გამოდის იგი ცხოვრების მოედანზე, რომელსაც ისტორიული ცხოვრება ეწოდება. გამოდის თავის და თავად, აქტიურად, და ასე იკათვებს გზას. ი. დავითაშვილი, მთელ თავის ქმნილებას, გურამიშვილივით რელიგიის მარმარილოში ჰკვეთს. ეს არის სხვათა შორის დამახასიათებელი თვისება მისი პოეზიისა. იგი ბევრგან გურამიშვილის ტონს იშვილებს, რომ გაბატონებულით ამხილოს, დამონებულით კი ასწავლოს მოთმინება და ამტანობა.

„სამაგიეროს ნუ უზამ, დეე თვით მიხვდესო“.

და პართლაც აბა გადააღვთ თვალი მის შემოქმედებას, და დაინახავთ, როგორი მშვიდობიანობით და სიყვარულით არის მოცული მისი შემოქმედება. იგი მტარავს კი ხედავს, ჭაგრამ არ ეხება. „დეე თვით მიხვდესო“. თავის საღხს მოქმედებისაკენ მოუწოდებს, რომ მათ თვითვე შექმნან ცხოვრება კეთილი, მშვიდობიანობის საძირკველზე დამყარებული და სიყვარულის შუქით გაბრწყინებული.

„კაცი ხარ კაცად. შობილი; კაცი გიყვარდესო“

ასეთ ფორმულაში ჩამოაქანდაკა თავის შეხედულება ცხოვრებაზე და აღამიანზე.

ჰქადაგობს კაცთა შორის სიყვარულს და თანაც იძახის:

„არავის დაეჩაგვრინოთ და არც იმონოთ სხვანიო“,

და აქაც მძლედ მოსჩანს სისაღე და სიამაყე მისი სულისა. ასე და ამ გვარად დაგვისატა მან გოვხთა, მშრომელთ ცხოვრება მთელი მისი სხედასხეობით. მან მოგვცა სურათი მის ცხოვრების ძნელი მხარეებისა, რუმცა ამასთანავე გამოსთქვა ღრმა რწმენა ხალხის სიძლიერისადმი, მის მომავლისადმი. აქ მან შესძლო ხალხის ნაგრძობის გადმოცემა სწორედ ისე,

როგორც ამას ხალხი გრძნობს თავის საუკეთესო ლექსებში, იგი ერთდება ხალხთან და გვესაუბრება მისი პირობით. ი. დავითაშვილის პოეზია შეიძლება განვიხილოთ როგორც ალტაცებითი ჰიმნი ქართველი ხალხისადმი. თავისი ლექსებით, მან შესაფერი სამსახური გაუწია ქართველ ხალხს. იგი პატიოსნად ემსახურა თავის დროს და შველოდა როგორც შეეძლო, რომ მით ხელი შეეწყო მის ნაბიჯის გადადგმისთვის, უკეთესისაკენ. როგორც დავინახეთ, მისი პოეზიის სიუჟეტები მრავალფეროვანი არ არის. სოფლის ბუნების აღწერა, გლეხის ცხოვრების ნათელ და ბნელ მხარეების დახატვა, მისი მისწრაფება უკეთესისაკენ, — აი მისი პოეზიის მთელი რეპერტუარი. და მიუხედავად მისი ლექსების სიმცირისა, (რაოდენობის მხრივ), მიუხედავად მისი შემოქმედების მოსაზღვრულობისა, იგი იმ ისტორიული მომენტის წარმომადგენელია, რომელსაც ეწოდება ხალხის შეგნების დასაწყისი. ხოლო რაც შეეხება ადგილს ქართულ მწერლობაში, აქაც მას განსაკუთრებული ადგილი აქვს დაქვრილი. იგი რაფიელ ერისთავს უახლოვდება.

იოსებ დავითაშვილი თავისი შემოქმედებით, თითქო ავსებს მის დიდებულ თანამოკალმეთა შემოქმედებას, და მათ გვერდს უყენებს ტეტიათა ცხოვრების სურათს, რომელიც ისე გულ-წრფელად და სალად დახატა დურგალმა პოეტმა.

ბ ე ლ - რ ო მ ა ნ ტ ი ზ მ ი .

მე-80 წლებიდან, როგორც ვნახეთ, ჩვენს საზოგადოებრივ და სალიტერატურო ცხოვრებაში იზრდება სახალხო მოძრაობა, რაც „თერგ-დალეულთა“ იდეოლოგიის შემდგომ განვითარებად უნდა ჩაითვალოს. ეს შემდეგი ეტაპი, ორი მიმართულებით გაიშალა: ერთი ნივთიერ მხარეს გაჰყვა, ყოველდღიურს, საგნობრივს, როგორც ესა ვნახეთ რაფ. ერისთავის და ი. დავითაშვილის შემოქმედებაში, მეორე კი, სულის საფუძვლებს დაექიდა, ხალხის იმ შინაგან ძალას, რომელიც თითქოს დავიწყებას ეძლეოდა. პირველი მიმართულება უფრო „რეალური“ იყო, მეორე კი—ირრეალური ან უკეთ მეტა-რეალური, და ეს უკანასკნელი, თითქოს ერთგვარი რეაქცია იყო იმ დიდდი ბატონობის წინააღმდეგ, რომელიც ახალ ცივილიზაციას მოჰქონდა საგნობრივი გატაცების სახით. ნამდვილად კი, ეს რეაქცია კი არ იყო, არამედ იმავე მიმდინარეობის მეორე მხარე. აი როგორ:

ვინც ჩვენს მეცხრამეტე საუკუნის ლიტერატურას დააკვირდება, ჰნახავს, რომ ეს უკანასკნელი მკიდროდ არის დაკავშირებული ე. წ. ევროპიულ იდეების და ცხოვრების განვითარებასთან. ეს განვითარება კი, ცხოვრების ყოველ სფეროში გამოიხატა ხალხის თან-და-თანობითი უფლება მოსილობით: საუკუნის მანძილზე, საფრანგეთის დიდი რევოლიუციიდან მოყოლებული, იდეათა და ინტერესთა რკალი თან-და-თანობით ფართოვდება და ჰზდება ყველა საუნჯეთა ერთგვარი გამასიურება. ჯერ იყო და არისტოკრატიის ვიწრო და მაღალი გაღავანი მესამე წოდებამ დაიპყრო, ანუ ბურჟუაზიამ. შემდეგ თვით ბურჟუაზიის შორის მოხდა შინაგანი განყოფა, და გაბატონებულ ნაწილის წინააღმდეგ ამოძრავდა დამორჩილებული ნაწილი, რომელიც გაღატაკების გზას დაადგა. ამ მოძრაობის შედეგად მივიღეთ პროლეტარიატის ამოძრავება, რომელიც წვრილ ბურჟუაზიას დაუკავშირდა, და რომელიც თან-და-თანობით იპყრობდა ახალ და ახალ პოზიციებს. ეს პროცესი დღესაც გრძელდება და დიდი წინასწარმეტყველება არ არის საკირო, რომ ის ნამდვილი ხალხი, მასსა, რომელიც საუკუნის წინ „არაფერი“ იყო, მალე „ყველაფერი“ გახდება. იგივე პროცესი სწარმოებდა ჩვენშიც. შეიძლება უფრო მკრთალად, მაგრამ აქ ღირსებაზე არა ვლაპარაკობთ. ჩვენშიც, მეცხრამეტე

საუკუნის დასაწყისიდანვე, ალექსანდრე ქავკავაძის სახით, უკვე წინათ-იგრძნობა ხალხის განთავისუფლების დიდი მომენტი, შემდეგ გ. ერისთავის, დან. ქანკაძის და სხვათა სახით ლიტერატურა მასის მხრივ იწყებს გადახრას, როგორც სტილით, ისე თემის მხრივ. მესამოცე წლებიდან, ე. წ. დემოკრატიული თუ ლიბერალური მიმართულება სისტემის სახეს იღებს და იქცევა მძლავრ საზოგადოებრივ ფაქტორად. ბატონ-ყმობის გაუქმების შემდეგ, ხალხი უკვე ნელა-ნელა იწყებს სამოქმედო სარბიელზე გამოხვლას, რასაც ეხმარება ახალი დასი, რომელსაც „ტეტიათა მოტრფიანეების“ სახელით ვიცნობთ. ეს რკალი შემდეგ კიდევ იზრდება და პროლეტარული ელემენტი გამოდის ცხოვრების ბატონის პრეტენდენტად და შემდეგ იქცევა კიდევ... ისე რომ, ჩვენშიც აშკარა იყო ის ტენდენცია, რომელიც ევროპის ქვეყნებს თანა სდევდა, და რაც საუკუნისა თუ ეპოქის მაჩვენებელი აყო.

მაგრამ ამ დიდ პროცესში, ორი დასაწყისი აღმოჩნდა: მატერიალისტური და იდეალისტური. ეს ორი დასაწყისი, თითქოს დაუპირდაპირდნენ კიდევ ერთმანეთს, როგორც ერთი-მეორის მსაზმი პრინციპი, მაგრამ არსებითად აქ წინააღმდეგობა არ იყო. იყო მხოლოდ სხვა და სხვა თვალსაზრისი. მიზანი კი ერთი იყო: არსებულის წინააღმდეგ ამხედრება და ადამიანის ნივთიერი და ზნეობრივი გამარჯვება. და თუ პირველი მიმართულება იმასა სცდილობდა, რომ ყველა მოქალაქისათვის მოეპოვებინათ თვით-მოქმედების უფლებანი, იბრძოდა კონსტიტუციის, ეკონომიურ სისტემისა და პოლიტიკის წინააღმდეგ, რომ მშრომელი ხალხი ეკონომიურად და უფლებრივად გაენთავისუფლებინათ, მეორე მიმართულების ცდა იქით იყო მიმართული, რომ ადამიანის სული აღედგინათ, და იბრძოდნენ იმ კონსტიტუციისა და სულის რეჟიმის წინააღმდეგ, რომელიც ცივილიზაციას მოჰქონდა. პირველი მიმართულების შესახებ ჩვენ კიდევ გვექნება საუბარი, აქ კი შევეხოთ მეორე მიმართულების წარმომადგენლებს, რომელნიც ჩვენს ლიტერატურაში დამკვიდრდნენ ნეო-რომანტიკოსების სახელით, ე. ი. ალექსანდრე ყაზბეგს და ვაჟა-ფშაველას. ეს უკანასკნელნი, უეჭველად რევოლიუციონერები იყვნენ თავისი შემოქმედებით. ისინიც წინააღმდეგნი იყვნენ იმ პრივილეგიურ უმცირესობისა, რომელიც ცხოვრებას დიპატრონებოდა, მაგრამ ამ პროტესტანტობის სანქცია სოციოლოგიური კი არა ჰქონდათ, არამედ ზნეობრივი, თუ პირველ ცნებას, ვიწრო მნიშვნელობით ვიგულისხმებთ. ჩვენი ნეო-რომანტიკოსებიც წინააღმდეგნი იყვნენ იმ საშინელი სინამდვილისა, რომელიც დამპყრობი

ნაბიჯით მოდიოდა, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ იგი ნივთიერად ალატაკებდა ხალხს, არამედ იმიტომ, რომ სულს ურყევნიდა. ამ დაპირისპირებაში, მოხდა ისე, რომ მთა და ბარი თითქოს ორ პოლიუსად იქცნენ, და ბარი რომ ნივთიერ აღორძინებისაკენ იკვლევდა გზას, მთა სულის განახლებას ავალეებდა, ბარი რომ რეალიზმისა და ნატურალიზმის დაბლობებში ჩადიოდა, მთა იდეალიზმის სიმალღეებისკენ მოუწოდებდა. ყველაფერი ეს უფრო მკაფიოდ გამოჩნდება მათი შემოქმედების განხილვის დროს. ვნახოთ.

ალექსანდრე ჟაზბეგი.1)

მეცხრამეტე საუკუნის ქართულმა პოეზიამ მიაგნო ორ მწვერვალს, რომელნიც უცხოდ სდგანან საერთო ლიტერატურის სივრცეზე. ყველა სხვა ჩვენს მწერალს შეიძლება მოუძებნოთ თუნდ შორეულად მსგავსი. ავტორი საქართველოს გარეშე, მაგრამ ვაჟა-ფშაველა და ყაზბეგი კი სრულიად განმარტოებით დარჩებიან. ხოლო ის სიმაღლეები კი, რომელზედაც მათ აიყვანეს ქართული სიტყვა და პოეტური გზნება, დარჩებიან როგორც ქართულ სულის გამძლეობის და სიდიდის ნიშნები. მსოფლიო ლიტერატურაში, ბევრი მხატვრის გენია დაჰქანცა მთის საიდუმლობამ. რომელი დიდი პოეტი იყო, რომ ხარკი არ მოიხადა ამ მიუკარებელ სასწაულის წინაშე, მაგრამ რომელმა შესძლო კლდეთა ენით ამეტყველება? ვინ იყო ის რჩეული, რომელმაც შეაღო ამ საიდუმლოების კარები? მე მგონია რომ არავინ.

მსოფლიო ლიტერატურაში ვაჟა და ყაზბეგი განმარტოებით არიან, და მათთანვე არის მთას შეფარებული ქართული სულიც. მეტად ძნელია მთასთან მისვლა. იქ სულ სხვაგვარი განცდებია, თავისებური აზრი და ნების-ყოფა. იქ ხალხნი ამირანის ამაღლას ჩამორჩენილებივით არიან მდევის ნათევხურებზე მიმოფანტულნი. იქ სიცოცხლეც სხვანაირია და სიკვდილიც თითქოს უფრო ადვილი. იქ ერთგვარი პანთეონია, სადაც ძველი სულის განძეულობა ინახება თამარის საფლავივით.

ვაჟა და ყაზბეგი, ეს ორი პოეტი მივიღნენ მთასთან ხევის დეკანოზებივით, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ ვაჟა რელიგიით მივიდა, ყაზბეგი კი ეთიკით. ვაჟა მთების ჯანყში ჰხედავდა ლაშარს და ლოკულობდა, ყაზბეგი კი მთაში კაცს ეძებდა და აფიცებდა ხანჯალს და ძმობას. აი აქ ისმის იგივე მორალური ხმა, რომელიც ალ. ყაზბეგს ათრთოლებდა ბეშობიდანვე, და რომელიც სახლიდან გააქცევდა. ეს გაქცევა ზემოდ მოვიხსენიე როგორც ალ. ყაზბეგის შემოქმედებისათვის მეტად დამახასიათებელი ფაქტი. და მართალიც არის. მისი შემოქმედება, გაქცევაა თავიდან ბოლომდე. აქ ჩვენ შეუძლებელია უნებლიეთ არ მოგვაგონდეს ბაირონის პარალელი, რომელიც სწერდა: „გაქცევა ჩემი თავისაგან ყოველთვის იყო ერთად ერთი მიზეზი ჩემი მწერლობისა“, ეს ნიშნავდა „იმავ გონებრივ

1) ეს წერილი, ცოტა შემოკლებით ამოღებულია ჩემი წიგნიდან: „ალექსანდრე ჟაზბეგი და მისი ავტორობის საკითხი“.

მოძრაობის გავრცელებას, რომელიც უამისოდ თავს დამატყდებოდა“-ო. ამავე სიტყვებით შეიძლება დახასიათდეს ყაზბეგის მწერლობაც. ალ. ყაზბეგმა, ჰერად ცხოვრებაში მალე იგრძნო „ბრწყინვალე“ ცხოვრების სიმშრალე და უშინაარსობა; იგი მალე დაიღალა ხელოვნურობის აუცილებლობით, ეტიკეტის მორჩილებით. მალე მიხვდა, რომ გართობა კიდევ არ არის ბედნიერება, რომ ადამიანი ელევანტური თოჯინა არ არის, და რომ ბრწყინვალე „სალონების“ გარდა არის კიდევ სხვა ქვეყანა, სადაც ყველა ამის მაგიერ არის: რწმენა, სინილისი, ადამიანის უფლება და მართალი განცდები.

ის სინამდვილე, რომელიც ალ. ყაზბეგის თვალ წინ იყო გადაშლილი, მისი გავებით ყალბი იყო, იგი მიუღებლად ეჩვენებოდა, როგორც ზედმეტი „ცოდვით“ დამძიმებული; მის თვალში, თანამედროვე ადამიანი უბედური იყო, და ამ უბედურობას ორი სათავე ჰქონდა: 1) ადამიანისა და ბუნების გაყრა ერთმანეთისაგან, 2) პიროვნების გათქვეფა იმ უსახეო მასაში, რომელსაც თანამედროვე ცივილიზაცია ჰქვიან. აქ არის იმ დისჰარმონიის დასაწყისი, რომელიც პირველ-ყოფილ ცოდვასავით ღრღინს ადამიანის სულის, და მას ველარ იხსნის ჩვენი ქულის პროექცია ვითომ და „მკედარ“ ბუნებაში შექრილი და გამცოცხლებელი. მართალია, ადამიანის ქუამ გაიმარჯვა, და ქოხების მაგიერ მთასავით აყუდებული მრავალსართულიანი სახლები მედიდურობენ, დაბერებულ ურმის ადგილას, აეტომობილი ჰსერავს და ნთქავს სივრცეს; კვარისა და კრაქის ნაცვლად ელექტრო ეფინება თვალუწვდენ მანძილს, საწყალი გზირისა და შიკრიკის მაგიერ რადიოები მთვარესაც კი იჩემებენ და ამბის მოტანას გვირდებიან იქიდან... მაგრამ ძვირად დაუჯდა ადამიანს ეს გამარჯვება: იგი ბატონი და შემომქმედი იმავე ღროს მონად და მანქანის ნაწილად იქცა. და აი ეს სინამდვილე შემზარავად ეჩვენა ყაზბეგს. მით უმეტეს, რომ გაზომილ ნაბიჯებით იგი ეჭვებოდა ამ ერთად ერთ მივიწყებულ კუთხეს, სჰდაც მითოსი კიდევ ცოცხლობდა, და „ღეთის პირით მოლაპარაკე ხალხი“ კიდევ აგონებდა „დაკარგულ სამოთხეს“. მოდიოდა ახალი საუკუნე შეუბრალებლად, გულში ანგარება ედო, და თავი კი დამძიმებული ჰქონდა უსირცხვო სარგებლის მზაკერული ფიქრით. მართალია, ალ. ყაზბეგს ეს აზროვნება ამ სიტყვებით არ გადაუშლია, მაგრამ მის თხზულებათა დამკვირვებელ მკითხველს ასეთი მსოფლ-მხედველობა შერჩება ხელთ. ალ. ყაზბეგი მძაფრი სახეებით ლაპარაკობდა, ხოლო ამ სახეების ლოლიკური სქემა მხოლოდ ასეთ მსოფლ-მხედველობას იძლევა. მართალია, მისი რო-

მანების სამყარო კაცობრიობის სამყაროს კერძო ნაწილია, მაგრამ ამ ნაწილში რა სულიც ბობოქრობს და უარყოფის წყევლას ჰგზავნის ირგვლივ, იგივე სული სწყევლის ამ ბოროტების სათავეს საზოგადოდ. მიევლით ახლო.

აღ. ყაზბეგის შემოქმედება ერთი მთლიანი რომანია, ერთი დიდ ტილო, სადაც მეტად თამამი ყალბით დახატულია ხევის წამება. არამც თუ ძირითადი მოტივი, არამედ ხასიათიც და გარეგნული დეტალებიც ერთია ყველა ცალკე ნაწარმოებში. აქ არ არის განცდათა მრავალ-მხრივობა, არც ხასიათთა სხვადასხვაობა, არამედ ერთსა და იმავე პსიქოლოგიურ მომენტებს ამჟღავნებენ ეპიზოდური პირობები, რომელნიც ერთსა და იმავე სიტუაციაში ჰყვებიან და ერთსა და იმავე მთავარ აზრს ეწირებიან. ეს გარემოება კი იმით აიხსნება, რომ აღ. ყაზბეგი საზოგადოებრივ მოძრაობის მორევში არის შექრილი, სადაც ყველაფერი ამოდულებულია, და სადაც ორი სტიქია შეჰყვევთებია ერთმანეთს. იმ მომენტს აგვიწერს, როდესაც ამ ორი ძალის დიფუზია ჯერ არ იყო მომხდარი, და ორი აზრი, ორი ძალა, ხასიათი, ადამი და სხ... სიკვდილზე უარეს ტკივილებით იბრძოდნენ და არც არას სთმობდნენ. ეს ბრძოლა ყველგან სწარმოებდა, და ყველგანვე აღ. ყაზბეგი ორი ხასიათის გმირთა შორის შლიდა საომარ ასპარეზს. და ელგუჯა, კობა, იაგო, გოჩა, ონისე და სხ... „ერთხორც და ერთ-სულ“ არიან. მათი ნების-ყოფის აპარატი, ზნეობრივ-გონებრივი კულტურა და მთელი ფსიქოლოგიური ფორმიანობა—ერთი და იგივეა. აღ. ყაზბეგისთვის არსებობს მხოლოდ ერთი დედა აზრი, და ყველგან ამ დედა-აზრის მატარებელს დაეძებს და ჰხატავს. მეტად საკულისხმოა აღ. ყაზბეგის ერთი ფრაზა, ი. მეუნარგაიასადმი მიმართულ საპასუხო წერილის ვარიანტიდან, რომელიც ამ აზრს ადასტურებს:—„გამიშვიტ სხვაგან; იქნებ იქაც სადმე შევხვდე ელგუჯას, ან კიდევ მის პროტოტიპს, აწმყო სავაგლახ-სატირალის წარმომადგენელთ“... ელგუჯა არის მისი საძიებელი. მასში ეგულება კიდევ ბევრი რამ საიდუმლოება, რომელიც ავტორის სულში მარად წყურვილის ტანჯვად იშლება. და ამ საიდუმლოებას დასტრიალებს ყოველ ნაწარმოებში, მთელს თავის შემოქმედებაში, რომელიც მთლიანად არის შეკრული როგორც განუყოფელი ერთიანობა. მაგრამ ეს იმას კი არა ნიშნავს, რომ აღ. ყაზბეგი ერთსა და იმავეს იმეორებდეს მოსაბეზრებლად, პირობით. თუმც მოტივები ერთი აქვს, მაგრამ ეს მოტივები ისეთ დინამიკაში იქედებიან, რომ ყველაფერი ხარბად გიზიდავთ. შეიძლება ითქვას, რომ აღ. ყაზბეგს არა აქვს არც

ერთი მოსაბეზრებელი ადგილი. ყოველ ნაბიჯზე გაოცებთ უჩვეულო სუნთქვა და მაჯის ცემა.

ღიახ, ალ. ყაზბეგის შემოქმედება, ერთი მთლიანი რომანია, და შემოქმედების ასეთი მთლიანობა ყველა დიდ მწერალს ახასიათებს.

ეს არ არის პარადოქსი. გეტეს მთელი შემოქმედება—„ფაუსტი“, ნიცშესი—„ზარატუსტრა“, დოსტოვესკისა—„დანაშაული და სასჯელი“, ბალზაკისა—„ადამიანური კომედია“, და სხ... განსაკუთრებით აღსანიშნავია ბალზაკი, რომელსაც უნდოდა ერთი სათაურის ქვეშ. მოექცია ყველა დაწერილი და დასაწერი რომანები, და ეს სათაური უნდა ყოფილიყო „ადამიანური კომედია“ (*Comédie humaine*). ასევეა ალ. ყაზბეგიც, რომლის შემოქმედების მთლიან სათაურად შეიძლება მიჩნეულ იქნეს „მამის მკვლელი“. ალ. ყაზბეგის მთელი პოეტური გენია ამ მკვლევლობის ასახვას მოუხდა, რასაკვირველია არა სიტყვა „მამის“ რეალ მნიშვნელობით, არამედ მამაკაცურის, აქტუალურის. „გულს გლოვის პერანგი რად ჩაეცვა“, და კაცებიც „დამალულის იღუმალეებით გულში რად ჩაიტროდნენ“, აი ის შემოქმედებითი ამოცანა, რომელსაც ალ. ყაზბეგის აზრით ახსნა მხოლოდ „მამის მკვლევლობაში“ ეძებნება.

*
* *

ამ მთლიან რომანში, თვით ავტორი არის ცენტრალური ფიგურა, რომელიც ან უხილავად თანა სდევს თავის გმირებს, ან და ამბობს საკუთარ სულის აღსარებას. ისე რომ, ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში შეიძლება აღინიშნოს ორი მომენტი: I—ცდა სხვადასხვა გმირთა სახით სიცოცხლის დრამის ობიექტიური გარდაშლისა და პსიქოლოგიურ სიმართლის ძიებისა, და II—წმინდა სახის ავტობიოგრაფიული მოთხრობა, სადაც იგივე არის მოცემული არა გმირთა სახით, არამედ საკუთარ მოთხრობით. ორივე მომენტი კი საბოლოოდ ერთ საფუძველზე არის აღმოცენებული, სუბიექტიურობაზე, რაც ალ. ყაზბეგის შემოქმედებას აძლევს ღრმა ლირიკის ხასიათს. ასეთ შემოქმედებას გულისხმობდა შპილჰაგენი, როდესაც ამბობდა: „თანამედროვე რომანის უღრმეს ფენებში, იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც იგი სცდილობს კიდევ სასტიკად დაიცვას ობიექტივობის და უპიროვნობის ხილულობა, არის პოეტისა და გმირის დაახლოვებითი შეერთება“. ალ. ყაზბეგის თითქმის ყველა რომანში, მთავარ გმირის ნიღაბ ქვეშიდან ავტორი გამოიყურება, და ჩვენც მკაფიოდ ვხედავთ იმ კონგენიალობას, რომელიც აახლოვებს დამხატველის და დახატულის განცდებს თუ მთელს პსიქოლოგიურ აგებულებას.

მისი საყვარელი გმირები, ყველანი იმასვე გრძნობენ, რასაც ავტორი, ყველას მიერ შეიგზნება ის სასტიკი და ჩათხრობილი სული, რომელიც უღელ-ტეხილ ეპოქას ახასიათებდა და ყველანი გარდასულისაკენ იციქობიან. მხოლოდ ეს ჯეკან გახედვა ის ევროპული რომანტიზმი კი არ არის, რომელიც აზროვნება იყო და ხშირად რიტორიკაც, არა. აქ ტკივილების საშინელებაა, რომელიც აზროვნებას ჰყინავს და სამაგიეროდ იწვევს აფექტების მეტამორფოზებს. აქ არც უცხო გავლენებას შესახებ შეიძლება საუბარი, რადგან ყაზბეგის შემოქმედების ნიადაგი, როგორც ვაჟა-ფშაველასი, არის, ჩვენი დედა-მიწა. იგი სკდილობდა თავისად ექცია ის განცდები, რომელიც ჩვენს მთაში ტრიალებდნენ, და იმავე დროს საკუთარი განცდებთ გაეობიექტივებინა, ე. ი. შეექმნა რალაც ფიქტიური ქვეყანა, როგორც სიცოცხლესთან შეგუების ერთად ერთი შესაძლებელი ფორმა.

და ეს მისი ახალი დედა-მიწა თუ სამყარო, გაცოცხლებულია ისეთი დიდი სულის შთაბერვით, რომ იქ ყველაფერი სულ-დგმულია. კენჭი, ვარსკვლავი, ბალახი, ნისლი, ირემი, ადამიანი, ყველა ერთ დიდ მოძრაობაში არის მოსული, ყველგან ეჩვენება სასურველ სიცოცხლის სიწმინდე და ძალა. დიახ, ყველაფერი გასულდგმულებულია ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში, და ეს ყველაფერი გარს ევლება ადამიანს, როგორც მთელი კოსმოსის აზრის მიმცემს და დაგვირგვინებას.

ალექსანდრე ყაზბეგს ადამიანი მიაჩნია უსაზღვრო ღირებულებად, რადგან მასში ეგულება აურწყველი წადილები და მიჯნა დაუდებელი სწრაფვა სისრულისაკენ. ერთი სიტყვით ადამიანი სუბსტანციაა, რომელიც თვით არკვევს თავის თავს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, და მიტომ არის, რომ ადამიანის ინდივიდუალური ბედის-წერა ისე ალელეებს და აფიქრებს ჩვენს ავტორს.

*
* *
*

ალექსანდრე ყაზბეგის შესახებ გავრცელებულია ზეპირი აზრი, რომ იგი ბუნების დიდი მხატვარია. აქ კოტაოდენი გარკვევა არის საჭირო. თუ ბუნებას ავიღებთ როგორც სტატიკაში გაქვავებულს, უნდა ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგი ასეთი ბუნების მხატვარი სულაც არ არის. ვაჟა-ფშაველა ამ მხრივ ისე დიდია, რომ ალ. ყაზბეგი მის გვერდით ვერ გამოჩნდება. ხოლო თუ ბუნებას ავიღებთ როგორც ადამიანის გარშემო და ადამიანთან ერთად დიდ მოძრაობაში მოსულს, ალ. ყაზბეგი ისეთ გენიოსურ სურათებსა ჰმლის, რომ არამც თუ ჩვენს მწერლობაში, არამედ მსოფლიო ლიტერატურ-

რამი ძნელად მოეძებნება ბადალი. შეიძლება ასეთი დიდი საზომის ხმარება ყაზბეგის შემოქმედების შეფასების დროს ბევრისთვის საჩოთირო იყვეს, როგორც უჩვეულო ზვიადობა, მაგრამ ამას არა აქვს მნიშვნელობა. აზროვნების სიმბდალეს აქვს თავისი ისტორია და ჩვენი, ქართული მოკრძალება, ამ ისტორიაში ჰპოულობს თავის მიზეზს.

ღიახ, ალ. ყაზბეგს, მედვარი წყვეტების და ზარ-დამკემ მტეხიარობის მოყვარულს, არ ეხერხება სტატიურის აღწერა. მან არ იცის პეიზაჟის ხატვა. სადაც მიყუჩებულია ბუნება თუ ადამიანი, მისი სიტყვაც ღუნდება და ბრგეობა ეკარგება.

მაგალითისათვის ავიღოთ შემდეგი ნაწყვეტები:

— „სასიამოვნო გამაცოცხლებელი ნიაფი, რომელიც განუწყვეტლივ დაჰქრის ამ ადგილებში, უგრძობდა შუბლს; და უახლებდა, ჭლივებდა დაღალულ გონებას მოგზაურებს. წმინდა ანკარა წყაროები ჩამოჩუხჩუხებდა და რაღაც სიტკბოებით უაღერსებდა კაცის ყურს. ჩიტებსაც გაეღვიძათ და ჭიკჭიკით ქებას ასხამდნენ ბუნების ძალას. ყველა ისე რიგად იყო მოწყობილი, რომ კაცს ანატრებდა აქ ჩამოხდომას, მწვადის შემთხინებას და ცოტაოდენ თვალის მოტყუებას“.

— „არშის სიმაგრე შუაში შეიცავს მშვენიერ მწვანე მინდორს, ათასი სურნელოვანი ყვავილებით, და ასეთი ცივის წყაროთი, რომ კაცს უკვდავება ეგონება“... („მამის-მკვლელი“).

— ... „ბურსაკირის ღელე ედგება, რომელიც კაცს დახურულ გულს გაუღებს, ჯავრს გაუქარწყლებს და სევდას აშორებს. ძნელად შესძლებს მგზავრის გული, როგორც უნდა მიეშურებოდეს, რომ აქ წუთს არ შესდგეს, წუთს არ გაგორდეს მწვანე მინდორზედ და მეტის სიამოვნებით დაქანცული თავი, წუთს თვალის მოტყუებას არ მისცეს“... („მოძღვარი“).

— „გაწითლდა ყირვან-წვერის თავი, მზის სხივებმა ოქროს გვირგვინი გადმოჰფინეს, თეთრმა, უმტვერო თოვლმა ნათლად ბრჭყვიალი დაიწყო. მას მოჰყვა კაკბის კაკანი, რომელიც გაშმაგებით ეძახდა გულის მეგობარს, რადგანაც ბუნების მშვენიერებით მარტო დატკობა არ ესმოდა“ და სხ... („ხევის ბერი გოჩა“).

— „გარიჟრაჟდა. ცას ფერი ჰკრთომოდა და ლაქვარდს სივრცეში მოახლოვებული მზის შუქი ნათლად კამკამებდა. გაფრინდა მერცხალი, გაშალა ფრთები, გაინავარდა“ და სხ... („ელეონორა“).

აიღეთ რომელი მოთხრობაც გსურთ, და ყველგან შეხედებით ბუნების ასეთ აღწერას. აქ არ არის არც კლდეთა ფერებით ღრმა განცდების

აფორიაქება, არც მთების სიდიადით გამოწვეული შიში თუ გაოცება, არც ფანტასტიკა ამ გაყინულ ქაოსის. და გიკვირს, რომ ადამიანი, რომელიც ასე შეზრდილი იყო მთასთან, რომელიც მუდამ მის კალთებზე ფიქრობდა, მიიწვას ასე გარეშე მაყურებლად დარჩა, და შორიდან მაყურებლად. ეს თავისთავად სერიოზულ პსიქოლოგიურ ამოცანას შეადგენს, თუმცა მე ამ ამოცანის ასსნა ასე მეჩვენება. ყაზბეგი სულ სხვა ქვეყნით იყო გატაცებული, და ბუნება მას სულაც არ უნდა მოეხსენებინა. ისევე, როგორც მის გმირს მათიას, („ელგუჯა“), რომლის შესახებაც ყაზბეგი ამბობს: — „ასე ჩაფიქრებულიყო და მისციებოდა ერთს ალაგს. იქნება ის გაიტაცა ბუნების მშვენიერმა სურათმა, რომელიც იმის თვალ-წინ იხატებოდა? არა. ის იმ დროს არც იმ ამაყად აყუდებულ მთებსა ჰხედავდა, არც მშვენივრად გადაფენილ ტყეებს, არც ნაჩხატებს, რომელიც ჩხრიალით თეთრ რძესავით ქაფდებოდა, გადმოდიოდა კლდეებიდან და ათასწინწკლებად იფანტებოდა“... თვით ავტორიც ასევე ჩაფიქრებული იყო და მისციებოდა ერთს ალაგს, სადაც ძალა და სიმართლე ერთმანეთს შესკიდებოდა, და ეს უკანასკნელი ძლეულიყო. ეს არის ჩემის აზრით ერთად ერთი პასუხი, თორემ ყაზბეგს შეეძლო უფრო მაგარი და გამძლე სიტყვების მოძებნა ბუნების დასახატად. მაგრამ ვარაუდი და მოსაზრება რაღა საჭიროა, როდესაც ალექსანდრე ყაზბეგის არქივში არის მისივე წერილი ი. მეუნარგიასადმი,¹⁾ სადაც ამ კითხვაზე საბოლოო პასუხს თვით იძლევა. ამ წერილში, ალ. ყაზბეგი გულ გახსნილია და გვიჩვენებს იმ დაუდგრომელ ბუნებას, რომელიც ორგანიულად ვერ იგუებს უმოძრაოს და ცივს. — „მოჩხუბარიძე ოჩნობას შეჩვეული არ არის, მისი სული მიიბრძვის და ერთ ადგილას შეგუბებული ვერ დახავსდება“ — ო²⁾.

ეს დაუდგრომელი ხასიათი ბავშობიდანვე აწვალებდა ჩვენს მწერალს, და იგივე ტემპერამენტი განსაზღვრავს მის ესთეტიურ მსოფლმხედველობას: — „მთა რომ ჰკენეს და ჰგმინავს, ჰაერი რომ ირევა და გოლიათნი ნისლით იბიურდებიან, ღრუბელი რომ ცრემლებს (ღერის), და ზევი მოხუის, წყალი რომ მთიდან გამედგრებული გადმოჰქუხს და ანკარა წყარო ლექსსავით მოკანკარებს, ეს ყველა ცოცხალი სამაგალითო გაკვეთილებია მისი შვილებისათვის. მთიელს გარს ეხვევა ყველა ეს, მოქმედობს მის აღზრდაზე და იფერადებს, ასურათებს მათ მოქმედებას ყალიბობისამებრ. და ეს ყველა, მართალია, შესამჩნევ ასაწერია, მაგრამ მისგან გან-

¹⁾ ეს წერილი ჩემ მიერ უკვე დაბეჭდილია ეურნალ „კავკასიონის“ № 1—2.

²⁾ „კავკასიონი“ 1—2. გვ. 15.

შორებული ცხოველი აღწერილობის დროს, ამ ცხოველის ცხოვრების და სულის მოძრაობის ჩრდილში მოფარება, მოფხეკა მოთხრობის მწერლისაგან, შეუძლებელი უღირსობა იქნებოდა. ანგელოსებრივი გვამი უსულოდ, უძრავად, უიმცესოდ, რომელიც ცხოვრებას აცხოველებს და ამშვენებებს, იქნებოდა მხოლოდ გაყინული, უაზრო საგანი, რომლის ტრფიალიც მე არ შემიძლიან“... და ცოტა ქვემოლ, უფრო მეტყველად დასძენს:—„ბუნება კარგია მხოლოდ მაშინ, როდესაც შიგ სიცოცხლე ტრიალებს და ბრუნავს; ბრუნავს იმ სიტყვო და სიმწარე შერეულის ძალით, რომელიც ადამიანის თვით ცხოვრებას შეადგენს. რა არის მთვარე მოკაშკაშე, რომელიც აშუქებს ათას ყვავილებს, თუ იქავ გვერდს არ უდგას სულდგმული, რომელზედაც ასე თუ ისე გავლენა აქვს. გავლენა აქვს, ახარებს, თუ ჩაწყვდიადებულს გულს ნუგეშს აძლევს. მე არა ვარ მლოცველი უსულო, უსიცოცხლო საგნებისა. ვერც ჩემი ოცნება, ვერც ჩემი გონება, ვერც ჩემი კალამი ვერ მიუბრუნდებიან მკვდარს, მოქმედება-მოკლებულს საგანს“¹⁾... მაგრამ აბა ნახეთ, როდესაც ბუნება ერთგვარ უნისონად უერთობა მისავ კალთებზე გამართულ ხევის ტანჯვას, ალექსანდრე ყაზბეგი რა შეკრულ ტყვიასავით ფრაზებს ისვრის:

—„გაგულისებული ნისლი უშიშრად ამოდიოდა დედამიწიდან და ოხშივარსავით ეფინებოდა მწვანე მინდორზე“... („მამის მკვლელი“).

—„აქა-იქ გამოჩნდებოდა ნისლი, რომელიც თითქოს მიწიდან იზრდებოდა და ბორბოტის ხელის მახვილისავით მთის წვეკრებზე მიცურავდა, გამოჩნდებოდა მეორედგან და გაიძაბებოდა, მესამედგან მტვერსავით აღმა ავარდებოდა და ერთბაშად ტრიალს და რევას დაიწყებდა. ორ-პირი ქარი ერთმანეთს გრიალით შეეჯახებოდა და მედგრად ერთმანეთს მოხვედრილი, ორს თავ-გადადებულს ფალაფანსავით, მოუტრიალდებოდა ერთმანეთს. ისმოდა სტვენა, ზუზუნის მოუსვენარის ქარისა, და მას უერთდებოდა გახარებული ხარხარი მანე სულისა. ძალ-დატანებული კლდე იშლეებოდა და დაბლა გრიალით მოდიოდა“... („მოდღვარი“).

—„ამაყად ამართულს, გათეთრებულს მყინვარს, მზის უკანასკნელი სხივების გვირგვინი დაედგა და თავის სიმაღლიდგან სიამაყით გადმოსცქერდა გამხეცებულს თერგს. თერგიც ათას ნანჩქარებს ისროდა ქვიდგან ქვაზედ, ჰქაფდებოდა, იკვრებოდა ბურთსავით, განიბნეოდა წერილს ნამად და გამაცოცხლებელს ფარდახტად ედებოდა ყნოსიერს, ხვევრდის მსგავს, ნაზის ფერადით აკრელებულს, ბალახიანს ველებს,—გაჰქონდა რაღაცა

¹⁾ იხ. იქვე გვ. 14—15.

მედიდური, თითქოს ერთ-ხმად გადაქცეული გრიალი, რომელიც ხან ამაღლდებოდა და ეშვავსებოდა გამძვინვარებულის ლომის ხმასა, ხან შეყვარებულის ნაზ ჩურჩულად გადიქცეოდა, ამის-და გვაზად, თუ ქარი საიდან და რა ძალით დაჰბერავდა, რა რიგად დატრიალდებოდა ხვეულს და უსწორ-მასწორო მთებში. ეს იყო რაღაც ამაყი, მედიდური ხმა, გათამამებული ღრიალი, რომელშიც გამოისმოდა ათას გვარი დამყვავებელი და გულის აღმძრავი ნაზი ხმები“... („ციკო“).

ან აბა ნახეთ, როდესაც ბრძოლით ანთებულ იაგოს და კობას, რომელთაც ნუნუ მიჰყავთ, ავტორი ამოაფარებს კლდის კიღობანს და ასეთ სურათს აჩვენებს: ფულურო კლდეები იშლებიან, მოგორავენ, ელავენ, და ქვევით, ხევში, კვლავ კლდესავით ედებიან ერთმანეთს. ამ ქვეებს ზედ ეფარება შავი ქვიშა და სხ... უცბად კლდიდან გამოსკდება ხრიალით წყალი, და თავისით ამბობს: „იქამდის ძლიერი და ჩქარი იყო იმისი მსვლელობა, რომ ვერა ქვა, ვერა კლდე ვერ აყენებდა იმის მდინარებას, და წყალი, ქვიშა, აუარებელი ლოდები, რომელიც თითო კლდედ ჩაითვლებოდა, არეული და გაზეილილი ერთმანეთში, მიეშურებოდა თავივე მიგროვებულ ქვიშასა და ქვის კლდისაკენ. იქ შემეაგრებული კედელი გაუძალდებოდა წუთს და ბოლოს, ისიც დამორჩილებული, გაერეოდა ახლად და ახლად მოსულ ძალას და დამყარებულის ხუილით, ქვების ერთმანეთზე ლესით, ფშვნეტივ და ხრიალით ჩადიოდა თერგში, რომელსაც თითქოს კისერზედ შემოიგდებდა; თერგიც ებრძოდა თავის მხრით, ახტებოდა, ზედ, გადადიოდა“... აი ეს გამძაფრებული დინამიკა იზიდავს მას, და აქ ლესაეს იგი ბრძოლის გუნებას. ამას ამბობს კიდევ: — „კაცმა უნდა ნახოს ეს ორი ძალა, ჯვარედინად შეტაკებულნი ერთმანეთს, უნდა ნახოს იმათი ბრძოლა, აქაფება, იმათი ხრიალი, ჩქეფა და ტალღების ჰაერში სროლა, რომელიც ათას ნამქერად რამდენიმე საჟენის სიმაღლეზედ იფანტება ჰაერში,—რომ შესძლოს წესიერად დაფასება ამ დიდებული სურათისა. აქ თქვენ ჰხედავთ ძალას, ტირილს, კენესას, მუქარას, ღრიალს, ბრძოლას ერთმანეთში არეულს და იქამდისინ მიჰყვევხართ, რომ რაღაცა ცულის კანკალით თითქოს თქვენც გინდათ ჩაერიოთ ამ უცნაურ ბრძოლაში!“ („მამის მკვლეელი“).

ბუნებას იგი კიდევ ახსენებს მაშინ, როცა მისი გმირებისთვის ბარიკადა იქცევა და ინახავს. აბა ნახეთ მაშინ როგორი გატაცებით სწერს. მაგრამ ციტატები კმარა. ყაზბეგი დამოუკიდებელ ბუნების მხატვარი არ არის. იმ დიდი ნატურის წინაშე იგი მუხლს არ იღრეკს, რადგან არა

სწამს ეს დიდი Natur-mort—ი. სტატიკაში გაქვევებულ ბუნებას იგი ვერ გრძნობს თუ ვერ იცლის საიმისოდ, და მოძრაობის სტიქიაში შექრილი, ბრძოლაზე დაფიცებული, მხოლოდ იმ ბუნებისათვის იხსნის პირს ხანჯლით, რომელიც ამ დიდი ბრძოლის დამტევი და გადამტანია. ბრძოლა ალ. ყაზბეგის სტიქიაა, და ნაქედ სიყვარულით ის უყვარს, ვისაც ეს ბრძოლა „კისერზედ ჰქონდა შემოგდებული“. ეს „ხევი“ იყო.

*
* *

ალექსანდრე ყაზბეგს იზიდავდა ხევის ტრაგედია.

მისი მხატვრული მზერა იტანჯებოდა იმ სანახაობით. ხალხი, რომელიც ცას დაახლოვებოდა, ირყეოდა ადგილზე უნებურად, და გარედან შემოწოლილი უსამართლო ძალა უმართავდა შეგინების სისხლიან ნადიმს.

ეს ტრაგედია ალ. ყაზბეგს მეტად ენერგიულად აქვს გამოთქმული ხევის ბერ გოჩას სიტყვებში, რომელიც თავის ახალგაზრდა შვილს, ონბესს მიმართავს:—„არ დაივიწყო, რომ სადაც შენი მამა-პაპა გაჩენილა და დამარხულა, სადაც მათი ძვლებია ჩაფლული, იმას გედავებიან და არ დაანებო“... ამ სიტყვებშია მოცემული ალ. ყაზბეგის შემოქმედების დედა.

ალ. ყაზბეგს არ შეეძლო ფატალურად აჰყარებოდა შეუმჩნეველობის ან გულგრილობის კედელს. იგი მალა ადიოდა, და შემოქმედების კოშკიდან დასცქეროდა ძირს დაგდებულ და შეგინებულ ხევის დროშას. მის არტიტულ თვალთა წინ გაშლილი იყო ჯერ სისხლ-შეუმშრალი ბრძოლის ველი, სადაც გმირთა ცხედრები ეფანტა „ზოგი მათგანი, ახლად აშლილი წვერ უღვაშით, თითქოს გაღიმებული პირი-სახით დასცინოდნენ ხალხის ამდენ უსამართლობას და ველურ ქცევას. ზოგს ვაჟკაცურის მკერდიდან ჩამოეწყვიტათ საკინძი, და თითქოს განგებ, გამოფინათ თავთავიანთი ვაჟკაცური ქრილობა“. („ელგუჯა“). და ამ ხალხის ფანტასტიკის თუ ფანტასტიკის ხალხის ჩვენება მთელ ქვეყნის დასანახად, ეს იყო ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი ამოცანა. იყო დრო, როცა ეს ხალხი, თემის სახით პიროვნებად ქცეული, იყო თავისთვის, ბუნებასთან სულ ახლო მისული, მისებრ წმინდა, გამძლე, მარტივი და იმავე დროს რთული; იყო როგორც პირველ-ყოფილობა, შინაგანი ძიებით ამაღლებული და შინაგანი მიგნებით განმტკიცებული. იყო როგორც თავადაცხადი და მწიგნობრობის გარეშე შექმნილ კულტურის ნათელი მატარებელი. მაგრამ ისტორიას თითქოს შეურაცხყოფად ეჩვენა მის გარეშე დარჩენილთა არსებობა და ასე მაღალი, თითქოს საზოგადო კულტურას შერცხვა ამ ავ-

ტონოპიური ცოტა ხალხის დიადობის, რომელიც „კულტურით“ თავ-
მომწონეებს გამოადგებოდათ გვირგვინად, და ცივილიზაციამ მოაყენა თა-
ვისი კაცების დიდი ჯარი. ჰხდებოდა ლერმონტოვის მუქარა, მყინვარი-
სადმი მიმართული. მოდიოდა ახალი კაცი, რომელსაც სწადდა კლდეთა
კბილებზე ორთქლმფეთქავ მღვიმეთა აშენება, ხეობის გულში წერაქვის
ღარტყმა, მთის მკერდის გატეხა, საშინელ გზებით დასერვა და ოქრო-
თუჯის სამეფოდ გადაქცევა. ამ აზრით მოდიოდა ეს ცივილიზაციის კაცი,
ამ შემთხვევაში რუსეთი, და იმავე ცივილიზაციის სახელით ანადგურებდა
ყოველივეს. ოქრო და თუჯი.

„ქვეყნად მთელ ხალხის მოდგმას სწამს ერთი სამღვთო კერპი“. ეს
კერპი დიდ მსხვერპლს მოითხოვდა. თემს, ხევს უნდა თავი მოეკლა, თო-
რემ მოჰკლავდნენ; ადგილი უნდა დაეცალიერებინა, ცივილიზაციის სჭირ-
დებოდა. თემმა არჩია ისევ თავი მოეკლა, მაგრამ ისე რომ სახელი გასძ-
ლოლოდათ იმ ქვეყანაში. ამ თვით-მკვლევლობას ის თვისება აქვს, რომ
უკანასკნელი ტყვია არის გვირისა, ყველა სხვა კი მტრის. ამ საშინელებას
მოგვითხრობს ავტორი: როგორ ჰკლავდნენ ხევს და ვინ.

მძიმეა ეს თემა და მტკივნული. მიტომ არის, რომ ყაზბეგს ყველა
მოთხრობაში ისე აქვს ხმა გამძაფრებული, რომ გეჩვენება, თითქოს იგი
ჰკივის რაღაცას, სიტყვით გამოუთქმელს, მოფიქრებულს კი არა, გზნე-
ბით განცდილს, და ჰკივის იმიტომ კი არა, რომ რაშიმე იყვეს დინტე-
რესებული, არამედ მიტომ რომ გულის ქრილობიდან სისხლი ეღვრება,
ტრემლი არა აქვს და წყველასაც ვეღარ ამბობს, სპაზმები აღრჩობენ.

იგი ანთებით სწერდა, ექსპრესიით. სწერდა მომაკვდავის შესახებ,
რომლის სიცოცხლეს მხოლოდ ოცნება დაჰპატრონებოდა. მიტომ არის,
რომ მის ნაწერებში ისმის მეოცნების გამუდმებული ფრთების მტკრევა
და სასო-წარკვეთილი ძახილი.

ალ. ყაზბეგის ესთეტიური ათვისების შესახებ უნდა ითქვას, რომ
მისთვის სამყარო თითქოს ორად არის გაყოფილი: კატეგორიულად უარ-
საყოფი და კატეგორიულად მისაღები. კითხულობთ და გეჩვენებათ, რომ
ამ ორ მხარეთა შორის დიდი უფსკრულია გავლებული, და მათი შეერ-
თება დაუნგრევლად წარმოუდგენელია. ან ჰო, ან არა, ასე რადიკალუ-
რად მოდის ყაზბეგის ჩვენებათა ჩქერი, დაუნდობელ ძალით გეპრებათ
სულის სიღრმეში, წარვიხოცავთ ყოველგვარ ეჭვებს და გეუფლებათ.
უნდა მიიღოთ ის ქვეყანა, რომელიც ავტორს ქირვეულად უყვარს, და
მასთან ერთად ამხედრდეთ იმ ძალის წინააღმდეგ, რომელიც მალალ სიცო-

ცხლეს აუკაცურებს. აქ აღარ არის სინამდვილე, რადგან სინამდვილეში გრადაციებია. ხოლო ყაზბეგის ძალაც იმაშია, რომ სინამდვილე სძლია, და ესთეტიურ მახვილით მოაშორა მას საშუალო უნდელი ადგილები. გრადაციები—დეტალები არიან. მხატვრული მზერა კი თვალ-მოხუჭულია, რომ ეს დეტალები დაიკარგნენ და უფრო მკაფიოდ გამოჩნდნენ მთავარი ხაზები. და რასაკვირველია, ალ. ყაზბეგს, როგორც დიდ მხატვარს და იმავე დროს თუ გნებავთ დემონიურს ტემპერამენტით, არ შეეძლო ამ გარდასავალ წერტილების ძიება, და გონებრივი სიღინჯით ანალიზის წარმოება.

თუმც იგი სულ ფსიქოლოგიის ქვეყანაში ბრუნავს, მაგრამ ამ ფსიქოლოგიის ე. წ. ობიექტიური გადაშლა ალ. ყაზბეგს არ მოუხდენია. მას არ უძებნია ადამიანური იქ, სადაც მის ანთებულ თვალებს ნადირი ეჩვენებოდა კაცის სახით, და არც ცუდის კვლევა დაუწყია იქ, სადაც მის ხევეურ სინიდის ღმერთი ეჩვენებოდა თემის დროშებზე. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. შემომქმედს არ შეუძლიან ლოლიკურ კატეგორიებით მსჯელობა, რადგან შემომქმედება მეტა-ლოლიკაა.

ხოლო ისეთ ელვა ნაკრავ შემომქმედს, როგორიც ალ. ყაზბეგია, არც კი შეეძლო შუქისა და ჩრდილის მკაცრ დაპირისპირებათა გარეშე სახეთა ხილვა თუ წარმოდგენა. იგი აფექტებით შეპყრობილი მწერალია, და მიტომ ორი ფერი ჰყოფნის მოწოლილ ტანჯვის სათქმელად. ამ ორი ფერით ისაზღვრება მისი მსოფლ-მხედველობა. და რადგან ალ. ყაზბეგი ეთიურად იღებს ქვეყანას, ამიტომ მას ორი ხასიათი აინტერესებს: „ცივილიზაციის“ მორალური გნომი, რომელსაც ყველაფერი მიწაზე აქვს განართხული, და პირველყოფილი მორალური ზე-კაცი, ცას რომ ებჯინება მართალი. იგი ბოროტს ჰხედავს, მაგრამ არა ობიექტიურ-ესტეტიურად, რომ ეჩვენებინა მისი პათოსი და სიდიადე, არამედ მორალურად, რომ ხელშესახები გაეხადნა ამ ბოროტების სიბინძურე და უკაცურობა.

ასევე ექცევა კეთილს. იგი პირდაპირ სცდილობს, რომ ფიზიოლოგიურადაც კი აგვიშალოს მოწონების ჟრუანტელი, როდესაც უცქერით მისი გმირების დუელს ისტორიასა და თუ ბედის-წერასთან.

და რომ აკვირდებით ალ. ყაზბეგის ხატვის მანერას, ჰხედავთ ხომ იგი ძველი ელინიციით ლამაზ სულს ლამაზ სხეულში ათავსებს. მისი საკვეთი მზრუნველობით აქანდაკებს საყვარელ გმირთა სხეულს. ანტიურ სისადავით და ძალით იგი ექრება მატერიას, რომელიც საიდუმლოებას ჰფარავს, და ჰქმნის სხეულის მისტერიას, სადაც ამალღებული და გამარ-

ჯგუბული სული სასწაულებას ახდენს. მისი ლამაზი გმირები აესილნი არიან ვნებით, სურვილებით, სიმართლით. ალ. ყაზბეგი, თავის გმირთა დახატვის დროს მხოლოდ იმ ფორმებს მიმართავს, რომელთა საშუალებითაც საიდუმლოდ იშლება და აშკარადება ადამიანის სული. და აქ ისეთ ზედმიწევნითი შედეგებს აღწევს, რომ ავტორის კომენტარიები არც კი არის საჭირო. მკითხველი თითონ ჰხედება, თუ რა რიგის გმირთაა აქეს საქმე. შეიძლება ზოგი გმირი სულაც არ ასწეროს სიტყვებით, მაგრამ ისეთ პოზაში კი დააყენებს, რომ ხორციელდება სილამაზის და მონუმენტულობის ზღაპარი. მაგალითები:

ელგუჯა და გიორგი. „კიდევ რამდენიმე წუთი ასე ქუდ-მოხდილები დარჩნენ და ჩუმაღ ვევედრებოდნენ იქაურს ხატ ანგელოზებს, და ამ ვედრებაში იყო რალაც დიდებული, რალაცა მუქარა, რალაცა იმედი და ნუგეში“. აქ თითქმის არაფერია დახატული, მაგრამ გრძობთ დიდ კომპოზიციას, პლასტიურ მთლიანობას და მოქალაქეობრივ ვაჟაკობას. ამ გარეგნობაში ჩვენ უკვე ვჭვრეტთ დიად სულს.

მათი სიკვდილიც ისეთივე უსიტყვო დიადობით აქვს გადმოცემული: — „ზოგი მათგანი, ახლად აშლილი წვერულვაშით, თითქოს გაღიმებული პირისახით, დასკინოდნენ ხალხის ამდენს უსამართლობას და ველურ ქცევას. ზოგს ვაჟაკურის მკერდიდან ჩამოეწყვიტათ საკინძი და თითქოს განგებ გამოეჩინათ თავ-თავიანთი ვაჟაკური კრილობა. ელგუჯაც, რომელსაც ჯერ კიდევ ხელი არ მოეშორებინა თავის ხმლისთვის, თითქოს ხელახლად საბრძოლველად იწვევდა თავის მტრებს, განაპირებით ეგდო.

მათია. — „თუშური ქუდი კოხტად გვერდზე მოჰქცეოდა, და ამშვენებდა იმის ყმაწვილ პირის-სახეს; ჩოხის კალთები აყეცილი განიერს ღვედის ქამარში ისე, როგორც სიარულში და ომის დროს იკეთებენ; ქამარზედ მოდიდო ხანჯალი ჰქონდა ჩამოკიდებული, სასწრაფო და საპირის-წამლე, მხარ-ილივ გადაკიდებული, ამტკიცებდნენ, რომ ის მეომარი უნდა ყოფილიყო; გაშიშვლებული თოფი მხარზედ კრიალებდა. მთელი იმისი მიხერა-მოხერა ამტკიცებდა სიამაყეს და გულადობასა. ისე შეკრული, გაფრთხილებული და მოხდენილი მიდიოდა, რომ მტერსაც კი სასიხარულოდ მიაჩნდებოდა იმისი ნახვა და დამიხნებულს თოფს შეაყენებდა, რომ საკმაოდ დამტკბარიყო იმისი მშვენიერებით“ („ელგუჯა“).

ონისე — „ეს ბიჭი, ბევრით ყმაწვილი გელაზედ, წარმოსადგობითაც და სილამაზითაც მასპინძელს ბევრით სჯალდობდა“. მას ჰქონდა „აღზნებული თვალები“ „შეწითლებული ლოყები“, იყო „ძლიერი; სხეული

კარგად მყოფი“ და სხვა... „ონისეს სიკვდილისა არ ეშინოდა, ონისე პირზე ღიმილით დახედებოდა განსაცდელს და სხვა... („მოძღვარი“).

მაყვალა— „გასაოცარი სილამაზისა“, „ბროლ-ფიქალ განიერი მკერდი“, „წმინდა სანთლისაგან ჩამოსხმულის მსგავსი ყელი“, „თეთრი და ნაზი კანი“ „მილულული თვალები“, „გიშერსავით წარბები“, „პატარა, თხელი ტუჩები“, „სწორე და მოწყობილი ცხვირის ნესტოები“, „მაღალი და ქვიანი შუბლი“ და სხ.

მოძღვარი „თმა ტყრშიაღით აღმა აეშალა“ „მწუხარე, სევდა მოცული თვალები“, „სახე გაბრწყინებული“, „რწმუნებით აღტაცებულმა დიდებულეიამ ძლევა მოსილად გაჰხადა“, „დიდებული და ძლევა-მოსილის გამომეტყველებით“ და სხვა...

ნუნუ: „ტანადი და მოხდენილი“ (მამის მკვლეელი).

ასლან-გირგი: „თვალ-ტანადი, წამოსადეგი და შევარდენსავით მარდი“, „თვალები ნაკვერჩხალსავით გაჰღვიებოდა“ და სხ... („ელეონორა“) მაგალითების ჩამოწერა აღარ არის საჭირო. პრინციპი ერთია: ლამაზი სულის მატარებელს სხეულიც ლამაზი აქვს, და არამც თუ სხეული, არამედ უბრალო გარემოც კი. ეს აზრი უფრო დამარწმუნებელი გახდება, თუ მოვიგონებთ, რა ფერებითა ჰხატავს უარყოფ გმირებს. რამდენიმე მაგალითი აქაც საკმარისი იქნება:

გელა:— „მისი სახე რაღაცა ურცხვის, ნამუს—გატეხილის სიამპარტენით ლაპლაპებდა“... „სულით დაცემული“, „უნუგეშო თვალებით“... (მოძღვარი).

„ნაჩალნიკი“:— „კაცი მოხუცებული, გამხდარი“, და პატარა ტანი-სა... სიყვითლე თვალეშიაც ჩასვლოდა“... („მოძღვარი“).

მოხუცი სტუმარი:— „მსუნაგ კატასავით გაპარსული თუ გაყვლეფილი ტუჩები“ („ცხოვ. ჩარხი“).

პირფირუშკა:— „რგვალი, მსუქანი სახე, შეღებილი თმა-ულვაში, სულელური სახის გამომეტყველება და მოკაკული გრძელი ცხვირი“... („განკიცხული“)..

ალექსანდრე ყაზბეგს ამ მეორე პოლიუსის თვით ნივთიერი გარემოც კი სახლი, მოწყობილობა და სხ... პოლიარულადვე უმსგავსად ეჩვენება. უფროსის, ანუ „ნაჩალნიკის“ სახლს ასე ჰხატავს:— „დაბალი ოთახი, რამოდენადმდე დანოტიებულიყო და უსიამოვნო სუნი აეშვა; მას მიჰმატებოდა დაობებული ქალღდის სუნი და ჰაერი მოეწამლა“...

მაგალითების ამოწერა აღარ არის საჭირო, ზემოთქმულითაც აშკარა არის, რომ ალექსანდრე ყაზბეგი თავის ესთეტიურ შეგონებებს და ხატვის მანერას ყველგან, წვრილმანებშიც კი ამჟღავნებს, და გვიშლის ორ დიამეტრალურად საწინააღმდეგო ქვეყანას: ერთია—ქვეყანა პირველ-ყოფილ ადამიანობის და სიმართლისა, მეორე—შემდეგ მოსულ უადამიანობის და სიცრუისა. პირველში ადამიანი თვით-მიზანია, რომელსაც საზოგადოება გზად ვერ გადაელომება; მეორეში—ადამიანი საშუალებაა, რომელსაც საზოგადოება ნაფოტივით ისერის.

ავტორის მთელი სიმპატიები და შემოქმედებითი პათოსი პირველი ქვეყნის მხარეზეა, მას შეერთვის აგზნებულ გულით, და შეიყვარებს თითქოს პატალოგიურად. ხოლო მეორე ქვეყანა კი, სძულდა მთელი თავისი ავადმყოფური ჟინით, უარპყოფდა მას, და სწყევლიდა, როგორც ბიბლიური ღმერთი სოდომს და გომორს.

ასეთ პირობებში კი, რასაკვირველია ძნელია ე. წ. წონასწორობის შენახვა. ალ. ყაზბეგი ამას არცა სცდილობს. იგი ქვეყანას მთლიანად იღებს, და კარგი მისთვის სულ კარგია en masse, და ასევე მთლიანად წარმოიდგენს ცუდსაც. მისი საყვარელი ვაჟი გმირები: ელგუჯა, სვიმონი, გუგუა, იაგო, კობა, მოძღვარი, გოჩა, ონისე და სხ... ან ქალები: მზალო, ნუნუ, ციკო, მაყვალა, ელისო და სხ... მათ ნაკლს ვერ მოუძებნით. ეს მანერა დაცულია ყველგან, თუ არ მივიღებთ მხედველობაში ერთ-ორ გამონაკლისს, სადაც ავტორი ნაკლს კი უძებნის თავის გმირს, მაგრამ სიყვარულს კი მაინც არ აკლებს. კითხულობთ ალ. ყაზბეგის ნაწერებს და ორიენტაციის თუ ანალიზის უნარი გეკარგებათ. ყრულ კი გრძნობთ, თითქოს ავტორი აქარბებს, იდეალიზაციით შეზარხოშებული თამამობს საზღვრებთან, მაგრამ მოფიქრება თქვენ ხელთ აღარ არის. ავტორმა უკვე დაგიმარჩილათ, გაგატარათ „განწმენდის“ ალში და გაცქერინებთ არა იმ „ცოდენანი“ თვალებით, რომელიც „ცივილიზაციის“ სკეპსისით არის დაბინდული, არამედ—პირველ-ყოფილ, „უცოდველ“ ადამიანობით.

ალ. ყაზბეგი თავის გმირებს ყოველთვის ისეთ გარემოებაში აყენებს, რომ ყველგანა სჩანს დიდი ენერგია, სიწმინდე და თავ-განწირვა. ეს კი სწორედ ის თვისებებია, რაც წაგვერთვა აცდენილ „ცივილიზაციის“ ძალით, და დაგვრჩა მხოლოდ შეგნების ქვე-მყოფ სფეროში, როგორც მიზნედილი მემკვიდრეობა. და ის, რაც ჩვენთვის დაკარგულია, გამახვილებული და გართულებულია ალ. ყაზბეგის გმირებში, რომელნიც უნდა გადაეშენებინა ახალ დროს.

აიღეთ ახლა მისი უარსაყოფი პირები: გაგი, ლულუშაური, დიამბე-გი, გირგოლა, გელა და სხ... ვერ მოუძებნით იმათ ვერც ერთ კარგ მხა-რეს. მათ გამსჭვირვალე კანში სჩანს ზნეობრივი კეთროვანება.

მათი გრძნობა ჩლუნგია, სული—გაყიდული, ხოლო ფიზიკური სახის მეტყველება, შინაგან ღირსებასთან შეთანხმებული.

ავტორი არც მათ ანალოზს იძლევა, მაგრამ იგი იღებს ორ-სამ მხა-რეს, ფერებს აბნელებს, სქელ ჩრდილს აყენებს, და ერთი სიტყვით არ-სებითი ნიშნების ხელოვნური ჩვენებით ჰქმნის ადამიანის ამ ტიპის შთა-ნახას, რომელიც მოჰყავდა ახალ დროს, ან და რომელიც უნდა მოე-შენებინა.

განცალკევებითა სდგანან მხოლოდ მათია („ელგუჯა“ში) და ონისე („ხევის ბერი გოჩა“-ში) რომელთ სულშიაც ენების გრივალი არის ატე-ხილი, ხოლო მოვალეობის შეგნება კი ყალყუხე დამდგარ აფთარივით ახრ-ჩობს ამ დევ-ვაჟაკებს. და იწეწება მათი სული, იღრღნება მათი ნების-ყოფა, მაგრამ ისე ლამაზად, რომ მთელი ჩვენი სიმპატიები მათ გარს ევ-ლებიან. ჩვენ გვესმის ეს დიდი დრამა, რადგან ადამიანის ერთგვარი „ბედის-წერაა“, და ამ ბრძოლაში დაცემულიც კი პატივ-საცემია, რო-გორც დიდ ომში დამარცხებული.

ავტორიც ასე ფიქრობს, ხოლო მისი სიყვარული ამ გმირებისადმი ისეთი დიდია, რომ ფინალამდე არ მიჰყავს მათი უკუბრუნებელი სიყვარუ-ლის წყვეტება.

მათია, ეს მეტად მიმზიდველი და ბრგვე სულ-ხორციანი ვაჟკაცი რომელიც ძმად-ნათესისთვის ყველაფერს კისრულობს, სიკვდილსაც კი, სიყვარულს ველარ უძლებს. მასში დიდი შინაგანი ბრძოლა სწარმოებს ძმად-ნათესის და სიყვარულს შორის.—„იყო ისეთი წუთიც, როცა სრულებით გამობრუნებას და გადაკარგვას აპირებდა იმ ადგილებიდან, სადაც ასეთი სატანჯველი აუტყდა.

— სიტყვა!.. ფიცი!.. — იტყოდა ის გამწარებული და გააგრძელებდა გზას“. მათიამ ეს ტანჯვა დიდხანს ზიდა. იგი გამგელებული ებრძოდა თავის თავს, და იმორჩილებდა კიდევ. მაგრამ დაიქანცა. ავტორიც სკლი-ლობს მიგვახვედროს, რომ ეს ბრძოლა დიდი იყო და დაუტეველი.

— „გრძნობა გაივსო, სატანჯველი ნალევლად გადმოვიდა ნაპირზე და მათიას აგრძნობინა თავისი მდგომარეობა“.

— „აკი მეჭირა ჩემი პირობა იქამდისინ, ამბობს მათია, — სადამდინაც შევიძელ!.. აღარ შემიძლიან ამის მეტი“-ო...

აქ არის ფსიქოლოგიური ანალიზის ცდა, მხოლოდ ამ ერთს შემთხვევაში, მაგრამ აქაც დიდი მღელვარება შემოაქვს ავტორს. სიყვარული იმარჯვებს მათიაში, მაგრამ ამ გამარჯვებას აღარ აცდის ყაზბეგი, მათიას და ელგუჯას სიკვდილის მოსწრაფებით. თითქოს ავტორს ეშინოდა, რომ მკითხველში არ გამქრალიყვნენ ის სიმპატიები, რომლითაც განიმსჭვალებოდა მათიასადმი, მისი გმირობის მაყურებელი. მათიას მონათესავე არის ონისეც („ხევის ბერი გოჩა“), ისეთივე შინაგანი გაორებით დეტანჯული.

— „ბედნიერებით ვატაცებულს და თავ-დავიწყებულ ონისეს, მხოლოდ ეხლა მოაგონდა თავისი ვალი, და სამწუხარო კეშმარიტებამ გულზედ მწარე ქახრაკი მუქირა“...

— ... „მტრის ლაშქარს აეღო მოხევით პირველი სანგალი და მისი დამცველნი თითქმის მთლად გაეწყვიტათ. საცოდავი ჰგრძნობდა, რა ძვირად დაუჯდა წუთის თავ-დავიწყება, რომლის გამოც იმდენი მამაცი, ბედის უცდელად, ბიჭობის გამოუცდელად შეიმუსრა და სინიღისის ყვედრებამ მწარედ დაუწყო ტანჯვა. გონება სინანულის მეტს ველარაფერზედ ველარას ფიქრობდა და დამმარებულს ზულს კი უწყალოდ რაღაცა ჰკუწავდა და ანადგურებდა“...

ონისე გაქანდა მტრის ბანაკისკენ.

— „ეს იყო სიკვდილის წადილი, და სიკვდილი უეჭველად იმ ხელით, რომელმაც მისი ამხანაგების სიცოცხლე გააქრო.“

— მაგრამ არ გაუშვეს.

„რაი გინდათ, რად მიჰერთ, .. სადაც ამხანაგები დამილიეს, მეცეიქუნდა ჩავეკაფინო... მაშ თუ ეგრეა, თავად მოვიკლავ თავს, — წამოიძახა ონისემ, და ჩახმახ-წამოყენებულის დამბაჩის ლულა პირში მიიკა, მაგრამ ვიღამაც ხელიდან გამოსტაცა და სიკვდილს ასე გადააჩინა“... აქაც ჩემის აზრით ანალიზი მაინც არ არის. აქ უფრო სხვა ტენდენციაა.

ავტორს მსურს გვიჩვენოს არა მხოლოდ ის მაღალი თვისებები, რომლითაც განირჩევიან მისი ზნეობრივად თუ ნების-ყოფით მაგარი პერსონაჟები, არამედ დაინტერესებულთა მათი მორალური ქვე-მყოფობითაც. იგი ყოველთვის სცდილობს დაუპირისპიროს ერთმანეთს გრძნობა და გონება, და გამარჯვებაც ამ უკანაქნელს არგუნოს. ყოველი მისი ნაწარმოები ამ მომენტს შეიცავს, და ეს ადვილი გასაგებიც არის, რადგან ისეთ ქვეყანას ვეჩხატავს, სადაც გრძნობა გეოლოგიური ძალისა იყო, და გონების, პირდაპირ დიქტატურა სჭირდებოდათ სიმტიკის და ვაჟკაცობის

შესანახად. ალექსანდრე ყაზბეგიც ამ ყაჟაკებს დაეძებს. „გამიშვით, ყველგან მოვძებნო ჩემი ელგუჯაო“ — რომ სწერს, უმნიშვნელო ნათქვამი კი არ არის. ის ყველგან ელგუჯას დაეძებს, რაც ავტორისთვის მთლიან პიროვნების სინონიმაა.

ალექსანდრე ყაზბეგი სცდილობს თავის გმირთა სახით პიროვნების სარჩულის გადმობრუნებას, მაგრამ იმისთვის კი არა, რომ დაინახოთ საშინელება, არამედ ადამიანის ენერჯის და გამძლეობის საჩვენებლად. ესა სწადიან ჩვენს ავტორს იმიტომ, რომ მისი სულიერი ძიება, მუდმივი მოუსვენარობა, პიროვნების „ბედის წერით“ არის გამოწვეული. ადამიანის სიცოცხლის მთელი ტრალიზმი და იმავე დროს სილამაზეც იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ერთსა და იმავე დროს ორფეხი ცხოველიც არის და სულიერი, თვით-გამომკვევი სუბსტანციაც; იგი სუსტიც არის, უბედურიც, მაგრამ დიადიც, რადგან აზროვნება აქვს და იცის რომ იტანჯება. მასში ძნელი და მძიმე წინააღმდეგობანი ღრღნიან მუდამ მოუსვენარ სულს; და ამ საშინელ დრამის მწარმოებელი გონებაა, რომელიც ყოველთვის ვერ იმარჯვებს. ალ. ყაზბეგი კი გონების აპოლოგეტია და ყველგან სცდილობს გვიჩვენოს მისი უპირატესობა. ალ. ყაზბეგმა ძალიან კარგად იცის, რომ ყოველ ადამიანში ჰხდება შეუხამებელ სურვილთა მოგროვება და დაპირისპირება, მაგრამ ისიც იცის, რომ ადამიანი საბოლოოდ ზნეობრივი კატეგორიაა, და ყოველთვის მტკიცედ უნდა იცავდეს საკუთარ სიწმინდის შეუვალობას. ადამიანი სხეულ მიღებული გამარჯვება უნდა იყვეს. ამის გარეშე რჩება მხოლოდ ანატომიური კონგლომერატი და ფიზიოლოგიური ორგანიზაცია.

და ალექსანდრე ყაზბეგის გმირები ხომ ნების სიმტკიცის და ზნეობრივ სიმალის წარმომადგენლები არიან. მათ არ იციან სიტვის გატეხა, და სიტყვის გამტეხს არ შეარჩენენ დანაშაულს. ისინი ბუნების კალთაზე არიან აღზრდილნი და მათ შესახებ იგივე უნდა ითქვას, რასაც ალექსანდრე ყაზბეგი ამბობს თავის თავზე: მათი „სისხლის შემადგენელი არიან მთის ნაკადულში შერეული რკინა და კლდეთა შორის ნაჩეჩქვის წვეთები“. ისტორიის მოულოდნელმა შემოტრიალებამ ამ გმირთა ცხოვრება დაამსხვრია, მაგრამ ისინი მაინც მტკიცედ სდგანან დამსკდარ დედა-მიწაზე და ჯიუტად გაიძახიან:

როსტომ სთქვა ერთი არა სჯობს

ამ ჩემსა მოგონებასა,

ერთხელ სჯობიან სიკვდილი

სულ მუდამ დალონებასა.

და კვდებიან კიდევ. ისინი არსად არ გარბიან. უბედურებას ხმალ-და ხმალ უხედებიან და თითქმის ყველანი მალე იღუპებიან. არც თუ მსხვერპლს ითვლიან. ყველასა აქვს შეგნება, რომ ამაყ და მტკიცე თემისაგან არიან წარმომდგარნი, რომელიც არავის დაემორჩილება და ამ რწმენით არც თვით ერიდებიან სიკვდილს.

აღსანიშნავია ერთი დეტალიც: ალ. ყაზბეგის გმირები არ იციან. მის შემოქმედებაში არის ისეთი მომენტები, როდესაც შეიძლება სიცილი, მაგრამ არაფერ არ იციანის, თითქოს ყველა წინასწარ გრძნობს, რომ მათ თავზე საბედის-წეროა ხმალი არის გადმოკიდებული. ეს ასეც იყო.

*
**

ალ. ყაზბეგი გადმოცემის მხრივაც პოლიარულია. იგი ან პიროვნე-ბას ამოქმედებს, ან მასას. სვეთა შორის მასიურ მოძრაობის გადმოცე-მაში შეუდარებელია.

როგორც უკვე ვსთქვი, დინამიკა იზიდავს ავტორს, და სადაც ამას ჰხედავს, მდგარი სიტყვა ებადება. თემის ყრილობა, დამწყალობება, სა-ხალხო განჩინება, საჯარო ბჭობა, ფიცი და ყველაფერი, სადაც მასა მოქ-მედობს, ფიქრობს, განიცდის, ყველგან მაგნეტიურობა ძლიერდება. თვით ავტორიც განიცდის ყველა ამას, ხშირად სიტყვებიც ეკარგება, მაგრამ ამ ენის დაბმაშიც იმდენი მეტყველებაა, რომ ავტორი საწადელს აღწევს, შთაბეჭდილება მართლაც დიდი რჩება.—ბოლოს „მოისმა სიმღერის. ხმა-და გამოჩნდნენ დეკანოზები ღროშებით, რომელთაც სამასამდე შეიარაღე-ბული ხალხი, ქუდმოხდილნი, სიმღერით მოსდევდნენ. ეს ხმა იყო რაღაც დიდებული, ვაჟკაცური, მაგრამ შემაწუხებელი, რომელიც შიგ გულის-საძირკვლიდან მოსწყდებოდა და მალალის ბანით გრგვინვასავით გაივლი-და“. ამ სიტყვებს წინ უძღვის ამ მსვლელობის განგაშის აღწერა.

ან კიდევ:—„აბა ბიქებო!.. მომყევით ვისაც გული გერჩისთ!—დაი-ძახა გოჩამ და ხალხი სწრაფად შეჯგუფდა, ბურთისათ შეიკრა ნუგზარის განშემო. აეარდა კორიანტელი; ყველა მტვრით დაიფარა, მზის შუქიც კი თითქოს მიბნელდა. აქამდისინ მიყიჟინე, ეხლა გაჩუმებულიყვენ, და მყუდროებას თითქოს კბილების ღრქიალი, იშვიათი დაკვნესება და იარა-ლის ჩახა-ჩუხის ხმა დაარღვევდა.

ხან-და-ხან ნიავისაგან გაფანტულს მტვერში გოჩას ღროშა გამოჩნ-დებოდა, რომელიც ისევ უვნებლად ფრიალებდა და მებრძოლთ გულებს ფოლადად უწრთობდა. ერთბაშად შეკუმშული ხალხი როგორღაც წამო-

ტრიალდა, გაიშალა და ასტყდა ისევ ყიეინა“... კიდევ:— „ხალხი შეირ-
ყა, გაქანდა იმ მხრისკენ, მოეხვია მოჩხუბართ და შეჯგუფდა, ბურთად
შეიკრა. რამდენიმე წუთს ასე გაუშლელად ლელავდა და გამოურკვეველს
მოძრაობაში ტალღასავით მიქან-მოქანავდა; გაიშალა, გაიფანტა“... და სხ...
ხოლო ის ადგილი „მოძღვარი“:— დან, სადაც აწერილია ხატობა და
ონოფრეს ამბის მიტანა, თავისი დიდებულებით პირდაპირ შემზარავია.
თქვენც თითქოს მართლა გრძნობთ, რომ „ჰაერი შესდგა და შეგუბდა...
მზე კრთება და ბნელდება... ეს გაიპო და მრისხანება ზარსავით დაგვეცა
თავსა, გასკდა დედამიწა“... და სხ... თქვენ ნათლად ჰხედავთ ამ თავ-
მოყრილ რკინის ხალხს, რომელიც ფიცსა სდებს და ისე გრიალებს, რომ
„ხმის მიმცემმა მთებმაც კი თითქოს ზანზარი დაიწყესო“.

— „ვენც ეს ფიცი გატეხოს, უფალო, მაღალო ღმერთო!... სიცოცხ-
ლემც გაუმწარდების!“

— ომენ შენს მადლსა!

— გულით საყოველთაგამც მოტყუებულ დარჩების და ძალა კი ნუ
იქნების— გადაუხადოს!

— ომენ თქვენს მადლსა!

— მტერთან შებმულსამც ხმალ ტარშიც გადაუტყდების!

— ომენ თქვენს მადლსა!

— წყალში შესულს ავეამდამც გაუწყდების!

— ომენ შენს მადლსა!

— სამარის მაგიერ მგლის კერძამთაც გახდების!

— ომენ შენს მადლსა!

— სამანი!... და სხ...

დიდ წყევლად არის მიჩნეული ის ანათემა, რომლითაც განდევნეს
სპინოზა მართლ-მორწმუნე რაბინებმა, მაგრამ ეს წყევლა უფრო დიადია,
რადგან ამას ის ხალხი ამბობს, რომელიც სიკვდილზე უმტკიცესია. მაგრამ
ალექსანდრე ყაზბეგი ობიექტიური მხატვარი კი არ არის, რომ მხოლოდ
გადმოცემა აინტერესებდეს, არა, თოთონაც უტკერის ამ სურათებს, შიგ
ერევა, გარდიქცევა მონაწილედ, პათოსი უძლიერდება. თანაც უნდა რომ
მკითხველიც აიტაცოს, დანახოს კი არა, განაცდევინოს კიდევ, ეხმარე-
ბა რომ აუხსნას, მაგრამ მოწოლილი ემოციები გულს უზრუყებს და ენა
ეგმის. ამის მაგალითი:

„კიდევ რამდენიმე წუთი ასე ქუდ-მოხდილები დარჩნენ, და ამ ვედ-
რებაში იყო რალაცა დიდებული, რალაცა მუქარა, რალაცა იმედი და

ნუგეში“... ვინ იტყვის რომ აქ ენა-ბლუ კაცი არ ლაპარაკობს? ერთ ფრაზაში სამი „რალაცა“, სამი სიგნალი. მაგრამ იმასაც ვინ იტყვის, რომ ამ სიგნალს იქით არ იმალება მართლა დიდი „რალაც“, არა როგორც უსიტყვობის საშუალება, არამედ როგორც თუ გნებავთ მისტიური განცდა, დიდი სულის შემოწოლა და უხილავის ყოვლის დამტევი კალთა. ეს აძლევს ყაზბეგის შემოქმედებას ძალას. ამ დიდ მასიდან გამოჰყავს მას თავისი გმირები. მაგრამ ნურავინ მოსძებნის აქ ტიპებს. ყაზბეგი პოლიარულია, და მას შეუძლიან ან მასის დახატვა, ან პიროვნებისა. მიტომ მის გმირთა შორის ტიპი არ არსებობს. მაგრამ ამას გარდა, ყაზბეგის შემოქმედების ამ თვისებას აქვს სხვა ახსნაც: მე მგონია, რომ ყაზბეგი პოლიარული რომ არა ყოფილიყო, მაინც ვერ შესძლებდა ტიპების მოცემას, რადგან იგი ხომ განმტკიცებულ ცხოვრებას არ ჰხატავს მთელი მისი დეტალებით, არამედ აშლილს.

ორი ქვეყანა ებრძოდა ერთმანეთს და ირყეოდა. განსაკუთრებით ის პატარა კუთხე, სადაც ვაჟ-კაცობის სასწაულებმა ფანტასტიკას ძალა წართვეს.— „ქვანი სკდენბოდნენ მათი მნახველები, ცას პირი მოეხეთქა, მწეს-ქვერა ვედარ შეედლო საცოდაობისთვის, ჰაერი გრგვინავდა, ქვეყანა იბუ-შეებოდა და მთანი მალაღნი, ბარის საცოდაობით დამწვარნი—იღრიკებოდნენ“—ო. პირდაპირ პლანეტათა კატასტროფის მსგავსი აღწერაა, და ასეთ პირობებში სად შეიძლება ტიპის შესახებ ლაპარაკი. ტიპის შემუშავებას სულ სხვა გვარი გარემო უნდა. მხოლოდ დამცხრალ და მყუდრო ცხოვრებას შეუძლია მისი წარმოშობა, რადგან ტიპი,—ჯამია იმ ფსიქოლოგიურ ფორმებისა, რომელთაც იმუშავებს საზოგადოებრივი ცხოვრება, თავის ხანგრძლივ უცვლელობის პერიოდში, თუ შეიძლება ასე ითქვას.

ხოლო იქ, სადაც სახელმწიფოებრივი, წოდებრივი თუ სხვა გვარი ფორმები ირღვევიან, ტიპებიც ჰქრებიან, რადგან ტიპი საზოგადოებრივი დამლა არის. ტიპს, შემუშავება სჭირდება. ერთმა და იმავე პირობებმა თუ არ გასცივითეს პიროვნებანი ყოველ მხრივ, თუ არ განმტკიცდა პროკრუსტის სარეცელი, ისე ტიპი ვერ შეიქმნება. და ალ. ყაზბეგიც რასაკვირველია ტიპს ვერც დაჰხატავდა, რადგან იგი დიდი მღელვარების და კატასტროფების მწერალია.

საზოგადოებრივ აშლილობის დროს, ტიპის ადგილს იჭერს ინდივიდუალობა, ხასიათი; გუშინ უჩინარი და დღეს კი დიდი ამბების მტეირთველი და გადამტანი.

ალ. ყაზბეგის გმირები პიროვნებები არიან, რომელნიც გარემოს

შხედებიან შეურიგებლად. ისინი გამუდმებულ სამარ მდგომარეობაში იმყოფებიან. მათი გარდაქმნა არ შეიძლება, რადგან გარემო გარედან ახვევს თავის ბრძანებებს, ისინი კი გარდაქმნის სტიმიულს შინაგანი ბუნებიდან ელიან.

მართალია, პირველი შთაბეჭდილება ისეთია, თითქოს თემის დალით არიან მოართულნი, მაგრამ ეს მხოლოდ უცები ჩვენებაა. უფრო დაკვირვებული თვალი სულ სხვა მოვლენას დაინახავს. აქ ის კი არ არის მნიშვნელოვანი, რომ ალ. ყაზბეგის გმირთა ღრამა იშლება თემის და პიროვნების დაპირისპირების ფონზე, არამედ ის, რომ ამ დაპირისპირებით გამოწვეული კონფლიქტიც კი ვერა სთარგუნავს ადამიანის თავისუფლებას. აშკარაა, რომ სიტყვა „თავისუფლება“ შედარებით არის ნახმარი, და თეშიც პიროვნების შემზღვრავია რაოდენადმე, მაგრამ საქმე ის უკანასკნელი საზღვარია, რომლის იქითაც იწყება ადამიანის უფლებათა შეუვალობა. ალ. ყაზბეგის შემოქმედების მთავარი აზრი ის არის, რომ თემმა იცოდა ეს საზღვარი. და ჩვენი ავტორისთვის სწორედ ამ მოსაზრებით იყო თემი ძვირფასი და დაუთმობელი. ის „ცივილიზაცია“ კი, რომელიც თემსა სპობდა, ამასთანავე სპობდა ადამიანის ელემენტარულ უფლებებს, და საზღვარდაუდებლად ჰქელავდა პიროვნების ყოველ ღირსებას. მომავალი „ცივილიზატორი“ სახელმწიფო, პიროვნებას სძარცვავდა, ადამიანობას უქარგავდა, „პირველ-ყოფილ“ ხევში კი თემი ასე ლაპარაკობდა: — „კაცს გული დახურული იმდა აქვს, რომ შიგ ყველამ ვერ ჩაიხედოს“-ო, და არცა სცდილობდა.

ღიას, თემმა იცის პიროვნების პატივის-ცემა, და სცდილობს კიდევ რაც შეიძლება ხშირად ჩამოეცალოს თავისუფლების გზიდან. თემი მიმართავს:

— „...ონისეუ... ონისისი!.. ნუ წახვალ, ნუ მოგვშორდები' გთხოვთ, ძალას კი არ გატანთ“...

თემი ყოველთვის გონიერებას იჩენს. იგი სასტიკიც არის ხშირად. მაგრამ იქ, სადაც ადამიანი გადადგება ადამიანობის გზიდან და გულში მხეც-გაღვიძებული „ალარც ქალს ინდობს ალარც კაცს“... აკი ამბობს კიდევ მზალო, რომ „თემი გონიერია“-ო.

— ხალხო! სმენა იყოს და გაგონება!.. დღეს ჩვენ ისეთი დღე მოგვადგა, რომ ჩვენ თვითონაც ვერ გაგვიგია, რაი ქირი დატრიალდა?! ალამაჰმადის დროსაც არ გეჟონია ეს გაჭირვება... გვენეწებით ამ მოხუცის თავით უფრთხილდით ერბმანეთს, სუბრალოდ მტრობას უფრთხილდით!

იქნებ ხვალ და ზეგ ეგეთი დღე დაგვადგეს, რომ თითოს თავი ათასად დაგვიფასდეს... მშვიდობიანობას ეცადეთ თქვენი ქირიმეთ მშვიდობიანობას! ასეთ ერთ მეტყულებს თემის თავმჯდომარე („ელგუჯა“) — „ის ქალი ამბობს, რომ თავის ნებით გაჰყვა, უყვარდა და იმისთვის; რომ ღვთისაგან იმედი არ ჰქონდეს ელგუჯას გადარჩენისა, მაშინ ის თავს მოიკლა“... „თავის ნებით“, აი ეს არის ყველაზე დიდი საბუთი, და თემი აქ აღარ ჩაერევა.

მეორე მაგალითი: — „ქალაუ, იქნება გეშინიან და იმად იძახი მაგას? — რაისი უნდა მეშინოდეს?

— თუ ძალად ხარ წამოყვანილი, მთელი სოფელი აქა ვართ ღვთის მადლმა, გავსწყდეთ, ის გვირჩევნია მანამ საღექსოდ საქმე გავიხდეს“... — აბა რაილა გვეთქმის, — წარმოსთქვა ერთმა.

— არც-რა, — უპასუხეს სხვებმა. შუა კაცები დაბრუნდნენ სახლში.

— „შავ თვალაუ“? — დაიწყო ერთმა: — მოიხედე-ლა რაი გითხრა! სანამ ხალხს ეგონა, რომ ქალი ძალად გაიტაცეს, ძალად ჰყავსთ დამწყვდეული, მთელი სოფელი წამოვიდა მდევრად და ღვთის მადლმა, ვაჟკაცობასაც იქმონდა, მაგრამ რა კი გაიგო, რომ ქალი ნებითაა წამოსული, მაგათი საქმე აღარაა“... აქაც „თავისი ნებაა“. ასე აფასებს თემი პიროვნების თავისუფლებას.

არის ერთი საცთურიც, რომ ყაზბეგის გმირებში ტიპი მოგეჩვენოთ. თითქოს მათში ზოგადი ელემენტებია მოქცეული, რაღაც შემკრებლობითი ხასიათი, რადგან ისინი თითქოს ჰგვანან ერთმანეთს. მაგრამ აქაც ჩაკვირებია საჭირო, რომ დაინახოთ სხვა და სხვაობა.

ერთფეროვანობა ილუზიად მოდის, რადგან ყაზბეგი, მთელ თავის პოეტურ ფანტაზიას ატრიალეს დარიალის ხეობაში, აწყვეტავს არაგვისა და თერგის კლევებს, ჰმოქმედობს ძაუგიდან სწომღე. ერთ თემს ეხება და მიტოვაც გვეჩვენება ერთფეროვნება.

ასევე ერთფეროვანია ხალხის კრება, ჯარი. მიდის მასა, თითქო ყველა ყველასა ჰგავს, მაგრამ ეს ილუზიაა, სინამდვილე კი ხასიათთა სიმრავლეს ამტკიცებს.

ნამდვილად საერთო ყაზბეგის გმირებს ისა აქვთ, რომ ყველა ქირვეულად მოითხოვს თავისას, პიროვნებულს, მეტ წილად სიყვარულს, რომელიც თავისი მოუშორებლობით აფორიაქებს მათ ბუნებას.

სიყვარულს ვერ სთმობენ ვერც ელგუჯა, ვერც იაგო, ვერც ონისე, ვერაინ. იგი მეტად ძლიერია, თუმც მისი განვითარების დიდი გზა არ-

სად არ არის ნაჩვენები ავტორის მიერ. აქ ეს გრძნობა უცბად იზრდება, მაგრამ უცბადვე როდი ჰქრება. იგი ანდამატივით იზიდავს შეყვარებულთ, და ჯოჯოხეთიც ძალას ჰკარგავს ამ დიდი, ხევური სიყვარულის გვერდით. აქ სიყვარული სიკვდილზე ძლიერია, რადგან ჰბადავს სიცოცხლის შიშს. ელგუჯა მოჰკლეს, მზალოს სიკვდილისა ეშინიან, რადგან შერცხვენილი როგორ უნდა ეჩვენოს ელგუჯას საიქიოს. ნამუსი აჰხადეს, მაგრამ ხანჯალი ხომ თანა ჰქონდა? სიკვდილის ეშინიან. სიკვდილი აღარ უნდა, მაშ უნდა იცოცხლოს. არა, სიცოცხლე უფრო საშინელია. ყაზბეგი ამბობს: „მზალოს სიკვდილისაც ისე ეშინოდა, როგორც სიცოცხლისა“-ო. ეს როდია უბრალო ფრაზა. სიცოცხლის შიში, ეს მეტად რთული პრობლემაა, და რამდენადაც ვიცი, ჩვენს ლიტერატურაში პირველი თქმაა. ხოლო თუ ამ დიდ თემაზე მეტი არაფერია თქმული, ეს იმიტომ, რომ ყაზბეგის გმირებს საზოგადოდ არ ახასიათებთ აზროვნება. აქ განცდებია იდეათა დიალექტიკის ადგილას, აქ—აფექტებია, ცნებათა ნაცვლად.

*
* *

აღ. ყაზბეგის შემოქმედებაში განსაკუთრებით საინტერესოა ერთი რამ: მან ხვეის სიკვდილი გადაშალა სქესობრივი სიყვარულის ფონზე, და ამით ორი სიმძაფრე შეახალა ერთმანეთს. ამბავთა ქარიშხალი, განცდების მორევები, შთაბეჭდილებათა სიმრავლე, ფაქტების ერთფეროვანი სიქრელე და კატასტროფების ტეხა ყოველ წუთს.

სულსაბედისწერო ფინალები, სულ დაღუპვა. დაღუპვა ორივე მხრივ: სიკვდილით და სიყვარულით. ხევი იფხენება ნოტიო კლდესავით, და ეს შავი ქვიშა კვლავ კლდესავით იკუმშება სიყვარულის ქვეშ მომტანი, ხელუხლებ მონუმენტივით. ხევს ჰკლავენ, და ეს მკვლელობა გააღმასებულია სიყვარულის კალთაზე.

მე-XIX საუკ. ქართულ მწერლობაში, არ არსებობს მეორე პოეტი, რომელსაც ასეთი სიმძაფრით ჰქონდეს ეროსი აწერილი, მთელი მისი პირველყოფილობით და სტიქიურობით.

ნურაგის ეჩვენება აქ ის ჩვეულებრივი რომანების ფაბულა, რომელიც მიმზიდველობისათვის არის ნავარაუდევია. არა, აქ ქალის სახით არის არა-ჩვეულებრივი შეხორცება ყოველივე იმისი, რაც მის გმირებს გააჩნიათ ღრმა, მაღალი და დაუთმობელი. აქ მარტო სქესობრივი სიყვარული არ არის. აქ საკუთარი მეობის მწვერვალია, ყველა იმ ინტიმურ საიდუმლოებათა კონცენტრაცია, რომელნიც ადამიანის ფასდაუდებ საუნჯეს.

შეადგენენ. მიტომ არის, რომ ყაზბეგის შემოქმედებაში ეს სიყვარული რაღაც საშინელია, მოზღვავებული ლავა. აქ თვით ხევის პირველ-ყოფილ სულის გამოჩენაა და განწირული თვითმკვლევლობა. სანტერესია თვით სიყვარულიც ყაზბეგის შემოქმედებაში. საერთოდ ცხადია, რომ ამ გრძნობის მეუფება ყოველთვის დიდი იყო, მაგრამ მისი შინაარსი ეპოქის და ხალხის თვისებებით განისაზღვრებოდა. ყაზბეგის პიროვნებებსაც უყვართ, მაგრამ არის ამ სიყვარულში ნიშანდობლივი და კერძო. ეროსი აქ ფემის წიაღიდან იშვის და იგი ერთგვარად განსაზღვრულიც არის თემის ტრადიციების ბატონობით. მაგრამ მიაქციეთ ყურადღება, რომ ეს ბატონობა არ ვრცელდება პიროვნების სულის ფესვებზე, ინდივიდუალობა მაინც არ არის შედეგებული.

რა ვუყოთ, რომ ეს თითქოს ძველი ჩვეულებებია, პირველ-ყოფილობის ძლიერი ცემით. სამაგიეროდ აქვე არის ინდივიდუალობის გამახვილება და ნაფარდი.

ძველად პიროვნება საზოგადოებას ეწირებოდა მთელი სიცოცხლით. ასეთი იყო იმ დროული გაგება. მაგრამ ყაზბეგი იმისთვის მისტირის მის თვალ-წინ მომავლად თემის დაშლას, რომ აქ ეგულება პიროვნებისათვის ძვირფასი პირობა. ის თავისუფლება, რომელიც ხევში იყო პრიმიტიულ ფორმით მოცემული, დღესაც საძიებელია ბრწყინვალე კულტურის და ცივილიზაციის ქვეყნებში. თავისუფლება, გრძნობით ავსილობა და დანდობა, ეს თვისებები ახასიათებენ ყაზბეგის გმირებს, რომელნიც თავის შესაკრებს სიყვარულში ჰპოულობენ. ეს სიყვარული აღ. ყაზბეგის შემოქმედებაში ხორციელია. მის გმირებს სხეული უყვართ. სულიერი სილამაზე ღრამის პროცესში იშლება, იგი შემდეგი ეტაპია, თორემ გრძნობით შეპყრობა, ფიზიკურ სათავედან მოდის. მაგრამ ეს ხორციელი სიყვარული იმას კი არ ჰგულისხმობს, რომ სულიერი სილამაზე არაფრად მიაჩნიათ, არა. ისინი სულიერ სილამაზეს არც კი ეძებენ. აპრიორულად არიან დარწმუნებულნი, რომ ეს სილამაზე ხევში მოცემულია თავის-თავად. სულიერი სილამაზე იქ არის საძიებელი, სადაც პიროვნება ათრეულია, მექანიზმად გადაქცეული და გარემოებით გაღესილი, კუთხეგაცვეთილი. სულს ცივილიზაცია ჰკლავს, და მატერიას ამტკიცებს. აქ იბადება სევდა დაკარგულ სულის გამო, და მისი ძიებაც მხოლოდ ცივილიზაციის წიაღში შეიძლება. ხევში კი, სადაც დამოუკიდებელი კულტურა იყო, ასევე ტურთი თვით ჩახედვა და განწმენდა, იქ საძიებელი იყო ფიზიკური სილამაზე, და ყაზბეგის გმირებიც ამ სხეულს ეწირებიან. თანაც: სულის პრი-

მატი ქრისტიანობის შექმნილია, მაგრამ როგორც ქრისტიანობა, ისე სულის პირველობაც, დარჩა ოფიციალობის სფეროში, და სიცოცხლე კი კვლავ ევლება სხეულს. სილამაზე—სხეულიდან წასული აბსტრაქციაა და ბევრიც რომ ვესწრაფოთ სულს, ადამიანისთვის მინც ძნელია შეხებითი საიდუმლოების დათმობა. სილამაზე კი, მართლა რომ შეხებითი საიდუმლოებაა. დი. კარმაზოვი ამბობს:

„საზარელია ის, რომ სილამაზე არის არა მხოლოდ საშინელი, არამედ საიდუმლო საგანიც. ღმერთი ეშმაკს ებრძვის, საომარი ველი კი—ხალხის გულებია“-ო. და არამც თუ დოსტოევსკის, ბევრსა სტანჯავდამდონას და აფროდიტას იდეა, მაგრამ ყაზბეგი მათ რიცხვს მინც არ ეკუთვნის. ყაზბეგი არა ფიქრობს. მისთვის სილამაზის საკითხი დიალექტიკის საგნად არ ქცეულა არასოდეს. აქ მხოლოდ ემოციებია, ამოთქმული უანგარიშო, და სიშმაგე. ყველაფრის გადამლაზავი და გადამტანი.

არის ერთი მომენტიც ალ. ყაზბეგის შემოქმედებაში, სადაც ერთმანეთს უპირისპირდებიან „ძველი“ და „ახალი“. ამ დაპირისპირებაში შეგვიძლია ამოვიკითხოთ იგივე აზროვნება, რომელიც დღეს არა-ჩვეულებრივად იშლება კულტურისა და ცივილიზაციის დაპირისპირების სახით.

ალ. ყაზბეგის „ხევი“ (ანუ იგივე საქართველო, ვ. კ.) მისივე აზრით არის უდიდესი კულტურის მატარებელი, სადაც მითოსი ცოცხალია, და შემოქმედელი სული ჰქმნის სიცოცხლის უღრმეს და იმანენტურ სტილს.

ალ. ყაზბეგი ჩქაროვით უცქერის ისტორიის მიმქრალ სიშორეებს. და იქ ჰხედავს იმ ადამიანურ დიდებას, რომელიც ძალოვნებით ბუნებასაც კი აღემატებოდა.

„სამების ტაძარი... აშენებული თლილის ქვით... რომლისთვისაც ჯერ ბუნებას შემოუვლია მაგარი კლდის კედელი და მერე, ზოგიერთს ადგილებში კაცის ხელს კიდევ უფრო შეუმაგრებია“.

— „პირველსავე შეხედვაზედ კაცი განცვიფრებაში მოდის და ნებაუნებლივ თავის თავს ეკითხება: საიდან მოუტანიათ ამ ჩინებულის შენობისათვის მასალა, ან რითი მოუზიდნიათ?

— საკმაოა ამ შენობის ნახვა, რომ კაცმა გაიგოს, რა შეუძლიან ხალხის შეერთებულს ძალას და მათ ამაღლებულს სულიერ მდგომარეობას. ტაძრის კედელში მხოლოდ ერთ ადგილს ჩატანებულია მარმარილოს ქვა, რომელზედაც ქარსა და ნიაღვარს ჯერ ვერ მოუხსწრია სრულიად ამოვშალა ზედ-წარწერა და მწიგნობარს კიდევ შეუძლიან გაარჩიოს სიტყვები „... ხარი ლომა... მწყემსი თევდორე“... ეს ორი სახელია, რომელ-

თაც უეჭველია, დიდი ღვაწლი მიუძღოდათ ამ ხევის წარსულის დიდების აშენებაზედ...¹⁾ ეს პატარა ნაწყვეტი სრულიად საკმარისია, რომ წარმოვიდგინოთ ის მსოფლ-მხედველობა, რომელიც აღელვებდა და კვლავ აფიქრებდა ჩვენს მწერალს. აქა სჩანს ის დიდი მოწიწება, რომლითაც ეპყრობოდა „ხევის“ თავისებურობას, სადაც ნამდვილი კულტურა, ანუ მომწიფებულ სულის გამოცხადება თვით პირუტყვის პატივისცემასც კი ავალებდა.

„ლომა ხარი“ ამოკრილი მარმარილოზე, მართლა რომ მითოლოგიაა, დიდი მომავალის ღრმა სიმბოლიურობით სახსენ.

აი ეს არის ალექსანდრე ყაზბეგისთვის კულტურა. შეიძლება ბევრს „ველურობად“ ეჩვენებოდეს, მაგრამ ეს „ველურობა“ თავისი შინაგანი ამალღებით ხშირად გრეხავს თანამედროვე „ცივილიზაციის“ გადაშენებულ სხეულს, ხოლო ის ე. წ. „ცივილიზაცია“, რომელიც შემოეჭრა აღ. ყაზბეგის აღთქმის ქვეყანას, იყო მხოლოდ შემომქმედ ენერჯის მომაკვინებელი, მხოლოდ და მხოლოდ გამოყენებითი აპარატი, ადამიანის მანქანად გადაქცევი და გარეგნულად ბრქვეილა.

აქ შემოქმედების ნაცვლად მუშაობა არის, ადამიანობის მაგიერ—პრაქტიკული დაინტერესება. პსიქოლოგიის ადგილას—სტატისტიკა და ყველგან ანგარიში, ანგარება და „ოქროს ვერძი“ ყოველგვარ მითილოგიის გარეშე ასე ესმის აღ. ყაზბეგს „ძველისა“ და „ახლის“ შორის არსებული განსხვავება, და რომ უფრო ნათელი გახადოს ამ ანტიპოდების იდეიური თუ მორალური ღირებულება, კიდევ ერთ მომენტს გადაშლის: ეს არის დანაშაული და სასჯელი. შეიძლება ითქვას, რომ სამართალში ყველაზე მეტად სჩანს ადამიანის კულტურა.

ოფიციალურ-პოლიციური რუსეთი მოდიოდა როგორც დიდი „კულტურით“ დამძიმებული, ნამდვილად კი კულტურა მოუნელებელი და ბარბაროსი. ყაზბეგის აზრით მათ შემოიტანეს მორალური გახრწნა, რითაც ბევრი დასნეულდა. მათ ხელში ადამიანი გეომეტრიული სხეული იყო, და არც უნდოდათ და ვერც ხედავდნენ ადამიანის შინაგან ქვეყანას. იქ სინდისი ყაზბეგის სიტყვით, „დაქირავებულიც“ კი არ ჰქონდათ. სულ სხვა იყო თემი. აქ სასოებაა, შიშია შეცდომისა, აქ დამნაშავე საფლავთან ლაპარაკობს და მსაჯულებიც „ღვთის პირით“ ეკითხებიან.

ნათქვამი აშკარადება შემდეგი დაპირისპირებით, რის მსგავსი მაგალითებიც ყაზბეგის ნაწერებში ბევრია. „მოძღვარში:“ ონოფრეს 70 წ.

¹⁾ „ხევის ბერი გოჩა“.

კაცს, მღვდელს, მკვლევლობა დააბრალეს ქალისა, მაყვალისი. „დიდი ხანი იყო, რაც მოხუცი ციხეში დაეჭირათ, რაც განუწყვეტილად მასთან გამოძიებელნი დადიოდნენ და ათასის კითხვებით თავს აბეზრებდნენ“... სასამართლოში კი ონოფრეს გამოუცხადეს: — „აეყაროს ღირსება, პატივი, და ოცდა ოთხი წლით გაიგზავნოს კატორგაში“... ასეთი იყო ახალი სამართალი. მაგრამ, ნახეთ იმავე „მოდღარში“ როგორ ასამართლებს თემი ნამდვილ დამნაშავეს.

— თემს რომ გაძლიერებული ენახე, გაუტყეხელი, თავმოუხრელი, ჰაი ჰაი რომ გიჩვენებდა ძალასა: მოგგრებდა და მოგტყებდა. მაგრამ ეხლა ხელს არ გახლებს, მაგრამ თემობაშიც ვერ მიგიღებს... წადი იცხოვრე სადაც გინდა, როგორც გინდა“... ყაზბეგი ამ ორ გასამართლებას არ უპირისპირებს, მაგრამ აშკარაა, რომ აქაც დაპირისპირება არის ნაგულისხმევი, და ალბად დარწმუნებულიც იყო, რომ მკითხველისთვის მან აშკარად გახადა ის, რაც ასე ძალუმაღ სწამდა და ატირებდა. ეს ახალი სამართალი იღვამდა ფეხს. მთელი ეს გმირთა წყება, რომელიც იტანჯება უმიზეზოდ, ისჯება უდანაშაულოდ, ამ „ახალი დროების“ გამოფენილი არის, ჩვენ გვიზიდავს ძარღვებით, თვალებიდან გვიხსნის ბისტს, და სულ ახლო მისულები, აკრილი თვალებით ვხედავთ იმ. ყოველი უჯრედის ციებ-ცხელებას, რომელიც სტანჯავდა ჩვენს მწერალს აქ ესეტიკა კი არა, აქ ტანჯვისა და გამძლეობის საშინელი ფანტასტიკაა.

ეს „ძველისა“ და „ახლის“ დაპირისპირება მოკლებულია კერძო ხასიათს, მართალია, კონკრეტულად რუსეთი ჰლახავს თემის სიწმიდეს, მაგრამ რუსეთი მხოლოდ ზოგადი მოვლენის კერძო სახეა. აღ. ყაზბეგი იმაზე კი არა სწუხს მხოლოდ, რომ რუსეთი ანადგურებს საქართველოს ხევის სახიანთ, არამედ იმას, რომ ხევი იშლებოდა რაღაც ახალ ძალით, და ამ დაშლას ჰქონდა ფატალური ხასიათი. მას არ სწამდა ეს „ახალი“. იგი შიშით უცქეროდა მის სიმშრალეს, და ადრე ჰქონდა გამოტანილი საბრალმდებლო განაჩენი. და რომ ეს ასეა, შემდეგი ამონაწერებიდანა სჩანს: — „არ გაიარა რამდენიმე ხანმა, რომ ორი ვილაცა კაცი, წვერიანები და შტაცკურს ტანისამოსში, მოდიოდნენ ჩემკენ“. იმათ რუსული არ იცოდნენ და ფრანგულად ეკითხებოდნენ ერთმანეთს, „როგორ უნდა ეკითხოთ, მატყლს სადა ჰყიდიან“—ო.

„მე ვლაპარაკობდი ფრანსიულს, გულმა ველარ გამიძლო და ამისთვის ეუბასუხე... წარმოიდგინეთ იმათი გაშტერება, როდესაც რაღაცა უცნაურ და ველურს მთებ შორის, სადაც იმათი შეხედულებით ბარბარო-

სები სცხოვრობენ, რომელთაც ათზე მეტი თვლაც კი არ იციან, ერთ-
ბაშად უბრალო მეცხვარე, უბრალო მთის კაცი ფრანსიულად ელაპარაკებ-
ბა!) — „ეჰ!.. ქართველები რა? აზიელები, „ბუსურმანები“ არიან! მაგათ
რა იციან ესტეტიური გრძნობისა!.. ეგ ჩვენთვის, ევროპიელი ხალხს-
თვის უნდა მოვიყვანოთ... ანტეპრენიორმა გაიღიმა, რომლისთვისაც სულ
ერთი იყო, ევროპიელებს გაჰკრეკდა თუ აზიელებს, ოღონდაც არის ფუ-
ლი ეძლიათ“²⁾. კიდევ: — „გამოჩნდნენ განათლებულნი ევროპიელები“,
რომელთაც მოისურვეს შეებმა „აზიურს გაუნათლებლობასთან“, და რად-
გან ამ ბრძოლისთვის საშუალება იყო საჭირო, ეს საშუალებაც აღვიღად
აღმოაჩინეს. საერთო სიღარიბისა და გაჭირვებას დროს, სესხად მისცეს
ანტრეპენიორს ექვსი-ათას თუმნამდის, თუმცა ძალიან კარგად იცოდნენ,
რომ ამ ფულს ველარავინ გადაახვევინებდა, რადგანაც ამ ბატონს სულ
აქეთ არა გააჩნდა-რა. მაგრამ განა ექვსი ათასი თუმანი იქ სახსენებელია,
სადაც ევროპიული განათლების და ესტეტიური გრძნობის გავრცელება
უნდათ აზიურსა, ველურსა და ბრიყვს ხალხში? რასაკვირველია რომ
არა...“³⁾ ამ ამონაწერებიდან უკვე აშკარაა, თუ რა პრიზმით უტკეპროდა
შემოსულ „სიახლეს“ თუ „ცივილიზაციას“, რომელიც არ მიიღო იდეიუ-
რად კი არა მხოლოდ, პრაქტიკულადაც. ეს უარყოფა ალ. ყაზბეგმა შე-
მოქმედებიდან ცხოვრებაში გადმოიტანა, და ერთ დროს დიდი სალონე-
ბის ბრწყინვალე კავალერი, გაუზოგველი დარდიმანდი, ცხოვრების პარი-
ზული გამახვილებით მიმღები, გამოეხვია ხევურ ყისინაში, და შეუდგა
მთას როგორც მორიგი მწყემსი, შემდეგ სარქლად ამორჩეული. მხოლოდ
იშვიათად თუ ალაპარაკდებოდა მთაში ფრანგულად, ტურისტებთან შეხვედ-
რის დროს, სადაც ფარული ირონიით აბათილებდა ამ „განათლებულებს“.

ალ. ყაზბეგმა სრული შეგნებით აუქცია გზა ამ „განათლებას“, და
მიაშურა იმ ხალხს, რომელიც „პირი მზეს“ ლოცულობდა, ის ხალხი არ-
ჩია, სადაც „ვაჟაი ნახეჩი სჯობიან“, და იხეჩებიან თავისუფლებისა და
მართალ ვაჟაკობისთვის.

II

ენახოთ ეხლა ალ. ყაზბეგის შემოქმედების პროცესი. მეტად საინ-
ტერესოა, თუ რა გზით იქმნებოდნენ ის გამირთა პორტრეტები, რომე-
ლიც ალ. ყაზბეგს დიდი ექსპრესიითა აქვს დაწერილი. როგორი იყო ეს

1) „ნამწყ. მოგ.“.

2) „ჩინოვნიკი ელურიძე“.

3) „ჩინოვ. ელურიძე“.

პროცესი, სტიქიური, აფექტიური თავის-თავად თუ ღრმად მოფიქრებული, წინასწარ გაზომილი და ნატურალურ-ზედ-მიწევნით? უნდა ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი პროცესი სტიქიურიც იყო და მოფიქრებულიც. ისევე, როგორც საზოგადოდ ყველა დიდი შემოქმედება. ჰეგელი თავის დროს იცინოდა კიდევ იმ თვისებების გამო, რომელთ მიხედვითა ჰომიროსის პოემის დამწერს თურმე არ ესმოდა რასა სწერდა. ეს „ზე შთაგონება“ დღეს უარყოფილია დიდ შემოქმედთა მრავალი ჩვენებით, და რჩება მხოლოდ ისეთი შთაგონება, რომელსაც სინამდვილე იძლევა, დიდი დაკვირვება და გრძნობათა ძლიერი კონცენტრაცია.— „არტისტი ბევრს უნდა უკვირდებოდეს,—ამბობს ჰეგელი, მასში უნდა მწიფდებოდეს და ვითარდებოდეს დიდი გრძნობანი, მან ბევრი უნდა განიცადოს, რომ თავის შემოქმედებაში გადახსნას სიციცხლის საიდუმლოება“—ო. და როდესაც უკვირდებით ალ. ყაზბეგის პიროვნულ ცხოვრებას და შემოქმედებას, ჩვენ ვხედავთ რომ მათ შორის არსებობს უღრმესი კავშირი. მისი შემოქმედება ნაწილობრივად ავტობიოგრაფიული ხასიათისაა, ნაწილობრივად კი მახლობელ პირთა პორტრეტების და მათი ამბების მხატვრობაა. რასაკვირველია, არც ავტობიოგრაფია უნდა იქმნეს გაგებული ქრონიკულ აღწერის სახით, და არც მახლობელთა დახატვა—როგორც სიტყვა-სიტყვითი პორტრეტი. აქ არის ბევრი ისეთი ხაზი, რომელიც მხოლოდ წარმოდგენით არის შექმნილი, და ცოცხალ მოდელეზსაც საკუთარი ფანტაზიით ართულებს და ასხვავებებს.

ავტობიოგრაფიულ ხასიათისა არიან: „ცხოვრების ჩარხი“, „განკიცხული“ და „ნამწყემსარი მოგონება“.

ამ ნაწარმოებში აღწერილია საკუთარი ცხოვრების ეპიზოდები, სტუდენტობის, მეცხვარობის და თბილისში ყოფნის პერიოდებიდან. ზემოდ გვექნა მოხსენებული, რომ „ცხოვრების ჩარხი“ არის „ჩვენი ქვეყნის ბომონდის“ გაგრძელება; ორივეს შინასახი კი ის წერილია, რომელიც ალ. ყაზბეგმა მოსწერა დედას მოსკოვიდან, სადაც ლაპარაკია კრუგლიკ-ქალზე.

ლილია—ეს იგივე კრუგლიკოვის ქალია;

სვეტლიცკი—გრაფი, ქალის მამა;

თეიმურაზი კი თვით ალ. ყაზბეგი.

„ნამწყემსარის მოგონება“ ხომ შეიძლება პირდაპირ ქრონიკალ ჩაითვალოს, რადგან აქ არც სახელებია შეცვლილი.

გამ. მეცნიერება საქართველოში.

სიმონა გიგაური, დელაკრუა—ნამდვილი სახელებია, და თვით ავტორიც პირველ პირით რომ ლაპარაკობს, მანერა კი არ არის, არამედ თავის თავ-გადასავალს გვიამბობს:

— ჩემი სიტყვები დიდ-ხანს ამკობდნენ ძაუგის არისტოკრატთა სასტუმროებს და ერთი მეორეს ღიმილით გადასცემდა იმ შემთხვევას, თუ ღენერალის შვილს როგორ აედო ჯოხი ხელში და ცხვრებს დასდევდა“...

რაც შეეხება „განკიცხულს“, აქაც ავტორი ლევანის პირით ლაპარაკობს საკუთარ თავ-გადასავალზე, მხოლოდ აქ გადასხვაფერებულია გმირთა სახელებიც და თვით დრამის ხასიათიც. მაგრამ ეს მაინც ვერ შეგვიშლის ხელს, რომ ხელოვნურად შექმნილ ნიღაბებს იქით თვით ავტორის დრამა დავინახოთ და ის პირები, ვისაც ამ დრამასთან რაიმე კავშირი ჰქონდა.

გიოტე იტყოდა, რომ „მთელი ჩემი ნაწარმოებები, ჩემი ცხოვრების დიდი აღსარების ნაწყვეტებია“-ო. და „განკიცხულშიაც“ ალ. ყაზბეგის ერთი რომანიული თავ-გადასავალია მოთხრობილი.

თუ ჩაუკვირდებით ალ. ყაზბეგის დღემდე არსებულ ბიაგრაფია-მოგონებებს, ისე გამოდის, რომ ალ. ყაზბეგს სიწყარული არ განუცდია, და ერთი შემთხვევა მოსკოვში, გრაფ კრუგლიკოვის ქალისადმი ტრფილიც, თურმე ოსტატურად მოგონილი ტყუილი ყოფილა, დედისაგან ფულების მისაღებად. შემდეგ იყო მეცხვარედ, მსახიობად, დაიწყო მწერლობა, „შეიშალა“ და გარდიცვალა. თითქოს ალ. ყაზბეგი ადამიანი კი არ იყო, არამედ რაღაც მანქანა, რომელსაც სიყვარული არ მოჰგონებია.

ამ მხრივ წარმოებულმა მუშაობამ კი ბევრი რამ გამოარკვია, და დღეს გვეძლევა საშუალება ვსთქვათ, რომ „განკიცხულის“ ამბავი არის ავტობიოგრაფიული ფრაგმენტი, ნაწარმოები, საესე პიროვნული განცდებით, მხოლოდ ხელოვნურ ნაწარმოებად გადაქცევისათვის, ნაფენობის და შეფარდების პროცესებით შევსებული. იგი ხომ ქრონიკორი არ იყო, რომ სიტყვა-სიტყვით აეწერა ესა თუ ის ამბავი. იგი მრავალ ხერხსა ხმარობდა როგორც მხატვარი და იძლეოდა ნარევ სახეებს, ნარევ ამბებს. როგორც ერთ მთლიანობას.

„განკიცხულის“ ერთი გმირთაგანი, პორფირიუშკა, დაწერილი ყოფილა ცოცხალი მოდელის მიხედვით, და ეს უკანასკნელი ყოფილა პორფირე ბარ—შვილი.

ხოლო სოფიოს პორტრეტის დასაწერად, ალ. ყაზბეგს მოდელად აუღია ელისაბედ ყაზბეგი, ალ. ყაზბეგის ცრუ ავტორობის პირველი მქადაგებელი.

ამის შესახებ ასეთი ცნობები გვაქვს შეკრებილი:

ბიბო ყაზბეგის ქალი, ნინო თარხნიშვილისა მწერს:

— „ალექსანდრე ყაზბეგს ჰყვარებია თავისი ნათესავი ქალი. ამის გამო სანდროს მთელი ნათესაობა აუშხედრდა და ქალის შერთვის ნება არ მისცეს. ეს ქალი შემდეგ შეირთო პორფირე ბარ—შვილმა.

ეს თავისი რომანი მან წიგნად გამოსცა „განკიცხულის“ სათაურით. ამას როგორც ყველა ნათესავები მიაშობდნენ, ისე ჩემი ბიძა ნიკო ამირეჯიბი“...

ხოლო ი. ლულუშაური იწერება: — „...ელისაბედი მისივე თხზულე-ბაში ხსენდება“-ო. და თუ მოიგონებთ იმ ადგილს „განკიცხულიდან“, სადაც ნათქვამია: „ფაიტონით ვილაცანი გვიახლოვდებოდნენ; როდესაც ჩვენ გავვისწორდნენ, ფაიტონი შესდგა და აშკარად გავიგონე:

— „Влюбленная парочка!..“ ამ მომენტის შესახებ იგივე ი. ლულუშაური იწერება, რომ ეს ელისაბედი ყოფილა, რომელიც „რომელმაც ბალში ალ. ყაზბეგს შეენიშნა ს. გაბაშვილთან“-ო და სხ...

ალბად ალ. ყაზბეგისაგან ეცოდინებოდა იაგორ ლულუშაურს ასე დაწვრილებით, როგორც მახლობელსა თუ მეგობარს. ასეთივე ცნობები მომცა მოხვევე გიორგი თოფაძემ. სჩანს რომ სიმართლე უნდა იყვეს, როდესაც სულ სხვადასხვა პირნი ერთსა და იმავე ცნობებს იძლევიან. ხოლო ექვსს შეტანისთვის საკმაო საფუძველი არა რჩება, რადგან აუარებელი ცნობებია ჩვენს განკარგულებაში, რომელთ მიხედვითაც ირკვევა, რომ ანალოგიური გზით ჰქმნიდენ და ჰქმნიან თავის პერსონაჟებს ისეთი მწერლები, როგ. გეტე, ფლობერი, ბალზაკი, ე. ზოლა, შპილჰაგენი, ჯანერი, ტოლსტოი, დოსტოევსკი და სხვანი მრავალნი.

ისე რომ ზემო-ხსენებული სამი ნაწარმოები ავტობიოგრაფიული ხასიათისანი არიან ¹⁾. ხოლო რაც შეეხება დანარჩენ ნაწარმოებთ, უნდა ითქვას, რომ ესენიც სავსე არიან ცოცხალ ადამიანთა პორტრეტებით. როგორც გამოვარკვიეთ, ალ. ყაზბეგის გმირთა მთელი წყება, ამავე სახელებითაც კი არსებულან ხევში, და ჩვენი მწერლის პერსონაჟების ორიგინალები ისინი ყოფილან. მაგ. **ელგუჯა**. იგი იმავე სახელით ყოფილა ცნობილი მეცხვარე, რომელსაც დიდი გმირობა გამოუჩენია, როგორც თავისუფლებისათვის მებრძოლს. მისი სახელი დღესაც ცოცხალია ხევში, და ჩონგურზე დღესაც დამღერიან:

¹⁾ დაუბეჭდავ მასალებშიც ასეთი ხასიათის ნაწარმოებნი არიან: „აღმზრდევები“, „დავითის სახლობა“ და სხ...

„ელგუჯამ ცხვარი აპყარა,
 „მწყემსებს გაუყო ზიარი,
 „ადგა და გამოემართა,
 „ეგ მადლიანი, ლეთიანი“-ო და სხ...“

იაგო, „მამის-მკვლელიდან“, —ყოფილა ბიბო ყაზბეგის „უკანონო“ ძმა, რომელსაც „კაცი-ნაკლავს“ ეძახდნენ, მეტად ბრგე და გულადი ვაჟკაცი, რომელიც ყაჩაღად გაეარდნილა და პოლიციას კი არ ჩაეარდნია ხელში.

კობა, (ესეც „მამის-მკვლელიდან“) ანუ გომიეთ კობა, კარგი ვაჟკაცი და ლექსით შექებული.

ციცკა —ესეც ბიბო ყაზბეგის „უკანონო“ ძმა, რომლის შესახებ შექმნილია ხალხური ლექსი, და ლექსში თითქმის იგივე სიუჟეტიცა, რაც ალ. ყაზბეგის მოთხრობაში.

ციკო —დღესაც ცოცხალია, და მას გადაჰხდია თავს, რაც ალ. ყაზბეგის მოთხრობაშია აწერილი.

სიმონ ჩოფიკაშვილი —(„ელგუჯამში“-ში) ესეც ნამდვილი პიროვნება იყო, ალ. ყაზბეგის ცნობით—გაბრიელ ყაზბეგი, ხოლო სოლ. ყაზბეგის ჩვენებით კი, სვიმონ ყაზბეგი 1).

1) ამ სვიმონ ყაზბეგის შესახებ არსებობს შემდეგი ლეგენდა: ერეკლე მეფის დროს, სპარსეთიდან საქართველოში ჩამოსულა განთქმული ფალავანი, რომელმაც გალახა ყველა ჩვენი მოქიდავე, რომელ კუთხიდანაც კი მოვიდა. ამ გარემოებას დიდად დაუფიქრებია ერეკლე მეფე. ეჭვბეჭვით ფალავანს, რომ სპარსელი გალახოს, თორემ სახელმწიფო ვარდება სირცხვილში. სწორედ ამ დროს ხევიდან ტფილისში მოდის ერეკლესთან სათხოვნელად ახალგაზრდა სვიმონ ყაზბეგი, რალაც 18 წლისა, მოხუცი მოხვევის თანხლებით. ეს სვიმონი უზარმაზარი ვაჟკაცი ყოფილა, და ისეთი დიდი ხმა ჰქონია, რომ სტეფანწმინდიდან მეორე სოფელში აღიოდა იმისი ხმაო. ეს სვიმონი შესულა ერეკლესთან თავის საქმის საქმის. ერეკლეს თვალში მოსვლია ვაჟკაცი და უთქვამს: ჯერ ნურასა მთხვე, რადგან სათხოვარი მე მაქვსო, უთქვამს სპარსელი მოქიდავის ამბავი და უთხოვნია, დაეჭიდეთ. სვიმონ ყაზბეგს შორს დაუქვარია: მოხვევ გახლავარ, პრდაობისა არა ვიცი-რა, და ხმალში კი დიდის სიამოვნებითაო. მაგრამ ხმალი კი არ იყო საჭირო, არამედ კიდაობა. ბოლოს სვიმონს მოუხსენებია, ვიფიქრებო და მოგახსენებთო. სახლში დაბრუნებულს უაზნია ყველაფერი მოხუც მოხვევისათვის. მოხუცს უფიქრია და უთქვამს, ჯერ წავიდეთ, ის სპარსელი ვნახოთ და მერე გადავსწავიტოთო. წასულან დიდუბეში, სადაც კიდაობა იმართებოდა. ყველას ყურადღება მიუქცევია სვიმონისთვის, რადგან იმოდენა ხალხში მხრებზევით მაღალი იყო. სვიმონი შეუმჩნეია სპარსელსაც. იქიდან გამობრუნებულებს ჰქონიათ ბჭობა, და სვიმონს უთქვამს: დაეჭიდები კი, მაგრამ თუ გამლახა, თავს აღარ ვიციოცხლებო. მოხუციც დასთანხმებია, რომ გალახულ კაცს აღარ ეციოცხლებიო და ასეთ დასკვნამდე მოსულან: სვიმონი იწვევს საჭიდაოდ სპარსელს, მხოლოდ დიდუბის მოედანზე კი არა, ავლბარის ზიდზე. და პირობით, რომ გალახული უნდა გადავადებულ იქნეს მტკვარშიო. ეს პირობა უცნობებით ერეკლესთვისაც, სპარსელისათვისაც და ჯარისთვისაც. სპარსელი დათანხმებულა. მეორე დღეს, მომსკდარა აუარებელი ხალხი, ზურნა, განგაში... სვიმონი საჭიდაოდ მზად არის... სპარსელი არა ჩნდება. აფრენენ კაცებს და ამბავი მოაქვთ: წუხელ გაიპარა სპარსეთშიო. ერეკლესაც ეს უნდოდა, და გახარებულმა, სვიმონ ყაზბეგი დიდათ დასაჩქვრა, ასე იხსნა სვიმონ ყაზბეგმა საქართველო სირცხვილისგანაო.

ელბერდი—ჩეჩენი, რომლის შესახებაც კერძო წერილში სწერს ალ. ყაზბეგი სვიმონ ჩეკიაშვილს, და სხ...
 ვიმეორებ, რომ ალ. ყაზბეგი პირდაპირ კი არ იმეორებდა იმას, რაც სინამდვილეში იყო, არამედ ერთგვარ შემოქმედებითი სინტეზს ახდენდა, იმის-და მიხედვით, თუ რა ხასიათი აინტერესებდა.

ისევე, როგ. მაგ. იბსენმა იხმარა ბრანდტის მოდელად პასტორი ლამესი, მაგრამ ამ პორტრეტში ბევრი რამ შეიტანა თავისი საკუთარიც.

ტოლსტოი ამბობს: „მე ავიღე ტანია, შეუჭრიე სონიაში (იმისი ცალი და ცოლის-და და გამოვიდა ნატაშა“-ო. („ომი და ზაფი“-დან).

გიორგის „ვერტერ“-ში თავისი თავი უცენიათ შარლოტას და იმის ქმარს, რის გამოც დიდი უსიამოვნობაც ატეხილა; დიკენსის სკიპპოლის გამოც, ერთ სუბიექტს საჩივარი აღუძრავს, რადგან უცენია თავისი თავი. ასევე დამართათ ტეკერეის, მოპასანს, ზოლას და სხ...¹⁾.

დოსტოვესკის ალიოშა კარამაზოვის მოდელი—ვლად. სოლოვიოვია, კარმაზინოვისა—ტურგენევი და სხვ...

ალ. ყაზბეგიც ასეთივე გზით ჰქმნიდა თავის პერსონაჟებს, ე. ი. მხატვრულ მასალას იგი იღებდა მის ირგვლივ მყოფ პირთა ცხოვრებიდან, და ამაზე აშენებდა თავის შემოქმედებას. ხალხი ეს პროცესი ისეთი აფექტიური იყო, ისეთი დიდი ემოციებით ამოძრავებული, რომ ავტორი თავის გმირებს განიცილიდა ცოცხლად, გადადიოდა მათ სულში.

ნიკო ლომაური ეკითხება ალ. ყაზბეგს.

—რა გემართება სანდრო? ახლა რომ მზიარული ხარ, უცბად გადაიქცევი რაღაც გაუგებარი. შეშინებული იყურები აქეთ-იქით, ვილაცასთანაც ლაპარაკობ, რა მოგდის?“ რაზედაც ალ. ყაზბეგს უპასუხნია: —ეგ არაფერი, უცბად მომელანდნენ ყველა ჩემი გმირები და მათთან ვლაპარაკობ“-ო¹⁾.

ანალოგიურად განიცილიდა თავის გმირებს ბევრი დიდი მწერალი. ფლობერი ერთ კერძო ბარათში სწერს:—„დღის ორი საათიდან ვსწერ „ბოვარის“-ის. მე ვესწრები იმათ ცხენ-და-ცხენ გამგზავრებას... მე დღეს ვარ კაციც, ქალიც, საყვარელიც... ვიყავი ცხენიც, ფოთლებიც, ქარაც. ჩემ გმირთა სიტყვებიც“ და სხ... გოფმანსაც ხშირად ეჩვენებოდნენ თავისი პოეტური სახეები, როგორც ნამდვილად არსებულნი, რომლებსაც ელაპარაკებოდა.

¹⁾ იხ. И. П. Динкин. художествен. творчество. 1923 წელი, გვ. 80—98.

²⁾ იხ. მთხ. ზანდუკ. ალ. ყაზბეგის ორიგინალობა... გვ. 82—83.

მოქანდაკე ბლეკი ხშირად მიდიოდა ზღვის ნაპირზე და იქ ელაზარაკებოდა მოსე წინასწარმეტყველს, ვირგილიუსს და მილტონს...

ლიცენსი სწერდა: „მე კი არა ვთხზავ წიგნის შინაარსს, არამედ ვხედა-ო“.

გუნო ამბობდა: — ჩემი გმირების სიმღერა ისევე მკაფიოდ მესმის, როგორც ნათლადა ვხედავ ჩემს ირგვლივ მყოფ საგნებსა“—ო.

ასევე განიცდიდნენ ტყვერეი, კლასიტი, გენდელი, იბსენი, ბალზაკი, ტურგენევი, დოსტოვესკი და სხ... .

მხოლოდ ღრმა განცდებს და თავის გმირებთან სრულ შეზიარებას შეეძლო ეთქმევიანებინა ის რაც იონა მეუნარგიას დაუწერა ალ. ყაზბეგმა: — „მე მყავს ჩემი საზოგადოება, და ჩვენ მივხდით ერთმანეთის გულის ძგერას, ჩვენ გავიგონეთ ერთმანეთის გულის კენესა და ხმები დიდი ხანია რაც შევაწყეთ. ერთი გვაქვს სიხარული და ერთივე სამგლოვიარო. ჩვენ ხმა მიუცემლად ვერ დავდგებით. მე მყავს ჩემი მკითხველები, და რა რიგ ბუნდადაც უნდა იყვეს დაწერილი ჩემი მოთხრობები, იმათ მაინც ესმით მგოდებელის გულის გმინვა და ცრემლებს არ იშურებენ მის დასატირად“¹⁾. ალ. ყაზბეგი სავსებით რომ არ ყოფილიყო შეზიარებული თავის გმირებთან, ვერ იტყოდა ისეთი მღელვარებით და პათოსით:

— „რაღას მილობავთ? გამიშვით სხვაგან, იქნება იქაც სადმე შევხვდე ელგუჯას... გამიშვით დავიტყო ჩემი მკვდრები, იმისთვის რომ ჩემნი არიან, და ჩემი გული მიიბრძვის მათკენ.“²⁾

*
* *

მეტად საინტერესო ცნობაა დარჩენილი, რომ „ელგუჯა“ „დროებაში“ რომ იბეჭდებოდა, თავდებოდა იქ, სადაც ყაზახები „ნალვარავთან“ დაესხმიან ელგუჯას და მის ამხანაგებს. ასოთ-ამწყობებს უარი უთქვამთ აწყობაზე: „ელგუჯას ჯერ არ მოგაკვლევინებთ“—ო, და ალ. ყაზბეგსაც მოთხრობა გაუგრძელებია. ამ ცნობაში ის არის საინტერესო, რომ მორიგი მკითხველიც კი ღრმად განიმსქვალება მოთხრობის გმირთაღმძიმ სიმპატიებით. მასშიც კი იზადება ერთგვარი რწმენა გმირის რეალობისა. ეს კი იმის დამამტკიცებელია, რომ ავტორმა მეტად დიდი გრძნობა შეიტანა ნაწარმოებში, იმდენად დიდი, რომ შეჰქმნა მხატვრული ხილულობა.. და რომ თვით ალ. ყაზბეგს არ ჰქონოდა თავის გმირთა წარმოდგენის სი-

¹⁾ იხ. „კავკასიონი“ № 1—2 ჩემს მიერ დამზადებული ალ. ყაზბეგის ავტობიოგრაფია. მასალ. და წერილები. გვ. 19.

²⁾ ის. წ. კ. ს. მუხ. № 3993. ი. მეუნარგიასადმი წერილის ვარიანტი.

ნათლევ, რომ გმირთა ტანჯვა და მღელვარება ჯერ თვით არ განეცადა, იგი ვერ შექმნიდა ისეთ სახეს, რომელსაც ასოთ-ამწყობი სასიკვდილოდ არ გაიმეტებდა. და ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი პროცესი სწორედ მიტომ არის საინტერესო, რომ აქა სჩანს ის აწყვეტილი და მიუსაფარი სული, რომელიც ყველა დიდ შემომქმედს აწვალებს და ამაღლებს.

ადვილად შესაძლებელია, რომ ალ. ყაზბეგი ცრემლსაც კი ღვრიდა; როდესაც სწერდა წამების ადგილებს. „გამიშვით დაფიტრო ჩემი მკედრებიო“ რომ ამბობს თავის ელგუჯების შესახებ, ეს არ არის უმნიშვნელო ფრაზა. და ცხვილოვლის მოწმობაც, რომ ალ. ყაზბეგი „აბუზული“ დადიოდა, „გულ-ჩათხრობილიო“, იმიტომ რომ მისი შემოქმედებითი თვალები სულ მუდამ იმ ადგილს მისციებოდნენ, „სადაც ძალა და სიძარტლე ერთმანეთს შეკბმოდნენ და ბრძოლის მსხვერპლნი ზოგი გულ-აღმა, ზოგი პირქვე, შესაზარად დამახინჯებულნი, ეყარნენ“. ალ. ყაზბეგი სულ ამ სახეებით დადიოდა, თავში სულ მუდამ ეს შესაზარი სურათები უტრიალებდა, თითონაც ამ დრამის მონაწილე იყო, და ყოველად წარმოუდგენელია, რომ ყველა ამას არ ჩაეთხრო მისი გული და მგლოვიარის აჩრდილივით არ ეარნა.

„გენდელი ტიროდა, როცა კქმნიდა თავის ორატორიას „მესიას“-ო.

„ტეკერეი დამწუხრებულია ელენე პენდენისის სიკვდილით და ტირის“-ო.

„როცა კლასიკმა დაამთავრა „პენტეზილია“, ცრემლით ავსილი მივიდა თავის მეგობარ პფეილთან და დაიკვნესა: „ის მოკვდა“-ო¹⁾).

შსკავსი მაგალითების მოყვანა მრავლად შეიძლებოდა, მაგრამ კმარა. ამითაც აშკარა ჰხდება, თუ როგორია ესთეტიური ჰერეტიკა, და ამ პროცესში რა თავ-დავიწყებამდე მიდის შემომქმედი. მისთვის თითქოს იკარგება საზღვარი მოჩვენებისა და სინამდვილის შორის. ასევე იყო ალ. ყაზბეგიც, ვიზიონერობამდე მისული, და თავის გმირთა იარებით, თვითონაც სულის სტიგმატებით შეპყრობილი.

მაგრამ ალ. ყაზბეგი მარტო გმირთა სიახლოვეს კი არ განიცდის. უფრო შორს მიდის და მათი გარემოც შთამაგონებლად მოქმედობს. ესეც დამახასიათებელია საზოგადოდ შემომქმედისათვის, ხოლო ალ. ყაზბეგის შემოქმედებითი პროცესში, ამას ცოტა თავისებური ხასიათი აქვს. ეს თავისებურება აიხსნება იმ იშვიათი ცხოვრებით, რომლითაც იცხოვრა ჩვენმა შწერალმა. ალ. ყაზბეგი, როგორც ვიცით, შეიდი წლის განმავლობა-

¹⁾ И. И. Палишин Худож. творч. зв. 121—122.

ში მწყემსი იყო, და მეცხვარული ცხოვრება კი, კაბინეტურ მწერლობი-სათვის ხელის შემწყობი პირობა არ არის. მაგრამ შთაბეჭდილება, წარმო-დგენა, აგზნება, ეს ყველაფერი შეეძლო განეცადა, და ეს განცდები მეხსიერებაში შეენახა. აკი სწერს კიდევ მეცხვარე სვიმონ ჩეკიაშვილს:

— „ღმერთო, რაოდენი გრძნობა იღვიძებდა მაშინ, რაოდენი სურა-თები იხატებოდა თავში?!“

„ბევრს საღამოს მომაგონდება ჩეჩნის მინდვრები, გაჩაღებული ცეცხ-ლი, რომელსაც გარს შემოსხლობიან მწყემსები...“

„თუ ჩემს ნაწერებს ჰკითხულობს ვინმე, თუ ჰპოულობს იმაში რას-მე გულის გასართობს, თუ არა სწყინდება და ბოლომდე ჩადის, ყველა ამის მიზეზი ჩემი წარსულია, ჩემი მეცხვარეობა და თქვენთან ცხოვრება შეიდი წლის განმავლობაში, რომელმაც ერთი და იგივე გვაგრძობინა, ერთი და იგივე კენესით დააკენესა ჩენი გული, ერთი და იგივე მიზანი დაგვანახვა“...

ზემოთაც მოვიხსენიე, რომ ალ. ყაზბეგის ნამდვილი შემოქმედება იქ სწარმოებდა, მთაში, იქ ახდენდა თუ შეიძლება ასე ითქვას შემოქმე-დებითი ექსპერიმენტებს, იქ ივსებოდა ბუნების სიდიადით და წარმოიდ-გინეთ, ნატურას ჰხატავდა კიდევ.

მეტად საინტერესოა ეს მომენტი, და ვნახოთ, რას მოგვითხრობენ ალ. ყაზბეგის ნაამხანაგარი მწყემსები ამ მომენტის შესახებ.

მოხევე ფილო ღუღუშაურმა გადმოგვცა შემდეგი: — „ერთ ზამთარს ნამგალგბად ვიყავით სუნჯეში¹⁾, თერგის ოლქში. ჩვენ ერთად მოგვიხდა ხევში დაბრუნება. როდესაც მოვედით საჩვენოში, ცხვარი თივ-თავიანთ მთებში წავიყვანეთ. ალექსანდრე ყაზბეგი თავისი ცხვართ წავიდა თოთის მთაზე. დავარჩიეთ ცხვარი, დავთვალეთ და აღმოჩნდა, რომ ცხვარი გვაკ-ლია. მამა-ჩემმა, გიორგი ღუღუშაურმა, დამავალა წავსულიყავ თოთის მთაში და გამეგო, ალექსანდრეს ცხვარში თუ არ იყო ნარევი. შუადღე თითქმის ახლოვდებოდა რომ მივალწიე იმ ადგილს, სადაც ალექსანდრეს ცხვარი ჰყავდა სძოვრად, და რა დავინახე? ცხვარი ქვემოთა სძოვს, ალექ-სანდრე ზემოთ ასულა, სდგას განცალკევებით და გაჰყურებს თხებს, რომელნიც მაღლა ასულან კლდიანებში, დაჰტიან კლდიდან კლდეზე, ლა-ლობენ; ძაღლები იყუფებიან, არ მიშვებენ. მე მაინც მივდივარ და უყვი-რი: მეცხორე, მეცხორე... მაგრამ ალექსანდრე იმდენად გატაცებულია, რომ არ ესმის არც ჩემი ძახილი და არც ძაღლების ყუფა. მე მაინც არ

¹⁾ სუნჯი ნახსენები აქვს ალ. ყაზბეგსაც „ნამწ. მოგონებაში“.

შევვებუე ძალეებს და მივედი სანდროსთან. ის უცბად მოტრიალდა და გაჩერდა. მიმიპატიყა. მკითხა, ვისი ხარო.

— ყარაჯეთ გიორგისაო—ვუპასუხე. სანდროს წიგნი და ზედ ბევრი დაწერილი ქალაღდები და ნახატები ეკირა. აიღო ყველა ერთად, დაკეცა და ჩააწყო ჩანთაში—ო. დიდებული სურათია. კლდიანებში, არისტოკრატი მეცხვარე უცქერის გატაცებით თხების ნაფარდს და ასწერს თუ ჰხატავს ამ სანახაობას. ცხვარი აღარ ახსოვს. მეტად დამარწმუნებელია ამ ამბის სინამდვილე. აბა ნახეთ „მამის მკვლეღში“ შემდეგი სურათი:— „მართლა თავ-დამაღვიწყებელს სურათს წარმოადგენდა ეს ჯიხვი, გაღმონქილი მალლა პლატოზე, თითქოს კვიდან გამოჰკრილი და შეერთებული ამ კლდეს, რომლის რქებიც, დაფერილი უკანასკნელი მზის სხივებით, ისე აშკარად იხატებოდა ცის-კიდურზე... ერთბაშად მოისმა სტვენის მსგავსი ფრუტუნნი და ნადირი ერთბაშად დატრიალდა. კობამაც მიიხედა იქით, და დაინახა ისეთივე გაღაღებული ხარი, როგორც იდგა კლდის წვერზედ. ის მოდიოდა მეორე ჯიხვისაკენ წყნარად, დარწმუნებული თავის უპირატესობაში და თავის ქნევით, თითქოს მუქარას სთხოვდა. იმის იქიდან გამოჩნდენ რამდენიმე თხა წალი, რომლებიც შესდგნენ და დაუწყეს ყურება ამ ორს მეტოქე ხარს, რომელთაც, უეკველია თავის გამოჩენა უნდოდათ ნაზი კმნიღების წინაშე.

კლდზედ მყოფი ხარ ლალიც წამოუბრუნდა, დაიფრუტუნა და წყნარისავე სიარულით, თავის ქნევით გასწია მომსვლისკენ. როდესაც ისინი ნიხნლოვდნენ ერთმანეთს რამდენიმე ნაბიჯზედ, შესდგნენ, დაუწყეს ერთმანეთს მრისხანედ ყურება, და ფეხებით მიწას ცემა. როგორც ეტყობოდათ, ისინი ანიშნებდნენ ერთმანეთს, გაექანენ, რქებით დაეჯახნენ. ამის შემდეგ ესენი აწვებოდნენ ერთმანეთს რამდენიმე ხანი ისე ძლიერად, რომ გატენილი ძარღვები ლამის ასკდებოდათ, მაგრამ ვერც ერთმა ვერ სძლია, ვერ დაახვეინა უკან.

ბოლოს ისინი განშორდნენ ერთმანეთს, ერთი მათგანი წავიდა ხტუნაობით, მივიდა ზედ კლდის პირზედ, გამობრუნდა, გაიბოწყა ფეხები, გამაგრდა და მოიღერა კისერი; მეორე ჯიხვი კი ზევიდან მოექცა, შედგა უკანა ფეხებზედ, წამოვიდა ისე და რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, დაეცა რქებით კლდის პირად მყოფს ჯიხვს რქებზედ. მასუკან ქვევითი გამოსცვალა ზევითმა, და ეს დადგა ამავე გეარად კლდის ნაპირას და პირველი კი შეტოტდა და დაეცა. ყოველი იმათი შეტაკება, ყოველი იმათი რქების მოხვედრა ერთმანეთს ისეთს ხმას გამოიღებდა, თითქოს რამდენი-

მე თოფი ერთად გავარდაო. ღმერთსაც ნუ ექმნა რომ ქვეითს ელაღატ-
ნა ზევეითითისათვის: გამოსკლოდა იმ დროს, როდესაც მეორე მოდიო-
და, თორემ იმას აღარა იხსნიდა-რა, რამდენიმე ასი საუენის სიმაღლიდან
გადავარდნილს, სული აღარ ჩაჰყვებოდა ხევამდინ. მაგრამ დარწმუნებუ-
ლი ქვეითის უღალატობას, მოდიოდა ეს შნობით სავსე პირუტყვი და
შხოლოდ იმაზედა ჰფიქრობდა, რომ რამდენადაც შეიძლებოდა, ძალზედ
დაეკრა.

წალები და თხები კი, თავიანთის ეშმაკურის სიმკვირცხლით დახ-
ტოდნენ იზთ ახლოს, თითქოს ამით უნდოდათ მეტათ წაექეზებინათ მებრ-
ძოლნი, რომლებიც ქცევაც ასე მოსწონდათ...¹⁾

ეს ამოდენა ადგილი განზრახ ამოვწერე, რომ, ჯერ ერთი, მეჩვენე-
ბინა ფილო ლუდუშაურის გადმოცემის და ამ სურათის იგივეობა, და შემ-
დეგ, მეჩვენებინა მკითხველისთვის, რომ ასეთი დეტალების აღწერა ზეპი-
რად, უნახავად, ყოვლად წარმოუდგენელია. ამ სურათის დამწერს, რო-
გორც მხატვარს, თვალ-წინ უნდა ჰქონოდა ნატურა, რომ ასეთი ზედ-
მიწვენილ ალებექდა როგორც სურათის მთლიანი კომპოზიცია, აგრეთვე
ის მნიშვნელოვანი წერილობანი, რომელნიც ამ სურათს დიდ პლასტიუ-
რობას აძლევენ.

აღ. ყაზბეგს ეს სურათი ადგილობრივ აქვს დაწერილი. ანით იმის
თქმა კი არ მინდა, რომ „მამის მკვლელს“ იქ მთლიანად სწერდა, არა-
მედ ის, რასაც დოსტოვესკი ამბობს ერთ წერილში: — „მე... სცენას ნა-
შინვე ჩაიწერ ხოლმე ისე, როგორც იგი მეჩვენა პირველად, და მიხა-
რიან. მაგრამ შემდეგ, მთელი თვეები თუ წელი ვამუშავებ, რამდენჯერმე
შთავიგონები (რადგან მიყვარს ეს სცენა) და რამდენჯერმე ან მიუმატებ
ან გავოვაკლებ რაიმეს“-ო.

და რომ ალექსანდრე ყაზბეგი „ცხოპნი“ სწერდა, ამის ცნობები ბე-
რი არის, მის თანამედროვეთა და „ნამგალებისგან“ გადმოცემული.

მოხუცმა მოხევემ, კობა ყაპარაულმა მიაბბო, რომ „ნამგალებად“
ვიყავით თერგის ოლქში, სოფ. მახანურში. სანდრო ცხვარს რომ გაშ-
ლიდა ფარესიდან, დაჯდებოდა და სწერდა გამუდმებით, ვიდრე ცხორი
არ დაბრუნდებოდა, ე. ი. დაბინდებამდის“-ო.

დავით ლუდუშაურმა გადმომცა მამის მიერ ნაამბობი შემდეგი ამბა-
ვი, რასაც ადასტურებს ალექსანდრე ყაზბეგის დროის ნამწყემსარი, ზემო-
ხსენებული ფილო ლუდუშაური:

1) „მამის მკვლელი“. „ცნ-ფურც.“ გამოცემა, გვ. 312—313.

— „თერგის ოლქში ცხვარი გვეყენა. პეტრე გუჯარაშვილი, სანდრო ყაზბეგის მწყემსი, შემოგვეჩიოდა ხოლმე: ჩემმა ხაზენმა მოიყვანა დათვი და არც ჩვენ გვაძლევს მოსვენებას და არც ძაღლებსაო. თეოზე დააბამდა ხოლმე. სანდრო დათვს, ძაღლები ეცემოდნენ აქეთ-იქით, და იღვა გამულმებული ყეფა. სანდრო ამბობდა: ეს იმიტომ მოვიყვანე, რომ ძაღლები ფხიზლად იქნებიან და ნადირი ცხვარს ველარ მოუღვებოა“.

იგივე პეტრე გუჯარაშვილი უჩიოდა თურმე სანდროს: — „უცნაური კაცია სანდროი. როცა ყარაულია ხოლმე, ფარეხში შეიტანდის კარტოხაის¹⁾ სანთელს, ანთებდა და სწერდაო. ქვეყანა მოუელოა, ძრიელ ნასწავლს უძახიან, ყველა ენაზე ლაპარაკობს და ცხვარშიც არ ისვენებსო“. ამაზე იაკობ ლუღუშაურს უთქვამს:

— „რაია გასაკვირალი, იძახიან, მთელი დღე-ღამე სწერს სახლში, ნაჩვევია და აქაც, ქალაქ ღამეს რა გასტეხს, თუ არა სწერაო. კარგი ხაზენი გყავს ხეთის მადლმა, არამც თუ შენი, ყველას იმეღია, ხევ-მთიულ-გულდამაყრის მეცხვარეებისთვისაო“.

ზემო-ხსენებული მოხვევები ასეთ სურათს აგვიწერენ:

— ფარეხში სანთელი შუაში უდგას. ცხვარი კი რკალივით გარს შემორტყმილი, შუქს ეტანება. პირველ რიგებში, ცხვარი წინა ფეხებზე არის დაბჯენილი, უკანიდანაც ცხვარი აწევბა. სანდრო შუაში ზის და სწერს. „მეორე დილით ღუნია ქალაღდები გამოჰქონდა“—ო.

ამ გაღმოცემებით, მკაფიოდ არის ნახაზი ალ. ყაზბეგის ლიტერატურულ განცდების სიძლიერე და შემოქმედების პროცესის მოვარდნილი. აღიდებული ხასიათი.

ასეთი ექსპრესიით სწერდა იმას, რაც შეადგენდა მის წამებას და ფიქრს, რაც იწვევდა მასში სულის საშინელ სტიგმატებს, რაც მასში პობოქრობდა როგორც უძძაფრესი დინამიკა და რამაც თვით მის შემოქმედების პროცესს მისცა ასეთივე ხასიათი.

ალ. ყაზბეგი აღვიძებდა იმ ქარიშხალს, რომლის ქვეშაც, პოეტ ტიუტჩევის სიტყვით, „ქაოსი ირხეოდა“.

*
* *

არის რაღაც მიმზიდველი და დამაფიქრებელი, რომ ალ. ყაზბეგმა დასტოვა დაუმთავრებელ მოთბრობათა მთელი კარი. ველარ სთქვა, იქნებ იმიტომ, რომ ძალიან მაღალი ტონით დაიწყო შემოქმედება, დიდი გამ-

1) კარტოფილის.

ძაფრებით და ენერგია აღარ ეყო? მაგრამ აქ ახსნა არც კი არის საჭირო. სჯობს ისევ ისე დარჩეს ეს შემოქმედების გვირაბი, რომელიც ბნელი პირით იცქირება და ფანტასტიკას ამრავლებს.

*
* *
*

დასასრულ იბადება კითხვა: ყაზბეგი ბელეტრისტია, პოეტია თუ რა არის მწერლობაში მიღებული ტერმინებით? მე მგონია რომ არც ერთის დარქმევა არ შეიძლება. იგი საზღვრებ გადალახული მწერალია. მისი შემოქმედება არაგვისებური: ზოგჯერ ღრმა, ზოგჯერ თხელი, მაგრამ მაინც აწყვეტილი და მგმინავი. იგი თავისებურია, რომელიც ყველაფერს განზე სტოვებს და აჩენს მხოლოდ დიდი საშინელების ერთ კუნჭულს, პატარა კუნჭულს, რომელშიც ეს დიდი საშინელება მოკეცილა და ატრიალებს საბედისწერო ჯარას. მასზე იჩეჩება ბიოგრაფია—დაეიწყებულ მოდგმის სული და ისტორიის მიერ დაწყველილი ნების-ყოფა.

ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედება იმდენად არის უბედურობით დამძიმებული, რომ არც კი შეიძლება ესტეტიური განზე განდგომა—შესაფასებლად. თითქოს ეს რაღაც გახურებულ რკინის გაციებასა ჰგავს, იმ რკინის, რომლითაც იშანთებოდა ხევის კუნთ-მაგარი და გამოსული ტანი.

3 ა ჟ ა - ფ შ ა ვ ე ლ ა .

ყველა დიდი ავტორი, ინტერესს აღვიძებს საზოგადოებაში არა მხოლოდ საჯაროდ გამოტანილ შემოქმედებით, არამედ თავის პიროვნულ ცხოვრებითაც. რასაკვირველია, ჯერ შემოქმედების გარშემო იკრიბება საზოგადოების ცნობის მოყვარეობა, მაგრამ შემდეგ, ავტორის პიროვნული ცხოვრება ისეთ მიმზიდველ მოვლენად ჰხდება, რომ ხშირად შემოქმედებაზე უფრო, ეს პიროვნული არსებობის დაწვრილებითი გაცნობა იქცევა საზოგადოების ხარბი ძიების საგნად. შემოქმედებითი ამალგება თითქოს ფარულად ჰგულისხმობს ავტორის კერძო ცხოვრების სიმალესაც, და მიტომ არის, რომ ხშირად გნოცები. იწვევს რომელიმე დიდი ავტორის ჩვეულებრივი ყოფნის ხასიათი. ყოველ შემთხვევაში, შემოქმედის გარშემო იქსოვება რაღაც უცნაურობის ფარდა, და საზოგადოებაში კი ღვივდება ამ ფარდის იქით გახედვის წყურვილი. ეს ხშირად მოითხოვს ინტიმურ მომენტების სრულ გამოაშკარავებასაც. ამას აქვს თავისი სეზონი. თანაც: შეიძლება ითქვას, რომ თითქმის ყოველთვის, ავტორის პირად ცხოვრებასა და შემოქმედების შორის გაბმულია შინაგანი კავშირი, რომელიც პირველი შეხედვით არა სჩანს, დაკვირვებული თვალი კი ააშკარავებს. ეს საზოგადოდ. მაგრამ არიან ავტორები, რომელთა პირადი ცხოვრება და შემოქმედება გარეგნულადაც ერთი და იგივეა, როდესაც თვით ავტორი თავის შემომქმედებაში მომქმედი პირია, და პირად ცხოვრების გაუცნობლად, შემოქმედების გაგებაც სრული არ იქნება. ასეთ ავტორთა მკირე რიცხოვან რიგს ეკუთვნის ვაჟა-ფშაველა. აქამდე ჩვენ საგანგებოთ არ ვჩერდებოდით ამა თუ იმ ავტორის ბიოგრაფიაზე, მხოლოდ აღვნიშნავდით ისეთ მომენტებს, რომელნიც ექსტრა-ორდინალურ ხასიათისა იყვნენ. მაგრამ ვაჟა ფშაველას ცხოვრება მთლიანად, ქართველი მწერლისათვის არა-ჩვეულებრივი ცხოვრებაა. მეტიც: ეს არ არის პიროვნული ცხოვრება. პიროვნული თემობრივშია გადასული, თემი პიროვნებაში მოთავსებულია. რაღაც დიდი შეუღლებაა მომხდარი, და აქვე იხსნება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების ხასიათი. სად თავდება ვაჟა და სად იწყება ფშავი, — ძნელი გამოსარკვევია. თითქოს ფშავმა ვაჟას სახე მიიღო, და ათასი ხმით სათქმელი, ათასი კაცის განცდილი, თითქოს ვაჟამ გამოსთქვა და, ისე, რომ ყოველ სიტყვას თითქოს ერთი კაცი კი არ ამბობს, არამედ

რადაც უხილავი ჯარი, ამბოხებული რეჰიტატივით. ის ჯარი, რომელიც ვაჟამდე ცნობილი იყო როგორც მეომართა კასტა, ვაჟას შემდეგი კი წარმოსდგა როგორც უდიდესი პოეზიის ფანტასტიური ქვეყანა.

ვაჟამ ისა ჰქნა, რომ მთელი საქართველო გაოცებით მიახედა ფშავის მთებისაკენ და მოწიწებით ქუდი მოახდენინა. ეს სასწაულს უდრიდა, რადგან საქართველოს გაოცება დიდი ხანია დავიწყებული აქვს.

ასეთი კაცის პიროვნული ცხოვრება უნდა ითქვას, თუ კი ამ ცხოვრებას „პიროვნული“ ეთქმის.

* * *

ძნელია ვაჟას ცხოვრების აღწერა; შაბლონით ხომ ვერ მიხვალთ მასთან. ვაჟა მალაა, და მის ცხოვრებას უფსკრული ავლია წრედ. სადაც ვაჟა სუნთქავდა განიერ მკერდით, იქიდან გარეული ფრინველები დასკინიან ჩვეულებრივ საბრძანებელს. არც ერთი ზომა არ მიუდგება ვაჟას, რადგან ვაჟა აქ ჩამორჩა სინამდვილეს, ან გაუსწრო. გაზომვა კი საჭიროა, რადგან ბიოგრაფია მარტო ცხოვრების ქრონიკისებური აღწერა კი არ არის, იგი შინაგანი გაგებაც არის, და სწორედ აქ არის სიძნელეც. ვაჟამ უფრო ააფორიქა ადამიანის სული, ვიდრე დააწყნარა. მისი გუნება ისევეა აწყვეტილი, როგორც მისი პოეტური ტემპერამენტი. დროსაც კი არ უნდა დაემორჩილოს, და მარტო მთას თუ დაუჩოქებს, მხოლოდ ლაშქარის მორჩილი. მისი პოეზიის თილისმა არის: ფშავის გაქედლილი მთები და არაგვის დაქრილი ტანი. მისი გაქანებაც ჰორიზონტს როდი საჭიროობს, ვერტიკალურად იძვრის მისი სტიქონი: რიყიდან—ლურჯ კლდემდე. ეს არის მისთვის სიმტკიცის ორი პუნქტი. ვაჟას უნდოდა და იყო კიდევ ფშავის დედამიწის ამოძახილი. მასში აღდგნენ ძველი მოგონებები და სინამდვილე. ენა ამოიღვა მთამ, ამ ფანტასტიურ შხამის ქვეყანამ. ამას უნდა დაწერა. ვაჟა აქა სცხოვრობდა. აქ არის მისი ბიოგრაფიაც.

როგორც ვაჟას შემოქმედებაში, ისე პირად ცხოვრებაშიაც აქაფებულია ორ-ნახადი მთიური სული. ესა სჩანს გარეგნულადაც. ანატომია ფსიქოლოგიას ააშკარავებს.

ვაჟა არ იყო არც ლამაზი, არც მოხდენილი. იგი ახოვანი იყო. მთელი ფიგურა—არქიული. იგი კი არ დადიოდა, როგორც ჰერალდიური ნადირი და ფსევდონიმი კი ცოტას ამბობს?—ვაჟა-ფშაველა. ამ მაგარ სიტყვაში, და უფრო ა-ნით დაბოლავებაში სჩანს დედამიწის ძალა. სახელის არჩევა ლიტერატურაშიც და ცხოვრებაშიც, პირველ შეხედვით თი-

თქოს არაფერია, მაგრამ მეტად ძნელი კი არის. სახელისაგან რაღაცას ვლით. და რა დიდი ის სიხარული, რომელსაც სახელის მიგნება იწვევს. თითქოს უკვე მოძებნილია ის იარაღი, ურომლისოდაც ბრძოლა და არსებობა გიძნელდებათ. ეს პირველი იარაღი ვაჟა-ფშაველამ ისე კარგად აირჩია, თითქოს „ბედმა“ არგუნაო. ეს სახელი — შემოქმედების ადეკვატობაა.

*
* *

სოფელი ჩარგალი პირ-ჩაშავებული ხეობა. უმზეური ტყე, დახნელებული, გიგანტ მთებს რომ ეხვევა მუხლებზე ფანტასტიური კვართავით. აქა-იქ მოსახლეობა, შორიდან მღვების ნაფეხურებს რომ ჰგავს. გაიქვრა არაგვი აქაც იმტრეფს ხერხემაღს კლდეების ფააზე.

თუ არსებობს სადმე კუთხე, სადაც გეოგრაფია ლეგენდალ იქცევა, ფშავიც მასთან იქნება. აქ ჯერ კიდევ სკოცხლობს მითოლოგია. დღესაც იქმნება აქ ლეგენდა. ყველგან რომ დაიკარგოს იგი, აქ ივლის როგორც ჯანყი.

აქ დაიბადა ვაჟა-ფშაველა.

ამ ნისლის შესაკრებზე თავს იღებს პატარა ხევი-ჩარგულა. თითქოს მთების შეხლის დროს გადმოსკდარაო, ისე მოდის ეს დაუდგარი, ცოტა წყალი. ერთ პატარა დავაკებულ ადგილს ეგრეხენა ქოშთან ეს ტან-მოტყილი მდინარე. ამ ვაკეზე, პირად სდგას უკემბი სახლი, დაღარული, უგლ-მიუსველელო, ტყის, და მდინარის შუა სდგას, დავიწყებულ სამანივით.

აქა სცხოვრობდა ვაჟა-ფშაველა.

ამ დაფანტულ სოფელს ჩარგალი ჰქვიან. ვაჟამდე ეს სოფელი უსახელო იყო. ან რა სახელი უნდა მთას? ვერც ვაჟა დაიწუნებდა ჯიხვის ამ მივარდნილ ბუნაგს.

იქ დღესაც სკოცხლობს ზღაპრად ქცეული სახელი ლეკთა მღვარის იმედა რაზიკაშვილისა. იქ ვაჟაკობის კულტია დღესაც. ყანწში სანჯლით ვერცხლის ჩათლა უფრო სარწმუნოა იქ. ვიდრე ზიარება. მტერს-ძმად აქცევს.

„აფშინას ხანჯრის ბუნისა

„ვერცხლი არაყში ჩათალა.

„ორთავ დალიეს ერთად,

„ორივემ ყანწი დაცალა.

„იფიცეს. ეხლა ძმანია,

„ვით ერთი დედის შვილები....

რაზიკაშვილების მოდგმას დღემდე იმედის სახელი იფარავდა დროშისაგან. მით უმეტეს, რომ ქკუთი განთქმული იმედას. გადმოცემის მი-

ხედვით, ერეკლესთვის უთქვამს: ორი შენ მიბრძანე ბატონო, მაგამ მესამე კი ჩემიც გაიგონეო.

გოგოქურების თემს, რომელსაც რაზიკაანი ეკუთვნის, და რომელნიც ძველიდანვე ტონს აძლევენ მთელ ფშავს, იმედს შვილი გივიც კლდესავით სდარაჯობდა. ამაყი მთელი მტკიცედ იცავდა თურმე მთის შეუვალობას. გაიგო, რომ მისი შვილი პავლე გუთანზე მუშაობის დროს, „რალაც ქალაღებს“ კითხულობდა, და იწყინა. ეს,—თემისა და სკუელის დალატად ეჩვენა. გივმა მოსაკლავადაც კი გაიმეტა „სჯულის გამტეხი, და თოფითა სდევდა „გზა-ამცდარ“ შვილს. პავლე კი წიგნს გაჰყვა და გაიქცა. მონასტერში მივიდა და მალე, ფშაური ტალავარი მღვდლის ანაფორაზე შესცვალა.

ეს პავლე მღვდელი ვაჟა-ფშაველას მამა იყო. დედა კი—გაბილოურების თემს ეკუთნოდა, ფხიკლეთ გვარისა, იყო კარგი მოლექსე, რომელიც თავის ძმასაც კი ეჯობებოდა, პარასკევას, მთელი ფშავში რომ ყოფილა სახელ-გავარდნილი, როგორც დიდი მოლექსე.

ფშავში, საგმირო ლექსები მეტ-წილად ქალების მიერ ითხზება. ვაჟას დედაც ამ გმირულ ქალების შთამომავლია. ისე რომ, ვაჟას ოჯახშივე მიუღია პოეტური კონფირმაცია. ხოლო მამის „ცოდვა“ კი იმით გამოისყიდა, რომ, თუ მამა თემს გაექცა მონასტერში, ვაჟა ინტელექციის მონასტრიდან ისევ თემს დაუბრუნდა, როგორც მისი ერთგული და ძმადნაფიცი.

ვაჟა-ფშაველა—პოეზიაში, ხოლო ფშავში კი—ლუკა რაზიკაშვილი, მთის ფიზიკურ და ფსიქიურ ტრადიციების ნამდვილი მემკვიდრე იყო. პირველი გაამართლა ბრგეობით, მკლავის რკინით, თვალის მახვილით, მეორე კი—მედგარობით, სიამაყით, პირდაპირობით.

*
* *

თელავის სასულიერო სასწავლებელში, მხარზე ჩამოგდებულ აბჯით, დადის პატარა ვაჟა. დადის კი არა, დაჰყავთ. პავლე მღვდელს უნდა თავის კვალს დააყენოს. თელავში ფეხს ვერც კი მოიკიდებენ, რომ ტფილისში გადაჰყავთ, საოსტატო ინსტიტუდთან არსებულ საქალაქო სასწავლებელში. შემდეგ—ვაჟა გორშია, ახლად გახსნილ საოსტატო სემინარიაში. ოთხმოციან წლებში არის ეს ამბავი. იმ დროს, გორი მდიდარია ინტელიგენციით. ამ პატარა ქალაქში თავ-მოყრილ ინტელიგენტებს დიდი გვეგმებით ჰქონდათ აზრი დატვირთული, ოცნება მაღალი და გმირული არ ასვენებდათ. და ეს მბორგავი ლოდინი აიძულებთ ცეცხლნაგუბი

წერილი მისწერონ იტალიის ეროვნულ რევოლუციის სარდალს გარი-ბალდის. ეს—ქართლის რომანტიზმის ლამაზი შტრახია. ამ ატმოსფერო-ში შედის ვაჟა-ფშაველაც. აქ ბუნებრივად იშლება ფშავის „ყოილი“.

ვაჟა სასწაულებელწივე ეჯიბრება ამხანაგებს ლექსებით. მოკრილ კაკლის ძირს ჰხმარობს ესტრადად, და იქიდან სცდილობს ამხანაგების დამორჩილებას პოეზიით.

1883 წელს დაასრულა ვაჟამ გორის სემინარია. იმეგ წელს იგი ერწოშია, ტოლათ—სოფელში, მასწავლებლად. ორ წელზე მეტს არ აბო-გინეს ამ ადგილზე. დააბეზღეს. დაითხოვეს როგორც არა საიმედო „ნი-ლილისტი“. ეს პირველი „მარცხი“, ვაჟას პირველი ზნეობრივი გამარჯ-ვება იყო. იგი გადიქცა უკეთესის სტიმულადაც. ვაჟა ნახტომს აკეთებს, ანუ ფშაურად რომ ვსთქვათ, „გადანაფრენს“ და რადიკალურადაც: ერწო-დან—პეტერბურგს მიემგზავრება, უმფროს ძმა—გიორგისთან. ეს უკანასკ-ნელიც „უბედურებამ“ გაღისროლა ჩრდილოეთის სატახტო ქალაქში. ტფილისის სასულიერო სემინარიაში სწავლობდა გიორგი. ერთხელ, სემი-ნარიელები ყოფ. ალექსანდრეს ბაღში ისვენებდნენ. მათ შორის ვაჟას ძმაც. გამოიარა მეფის მოადგილემ, დიდმა მთავარმა მიხეილმა. რადიკალი სემინარიელები ფეხზე არ აუდგნენ. თექვსმეტი მოწაფე გამოიციხეს, და ეს განაჩენი ვაჟას ძმასაც შეეხო. ამის შემდეგ გადაიხვეწა იგი პეტერ-ბურგს. მისკენვე გაექანა „დამარცხებული“ ვაჟაც. ორ წელიწადს იარა ჩვენმა პოეტმა პეტერბურგის უნივერსიტეტში თავისუფალ მსმენელად (ვაჟა ყველგან თავისუფალი უნდა ყოფილიყო), და ნევის პროსპექტზე—იძუ-ლებით მოსვირნედ. ნივთიერმა კრიზისმა ისევ სამშობლოსკენ აბრუნები-ნა პირი.

ფშავის იშვიათი ინტელიგენტი ისევ ტფილისშია. ქართლში მიდის ამილახვრიანთსა, კერძო მასწავლებლად. იქა სწერს პოემას: „მოხუცის ნაამბობი“. იქვე ირთავს ცოლს, გლეხის ქალს, ამილახვრიანთ შეილო-ბილს. მალე, ვაჟა იძულებული ჰხდება ამ თავადის ოჯახსაც თავი დაანე-ბოს. „ვიდაც ფშაველი“ სილას არტყამს თავის მოწაფეს, მოხარდ ამი-ლახვარს. ჩენი პოეტი მასწავლებლობას ვერა სცილდება. მანგლისისაკენ მიდის, სოფ. დიდ-თონეთში. ვერც იქ ისვენებს დიდ-ხანს. ეს არის მისი უკანასკნელი გამოცდა. ვაჟა მასწავლებლობაზე ხელს იღებს საბოლოოდ. მიდის ისევ ფშავეში. ეს არის მისი პირველი და უკანასკნელი მოწოდება.

ვაჟა ჩარგალში დასახლდა. ცხოვრება დაიწყო ისე, როგორც სცხოვრობს ყველა ფშაველი: ხენა-თესვა, მწყემსობა, მონადირეობა, ნიშანში სროლა... ზამთრობით კახეთისკენ განაუარდება ჯიხვებზე და შველზე სანადიროთ. წელიწადში რამდენჯერმე დაჰხედანება ტფილისს, საქართველოს პულისის გასაშინჯად.

წელიწადში რამდენჯერმე ფშავის სალოცავებში წასვლა დღეობებში: ლაშარის ჯვარობას, ტაბაურთას, კოპალას ქვაზე. ჯოყოლას და გოგოთურის საზოგადოებაში დღეობა. ლუდით და არყით საესე ყანწებით სადღეგრძელოები.

- „კარგია ფშაველთ ხატობა,
- „გაიმართება შილინდი,
- „შილინდზე „გაუმარჯოზე“
- „ზედ გადაებმის ჯირითი.
- „ცხენების ნთქრევა—ბიბინით .
- „მტვერი ცას მისწვდა ძირითი...
- „შაიყრებიან ფშაველები,
- „ლამაზ-ლამაზად ზრდილნია,
- „ისმის ფშაური სიმღერა,
- „ტკბილი ფშაური ლხინია...

ეს უყვარდა ვაჟას. ლხინის შემდეგ კი ისევე ჩარგალში დაბრუნება, „ადგილის დედის“ კალთასთან, რომ დღით მიწისთვის ჩაეხედა, ღამით კი ცისკენ გაეშვა თავისი ალესილი ფანტაზია.

ერთმა ამისთანა ღრეობამ ვაჟა-ფშაველა კინაღამ სიცოცხლეს გამოასალმა. იმ დროს 30 წლისა იქნებოდა. მისმა ბიძამ ხარი დაკლა. შესწვეს მცვრიანი მწვადები. ხარს ციმბირის ქირი ჰქონიყო, ჩვენი ხალხი „ბედნიერს“ რომ უწოდებს. შუა ქეიფში, ვაჟას ხელი თვალზე მოუხედას. თვალი მოეწამლა. შეაჯერეს ქალაქის ექიმები, და სოფლის მკოდნე დედაკაცებიც. კურდღლის ტყავიც კი დაადეს დაჩეჩქვილი. მოჩა. მხოლოდ თვალი მაინც დარჩა ჩამოხეული, მუდამ ცრემლიანი.

- „ის ცრემლი იყო ხალხისა...
- „უხეად მიწის გულს ცვიოდა,
- „დედამიწისა გულ-მკერდზე
- „ყვავილი ამოდიოდა...

ვაჟა-ფშაველა ამაყი იყო, გაბედული და რაინდიც. ცოლი რომ შეერთო ქართლში, ფშავიდან მაყრიონი მცხეთამდე ჩამოეგება. მიდიან.

„მიჰყავთ დედალი ხოხობი“. მალაროს კარია. დუქნები აყვებულან. ფშაველები ღრეობენ. როს დაინახეს პატარძლის ამაღა, ერთმა ფშაველმა მეორეს ლექსი შეუმღერა. ვნებიან სიტყვით გაჰკაწრეს „დედოფლის“ კლემბა.

ეს ფშაური ხუმრობა იყო. ვაჟა ცხენიდან მოსწყდება ამის გამგონე. შეეკრება დუქანში „ქკუა-დამჯდარ“ მათრეველებს, იძრობს რევოლვერს, მაგრამ ისევ ჯიბეში იდებს, რადგან მოწინააღმდეგე ხანჯლით აპირობს შებმას, ხანჯალს ხანჯალი უნდა დახვდეს. ვაჟა უხანჯლოა. სტაცებს იქვე ვილაკას ხანჯალზე ხელს, სწრაფად ამოაძრობს და თავხედ ფშაველს ყურს ჩამოათლის.

მეორე მაგალითი: ვაჟას მამა თიანეთშია დაბარებული, სასამართლოში. ვაჟაც იქ არის. დიდი ქრიაშულია ეზოში, ყვირილი. მოსამართლე გარედ გამოდის გაბრაზებული და ხალხს ხეპრედ უბრძანებს გაყუჩებას: — „ვილაკეები მოთრეულხართ, რა გაღრიალებთ, ხმა გაკმინდეთო“. ვერ მოითმინა ვაჟამ ხალხის შეურაცხყოფა, შეუვარდა მოსამართლეს კაბინეტში და მაგარი სილა სტკიცა ამ უხეირო თავხედობისათვის. დიდ სასჯელს უქადა და ეს ამაყი გამბედაობა, მაგრამ ჩააჩუმეს ამბავი. კიდევ: ვაჟა ტფილისშია ჩამოსული ცხენით, პატარა ძმის წასაყვანად. შემოისვა ცხენზე და მიდის. კარგი ცხენები ჰყავდა ვაჟას. ერთ სოფლის ორლომეში მიაქენებს ფეხ-მარდ იორდას. უცბად ვენახიდან მოპარვით გამოდის გლეხი. ცხენი ფრთხება. ვაჟა ზედ მიაგდებს ცხენს და მათრახსაც შეატრიალებს, მაგრამ გლეხი მედგარი აღმოჩნდება. მკვანედ უხვდება თავმომწონე ვაჟას და ბართაც ემუქრება. ვაჟა უსიტყვოდ გააბრუნებს ცხენს და მიდის. „ვაჟკაცი ყოფილა, მაგრა დამიხვდა, რაღა უნდა მექნაო“, უთქვამს. ეს სიმხდალე როდი იყო. ტან დაჩაგრულ გლეხთან რა სიმხდალე უნდა გამოეჩინა დიდი ღონის პატრონს, რომელსაც თავისი ფიზიკური ძალით თემში თავი მოსწონდა, და როგორც ამბობენ, ირმების მკერელი იყოვო. (ფეხ-და-ფეხ. ასეთები ფშავში მოიპოვებიან.) ეს რაინდობა იყო, მთას რომ სჩვევია. ღონემ ღონე გამოსცადა და გაიგო კიდევ. ვაჟკაცობის დასაბამმა სძლია წუთის სიბრაზეს.

*
* *

ადამიანის ასეთ სისაღეს, პოეტური ანორმალობა კარგად ახასიათებს. ვაჟას შემოქმედებითი ექსტაზები ააშკარავებენ მისი ტემპერამენტის აწეულ პულსაციას. სიტყვის და ფანტაზიის ტკივილები უვლიდნენ მას ყველგან:

მინდვრად, დუქანში, სახლში, წვეულებაში, გზაში... ამ დროს იგი კირეულა და დაუნდობელიც.

1915 წ. მიხ. აბაშიძეს სადილი აქვს გამართული ვაჟასთვის. თამალობს არტიტი სოსო ივანიძე. ღვინის ორთქლი უკვე ნისლად დააწვა სუფრას. იღება კარი და ლამაზ ქალს ყვავილები შემოაქვს. ვაჟას მიაართმევს ვაჟას ექსპრომტსა სწერს. თამადა ნებას არ აძლევს. ლექსის საწერად სთხოვს მეორე ოთახში გაბრძანდეს. ვაჟა გადის, მაგრამ ბრაზი ახრჩობს. ლექსს ვეღარა სწერს. ამ ინტერვალის დროს, თამადაც აპირებს ლექსის წერას რომ ვაჟას დაასწროს თუ შეეჯიბროს. შემოდის ვაჟა და იმ ოთხ სტრიქონს უკითხავს ქალს, რომელიც სუფრაზე დასწერა. თამადაც ამბობს თავის ექსპრომტს. სტუმარი ვინმე ვაჟას ლექსს გამოართმევს და აცხადებს, რომ ეს ხელნაწერი შეინახება, შემდეგ ოქროს ჩაჩჩოში ჩასასმელად. თამადაც ოხუნჯობს, გადმოაგდებს თავის ექსპრომტს და პოეტის „ავ-ზნიანი“ სიამაყის გაუთვალისწინებლად, მიმართავს: სადაც ეგ ლექსი იქნება, ესეც იქ ეგდოსო. იწყინა ვაჟამ. თავში დაკრულ მგელივით აიწია მხრები, და გაჩუმდა. დამსწრეთ ესმით თამადის სიტყვის მოუქნელობა. ერთი იძახის:—თუ თამადის ექსპრომტი ოქროს ჩაჩჩოს ღირსია, მაშინ ვაჟას ლექსი რკინის ჩაჩჩოში ჩასვით, მხოლოდ ერთად კი ნუ იქნებიანო. თურმე იამა ვაჟას. იქ არ გაუმელავენებია. შემდეგში კი, სადღაც, ამ უკანასკნელ სიტყვის ავტორის (რ. ბებიაშვილი) სადღეგრძელოსა სვამს, როგორც ისეთი კაცისა, რომელიც „თახედს პირში ჩასჩრავს უგვან სიტყვას“.

ეს—ვაჟას პოეტურ თავმოყვარეობის ნიმუში.

როგორი იყო ვაჟას შემოქმედებითი პროცესი? ამის შესახებ, ვაჟას ქალმა თამარმა გვიამბო: მამა ჩემს ღამით უყვარდა წერაო. როდესაც ყველანი დავიძინებდით, ის მაშინ მოეშალებოდა საწერად. მე თავს მოვიძინარებდი ხოლმე, რადგან მიყვარდა მამი-ჩემის ყურის გდებაო. ჯერ ჩამოგვივილიდა ყველას, დაგვზერავდა, და რომ დარწმუნდებოდა, რომ ყველას გვიძინავს, ჩამოიღებდა ჩონგურს, ჩამოჰკრავდა ხელს და ააკვენსებდაო. იცქირებოდა ცისკენ და თან სიტყვებსაც დაატანდა, შემდეგ გაჩერდებოდა, ჩასწერდა და კვლავ განავრძობდაო. ეს საგულისხმოა. ვაჟას ლირიკა—ეს თითქმის საჩანგურო სიმღერებია, და მიტომ არის, რომ 191 სალირიკო ლექსიდან, 83 ლექსს სიმღერა ეწოდება, თითქმის ნახევარს. და ამ ლექსებში თქმული სიტყვები: „შემომღულუნე ჩონგურო, აკენესდი, ამაკენესია“—ო და სხ... ეს პოეტური გამოთქმა კი არ არის, არამედ ნამდვილი აღერსია, შემოქმედებითი პროცესის პირდაპირი თქმა.

„მემღერება და ვიმღერი,
 „გულზე მჭირს სამი იარა...-ო.

და ეს სიმღერა ის კი არ არის, გახეპრებულ სიტყვებს რომ ამბობენ, არა. ეს თვით შემოქმედებაა, ნამდვილი პოეტური ამღერება. აბა ყური უგდეთ, ამ სიმღერის დროს რას განიცდის ჩვენი პოეტი:

„მხრები მესხმება, ვიზრდები,
 „ცად ვიწვე ასაფრენადა.
 „გაჩნდება სითლაც ნათელი;
 „გულ ჩამიდგება სვეტადა;
 „ზღვაველება მწყობრი სიტყვები,
 „ქალაღზე დასაბღერტადა;
 „მითოთიან გულის სიმები.
 „სიამოვნების ღმერთადა.
 „არა ვთქვა, არ შემიძლიან,
 მონა ვარ მაშინ ჩანგისა;...
 „ქუხს ჩანგი, აღარ ისვენებს
 „მეც მხოლოდ მღერა მწადისა;
 „იშლება, მღერაში დნება
 „ბუდე ყველა სხვა დარდისა....

ეს შემოქმედების პაროქსიზმები ვაჟა-ფშაველას ყველგან უვლიდნენ, თუ კი „მადლოს სთვლიდა ათასობითა“, თუ „კოდვები არ მოსქარბდა“. მაშინ ის თავის თავს აღარ ეკუთვნის. მან არ იცის გზა, უადგილობა, და სხ. უნდა დაწეროს, ეს იცის მხოლოდ. შავალითად: 1915 წელს, ვაჟა. რამდენიმე თანამგზავრით ფშავეიდან ტფილისში მოდის. თიანეთისა და ღუშეთის მაზრების საზღვარზე, სოფ. თვალთვიში შემოუღამდათ. არჩიეს ღამე იქ გაეთათ, ღუქანში. დალიეს. მიწვენ დასაძინებლად. შუა-ღამისას, ვაჟა მელუქნეს აღვიძებს და საწერ-კალამსა სთხოვს.

ვაჟა სწერს ლექსს: — „ფშაველი ჯარის-კაცის წერილი დედასთან“. ვინ არ იცის ეს ლექსი.

„გულ-მკერდიც აგიყოვდება,
 „დედაო ია-ვარდითა,
 „თვალებს ნუ ითხრი ცრემლითა,
 „გულს ნუ ისე რავ დარდითა“... და სხვ.

მთელი ომის ენერგია და იმ დროინდელი ქართული სევდა ისეა შიგ ჩაქცეული, რომ ეს შინაგანი ბობოქრობა ლამის არღვევს ლექსის საზღვრებს.

ვაჟა ფშაველა პირველად ილია ქავჭავაძემ იგრძნო და დააფასა. დიდ-მხოლოდ დიდი თუ გაიგებს. არამც თუ იგრძნო ილიამ, თავიც კი დაი-ლო ვაჟას წინაშე. მაგრამ „ვაჟამ ეს არც იუკხოვა და არც მორცხვად დაჰხარა თავი ძირსა. ეს ქება ისე მიიღო, როგორც კუთვნილი ძღვენი“-ო. „როცა არავინ აქებდა, ლექსებსაც რომ არ უბეჭდავდნენ, მაინც დაწმუ-ნებული იყო თავის ძალაში“-ო. (გრ. ყიფშიძე) ძალოვანი გამწევი მხო-ლოდ თავის კუნთებს ენდობა.

ვაჟა ფშაველამ წერა დაიწყო 1877—78 წლებში, მოწაფეობის დროს, გაზ. „დროებაში“. პირველი მისი ნაწარმოებები პატარა მოთხრობაა, სოფლის სურათი, რომლის სიუჟეტი იქვე ამჟღავნებს მომავალ მძლავრ ავტორს. იგი ასწერს ფშაველ ბუჩუკურის უბედურ ცხოვრებას. რომლის სიკვდილის შემდეგ, ქუდი აგრძელებს პატრონის სიცოცხლეს: საფრთხო-ბელად არის ჯოხზე ჩამოცმული და ნადირს უგერებს პატრონისაგან და-ტოვებულ საქონელს... ეს უკვე დიდი ზარის ხმა არის შორიდან მონა-დენი... ამ პატარა მოთხრობას მოჰყვა შემდეგ მისი ლირიკა და ეპიკა, რომელთა განხილვაზე ეხლა გადავდივართ.

*
* *

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედება მარტივიც არის და რთულიც ერთსა და და იმავე დროს; ეს იმისაგან არის დამოკიდებული, თუ რა თვალთ შე-ხედავთ. ჩვენს ლიტერატურაში ვაჟა-ფშაველა დიდ პოეტად არის მიჩნე-ული, მაგრამ ამავე დროს, მას „ჩამორჩენილს“ და „ველურსაც“ უწო-დებდნენ. მგონია, რომ ასეთი შეფასება ერთგვარი აბერაციის ბრალია. ის მთავარი, რაც ვაჟას პოეზიაში არის მოცემული, 'ყოველთვის მოფა-რებული და შეუმჩნეველი რჩებოდათ, და მთელი ყურადღების ცენტრო იმ გარეგნულ ელემენტებზე გადაჰქონდათ, რაც ვაჟას პოეზიაში მართლა რომ „უკულტურობისა“ და „ჩამორჩენილობის“ შთაბეჭდილებას სტო-ვებს. საზოგადოთ, ადამიანისა თუ შემოქმედის დაფასება მეტად თავი-სუფალ და ჟინით სავსე სივრცეზე უნდა იქნებოდეს. ზოგჯერ, შეიძლება სულ წერილმანმა ააცდინოს კაცი სწორი თვალსაზრისისაგან. რატომ ხდება, რომ სიცოცხლეში ადამიანს ისე ვერ აფასებენ, როგორც სიკვდილის შემ-დეგ? მიტომ რომ, შემთხვევითი ელემენტები იკარგებიან, და რჩება მხო-ლოდ ის, რასთანაც აზრი სრულიად დამოუკიდებლად მიდის. მხოლოდ აქაც, საჭიროა ერთგვარი განწმენდა იმ idola-ებისაგან, რომელნიც ხში-რად აზროვნებას მიმართულებას უცვლიან. წარმოვიდგინოთ ერთი წუ-

თით, რომ ვაჟა-ფშაველამ ბერლინის ან კემბრიჯის უნივერსიტეტი გაათავა, პარიჟში იცხოვრა ათიოდე წელიწადი, ჩამოვიდა საქართველოში „უკანასკნელ“ გემოვნებაზე გამოწყობილი, გახამებული გულის-პირით, თეთრი ხელთათმანებით, წვერ-ულვაშ მოპარსული, აუარებელი ციტატებით და პორთველით. და აი, ამ ადამიანმა დასწერა ის, რასაც დღეს ვაჟას შემოქმედებად ვიცნობთ. იტყოდა ვინმე, რომ ეს, გალაქულ ფეს-საცმელებით და გამოკრულ ბანტით მოსული პოეტი „ჩამორჩენილია“-ო? რასაკვირველია არა. მაშინ დავიწყებდით რაღაც დიდ „პრიმიტივებზე“, კულტურით გულ-ასუყებაზე და მრავალ დიდ „მიზებზე“ ლაპარაკს. ისევე, როგორც მაგ. გოგენის შესახებ სწერდენ, როდესაც ის კუნძულ ტაიტზე წავიდა და იქაურ ევლოურების ხატვა დაიწყო. მაგრამ ვაჟა-ფშაველა ევროპაში არ ყოფილა. გორის საოსტატო სემინარია დაამთავრა მხოლოდ, და რაღაც ორი წელიწადი პეტერბურგის უნივერსიტეტში იყო, ისიც თავისუფალ მსმენელად. შემდეგ ცოტა ხანს სოფლის მასწავლებლად, დიდხანს კი ფშავში იცხოვრა, როგორც მორიგმა ფშაველმა. მუდამ გახუნებული ჩოხით დადიოდა, ტყავის ქუდით, ხელებ დაკორძებული და წვერ-მოუპარსავი. ეს სრული დარღვევა იყო იმ „კარგი ტონისა“, რომელიც დღესაც არის სამწუხაროდ გაბატონებული ჩვენი ინტელიგენციის ფართო მასაში. იქონიებდა თუ არა ეს გარემოება საზოგადოებრივ აზრის შემუშავებაზე დიდ გავლენას? კითხვა ზედ-მეტია.

მართლაც, თუ ვაჟა-ფშაველას შევხედავთ არა მხოლოდ სმოკინგისა და მანიკიურის თვალსაზრისით, არამედ ელექტრონისა და რადიოს თვალსაზრისითაც, რასაკვირველია, ვაჟა-ფშაველა „ჩამორჩენილი“ კაცი იყო, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ მას კულტურა აკლდა; არამედ იმიტომ, რომ მან სრული შეგნებით არ მიიღო თანამედროვე ცივილიზაცია, მთელი თავისი „მადლითა და ცოდვებით“.

„ზოგებს არ მოსწონს, მართალი არის,

„ჩემი სტვირისა ველური ჟღერა.

„იმათ იყბედონ, სხვებს ხომ მაინცა

„ჩემი ანდერძი გულს დაეწერა...

„ყველა ის მიყვარს, სადაც სიბრძოლევი

„სწავლის სახელით არ მიაღწია,

„და ბუნებრივი წმინდა ქმნილება

„ცოდვილის ხელით არ მიაღწეია...“

თანამედროვე კულტურა, პიროვნების შეგინებაზე დაყრდენილი, ეს

„განათლებული სიბრიყვე“ უარპყო ჩვენმა პოეტმა და ისევ ბუნებას მიპმართა როგორც სინამდვილით გაწბილებულმა და შეურაცხყოფილმა. ეს უფრო აშკარა გაჰხდება, თუ ერთი წუთით დავივიწყებთ ჩვენს საუკუნეს და ვაჟა-ფშაველას ქვეყანაში გადავალთ. მაშინ ვნახავთ, რომ იგი დიდი კულტურის რომანტიკოსი იყო, რომ მას იგივე ტკივილები უვლიდნენ, რომელიც ჩვენს აზროვნებას აწვალებენ, რომ იგი „ჩამორჩენილი“ კი არა, მეტად წინ წასული იყო, იმ დიდი პოეტური ინტუიციის წყალობით, რომელიც ვაჟაში ენთო. ის დიდი რევოლუციონერიც იყო, მხოლოდ არა იმ სოციალ-პოლიტიკური გაგებით, როგორც ჩვეულებრივა ეხმარობთ ამ სიტყვას, არამედ ზნეობრივით. ჩვენ შეიძლება არ მოგვწონდეს ეს მიმართულება, ამაზე არა ვლაობთ, მაგრამ ამის გამო „ჩამორჩენილი“ ვუწოდოთ, და იმ აზრით, როგორც უწოდებენ, მეტად სუბიექტიური შეფასება იქნება. ჩვენ კი გვეონია, რომ ვაჟა ფშაველა, თავისი განუზომელი გზნებისა და სტიქიური აზროვნების წყალობით, იმდენად წინ იყო წასული, ან უკეთ, იმდენად მალა, რომ ჩვენი კაბინეტური მწიგნობრობა ვერც კი შესძლებს იმის დანახვას, რასაც ჩვენი პოეტი ხელ-შესახებად განიცდიდა. ჩვენ მხოლოდ უნდა ვიკვლიოთ ის ამოცანები, რომელიც ფშავის მწვერვალებიდან ჩვენმა პოეტმა გადმოუყარა მხოლოდ საქართველოს კი არა, — მთელ კაცობრიობას. ამ ამოცანათა შორის კი ის ძირითადი, რომელიც მთელ თანამედროვე აზროვნებას და ამბებს საფუძვლად უდევს: ადამიანი. ეს არ არის ახალი საკითხი. კაცობრიობის ისტორია ყოველთვის ტრიალებდა ამ ამოცანის გარშემო, ფილოსოფია, მეცნიერება, ხელოვნება, ამის გადაქრას ეწირებოდა, მაგრამ ყოველ ეპოქას თავისი თვალსაზრისი ჰქონდა. ჩვენს ეპოქასაც თავისი პრიზმა აქვს, და ვაჟა-ფშაველაც თანამედროვე პრიზმით უცქერის, მხოლოდ ისე არა სჭრის, როგორც ამას ჩვენი ფხიზელი საუკუნე მოითხოვს. იგი იტოვებს საკუთარი სიტყვის თქმის უფლებას და ამბობს კიდევ. რას ამბობს? რომ თანამედროვე ადამიანი ქუჩა-ბანდში არის მოქცეული. რომ გაბატონებული მიზნები მხოლოდ ერთი მხარეა იმ დიდი სევდისა და სურვილებისა, რომელიც ჰქმნის ნამდვილ ცხოვრებას. რომ გონების მყავ-ბადი არა კმარა ადამიანის სულის სახეირებლად და საარსებოდ. რომ მექანიკა და ასტრონომია არა კმარა ციურ სისტემის მიმღეობისათვის, რომ სათბუნარში ვაზრდილი ხრიზანტემები ვერ გასწევენ იმ „ყოილობას“, რომელიც ქედებზე იცის, რომ ლაბორატორია ცხოვრების ადეკვატობა არ არის, და რომ ბუნება მუხუშეში და წიგნებში ვერასოდეს ვერ ჩაეტევა. ბუნება დიდია

და დიადი. მთელი კულტურა და ცივილიზაცია იქიდან იღებს სათავეს და საბოლოო მიზანიც ის არის. — „ორი რამ მაფიქრებს და მალეღვებს, როდესაც მათზე შეჩერდება ჩემი გონება: ვარსკვლავებით მოჭედული ცა ჩემს ზევით, და ზნეობრივი კანონი ჩემში“ — აი, ემმანუელ კანტის ეს ნათქვამი, რომელსაც ვერავითარი კულტურა გზას ვერ აუქცევს, იყო ვაჟა ფშაველას ძირითადი ამოცანაც, და მთელი მისი შემოქმედებაც ამას ეწირება. რა უყოთ, როს ეს კარდინალური და „ფილოსოფიური“ საკითხები გოგოთურისა და მინდიას სახით გადაშალა, და არა დოქტორ ფაუსტის მსგავს ინტელექტუალურ არისტოკრატიის სახით. ამას არა აქვს მნიშვნელობა. ვაჟამ სრული შეგნებით აალაპარაკა თავისი „ველური“ გმირები, რადგან იგი, ადამიანობის სათავეს ეძებდა, სადაც ბუნება და კაცი შეუღლებულნი არიან. და ამ სათავეს მიაგნო კიდევ. და ნახეთ, როგორი სულის ორგანიზაციას ამჟღავნებს, მოვლენათა მიმდევობის როგორი ინტენსივობა აქვს. მასში, ყოველი ძალა დაკიმულია, მას, თავისი მინდიას მსგავსად. ესმის ბგერით უთქმელი, იგი ჰხელაფს ბუნების ზრდის ყოველ პროცესს, იგი ყოველ წუთს მზად არის შთაბეჭდილების მისაღებად, და მისი ინტელექტუალური, ზნეობრივი თუ მხატვრული სიმახვილე იქამდე განვითარებულია, რომ შორეულ საგანთა შორის არსებულ ურთიერთობასაც კი აღბეჭდავს. ერთი სიტყვით, ვაჟა-ფშაველა გამუდმებულ ცირკულიაციის მდგომარეობაში იმყოფება, გამუდმებით შეიგრძნობს თუ შეიცნობს, და იტანჯება. იტანჯება თვით უდიდეს სიხარულის დროსაც, რადგან უტანჯო სიხარული ერთგვარი მოსვენებაა, ვაჟა კი, როგორც ნამდვილი შემომქმედი, ყოველთვის მოუსვენარი და სულის სტიგმატებით შეპყრობილია. აქ არის ვაჟა-ფშაველას ტრაგედია, მისი პსიქიური ორგანიზაციის სირთულე და მისი ნამდვილი კულტუროსნობაც. ის რომ ჩამორჩენილი ყოფილიყო, იგი უფრო მთლიანი პიროვნება იქნებოდა, და 83 სიმღერაში, ერთხელ მაინც დაიმღერებდა უნისლოთ. მაგრამ არა. ვაჟა-ფშაველა გარებულ პიროვნებაა. მას არ შეუძლიან ნამდვილი გახარება, როგორც ეს სოფლის შვილს სჩვევია. მას, თანამედროვე კულტურამ თან გააყოლა მთებში თავისი ქირვეული ძიება და კატალექსიური მდგომარეობა, და ვაჟამ მთაში დაიწყო იმის ძიება, რაც ქალაქებში, ლაბორატორიებში ვერ იპოვეს. მიტომ არის, რომ ვაჟა-ფშაველა თავის გმირებს სულ აწვალებს. ალ-ყაზბეგის გმირების მსგავსად, ვაჟას გმირებიც ერთხელ მაინც არ გაიცინებენ. ისინი მართალია ხშირად ღრეობენ, მაგრამ ეს ღრეობა კონგრესს უფრო ჰგავს ვიდრე ლხინს. იქ ყოველთვის დიდი საკითხი ირჩევა.

„ყველა პურსა სკამს, საუბრობს

„ავსა თუ კარგსა მქუხარედ...

თითქოს ყველას ავტორის ბედი გაუზიარებია, და იტანჯებიან იმავე ტკივილებით, რაც ჩვენს პოეტს შემოქმედება აძლევდა. ეს ტკივილები პერსონალური კი არ იყო, ეს საზოგადო იყო, რომელთაც თითქოს ვაჟა-ფშაველაში ეპოვნათ თავისი შესაკრები პუნქტი. ეს—დიდი სევდის სახით შემოაწვებოდა, რაღაც ველურ ვნებად იქცეოდა, ნგრევის წყურვილით აივსებოდა და საკუთარ თავს იწყევლიდა.

„მე ჩონგურს აღარ ვამღერებ,

„ლახტი მიპყრია ხელშია...

„გატყუეთ, ვითომ ვმღერიო

„ბინა მქონოდა თქვენშია.

„რის მღერა? საიდან სადა?

„ყოველი სიტყვა ლეშია.

ეს გაწბილებულ პოეტის კენესაა და თავის თავის უარყოფა.

„თავში ვცემ გუშინდელ სატრფოს,

„მთასა, წყაროს და იასა,

„ალოდას, ზვიადაურსა

„და ლუხუმს თავაზიანსა.

„ლელასა, შუბით აღქურვილს,

„კვირიას, კონკებიანსა.

„ვსცემ და დავყვირი: „მე ჩემი

„ყოველივე ვთქვი სათქმელი;

„ხმა ამოიღეთ, თქვენცა სთქვით,

„მე დავიყბედე რამდენი...

„ხელ-ფეხს მიბოქავს ბორკილი,

„გულზედაც ლოდი მედება,

„ვტირი ჩუმადა, ქურდულად,

„ვიწვები, ცეცხლი მედება...

ეს არ არის იმ სისხლ-ნაკლებ ხალხის გოდება, რომელიც ანემიას ჰგავს, არც გადაშენებულ დიდ გვარიანთა უნაყოფობის ნაყოფია, ეს ფეხ-ადგმული დამბლა არ არის. ეს უფრო ზარატუსტრას სევდასა ჰგავს, რომელმაც ექსტაზების შეხვედრაც დიდი იცის, აღფრთოვანებული და მოგუგუნე „ევოე“-თი; ეს—ზღვის მოქცევასა და უკუქცევას უღრის.

ვაჟა-ფშაველა ერთგვარი მსხვერპლი იყო, გამოღმებულ, ქარიშხლიან

ემოციებისა, უძილო სიზმრებისა, „დაუსრულებელი კენესისა“ და ყველაფრისა, რასაც კი ეწირება უმაღლესად მგრძნობელობა განვითარებული და ფიქრებ დაუძინებელი შემოქმედი. ვაჟა-ფშაველა მთელ ბუნებას აცოცხლებდა, შესტიროდა როგორც ცოცხალ არსებას, ეძებდა რაღაც დიდ იდეას, და შთაგონებული იხედებოდა იმ უფსკრულებში, სადაც ადამიანის ბედის-წერა ეგულებოდა. იმ ადამიანისა კი არა, რომელსაც „L'homme—machine“-ად წარმოიდგენენ თხიზელი პოზიტივისტები, არამედ იმისა, რომელიც მარად გამოუცნობ მოვლენად დარჩება. სტანისლაფ ჰშიბიშვესკი, შოპენის შესახებ სწერდა: — „აქ პირველად გამოთქმა ჰპოვა ადამიანის სულის იმ *arrière fond*-მა, იმ ჯერ გამოუკვლევმა ქვეყანამ, რომელშიც შეცნობილი მხოლოდ მცირე ნაწილს შეადგენს; იმ მეორე სიცოცხლემ, რომელიც ჯერ მხოლოდ რეფლექტიურად ცნაურდება, მაგრამ რომელშიც უნდა ვეძებოთ ჩვენი სულის გარეგან გამოცხადების მიზეზი და საფუძველი. ეს სწორედ ის ჰიპოთეთიური მიწიერი მაგნეტიზმია, როლითაც იხსნება მაგნიტის ისრის მიდრეკა, ის ქვეყნიური ეთერი, რომელიც ატომთა მოძრაობის ცნებას გვაგებინებს, ის ელექტრომძრავი ძალა, რომელიც ყველაზე კარგად გვაგებინებს ელექტრონის გადასვლას დადებითი პოტენციალიდან — უარყოფითზე“-ო ¹⁾...“

ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაც ამ „ჯერ გამოუცნობ“ ქვეყნის კალთაზე იშლება. ე. ი. ბუნების წიაღში, რომელსაც ჩვენი პოეტი ასულდგმულებს და სასოებით ევედრება, როგორც უდიდესი მართლ-მორწმუნე.

*
* *

„ბუნება ბრძანებელია, იგივე მონაა თავისა,“ ამ ფორმულით გამოისტქვა ვაჟამ ის დიდი საიდუმლოება, რომელიც მან ბუნებაში დაინახა. ორი წინააღმდეგობა, ერთი მეორის უარყოფი, მოქცეულია ერთ დიდ მთლიანობაში, რომელსაც ჩვენ ვერა ვხედავთ. ბუნება ყვეფერია, და ადამიანი, რომელიც ამ ბუნებას კონფლიქტში ჩაუდგება, უძლებ შეილსა ჰგავს, რომელიც გარეწრობს, მაგრამ ბოლოს იძულებული იქნება ისევ მშობლის კალთას დაუბრუნდეს. მით უმეტეს, რომ ბუნება მხურვალე მონაწილეობას იღებს ადამიანის სიცოცხლის ყოველ წვრილმანშიც კი. და ვაჟას მთელი პოეზია, თითქოს ბუნების ანარეკლია. ამ უკანასკნელს ვაჟა-ფშაველა ისე კი არა ჰხატავს, როგორც საგნებს, არამედ იმ გრძნობებს, რომელსაც ამ ბუნებაში ჰპოულობს, და რომელთანაც თავის გრძნო-

¹⁾ იხ. Ст. Пшибышевский. p. 5. გვ. 26.

ბებს ყოველთვის აკავშირებს. „ნისლი ფიქრია მთებისა“-ო, ისე შთამბეჭო-
ნებულად იძახის, რომ მართლა გჯერა, ამ ნატურის ცხოველ-მყოფელო-
ბა. როგორც ბუნების ნამდვილი გულთა-მხილავი და მესაიდუმლე, ისე
ელაპარაკება მთას, ნიავს, მდინარეს, ხეს, ქვას...

„მთავ, შენ ის ჩემი ნათქვამი

„გულ-მკერდზე დაიწერილიო.

ან „მთანი თავ-ჩაჩქნიანები,

• „ფიქრს მისცემიან მწარესა...

და ასე ყოველთვის—„ოცნება ტანჯულ ქვეყნისა, ქვითინებს მთისა
წვერზედა“... „მინდა შავეთში მომღერალს, სტუმრად მწვეფეყენ მთა-
ნია, თან კლდენი შავგრემანანი, მთების მამშვენნი ძმანია“... „ამ დროს
საყულო უტაცა, მთამ მკერდ-ბტყლად მდგომიარება“...—„ჯაქვათ გადაბ-
მულთ, მხარ-ბექ მიყრდნობილთ, ერთი სიზმარი ეზმანათ მთათა“...—„ჩა-
მოიწყვიტეს მთებმა საკინძი, ჩამოიგლიჯეს ჩოხების კალთა“. „მთამა
სთქვა“-ო, და კამათსაცა ჰმართავს: „მთამ სრულიად სხვა სთქვა“-ო...
ბუნების ყოველი მოვლენა განკაცებულია:

„დალამდა... წვრილნი ვარსკვლავნი.

„აყვავდნენ, დასხდნენ ცაზედა;

„მთვარე კი ჯერ არსადა სჩანს,

„არ დაგვანათოს თავზედა.

„ჯერ თუ არ გაუღვიძნია,

„ისევ თუ სძინავს მკლავზედა!

„ჯერ ვამარჯვება არ უთქვამს

„შემომჯდარს გორის ფხაზედა,

„სხიენი არ დაუგზავნია

„პირის საბანად წყალზედა...

იქნებ გეგონოთ, რომ ლექსის სამკაულად არის ნახმარი ეს შედ-
არებები?—არა. აბა ნახეთ მისი პროზა. ლოდები თქვენ ხომ უსულო საგ-
ნები გგონიათო, თითქოს გვეუბნება ავტორი, მაგრამ ეგ—უგრძნობობაა.
„რადაცას ფიქრობენ. უსაზღვროა მათი ფიქრი, გამოუცნობელია იმათი
გულის წადილი. ხანდახან კლდე ოხრავს, ალბად დიდი რამ დარდი აწუ-
ხებს“-ო... „—კლდე ხანდახან კიდეც სტირის“, ამბობს „ქუჩი“,—„მეც
ესტირი მაშინ. დედის ცრემლებს ვხედავ და მიტომ“-ო... მრავალი აღ-
ვილის ამოწერა არ არის საჭირო.

„რაც კი რამ დაუბადია.
 „უფელს სულიერ-უსულო,
 „ყველასაც თურმე ენა აქვს,
 „არა ყოფილა ურჯულო...

და პოეტს, რაღაც შემოქმედებითი სიამაყეც ეუფლება, რომ ამ მკვლარ ბუნებას სული შთაბეჭრა და ასაუბრა. ის, რაც სხვებისთვის დღემდე უსულო იყო და უმოძრაო, დღეის იქით გრძნობით და ფიქრით არის შემოსილი:— „უსულო საგნებს სული ჩაებრე,

„ავასაუბრე ლოდები კლდისა,
 „და როგორც მეფე, გავათამამე
 „მწირი ბალახი, ის ქუჩი მთისა,
 „მადლი მფენია მარჯვენაზედა
 „იმ შემომქმედის, მაღალის ღვთისა...

ვაჟა-ფშაველამ ამოიცნო მშობლიურ მთა-კლდეებზე ამოკრილი ლურსმული წარწერები და მთელი ბუნება ისე მომართა, როგორც მისი გული იყო მომართული. მაგრამ აქ ორმაგი პროცესი იყო. თითონაც ბუნების მოწაფეა. მან თავისი ადამიანობა ბუნებისაგან ისწავლა, და არც იღლება დღე-ღამე ბუნების თვალში, ცქერით. მისი ცხოვრებისა და შემოქმედების ძირითადი პრინციპი იყო: დასულიყო ყოველი მოვლენისა თუ საგნის საიდუმლო ძირამდე, ეპოვნა ყველა შორეული და უხილავი კავშირი, რომელიც მსოფლიოს ცხოვრებასა კქმნის, შთაბეჭდილებათა ასოციაციებსა და ლოდიკურ კოორდინაციებს იქით მიეგნო იმ ტრანსცენდენტალურ შეგნებამდე, რომელსაც ვერ მივწვდენივართ და ბუნების საიდუმლოებას ვეძახით. ვაჟა ოცნების კაცი იყო, ის სულ ცას შესცქეროდა, სულ ბურანში იყოვო, ასე ამბობენ ფშაველები. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო. ის თითქოს ხშირად გულ-აღმა იწვა სადმე კლდის პირას, ან კოპალას ქვასთან, და შესცქეროდა ცის უსაზღვროებას. ფიქრი შორს მიდის, პლანეტები, თავ-ბრუ დამსხმელ სისწრაფით მის ვარეშემო წრეს უვლიან, ყველგან სიცოცხლეა, ყველგან სისხლის მიმოქცევა და სიყვარული. ცის სისტემა კი არა, რაღაც ცეცხლის მფრქვეველი ოკეანე, რომლის იქითაც კიდევ რაღაც არის, ადამიანისათვის თავსაზრდამცემი, თუ იგი უცქერის როგორც პიროვნება, და სანუგეშო, სასიხარულო, თუ თავისი თავი ამ დიდ სიცოცხლისათვის შეურთავს. აქ ხომ სიკვდილი აღარ არის. ბუნების მღელვარე კალთაზე მხოლოდ დაუსრულებელი ფორმათა—ცვალებადობაა, დღეს ადამიანი ხარ, ხვალ რომელიმე ვარსკვლავიდან გად-

მოჰხედავ ქვეყანას, ზეგ ელვად გაეკვრები ცის კალოს, იქცევი ნისლად,
 „უვლად“, ერთი სიტყვით, საღლაც იქნები, არ მოკვდები.

„მრწამს, მარად მიწამებია

„მუღმივ სიცოცხლე სულისა,

„კარგისა, ქვეყნის მოყვრის

„ქვეყნის ბედისგან წყლულისა;

„მრწამს, ფერფლნი კარგის გულისა,

„ქარმ რომ გაჰფანტოს ხმელადა,

„თითოში მაინც ენთება

„ტიალ-სურვილი ცხელადა...

„კარგ გულს არა ჰკლავს ბუნება,

„თან დააქვს ძველის-ძველადა!..

როდესაც ბუნების კალთებიდან, ვაჟა-ფშაველა ჩვენს სინამდვილეს
 გადმოჰხედავდა, მთელს ჩვენ ცივილიზაციას და კულტურას, მას ადამიან-
 ნი საბრალოდ ეჩვენებოდა. მთელი ის მეცნიერული სიმდიდრე და მილ-
 წევანი, რომლითაც ჩვენი საუკუნე ამაყობს, პოეტის თვალში ცალ-ფუ-
 ლად არა ღირდა, რადგან ამ გამარჯვების ქვეშ ადამიანი ისრისებოდა.
 ბრძოლა ბუნების წინააღმდეგ, ამ უკანასკნელის დამორჩილება, რაც თანა-
 მედროვე მეცნიერების მიზანს წარმოადგენს, ვაჟა-ფშაველასთვის ერთგვა-
 რი მზაკვრობა იყო. ყველაფრის გამოყენება, ბუნების მკვდარი კაპიტა-
 ლის დატრიალება, ტექნიკის სასწაულები, ეს რაღაც მეორე ბუნებაა,
 ადამიანის მიერ გამოგონილი, პირველი ბუნების საწინააღმდეგო. თითქოს
 ადამიანი უნდა ზეიმობდეს... მაგრამ ადამიანიც „მარცხდება“ პირველ
 ბუნებასთან ერთად. ადამიანს ეგონა, რომ პირველი ბუნება მასთან დის-
 გარმონიულ განწყობილებაში იმყოფება, ამიტომ შეებრძოლა მას, რო-
 გორც მტერს. მაგრამ აღმოჩნდა, რომ მეორე ბუნებაც კონფლიქტში უდ-
 გება მას და იმორჩილებს კიდევ. ამას ვერ ამჩნევს თანამედროვე ადამიან-
 ნი, რომელიც ყველაფრის უტილიზაციას, სარგებელზე დევნას დაურე-
 ტიანებია. ვაჟა-ფშაველა კი, განზე გამდგარი, თავის წინ ატარებს ამ
 ცივილიზაციით კეთროვან ცხოვრებას და „ცოდვით“ დამძიმებულს უარპ-
 ყოფს. — „ქვეყანა იქცა დუქნადა“-ო, იძახის კვენისით, და დიდი ტკივი-
 ლებით შეპყრობილი, ღვინით და აპირებს ამ ადამიანურ იარების გაყუჩებას:

„ღამისხი, ღამაღინე
 „ე ღვინო, ოხერ-ტიალი,
 „ეგება წალმა ვიფიქრო
 „სოფლის უკუღმა ტრიალი!
 „ეგება გულის ვარამი
 „ჩავკლა მა ჯიხვის რქაშია:
 „თვალთ-წინ დამიდგეს ღამაში,
 „ურჯოლა მამკიდოს ტანშია,
 „ღეზი ვკრა ჩემსა ლურჯასა,
 „გადავერიო ზღვაშია
 „თქვენთან ძალღურსა სიცოცხლეს,
 „სიკვდილი მიჯობს ცაშია,
 „ჭერ მოაწონებთ ვაჟკაცსა,
 „რაც არ უჯდება ჭკვაშია...

და უპირველეს ყოვლისა, არ მოეწონა ეს თანამედროვე „განათლებ-
 ზა“, რადგან მას „სიბრძოვე“ მოსდევს, ის „კატომოყვარეობა“, რომე-
 ლი კ პიროვნებას აუქმებს, ის „სიყვარული“, რომელიც ანგარიშს დაექვე-
 მდებარა, ის სინიღისი, რომელიც ჰქირავდება. და გულის წვითა და და-
 თლთქვიფთ, თანამედროვე ადამიანს ეკითხება:

— რა უყავ კაცო, რა უყავ
 „ის შენი ღიღი ქონება:
 „სულნი წრფელი და მდიდარი,
 „ნათლით მოსილი გონება?

ადამიანი, ვაჟას ფშაველას აზრით, გადაშენებულია. მან დაჰკარგა
 ორი უღიღესი ღირსება: თავისი მეობა და სხვისი სიყვარული. ადამიანი
 რაღაც საშუალებად იქცა, არაფერი მას არ ემორჩილება. ის უბრალო
 კენჭია, რადგან თანამედროვე საზოგადოებრივმა ურთიერთობამ ის კუნჭულ-
 ში მიაგდო. ბატონი ეხლა რაღაც სხვა არის, უპიროვნო, ღიღი, რომელ-
 საც ხან ორთქლმავალი ეწოდება, ხან ფირმა, მისი ზოგადი სახელი კი
 „ცივილიზაცია“, „კულტურა“, „პროგრესი“ და კიდევ რაღაც სხვა სახე-
 ლები. ინდივიდუალობა იკარგება. ჩემსა და სხვის შორის საზღვრები იშლე-
 ბიან. ადამიანის მეობა უკვე დამოუკიდებელი მთლიანობა კი არ არის,
 არამედ რილაცის უმნიშვნელო ნაწილია. ვაჟა-ფშაველა ამას დასტირის.
 დასტირის ისევე, როგორც ტოლსტოი დასტიროდა, მთელი თავისი სტი-
 ქიური სიყვარულით ადამიანისადმი. ტოლსტოის მოთბობაში: „განათლე-

ბის ნაყოფი“, სწორედ ეს კვნესა არის საფუძვლად დადებული. ქალაქში ჩავიდა გლეხი, მშვენიერი ადამიანი, მთლიანი პიროვნება. საქმეზე უნდოდა დადგომა, ხელობის სწავლა. მზარეულებში მოჰყვა. ამ ხელობაში დაბერდა, და მოხუც მზარეულს გასტრონომია ჩამოართვეს. ეს უდიდესი ტრაგედია იყო საბრალოსთვის, რადგან მთელი მისი სიცოცხლე გასტრონომიით განისაზღვრებოდა. მისთვის სიცოცხლემ აზრი დაჰკარგა და სეულის უკუსაყრელად სმა დაიწყო. გალოთდა. და როდესაც დარდები აეშლებოდნენ, ის ტირილით შეჰკვნესოდა თავის ამფსონს: — „იცი კი რა არის „სოტეი ალა ბომონ? მე კი ვაკეთებდი მაგასა“-ო. ეს ტრაგედია ქალაქის „განვითარებულმა“ ცხოვრებამ შეუქმნა. იმას სხვა აღარაფერი შეეძლო, და იმისი პერსპექტივა ამას იქით ვერც წავიდა. ეს ადამიანი კი აღარ არის, ნაწილია ოდესღაც ყოფილ ადამიანისა, იარაღად, საშუალებად ქცეული, პირად ნების-ყოფისა და შემოქმედების გარეშე დამღვარი. მაგრამ ეს კიდევ კოტაა. ამასთან ერთად ადამიანმა გულიც დაჰკარგა, მას სიყვარული აღარ შეუძლიან. მანქანად ქცეულს, მხოლოდ ცხოველური სახე-ღაშერჩა, თავ-კერძო და მსუნაგი:

„არა, თქვენ საღიაცენო,
 „რომ ძროხებივით სძლებითა,
 „ლამე მძღორები დაწვებით,
 „დილით მშივრები სდგებითა,
 „თავის ჯამს ჩასცქერთ, საქვეყნოდ
 „არც-როს არ გამასდგებითა.
 „თავისად სცოცხლობთ, მცონარედ
 „ლეში ალალოთ, ჰკვებდითა,
 „გაიგებთ კარგის გარჯასა,
 „გწყინთ და შურიტა ხდებითა;
 „უქმად ჩამაპლევთ სიცოცხლეს,
 „უქმად საფლავში სწვებითა.
 „დაჰკარგავთ სააქაოსა,
 „ვერც საიქიოს სწვდებითა.
 „არ იცით დასჩნდით რისადა,
 „ან რისათვისა ჰკვდებითა...“

ასეთია ვაჟას აზრით თანამედროვე, გადაშენებული ადამიანი. ჩვენი პროეტის გული ამ ქვეყნად ვერა ლალოძს, რადგან ამ ქვეყნის აჯ—კარგის გაცნობას თურმე თან ცრემლი ჰხლებოდა.“ ამას სჩივის კიდევ:

„გული გავგზავნე ქვეყნადა,
 „სალაღოდ, სანაფარდოდა,
 „სულ უტიფარი და ნორჩი;
 „ვინ იცის საით დარბოდა.
 „დაბრუნდა, ჩემთან მოვიდა,
 „შევხედე, ველარ ვიცანი:
 „ათი-ათასი წყლული სკირს—
 „ტანჯვა ვაების ნიშანი...

ასე ეჩვენებოდა ჩვენი სინამდვილე და თანამედროვე ადამიანი ვაჟა ფშაველას. და ეს წუხილი იმდენად დიდია, რომ პოეტი ნანობს ადამიანად დაბადებას:

„რამ შემქმნა ადამიანად,
 „რატომ არ მოვედ წვიმადა,
 „რომ ეყოფილიყავ მულამა
 „ღრუბელთ გულ-მკერდის მძივადა.
 „ცაშივე ამიტაცებდა,
 „თან მატარებდა შეილადა.

მაშ რა უნდოდა ჩვენს პოეტს, როგორა ჰქონდა მას წარმოდგენილი კაცობრიობის განვითარება? დიდი შეცდომა იქნება იმის ფიქრი, თითქოს ვაჟა-ფშაველას, ზვიადურისა და რაზიკაულის ცხოვრება ესახებოდა უკანასკნელ მიზნად. მართალია, ეს უკანასკნელნი ურჩევნია თანამედროვე პულერ-შეყრილ „ვაჟაკებს“, რომელთაც მამა-კაცური ჯიში დაჰკარგვიათ, მაგრამ ეს კიდევ იმას არა ნიშნავს, რომ ვაჟას თავისი ოცნებები არა ჰქონდა. ჰქონდა და ძალიან შორეულიც. მას უნდოდა ადამიანის აღდგენა, პიროვნების ამაღლებანი და შემოქმედებითი თავისუფლება. საამისო მასალა კი უფრო მთაშია, ვიდრე ბარში. თანამედროვე კულტურა გზას ასცდა. ნივთმა ისე დაიმორჩილა ადამიანი, რომ სული იკარგება. ამ გზით, ადამიანის თავისუფლებაზე და პიროვნების განვითარებაზე ლაპარაკიც კი შეუძლებელია.

„სცხვენოდეს ახალ-უხლებსა,
 „კაც იყოს, თუნდა ქალია,
 „რომ მთელი მათი არსება
 „ფუჰმა საგნებმა დალია!
 „კაცმა ქალობა დაიწყო,
 „კობტაობს, სიტყვა-ნაზია,

„ფერსა და უმარილს ისომს,—
 „მაშ არ მომივა ბრაზია?...
 „ქალიც და კაციც გაფუქდა—
 „ალარ სძევთ ძველი ფერია,
 „მათ გულში ქაჯი დაბუღდა,
 „კაცის ნამუსის მტერია...

სულ სხვა არის მთაში. იქ ძველი ნიადაგი ჯერ კიდევ შენახულია, იქ ნამუსი კიდევ წელ-გამართული დადის და მომავალიც, მხოლოდ ამ ნიადაგზე არის შესაძლებელიო. „რად მინდა მაშინ სიცოცხლე, ლუკმა-სა ვკამდე სხვისასა“—ო, ასე მსჯელობს გოგოთურ. მართალია, მთაში ავა-ზაკიც მოიპოვება, აფშინას მსგავსი, მაგრამ ნახეთ რა კაცობა და თავ-მოყვარეობა ილიძებს მასში იმის შემდეგ, რაც გოგოთურის მიერ და-მარცხდა. ის ხევის ბერად შედგება და

„ხალხს ხატს ახვეწებს ტკბილის ხმით,
 „იწვევს მფარველად ქვეყნისა.

„ამბობენ: ქვითინი მრდის
 „ღამ-ღამ ბლოს თავით კაცისა...

ეს აფშინა იყო, რომელიც თავის „მკედარ ვაჟკაცობას“ დასტირო-და. მაგრამ ვინ იცის, რას ჰგულისხმობდა იგი და რასა ნანობდა?

მთაში „კაი ყმის“ კულტია თუ შეიძლება ასე ითქვას, რომელსაც ჩვენი პოეტიც იღებს ორტოდოქსალურ სასოებით:

„კარგ ყმად ვინა ვსთქვათ ვაყებო,
 „ნათქვამი არა გეცხვენოდეს-ო...

და ჩამოთვლის იმ ღირსებებს, რომელსაც მთაში ეთაყვანებოდნენ: „ვის ტანზე ხმალი ჰშვენოდეს“, „ვინც მიეგებოს მტერს წინა, წინ-წინ ვინც რისხვას ეტყოდეს, სახე სისხლ-გადამდინარი, ტკივილს არ გამაიტყოდეს“, „მიძღენილსა საუფროსოსა ამხანაგებსევე სწირავდეს“, „იქ იდგეს ხმალ ამოწვდილი, საც ძალა აღმართს ჰველაოდეს, გაბეჩავებულს სიმართლეს, უსამარლობა სძალაოდეს, სხვისა იუბნოს სახელი, თავის გარჯასა ჰმალაუ-დეს“, „ჰკედებოდეს; არა ჰგმინავდეს“,

„წყლული სცნას დედის კოცნადა,
 „თავის ლოგინად—სამარი,
 „საკაცე თავის ლურჯადა
 „ქვა-ლოდი—ნაბდად საფარი;

„ქალისა, რძლისა ქვეითნი
 „ეგონოს სიცილ ხარხარი,
 „დენა ცრემლისა—ხორხოშა,
 „ღრუბელთა გადმონაყარი.
 „სულეთს შავიდეს ხმლიანი
 „ლალი, ლალისა ცხენითა,
 „წინ მიუძლოდეს არწივი,
 „ხმით მოყაშყაშე, ფრენითა,
 „ქება უყვილონ გმირებმა
 „გადასულეებმა ჩვენითა.
 „ერეკლემ ხელი მაჰხვიოს
 „დაისევას თავის გვერდითა,
 „გამაეგებოს თამარი,
 „მცინარი, თავის ფეხითა...
 „აი ვინაა კაი ყმა-ო...

ისე რომ გმირობა, თაოსნობა, სიმტკიცე, სილაღე, ამხანაგების სიყვარული, ხელ-გაშლილობა, სიპაროლის დარაჯობა, უსამართლობის წინააღმდეგ ამხედრება, თავმდაბლობა, უშიშროება... აი ის ძირითადი თვისებები, რომელნიც კულტურის წინ-მსვლელობამ უნდა გაანვითაროს, არამც თუ ჩაჰკლას. და ამ ნიადაგზე შლის ჩვენი პოეტი მომავლის სურათს. შეცდომაა ვიმეორებ იმის თქმა, რომ ვაჟა მთის ცხოვრებასთან საბოლოოდ შერკებულნი იყვნენ და იქაური მიზნები არა ჰქონდნენ. მას მთა თუ უფრო უყვარს, მიტომ, რომ ბარზე უკეთ არის შენახული, და თემობას უპირატესობას აძლევს, მიტომ, რომ იქ პიროვნება უფრო თავისუფალია. და მეტი თავისუფლება კი უნდა. თემის გაუმართლებელ ტრადიციების წინააღმდეგაც იბრძვის. აბა დააკვირდით, ყოველ მის პოემაში აჯანყებული პიროვნება არის გამოყვანილი, თემის წინააღმდეგ. ავერ ალუდა ქეთელაური, ის მეთამოხე არ არის? მთის ჩვეულება გატეხა და ქისტ მუცალს, როცა მოჰკლა, მკლავი არ მოაჰკრა. ეს დიდი დანაშაული იყო თემის თვალსაზრისით, მაგრამ ალუდას თავისი აზრითა აქეს, და იქ, სადაც რწმენა რწმენას დაუპირდაპირდება, მთის კაცი თავისას არ დასთმობს და თემს არ დაემორჩილება.

— „იმ ცხოვრებულსა მუცალსა,
 „რკინა სდებოდა გულადა-ო,

ასე მოუთხრობს მუცალის ამბავს ალუდა—თავისიანებს. „ლილველი-მგლის“ ასეთი ხსენება არ მოეწონათ ხევსურებს:—

„რას ამბობ? ქისტის ცხონება.

„არ დაწერილა რჯულადა“-ო.

მაგრამ ალუდა მტკიცედ უპასუხებს:

— „ჩვენ ვიტყვით, კაცნი ჩვენა ვართ,

„მართათ ჩვენ გვზრდიან დედანი:

„ჩვენა ვსცხონდებით, ურჯულოთ

„კუპარში მოვლით ქშენანი.

„ამის თქმით ვწარა-მერაობთ“-ო...

ალუდა იწუნებს ხევსურთა ძირითად რწმენას, ის კრიტიკული თვლით უცქერის მამა-პაპათაგან მომავალ ადათებს და წესებს. ქისტი მოკალი და მარჯვენა კი არ მოვაჭერი, რადგან „გული გამიწყრა; არა ჰქნა“-ო. ისევ სახელის დაკლება ირჩია. ხევსურები აღელდნენ, და მრისხანედ მიჰმართეს ალუდას:

— „მოკვდი, სიკვდილი გირჩევენა,

„რა ხარ სიცრუის მთქმელადა;

„აიხსენ გველის პირული,

„დიატ გადუგდე კრემლადა;

„ფარი—ქსლის ჩასაბეჭავად,

„ხირიმ—გაუდვან გორადა;

„დამბაჩა გამაადგებისთ

„საბრუნლად, თითის-ტარადა!..

„გამაჰქცევიხარ ქისტიშვილს,

„გადუქცევიხარ ქალადა.

„მაჰკალ, მარჯვენა არ მასქერ,

„უჯან მისდევდი მა რადა?

„ზურგი აქციეს ალუდას,

„პირითა ჯვრიანიითა...

„გასწირეს ქეთელაური

„გულითა წარიანიითა.

„სახელსა ალუდისასა

„იძახდნენ ბრალიანიითა...

ალუდა გასწირეს, მარგამ ალუდას ეს როდი აღონებს. მისი ფიქრი ისევ მუცალს, მოკლულ ქისტს დასტრიალებს, და მისი ცოდვით ველა

ისვენებს. რალაც კოშმარები მოაწვებიან და ისეთ საზარელ სიზმრებსა ჰხედავს, რომ ლამის კაცი ქკუაზე შესცდეს. „გული შამეკრა რადამე“-ო. რალაც შინაგანი მხილება ჰკბენს და სწავებს მის სულს მძიმე და საშინელ სიზმრების სახით:

— „დავჯე, ჯამ ვინამ დამიდგა,
 „კაცის ხორც იყო წენიანი,
 „ესკამდი, მზარაედა თუმცა-ლა,
 „კაცის ხელ-ფეხი ძელიანი...
 „რასა ვსჩადიო, ვსჯაერობდი
 „უმსგავსი, შაჩვენებული.
 „ქამეო, რამამ მიძახა,
 „ნუ ჰხდები გაშტერებული:
 „კიდევ მიმირთვით ალუდას,
 „წვენ ხორცი გაცხელებული“ .
 „მიმატეს კაცის ულავაშით
 „წვენ ხორცი შანელებული...
 „სიზმართ დამტანჯეს, იმით ვარ
 „გუნება აღელვებული...“

ხეცსურები მინდიას ელიან, იმან უნდა გაასამართლოს რჯულის გამტები ალუდა. ქისტისთვის მკლავი მოუჭრიათ, და მინდიაც აღელვებული ხეცსურებს ამ მკლავს აჩვენებს და ამშვიდებს:

„მართალი არის. ალუდა,
 „თავს არ დამექცენ ცანია,
 „თუ არა გჯერათ, ქისტისა
 „აი მოჭრილი მკლავია...
 „ხელი ალუდას მიართვის-ო...“

მაგრამ ალუდა უარს ეუბნევა:

„თუ ხელის მოჭრა მდომიყო,
 „განა ვერ მოვჭრიდი თავადა?
 „ვერ გიქნავ კარგად მინდიავ,
 „საქმე მოგირთავ ავადა...
 „რაად მინდარის: ვერ მიხმლობს,
 „არ გამოდგება ფარადა;
 „მთაში წავიღო, არ მითიბს,
 „არ მარგებს თივის კავადა.“

„წაიღე, თუ გწამ უფალი,
 „ნულარ მაჩვენებ თვალითა.
 „კაი ყმის მარჯვენა არი,
 „გული მეწვება ბრალითა.
 „რაად წყრებიან ხევსურნი,
 „რადა ტყვრებიან ჯაგრითა?
 „მტერს მოვკლავ, კიდევ არ მოვსქერი
 „მარჯვენას მაგათ ჯაბრითა!
 „წესი არ არი მტრის მოკვლა,
 „თუ ხელ არ მოსქერ დანითა,
 „ვაი ეგეთას სამართალს,
 „მონათლულს ცოდვა-ბრალითა...

და თითქოს მართლა ჯიბრზე, ხატობაში, ალუდა კურატს ამწყალობინებს. — „ვის ამწყალობინებ ალუდავ“—ო შეეკითხება ხუცესი ბერდია, რაზედაც ასეთ პასუხს მიიღებს: — „ეგ სამხვეწროა ბერდიავე, ძოდან მოკლულის ქისტისა“—ო.

„მუცალს ეტყოდნენ სახელად,
 „მაუნათლავის შეილისა.
 „კარგადაც დამიწყალობნე,
 „გამიმეტებავ მისთვინა,
 „როგორც უნდომლად მოკლულის,
 „თავის ლამაზი ძმისთვინა...

ბერდია აინთება. მას ვერ გაუგია ალუდას საქციელი: სცდილობს გონზე მოიყვანოს და „მოუხდენელ“ განზრახვაზე ხელი ააღებინოს. — „როგორ ვახვეწო უფალსა, ძაღლი, ძაღლების ჯიშისა“—ო. ქეთელაური მაინც თავისას ჯიუტად გაიძახის და ეხვეწება ბერდიას „ზღვენი არ გამომსუბუქოვო“. მაგრამ როდესაც დარწმუნდება, რომ პირს „ტყუილად იცვეთს“, ხელს გაიკრავს ფრანგულზე და შესაწირავს თავისი ხელითა ჰელავს. ღვედელთმოქმედებას თვითვე ჰკისრულობს.

„ჯაგარ აშლილი“ ბერდია კი იძახდა: — „გაგონილა, ასე ავდება რჯულისაო“... ეს ამბავი გრიგალივით მოედო ხევსურეთს. შეიყარა ბქობა და ალუდა ქეთელაური თავისი წრიდან გააძევეს. — „მშვიდობით საჯიხვეებო“—ვო, გულაჩუყებული ეთხოება ალუდა თავის კლდიან სამშობლოს და ცოლ-შვილიანად სადღაც იკარგება. — „ერთი მოისმა შორითა მწარე ქვითინი ქალისა“—ო, და გათავდა. ალუდამ ყველაფერი დასთმო.

მაგრამ თავისი ინდივიდუალობა შეინახა. თემს, მამაპაპათა ტრადიციების მტკიცედ დამცველს, გადაუმტერია ჩვეულებათა დროშის ტარი და ზნეობრივი მიწის ძვრა მოახდინა. ეს დიდი საქმე იყო. მის კვალს თან-და-თანობით სხვებიც გაჰყვებოდნენ, და მოხდებოდა მორალურ კოდექსის დაწმენდა, განახლება, გაუმჯობესება.

აღუდა ქეთელაურის მონათესავეა ჯოყოლაც („სტუმარ-მასპინძელი“) ხევსური ზვიადაური, რომელსაც ქისტების სისხლი მართებს, შემთხვევით სტუმრად მოხვდება ქისტ ჯოყოლასთან. ჯოყოლამ ვერ იცნო ხევსური და გაუმასპინძლდა. სოფელმა იცნო ზვიადაური, და განგაში შეიქმნა. — „მიკვირს ჯოყოლას ჭკვისაგან, მტერს რად გაუღო კარია“-ო, ამბობს ყველა.

„აღელდნენ ქისტის შეილები,

„ყველამ შაიბა ხმალია...“

მიუხეტებიან ჯოყოლას ზვიადაურის მოსაკლავად. „თემს რაც სწადიან, მას იზამს, თავის თემობის წესითა“. მაგრამ ჯოყოლა თემს ეურჩება, თემის პირსა სტებს. მართალია, ეხლა გაიგო, რომ მისი ძმა არყიანებში ზვიადაურს მოუკლავს, მაგრამ მაინც თავის რაინდობას არა ჰკარგავს და მტკიცედ უპასუხებს კარს მომხტარ მეზობლებს: — „დღეს სტუმარია ეგ ჩემი, „თუნდ ზღვა ემართოს სისხლისა...“

და როდესაც ქისტები დამეუქრებიან, რომ შენც მაგასთან ერთად შეგკონანეთ, შე თემის პირის გამტეხოვო, ჯოყოლა იძრობს ხანჯალს და ერთ-ერთ ქისტს, მუსას „გულში უმარჯვა ვადამდე“. ჯოყოლას ხელი შეუტრეს და დერეფანში დააგდეს. ზვიადაური კი წაიყვანეს და მის მიერ მოკლულთა საფლავზე დააკლეს. მხოლოდ ჯოყოლას ცოლი ალაზა ჩუმიად დაიტირებს საბრალო ვაჟკაც ხევსურს, და ქმარსაც გამოუტყუდება:

„ტრემლები შემიწირია

„იმ შენის მეგობრისადა-ო...“

ეს უფრო დიდი ცოდვა იყო, ვიდრე კარის გაღება, მაგრამ ჯოყოლა აი როგორ უპასუხებს:

„იტირე? მადლი გიქნია,

„მე რა გამგე ვარ მაგისა?

„ღიაცს მუდამაც უხდება

„გლოვა ვაჟკაცის, კარგისა...“

ჯოყოლა თავისმა თემმა გასწირა. არავინ ეკარებოდა, როგორც რჯულის გამტებს. მაგრამ ჯოყოლა რჯულის გამტები როდია. იმას მხოლოდ არ მოეწონა თემის საქციელი და წინა აღუდგა. და როდესაც ხევსურე-

ბი მოადგნენ ქისტეთს, ზვიადაურის სისხლის ასაღებად, ჯოყოლაც მიდის მტრის დასახვედრად, მაგრამ ცალკე ომობს, ერთი.

„მარტოკამ უნდა ვიომო,
 „მთელმა ჯარეგამ მნახოსა,
 „ვინ ერთგულია, ვინ არა,
 „ქვეყანამ დაინახოსა.

ჯოყოლა გმირულად იბრძვის, და კვდება კიდეც. მაგრამ თემმა საფლავი არ მისცა. ალაზამ სადღაც შორს გაუთხარა სამარე და თითონაც წყალში გადავარდა თემის მიერ დაწყევლილი. მაგრამ საკითხავია, თემისთვის უკვალოდა ჰქრება ჯოყოლას საქციელი? დიდ-ხანს ეყო ის წყევლა, რომელიც თემის ურჩს გაატანა?—არა. იმ ადგილს, სადაც ჯოყოლა იქმნა მოკლული, ყოველ საღამოს სოფელი მოჩვენებასა ჰხედავს: საფლავიდან ამოდის ჯოყოლა, და უძახის თავის ძმობილს ზვიადაურს. ამ ძახილზე

„სასაფლაოდან წამოვა
 „აჩრდილი ფარ-ხმალიანი,
 „გულზე უწყვია დაკრფეთ
 „მკლავები სამ-მკლავიანი,
 „მივა და მიესალმება
 „თავის ძმობილს მღუშარედ.
 „იქვე ალაზაც ამოდის
 „სახე მოწყენით, მწუხარედ.
 „ენტება ცეცხლი მათ გვერდით,
 „მკრთალადა ბეუტავს მთაზედა;
 „იმათ ჰმასპინძლობს ალაზა,
 „ჯიხვის მწვადს უწვავს ალზედა.
 „ვაჟაკობისას ამბობენ,
 „ერთ-ურთის დანდობისასა,
 „სტუმარ-მასპინძლის წესზედა
 „ცნობის და და-ძმობისასა.
 „როცა მათ ჰხედავს ერთადა,
 „კაცი ვერ ძლება ცქერითა...

ასე შარავანდელით იმოსება თემისთვის მართალი გმირის სახე. ამის თქმა უნდოდა ვაჟა-ფშაველას. მართალია, პირველში საზოგადოებამ არ მიიღო ურჩი სიტყვა, მაგრამ ამ საქციელმა ახალი პერსპექტივა გადაუშა-

ლა იდათით დაბრმავებულებს, და უფრო მაღლა ასწია მათი „ერთ-ერთ დანდობისა“ და სათნოების შეგნება. ასეთი არის ყოველთვის ნოვატორობა, ჯერ დევნილი და შემდეგ კი გაღმერთებული, რომ ისევ დაინგრეს და გზა კვლავ ახალს დაუთმოს. ეს თანდათანობითი ამალღება, კაცობრიობის სიყვარულით გაერთიანება, დიდი ზნეობრივი აღდგომა ჰხიბლავს ჩვენს პოეტს, და საამისოდ დამდგარ გმირებს ეთაყვანება. თავისუფლების ძიებით ამოძრავებული პიროვნება, თავისი მეობის ძალუმად მაჩვენებელი, საზოგადოების გზის გამკაფი და მხსნელი, ეს არის ჩვენი პოეტის ალთქმა, რელიგიის ძლიერებამდე მისული. ასეთია ბუნების წესი, და მიტომ არის. რომ ისე გაგიჟებულად და ღრმა სასოებით ლოცულობს ამ დიდი ნატურის წინაშე. ბუნება ხელს უწყობს ადამიანის ამალღებას, ყველაფრის ცოდნას აძლევს, უბეს უხსნის და საიდუმლოებათ უმქლანებს. ვინც ერთხელ დაადგება მის გზას, გააძლიერებს, მაგრამ, ვინც უღალატებს, სჯის და მაღლსა ჰყრის.

აგერ მინდია („გველის მკამელი“) თორმეტ წელს ქაჯებს რომ ტყვეთა ჰყავდათ. მოსწყინდა ტყვეობა, შეწუხდა და გადასწყვიტა თავის მოკვლა. ასეთი ვაჟკაცობისთვის, ბუნებამ დააჯილდოვა, რე გველის მკამელს, გულთამხილაობა მისცა. ბუნებას თავისუფლება უყვარს, და ვინც მისთვის თავს გასწირავს, ბუნება ასაჩუქრებს.

„ახალი სული ჩაედგა,

„ახალი ხორცი აისხა; .

„ესმის დღეიდან ყოველი,

„რასაც ფრინველნი გალობენ,

„ან მცენარენი, ცხოველნი.

„როდის ილხენენ, წვლობენ...“

„ახალი სული ჩაედგა“ და გაიგო, რომ ბუნებაში უდიდესი მგრძობელობა და სიყვარული ყოფილა გაბნეული. თურმე მთელი ბუნება ასულდგმულელებული ყოფილა. ყვაილები, ხეები, მდინარე, კლდე, ყველაფერი ამეტყველებულია, და ყველას დიდი სიყვარული და სათნოება ასულდგმულებს.

„თურმე ბნედა სკირთ ყვაილთა,

„ოლონდ ეწამლონ სნეულთა,

„სიცოცხლით გაფუფუნებულს

„არად აგდებენ სხეულთა...“

ეს ყვაილები ეხეწებიან, მოგვეწყვიტეთო, რომ მინდიამ ავადმყო-

ფებს უწამლოს. ასევე ემუდარებიან თავთაენი „არა მე მომკერ მინდია, ნუ მტოვებ შენი კენესამე“-ო.

„ყანასა სეტყვა აშინებს,

„კაცთ უსაზრდოვოდ დარჩენა...“

და ასე, მთელი ბუნება, თითქოს ერთი მთლიანი სიცოცხლეა. ყოველ ცალკე ნაწილში აზრიანად გაბნეული, ხოლო ეს ნაწილები კი ერთ მთლიან იდეას დამორჩილებულნი, ერთი ზრახვის, მატარებელნი. გავარდა ხმა მინდიას გულთმისნობისა, მაგრამ ხალხმა ეჭვი დაახვედრა. — „მინდია სკრუობს სწორედა“-ო, და არ მიიღო ის ახალი ქადაგება, რომელსაც მინდია ამბობდა. — „მაგ ფიქრს რომ მივყვეთ, შენ მტერსა, როგორღა გვეცხოვრებისა“? ბოლოს დარწმუნდნენ იმის ცოდნაში, მაგრამ იმისი სწავლის განხორციელებაზე კი არავინა ჰფიქრობდა. მხოლოდ მინდია დადიოდა ხევსურთა წინამძღოლად, და ყველგან მადლობ დაჰყვებოდა. მინდია დიდი ინდივიდუალობაა, გრიგ. რომაქიძის თქმისა არ იყვეს, „თავის თავს გადაზრდილი“, და ბედნიერიც არის, რომ სიყვარულის მთესველია და გამგები. მაგრამ, მინდია ცოლს ირთავს. მას უჩნდება პირადი საზრუნავი, მეტად კერძო, მეტად მოსაზღვრული, მაგრამ ძლიერი კი. აქა ჰხდება მინდიას ნების-ყოფის-გამოცდა. — „სახლიდან ისმის ჯავრობა“, და ბევრისა კი არა, „საუბრის კილო ორისა“. ახალი ცთუნება მოხდა. ცოლმა შეაცდინა მინდია, რადგან ოჯახს შეეშა სკირდებოდა, საზრდო... მინდიამაც ვეღარ გაუძლო ამ გამუდმებულ ჩხუბს და გადასცდა... დაჰკარგა „სული და ხორცი“ რისთვისაც „დღე და ღამ“ სტირის. ის ცოლს აბრალებს ამ თავის უბედურებას:

— „გულზე მოსაყვან ქართულსა,

„ჩემს გასაგონად ამბობდი,

„გეწადა კაი ცხოვრება,

„მოწამლულ ქადას აცხობდი,

„და მეც, დღეს-ხვალეობითა

„დავიწყე თავის რწმენასთან

„მოქცევა მელაობითა:

„დღეს მოვკერ ერთი ქანდარი,

„თუმც შემუდარა ბევრია...

„ხვალ ორი მოვკერ და ასე,

„გული ჩავიღე ქვისაო...“

ბუნებამ დასაჯა თავისი განდგომილი, მოღალატე და წაართვა მიცემული ნიჭი. ამას მოსთქვამს მინდია: — „დაეცალიერდი ცოდნითა“—ო. მაგრამ მარტო „ცოდნით“ კი არა, სიყვარულიც წაერთვა, რადგან სიყვარული ცოდნამ ასწავლა, გულთა მხილაობამ—ეხლა მინდია მკვდარია. ის გამოუსადეგარია, ველარავის უწინამძღვრებს. უფრო მეტიც: იგი შეცდომებს უშვებს და ისეთს, რომ ბოლოს, „ხალხის ცოდვა თავსაც აკვლევინებს“. ასეთია ამ დიდი ტრაგედიის ბრლო.

მინდია დიდ გზას დაადგა. იგი, ზეკაცის მსგავსად, ყველაფერს იმორჩილებდა, შემომქმენდი იყო პირდაპირ უპოვარი. მაგრამ იყო, ვიდრე ინდივიდუალიზმის მწვერვალზე იდგა, სადაც ადამიანი თავის ბუდეში კი არა ზის, არამედ მთელ მსოფლიოს უერთდება, როგორც დიდი სიკაცხლის ერთი ნაწილი. ნამდვილი ადამიანობა იქ არის, ბუნების წიაღში, იქ ანთია დიდი სიყვარული, და ყველას იქით მოუწოდებდა. მაგრამ მინდიამ გმირობა ვერ აიტანა. ეგოისტურმა სათავემ ჩაითრია და ალტრუიზმისა. და კოსმიური სიყვარულის მაღალი გზები დაატოვებინა. მინდიაც თავისებური მემბოხე იყო, ისიც წინააღმდეგ კაცთა გაუტანლობას, სიხარბეს, ბუნებისაგან დაშორებას, მხოლოდ აქ, ვაჟა ფშაველამ ეს მემბოხე შუა გზაზე გადატანა. ალუდა ქეთელურისა და ჯოყოლას ნების სიმტკიცეს ვერ გაჰყვა მინდია. იქნებ იმიტომ, რომ მინდიას მდგომარეობა უფრო ღრმა არის და რთული? ყოველ შემთხვევაში, მინდიაც ახალი გზების გამკვლევი, მხოლოდ ბოლომდე მიუსვლელი, და თავ-კერძო საზოგადოების მსხვერპლი. მინდიამ ბუნებას უღალატა, მაგრამ ბუნება იმდენად დამთმობია და შემწყნარებელი, რომ მაინც ეწყინა ადამიანის თავის მკვლელობა:

„მთვარემაც გადმოაშუქა

„საჯიხვეების სერითა,

„და დააშტერდა თავის მკვლელს

„მოზარე ქალის ფერათა...

*
*
*

პიროვნების მეობასთან ვაჟა ფშაველამ ეროვნული მეობაც დააკავშირა. მაგრამ მისი პატრიოტიზმი, ის ტენდენციურობა კი არ არის, ჩვენს მე-XIX-ს. ლიტერატურაში რომ დამკვიდრდა, არც ის პუბლიციასტობა, რითმებით რომ ამბობდნენ. არა. ვაჟა-ფშაველა ამ შემთხვევაშიც ბუნებას არა შორდება, და ამბობს იმას, რასაც ბუნების წიაღში ჰხედავს. ვაჟა რაღმ მთას დაუმღვრებს, ეს მთა მისი სამშობლოა, შელის ნუკრს რომ

აჩივლებს, ესეც იგივეა, მისი ქვეყნის ჩივილი; ხმელი წიფელაც საქართველოს სიმბოლოა. ის სახელს არ არქმევს, რადგან ეს საქირო არ არის. ვაჟა ხომ მხოლოდ თავის ქვეყანაზე არა ჰფიქრობს. მისი ფიქრი უნივერსალურია. არავინ არ უნდა იჩაგრებოდეს. თავისუფლება, თან-დაყოლილი ნიქია ადამიანისა თუ ერისათვის. ეს უნივერსალური ქადაგება კი იმავე დროს საქართველოზე ფიქრს უდროდა. ეს იყო პოეზიაში გადმოტანილი კანტის კატეგორიული იმპერატივი. და ასეთი გზით, ვაჟა ფშაველამ ისეთი პატრიოტიკა შექმნა, რომელიც სამუდამოდ იარსებებს. მან ეროვნულ გრძნობის ის მუდმივი ელემენტები ამოიღო, ის საყოველთაო თუ საკაცობრიო თვისებები, რომელიც ერთგვარ მარადისობას შეიცავენ. ის ძალმომრეობისა და მტაცებლობის წინააღმდეგ აღიმართება, და ხან „შელის ნუკრის“ სახით, ხან „ხმელი წიფელის“, ხან „წყაროსი“ და სხვ. გვეუბნება „ადგილის დედის“ ზღაპარს. ეს ზღაპარი კენესისა და საყვედურების ასხმულაა, მიმართული კი, ადამიანებისადმი არის:

— „ოჰ ადამიანებო! თქვენს ხერხსა და ღონეზე ხართ დაიმედებულნი“, მოსთქვამს შელის ნუკრი, — „და ჩვენი ჯავრი არა გაქვთ... არა ჰგრძნობთ, რომ ჩვენც გვიყვარს თავისუფლება, არა ჰგრძნობთ თქვენის შეუბრალებელის გულით, რომ ჩვენც გვიყვარს სიცოცხლე, ბუნება...“

— ...რა შეუბრალებელია კაცი? — მოსთქვამს ია, — რასაც კი დაინახავს, უნდა რომ თავის სასარგებლოდ მოიხმაროს. ალბად ვერ აფასებს ჩვენს სილამაზეს...

— ...„ხმელი წიფელი ამოიკენესებს ღრმა კენესით, და არც ავად, არც კარგად, ყურს არ ათხოვებს ამ ამაყ მცენარეთ, მაგრამ „ადგილის დედის“ ზღაპარს კი ყურს უგდებს. თითოეული მისი სიტყვა ლახვარივით გულზე ესობა და უჩუმრად ცრემლსა ჰღვრის. საბრალო წიფელი! ერთი დრო იყო, რომ ესეც ამაყად ვაბაჯლული იდგა... ფიქრობს ხმელი წიფელი თავის თავზე, აწყყოსა და მომავალზე; გულში თითქოს ღრმად ჩასქედია მწუხარება. ხანდისხან გადმოაქვერდება მის ერთ ფესვის ბოლოზე ამოსულს, პატარა დასახულ ყლორტს, რომელიც მზეს და წვიმას უცდის, რომ გაიზარდოს. ეს-ღაა იმისი ნუგეში...“

— „კაცმა, შეუბრალებელმა ადამიანმა მოგვიკლა გული მოგვიკლა შვილი და დაგვტოვა თვალ-ცრემლიანი... გუშინ და დღეს ჩვენ ბევრი ვიტირეთ, გვენანება იმ ადგილის განშორება, საცა დავიბადენით, აღვიზარდენით, სადაც სიცოცხლე ვიგრძენით“. . . აი ასეთ ბუნებრივ სურათებით ალაპარაკდა ჩვენი პოეტი ეროვნულ გრძნობის შესახებ საზოგადოდ

და საყოველთაო საზრუნვად დასახა. იგი მარტო თავისი ქვეყნისათვის კი არა ჰფიქრობდა, არამედ ვველა ერისთვის, და ეს მისი მიმართულება, რევოლიუციონური იყო და უნივერსალური. ამით, ვაჟა-ფშაველამ დაჰგმო ის საერთა-შორისო ურთიერთობა, რომელიც ქვეყნად არის გაბატონებული მცირე ერთა ჩანთქმისა და დამონების სახით, ხოლო კერძოდ, საქართველოს ბედზე ფიქრობდა ჩვენი პოეტი, და როგორც უკანაქნელი მოგიკანი, დარაჯად ედგა თავისი შთების შეუვალობას.

„სამშობლოს არ ვის წავართმევთ,

„ჩვენც ნურ-ვინ შეგვეცილებაო.

ეს იყო მისი მთავარი იდეა და საერთაშორისო ცხოვრების მოწესრიგების ერთად-ერთი საფუძველი. მაგრამ სინამდვილე სულ სხვა სანახაობის უშლიდა. რუსეთის იმპერია, შეუპოვარი თან-და-თანობით გვეცილებოდა ჩვენ მიწა-წყალს, გვართმევდა ენას, გვიგინებდა მოდგმას, ეს აწუხებდა ჩვენს პოეტს, გმირებს ეძებდა, და ამისათვის წარსულის მაგალითებს მიჰმართავდა. — „კვლად ამიდგნენ თვალ-წინა, წარსულთა დროთა გმირებიო“. და აღსანიშნავია, რომ ეს გმირები, ყველა ხალხის წრიდანა ჰყავს გამოყვანილი. ზემო-ფენებიდან კი მხოლოდ ორი სახელი უყვარს: თამარი და ერეკლე. პირველი, როგორც საქართველოს რენესანსის სიმბოლო, და მეორე — როგორც გმირი, ამ ორ სახელში, თითქოს დაკავშირებულია ის სინაზე და ვაჟაკობა, რომელიც თვით ვაჟაფშაველას პოეტურ ბუნებას ახასიათებდა. „ჩვენო ლამაზო დედაო“. ასე ეალერსება ჩვენი პოეტი თავის სალოცავ „პირიმზეს“, და ისეა მით საესე და დამორჩილებული, რომ ყველგან ის ეზმანება. უდიდესი სილამაზის ეპიტეტის თამარის სახეა. ზატხულის მშვენიერ ბუნებას ასე მიმართავს: — „მამშვენო თვალთა, სმენისა, თამარ დედოფლის სახეო“. . . პატარა კახის გმირობის დასახატად, პოეტს ეს გამოთქმა ჰყოფნის: — „თამარ დედოფლის ნაკოცნი. ბექდად უსვია ხმალზედა“-ო. ვაჟა ფშაველა, შეიძლება ითქვას, რომ თამარის რაინდია და ეს სიყვარულიც იმდენად დიდია, რომ მთვარესაც კი, მხოლოდ ამიტომ უმღერის და შეჰნატრის:

— „მთვარეო, ბევრმა გიმღერა

„ბევრმა გაშტერა თვალეებით,

მაგრამ შენი არათერი მშურს, გარდა იმისა, რომ „გმირთა ჩემ მამა-პაპათა გავინათებავ ცივითა სახე და ბრტყელი მხარ-ბექი, დანასხურების სხივითა“-ო. მაგრამ ყველაზე მეტად კი ესა შურს:

„ბევრჯელ ქურდულად ჰსინჯავდი
 „იმ ჩვენს კურთხეულს თამარსა,
 „სარკმლიდან უთვალთვალებდი
 „იმის თვალ-წარბსა მწყაზარსა,
 „გინდოდა მისი სიტურფე
 „რომ შეგესუტა სრულადა.
 „ვერ შესძლე, შავი ნაღველი
 „მიტომ ჩაგიჯდა გულადა,
 „და ქორფლი კუშიანისა
 „სახეს გაქვს გადაკრულადა...

და ყველაფერი ეს — ვაჟაფშაველას ეროვნული გრძნობის გამოსახვაა. მან იშვიათად იცოდა პუბლიცისტური ხასიათის პატრიოტიკა, რაც ჩვენში აკაკი წერეთელმა დააკანონა. ვაჟამ პოეზიის ეს ფორმა არ მიიღო, და მართლა პოეტური სახეებითა სთქვა ის, რასაც მანამდე იშვიათად ახერხებდნენ. ვაჟა რომ მთას უმღერს, ეს მისი ქვეყანაა, მთვარეც იმავე მიზნით არის შეყვარებული, ნისლიც იმასვე ამბობს. ხე, ქვა, ბალახი... ერთი სიტყვით, რალაც მისნური ხელით, ყველგან გააბნია ეს თავისი გრძნობა, ისე რომ სპეციალურად პატრიოტული ლექსი, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით, სულ რამდენიმე აქვს. მათ შორის კი ყველაზე დიდი გრძნობით და მღელვარებით, ლექსი: „ფშაველი ჯარის-კაცის წერილი დედასთან“, რომელიც ვულკანისებურად ხმაურობს და რალაც წინათ-გრძნობის ცეცხლებს ისერის.

ვაჟა-ფშაველას პოეზია იმდენად მდიდარია თემებით, რომ ბევრი რამ კიდევ ითქმის, მაგრამ ზოგადი პორტრეტის აღსადგენად, მთავარი ხაზები უკვე აღნიშნულია. ენახოთ ახლა ის მხატვრული ოსტატობა, გამოთქმის ის საშუალებანი, რომელიც ჩვენს პოეტსა აქვს. ეს შეტად ძნელი და რთული საკითხია. მეცხრამეტე საუკუნეში ჩვენ ცოტა გვეყოლია ასეთი დიდი ტემპერამენტის, და ასეთი მაღალი და შორეული ხილვის პოეტი. მან იცის სიტყვის საიდუმლოება. სიტყვას იგი ისევე უცქერის, როგორც ცოცხალ არსებას:

„სიტყვა გადვადღე ერშია,
 „სიტყვა, რა სიტყვა? ეული,

„ტანჯული გულის ნაცრემლი,
 „ჯავრით ნაკვები, სნეული,
 „გულ-გამირული, ბეჩავი,
 „თავს მანდილ ჩამოხეული“-ო.

მართლა რომ „ტანჯული გულის ნაცრემლია“ მისი სიტყვა, „ჯავრით ნაკვები“, მაგრამ „სნეული“ და „ბეჩავი“ კი არა. პირ-იქით, რიყის ქვებსავე ხმაურობს ყოველი მისი სახელი, რაღაც ქუხილია დაკეტილი მის წინადადებაში, რომელსაც ჰკითხულობთ, და გრგვინვა თან მისდევს. აქ უკვე მაგალითების მოყვანა აღარ შეიძლება, რადგან ასეთია მთლიანად ვაჟას შემოქმედება, თითქმის ყველა ლექსი. ხოლო რაც შეეხება მხატვრობას, შედარებებს, ძირითადი ნიშნის მოძებნას და მოვლენის ხასიათის ჩაწვდენას, აქ ვაჟა-ფშაველა პირდაპირ სტიქიურია. და აქ საესეებით ვიზიარებთ გერონტი ქიქოძის აზრს, რომ „იშვიათია მეორე ქართველი მგოსანი, რომელსაც ასეთი ინტენსიური შინაგანი ხილვა ჰქონდეს. თითქოს ხელებით ეხებოდა იმ ზღაპრულ მოჩვენებებს, რომელთაც თავის პოემებში ჰხატავდა“.

ვაჟა-ფშაველას ფანტაზია და წარმოდგენის უნარი რაღაც აწყვეტილ ქარიშხლისებურია, რომელიც ხან ცად აიტაცებს მკითხველს, ხან უფსკრულში ჩააქანებს, და ყველგან კი არა-ჩვეულებრივ და მართლა რომ ჟრუანტელით საესესურათებსა ჰხატავს ბოზოქარი და დაუზოგველი. მაგალითად ვნახოთ სურათი, დევების ლხინი:

„ცეცხლი დაენტო ძლიერი,
 „გარს უსხდნენ ყოტებივითა,
 „თავ-ცხვირი წამოეშვირათ,
 „სალის კლდის ლოდებივითა;
 „დაღრენილი აქეთ ლაშები
 „სალუდეს ქობებივითა.
 „წითელს იქნევდნენ ენებსა,
 „გრძელებსა შოთებივითა...“

ან კუდიანი ბებრის პორტრეტი:

„თვალეები ცეცხლისა უსხდა,
 „კბილები ჰქონდა მინისა,
 „ცალიერ ძვლებზე ზედ ეკრა
 „ტყავად ფურცელი რკინისა;
 „ფეხები ჰქონდა კაცისა,

„ხელად—ბჯღალეები ციციისა
 „და თმის მაგივრად სულ-ძაღლსა—
 „მოკლე ფაფარი კვიციისა...

ან ავიღოთ „დაუსრულებელი კვნესა“, ეს უდიდესი სინაზით და გემოვნებრთ შესრულებული სურათი... მაგრამ რომელი ერთი უნდა ავიღოთ? პოეტურ გამოთქმების ჩამოთვლა ვიმეორებთ, არ შეიძლება. პოეტის თქმისა არ იყვეს, „ვინ დასთვალოს ზღვაში ქვიშა, და ან ცაში ვარსკვლავები?“ ვაჟა ქართული სიტყვის სასწაულთ-მომქმედია. ის ქართული გზნების ოკეანეა, ის თითქოს ქართველი ერის საუკუნოებით დაკეტილი დიდი ხმის აღმოხეტქვაა...

საზოგადოებრივი მდგომარეობა 1890—1900 წ.წ. პერიოდში
და „მისამი დასის“ დაარსება.

როგორც უკვე ვნახეთ ის დიდი მაგისტრალი, რომელიც მესამოცე წლებიდან წამოვიდა როგორც „ადამიანისა და მოქალაქის“ განთავისუფლების გზა ჩვენში, შემდეგ განშტოვდა, და წარმოშვა ე. წ. ტეტიათა მოტრფიალეების მიმართულება, რომელმაც დემოკრატიულ „ხალხოსნობის“ სახით, მე-80—90 წლებში, მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. მართალია, ჩვენს „ხალხოსნებს“ არც მთლიანი და გარკვეული იდეოლოგია ჰქონდათ, არც პრაქტიკული მუშაობა, მაგრამ რევოლიუციონური მოძრაობისათვის ნიადაგი შემზადებული იყო, და ასეთ პირობებში კი, ყოველ ახალ სიტყვას და საქმეს კი არა, წადილსა და სტიმულსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს. განსაკუთრებით ახალ-თაობისათვის, რომელიც ბუნებრივად ვერ ეტევა არსებულ საზოგადოებრივ ჩარჩოებში. და ახალ ქვეყანათა ხელშესახებად, ლამაზად აქნეულ ხელსაც კი მისთვის დიდი მნიშვნელობა ეძლევა. და როცა ვეცნობით მე-90 წლების ჩვენს სინამდვილეს, ვხედავთ, რომ იმ გარეგნულ მოღუნების იქით, რომლითაც ჩვენი ცხოვრება იყო შეპყრობილი, სწარმოებდა რალაც გაურკვეველი დულილი, და ამ პროცესის მტვირთველი მოზარდი თაობა იყო. მართალია, მესამოციანეთა ქადაგება ჯერ ისევ ცხოველ-მყოფელობდა, ხალხში სასიარულოდ მოწოდებაც სიახლე დაუკარგავ ხმად ისმოდა, მაგრამ კიდევ რალაც სხვა იყო საქირო, უფრო ხელ-შესახები, უფრო მეტი აწონილობისა თუ მოცულობის საქმე, რასაც შეეძლებოდა ახალ-გაზრდული ენერჯის დაკმაყოფილება. მიტომ იყო, რომ საგანგებო გატაცებით კითხულობდნენ ალექსანდრე ყაზბეგს, რომელსაც მსჯელობა კი არა, მოქმედება უყვარს, და მისი გმირებიც მეტროპოლის სახელოვან სადარაჯოებზე იღუპებიან. ჩვენს იმ დროინდელ ახალგაზრდობაშიც, ეს მოქმედების ტალღა იძვროდა, და ახალი, უფრო პრაქტიკულად მოაზროვნე ინტელიგენციის ჩანასახი იზრდებოდა ახალი სიტყვის სათქმელად და ახალი საქმის დასაწყებად. ამ მხრივ, განსაკუთრებულად ყურადღასაღებია ის მოვლენა, რომ ტფილისის სასულიერო სემინარიაში და საოსტატო ინსტიტუტში, ამ ახალთაობის ექსპანსიამ საგანგებოდ იჩინა თავი. ეს ადვილი ასახსნეულია. აქ პლემბეიური ახალგაზრდობა იყო თავ-მოყრილი, „დიაკვნის“ შვი-

ლები“, რომლებიც ნეპიერი ცხოვრებით არ იყვნენ თვლენა—ნაკრავები. პირ-იქით, სიღარიბეში აღზრდილნი, შვეიწროვებით შეწუხებულნი, ისინი თავ-დადებულნი ბრძოლით იკვლევდნენ გზასა, და ქირვეულად ექიდებოდნენ ყოველივე სიახლეს, რაც კი მათ უკეთეს პერსპექტივას გადაუშლიდა. ეს ახალი თაობა, ყოველ ახალ სიტყვას რაღაც დიდი განცდით იღებდა, თიოქას თავის თავს ფიცს უღებდა. ამ მოწაფეებს ჰქონდათ თავიანთი შარული წრეები, სადაც სოციალისტურ ლიტერატურასაც ეცნობოდნენ, და ოცნებობდნენ სარევოლიუციო მოღვაწეობაზე. მაგ. იმ დროინდელი სემინარიელი ფილიპე მახარაძე, თავის მოგონებაში სწერს:—„სემინარიის მოწაფეთა ერთი ნაწილი... საბოლოოდ დავადექით რევოლიუციონერობის გზას, და ამასთანავე ინსტიტუტურად სოციალისტებიც გავხდით, თუმცა არც კი ვიცოდით, თუ რაში გამოიხატებოდა სოციალიზმი“-ო¹⁾. მაგრამ ესეც მალე გაიგეს, და ოცნება დაიწყეს სარევოლიუციო მოღვაწეობაზე. იგივე ატორი განაგრძობს:—„მუშის, პეტრე ალექსეევის სიტყვები— „И подыметя мускулистая рука миллионов рабочего класса“. რომელიც მან სოქვა მეფის სასამართლოს წინაშე, ჩემზე უფრო მეტ შთაბეჭდილებას სტოვებდა, ვიდრე თეორიული მსჯელობა სოციალიზმის შესახებ. სემინარიაში ყოფნის უკანასკნელ 3 წლის განმავლობაში, მე მინც საკმაოდ გავცანი „ნაროდოვოლცების“ მოღვაწეობას, და კერძოდ პროცესს ალექსანდრე მე II მკვლელობის შესახებ. ისეთი რევოლიუციონერები, როგორც იყვნენ ჯელიაბოვი, პეროვსკაია, კიბალჩიჩი და სხვები, იდეალად ითვლებოდნენ ჩემთვის, იმათკენ მივისწრაფოდი მთელი არსებით“-ო.²⁾. და განა მარტო ფილიპე მახარაძე? იყო ახალგაზღობის მთელი თაობა, რომელიც მოუთმენლად ეძებდა სარევოლიუციო სარბიელს, ენერგია დიდი ჰქონდათ, დაგროვილი პროტესტები არსებულის წინააღმდეგ უფრო დიდი, და ამ თაობას, ბოლოს ხომ უნდა დაეწყო ნამდვილი საბრძოლველი მოქმედება და გადამწყვეტი დღისათვის სამზადისი. მით უმეტეს, რომ საქართველოში, არსებულის წინააღმდეგ ამხედრებას, ობიექტიური პირობები საგანგებოდ ხელს უწყობდა. გარდა იმ საზოგადო რეჟიმისა, რომელიც მთელ რუსეთის იმპერიასა შთანთქავდა, ჩვენში დამატებითი პირობებიც არსებობდა. როგორც სამართლიანად შეჭნიშნავს ფილ. მახარაძე, „ამიერ-კავკასიას დაკისრებული ჰქონდა კოლონიის როლი, ე. ი. ყოფილიყო რუს მრეწველობისა და რუს ვაჭრ-

1) იხ. ფ. მახარაძე. თხზ. კრებ. ტ. I, გვ. 21.

2) იხ. იქვე, გვ. 25.

ბისათვის ერთი მხრით ნედლი მასალის მიმწოდებელ ქვეყნად, და მეორეს მხრით, საფაბრიკო და საქარხნო ნაწარმოებთა გამსაღებელ რაიონად. ყოველი რუსი, ან რუსის ქურქში გახვეული ხალხი ლამობდა გამოენახა აქ თავისთვის რაიმე სასარგებლო საქმე, ენახა რაიმე სარგებლობა. სხვაგვარა შეხედულება ამიერ-კავკასიაზე მპყრობელი ერის მხრით არ არსებობდა. ყველა მას გასაფქვენელად და გასაძარცვავად უყურებდა. თავისთავად იგულისხმება, რომ ამის გამო, ადგილობრივი მკვიდრი ხალხი თავის მხრით ხედავდა რუსებში, ან, იმათში, ვინც მას რუსების სახით ევლინებოდა თავის მჩაგვრელს, თავის შემავიწროებელს და ზოგიერთ შემთხვევაში კიდევ თავის მტრებსაც.¹⁾ დიახ, ეს გარემოება უფრო აგუბებდა ატმოსფეროს და შესაძლებლობას აძლიერებდა. ეს სიმძიმე განსაკუთრებით ჩვენს სოფლებს დააწვა, რამაც გამოიწვია გლეხობის გალატაქება, განსაკუთრებით დასავლეთ საქართველოში, და სოფლიდან ქალაქისაკენ გაქცევა. ეს პროცესი, ე. წ. „გლეხთა განთავისუფლების“ დღიდან დაიწყო, ე. ი. რეფორმების შემდეგ, რამაც ჩვენი გლეხობა ეკონომიურად უფრო უარეს მდგომარეობაში ჩააყენა, ვიდრე იგი იყო ბატონ-ყობის დროს. იგივე ფილ. მახარაძეს მოჰყავს სტატისტიკური ცნობები, რომლის მიხედვითაც ირკვევა, რომ „ყოფილ ტფილისის გუბერნიაში (აღმოსავლეთი საქართველო) რეფორმის წინ გლეხების ავითეულ ოჯახს საშუალო რიცხვით ჰქონდა 6 დესიატინამდე მიწა (5,9); რეფორმის წყალობით, ეს საშუალო რიცხვი დაყვანილ იქმნა 3,9 დეს. ე. ი. თითქმის განახევრდა“... „ასევე ქუთაისის გუბერნიაში, ე. ი. 4¹/₂ დეს. მაგიერ, ნაყმევ გლეხებს დაუტოვეს მხოლოდ 2¹/₂ დეს“. ამის შედეგი იყო უმიწაწყლოდ დარჩენილი გლეხობა, რომელსაც სოფელზე ხელი უნდა აეღო და სხვა სამუშაო მოეძებნა. და ჩვენი მდგომარეობის სიმძაფრეც იმაში მდგომარეობდა, რომ ეს გაპროლეტარება გაბატონებულ ბიუროკრატიის პოლიტიკის შედეგი უფრო იყო, ვიდრე მრეწველობის ზანვითარებისა. იგივე პოლიტიკა-მრეწველობასაც აფერხებდა ჩვენში, ისე რომ ქალაქისკენ სოფლის მუშების დენა უფრო უბედურობის შედეგი იყო, ვიდრე პროგრესიული მოვლენა. და აქაც, სრული სიმართლეა როდესაც ფილ. მახარაძე სწერს: — „ამიერ-კავკასია თავისი ყოველგვარი ბუნებრივი სიმდიდრით წარმოადგენდა მეტად ფართო სარბიელს, როგორც ქალაქის მრეწველობის, ისე სასოფლო მეურნეობის განსავითარებლად. საკირო იყო მხოლოდ ყველა ამისთვის ხელის შეწყობა, მაგრამ მაშინდელი რუსეთის

¹⁾ იხ. ფილ. მახარაძე, 1905 წ. ამ. კავ. გვ. 31—35.

მთავრობა, რომელიც გამოჰხატავდა, ერთის მხრით მემამულეების, და მეორე მხრით, ჯერ კიდევ არაფუნქციონირებული რუსეთის კაპიტალიზმის, რუს მრეწველების, ფაბრიკანტების და მექარხნეების ინტერესებს, წინააღმდეგი იყო ამიერ-კავკასიაში მრეწველობის განვითარების“...¹⁾ ეს უკვე თვითმპყრობელობის პოლიტიკა იყო, რომელიც ხელს უშლიდა რა მრეწველობის განვითარებას ჩვენში, ამ ძლიერი იარაღით, ეროვნულ პოზიციების მოშლასა სცდილობდა. ისე რომ, აქ, ანტი-ეროვნული პოლიტიკა იმართებოდა, მთელი თავისი სიძლიერით და ველურობით. ეკონომიკურ ნიადაგზე წარმოებული გამარუსებელი პოლიტიკა, ეს იყო ყველაზე მძლავრი ხერხი, რასაც ზედ ემატებოდა საზოგადოებრივ და სახელმწიფოებრივ ცხოვრების ყველა გზაზე ჩასაფრება და დევნა ყოველივე არა-რუსულისა, და ყველაფერი ეს, განსაკუთრებით გაძლიერდა მე-20 წლებიდან, როდესაც რუსეთში მუშათა მოძრაობის ნიშნები საკმაოდ ძალუმაღლ გამოჩნდნენ, და პოლიციური სახელმწიფოს აპარატმა, შესაფერისად გააძლიერა თავისი მუშაობა, განსაკუთრებით განაპირა ქვეყნებში. მაგრამ საზოგადოებრივ ცხოვრების მდინარებას თავისი ლოლიკა აქვს, და მთელს რუსეთში დაწყებული განმათავისუფლებელი მოძრაობაც, საპოლიციო დეპარტამენტის მიუხედავად, იზრდებოდა და ყალიბდებოდა. ეს ტალღა ჩვენშიც გადმოჰქანა, და გამოიწვია ჩვენი „მიყუჩებული“ ცხოვრების შერხვევა. ჯერ ისევ 1878 წ. მომხდარა გაფიცვა ტფილისში, ზეიცხერის ქარხანაში²⁾, 1880 წ.—რკინის-გზის მუშებში, ტფილისში, 1882 წ.—ბათომში, ნობელის ქარხანაში, და სხ... ეს ეკონომიკურ ნიადაგზე. ასეთივე ამხედრება იწყებოდა ეროვნულ ნიადაგზედაც. „მესამოციანების“ მშვიდობიან ქადაგებას საომარი განწყობილების შექმნა მოჰყვა შედეგად. ობიექტიური პირობებიც თითქოს საგანგებოდ ისე ეწყობოდნენ, რომ ეს განწყობილება უნდა გაეძლიერებინათ. გარუსების პოლიტიკა არა-ჩვეულებრივად გაძლიერდა, ამან გამოიწვია უკმაყოფილება მოწაფეებისა და საზოგადოების მხრივ. მთავრობამ თავისი საჯაშუშო აპარატი გააძლიერა. ყველგან ეძებდნენ უნდობლობას და წინააღმდეგობას, თვით თავად-აზნაურულ წრეებშიც კი, რაც რასაკვირველია, სრულიად ზედ-მეტე იყო. თავად-აზნაურობა არამც თუ ლოიალური იყო, უფრო ზედმეტ გრძნობების გამოჩენასაც სცდილობდა. თვით ჩვენი ინტელიგენციის საკმაოდ დიდი ნაწილიც უკვე შეერლომილეს გრძნობების გამოცხადებას არ ერიდებოდა. სამართ-

¹⁾ იხ. ფილ. მახარაძე. 1905 წ. ამ.-კავკასიაში. გვ. 7-8.

²⁾ იხ. „რევ. მატინე“, № 4-5. მ. ჩოდრიშვილი: „ჩემი თავგადასავალი“.

ლიანად შენიშნავს არჩილ ჯორჯაძე იმ დროინდელ ქართველ ინტელიგენციის შესახებ: — „როდესაც გამოვიდოდა ვინმე გენერალი ფადეევი და იტყოდა — ნამდვილი ქართველი ამავე დროს ნამდვილი რუსი უნდა იყოს, — ინტელიგენტი ზეცას ებჯინებოდა, — ხომ გესმით, რუსის გენერალმა ბრძანა, ქართველობა სათაკილო. რამ არ ყოფილაო“... და განაგრძობს... „ჩვენი ინტელიგენცია ძალიან მორცხვი და მადლიერი არსება. ვინმემ ოდნავად რომ ალერსი ანუ კეკლუცობა დაუწყოს, სიხარულით შეწითლდება, ღ გასათხოვარ ქალსავით თვალების წამწამებს ქვევითკენ დასწევს. მოარზიყევებმაც გაუგეს ეს ხასიათი, და ხან ერთი, ხან მეორე გამოტყვერებოდა ხოლმე, ნახად ხელს გადაუსვამდა და დარცხვენილ მიჯნურს აქეზებდა: — ფიქრი ნუ გაქვს, რაინდო, იყავ ქართველი და გახდები ნამდვილი რუსიო... ქართველი ინტელიგენტი, „არშიყობით“ გაბედნიერებული, თავზე ხელის გადასმით წაქეზებული, სრულიად იგიწყებდა იმის გაგებას და დეშიფრაციას, თუ რა შინაარსს ჰსახავს სიტყვა „ქართველობა“. მაგრამ ამ ელემენტებს გარეთ არჩებოდა სხვა ხალხი, რომელსაც ხალხთანაც და მომავალთანაც მეტი ჰქონდა საერთო, და სწორედ აქა გროვდებოდა შეურიგებლობის შხამი.

1886 წ. სემინარიელმა ლალიაშვილმა მოჰკლა იმავე სემინარიის რექტორი ჩუდევკი. ეს იმ დროს ისეთი დიდი ტერორისტული აქტი იყო, რომ ამის გამო, პეტერბურგიდან ტფილისის ჩამოვიდა სინოდის ობერ-პროკურორი პობედნოსცევი, ცნობილი რეაქციონერი და მრისხანე მოხელე. 60 კაცი გამოირიცხეს სასწავლებლიდან, ხოლო ლ. ლალიაშვილს, როგორც არასრულ წლოვანს (19 წლის იყო), მიუსაჯეს 20 წლის კატორღა. მაგრამ ამ ამბის შედეგი უფრო მნიშვნელოვანი იყო. განრისხდა მთავრობა. ხოლო „საქართველოს ეგზარხოსმა“ პავლემ, ჩუდევკის გასვენების დროს, დასწყევლა საქართველო, რომელმაც მკვლელი წარმოშვა. ამის გამო, ცნობილმა დიმიტრი ყიფიანმა თავს იღვა ქართველი ერის გამოქომაგება, და ეგზარხოსს მისწერა... „თუ ყოველივე ეს თქვენო მეუფებზე მართალია, თქვენი თანამდებობის ღირსების გადარჩენა მხოლოდ იმითი შეიძლება, რომ შეურაცხყოფელი, შეურაცხყოფილ ქვეყნიდან დაუყონებლივ იქმნას გაყვანილი. ამას მოგახსენებთ წრფელის გულით, თქვენი სამწყსოისა ერთი წევრი, რომელსაც უნდა თავიდან ააცილოს ქვეყანას რაიმე ახალი, დიდი შეცოდება“... ამაზე პავლე ეგზარხოსმა უპასუხა: — „ჩემს ღირსების დამამცირებლად მიმჩნია მოგახსენოთ რაიმე განმარტება“-ო, რის შემდეგ, დიმიტრი ყიფიანს ჩამოართვეს

ქუთაისის თავად-აზნაურობის წინამძღოლობა და სტავროპოლში გადასახლეს, სადაც ცხრა თვის შემდეგ, მოკლულ იქმნა, მძინარე. თავში დაუციათ სასწოროს ქვა. ამის გამო, ტფილისის ქალაქის თავმა, მატინოვმა, პირველ გიმნაზიის ეკლესიაში დანიშნა პანაშვიდი, მაგრამ ამის ნება მთავრობამ არ მისცა. ესეც დიდი ამბავი იყო. და როგორც, არჩილ ჯორჯაძე სწერს: — „ყოველივე აშკარა და ნათელი გაჰხდა. ნათელი გაჰხდა არა მარტო ის, რომ მოკვდა პატიოსანი და კეთილშობილი მოხუცი, არამედ ისიც, რომ მასთან ერთად მოკვდა სხვა რამეც, — ის, რაც ინტელიგენციის მოქმედებას აზრს და შინაარსს აძლევდა. მოჰკლეს ღიმიტრი, ხოლო მასთან მოჰკლეს პოლიტიკური სარწმუნოების სიმბოლო, რომელზედაც პირველ ადგილზე ერთგულ ქვეშევრდომობის მოვალეობა ეწერა. ამ დროიდან იწყება ქართველ ინტელიგენციის გულში ახალი სულიერი მუშაობა, ნების და მოქმედების ახალი ორიენტაცია“¹⁾. ამ მუშაობის შედეგი იყო ჩვენი ინტელიგენციის ახალი დიფერენციაცია, და მებრძოლ პარტიებად დანაწილება იმ სახით კი არა, როგორც ეს აქამდე იყო, არამედ გარკვეული სოციალ-პოლიტიკური პროგრამის და ბრძოლის მეთოდების შერჩევით. და უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ, ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრების ამოძრავებასა და მართლა მასების გამოფხიზლებაში, მთავარი როლი იმ ჯგუფმა შეასრულა, რომელსაც „მესამე დასის“ სახელი დაერქვა, და რომლის შექმნელებიც ჩვენს: ეგ. ნინოშვილი, სილ. ჯიბლაძე, მიხა ცხაკაია, ნოე ჟორდანია, ფილიპე მახარაძე და სხვ. მათ მიემხრო გიორგი წერეთელიც, ეს მესამოცენათა თვალსაჩინო წარმომადგენელი. ამ ახალმა დასმა სთქვა თავისი ისტორიული სიტყვა, და იგი შეეხებოდა ერთი მხრივ ახალი ხანის ფილოსოფიურ და სოციოლოგიურ განხილვას მარქსიზმის თვალსაზრისით, მეორე მხრივ კი, პრაქტიკულ ამოცანებს, რომელსაც ჩვენი ქვეყანა იძლეოდა. უმთავრესად, კაპიტალისტური წარმოების საკითხი არის ის მნიშვნელოვანი და საყურადღებო საგანი, რომელსაც ამ ახალმა დასმა საგანგებო ყურადღება მიაქცია, და ეკონომიურ მატერიალიზმის საფუძველზე, ჩვენს ქვეყანას, მომავლის გზები უჩვენა. მართალია, ეკონომიური მატერიალიზმის მოტივები, არჩილ ჯორჯაძის თქმისა არ იყვის, ჩვენში ადრეც იყო აქა-იქ ნათქვამი, თუნდ გ. მიაშვილის მიერ, მაგრამ იქ მარქსიზმი არ იყო, და არც დიდი მოძრაობის ხასიათი მიუღია. „მესამე დასელების“ გამოსვლით კი, ნამდვილი მოძრაობა შეიქმნა, რომლის მთავარი მნიშვნელობა ისტორიოსოფიულ მსჯე-

¹⁾ იხ. არჩ. ჯორჯაძე, წიგ. II, გვ. 174—175.

ლობებში და კაბინეტურ აზროვნებაში კი არ უნდა ვეძიოთ, არამედ იმ პრაქტიკულ საქმიანობაში, რომელიც „მესამე დასს“ დიდ დამსახურებას აძლევს. „მესამე დასმა“ პირველმა შეამჩნია ჩვენში მუშა ხალხი, ანუ პროლეტარიატი, რომელიც ახლად ჩასახული კლასი იყო ჩვენში. და ამ კლასს ჩაუდგა სათავეში. მართალია, ეს კლასი მკირე-რიცხოვანი იყო, დაუწმენდავი, მაგრამ ეს არ იყო მნიშვნელოვანი. საქმე ტენდენციასა, და ეს კი, მესამე დასელებმა კარგათ შეამჩნიეს. — ჩვენი პროლეტარიატი, — სწერდა სილ. ჯიბლაძე, — არეულ სხეულს წარმოადგენს. აქ უმეტესობას მკირე მამული აქვს, რომელიც მხოლოდ მესაკუთრის სახელს აძლევს, ნამდვილად კი გაღატაკებული ბოგანოა. ესენი მუშა ხალხია, რომლის ბედ-იღბალი დამოკიდებულია, როგორც საქონლის, ისე მუშა ხელის ბაზარზე. ესენი სულ გაპროლეტარების გზას დაადგენო...¹⁾ ეს იყო ჯერ გაურკვეველად და ფრთხილად ნათქვამი სიტყვა. ამ სიფრთხილეს იწვევდა ჩვენი საზოგადოებრივ-ეკონომიური ცხოვრების ჩამორჩენილობა, თორემ „მესამე დასი“ სრულიად გარკვეულ და მძლავრ მეცნიერულ დისციპლინას ემყარებოდა. ისიც უნდა ითქვას, რომ პირველ ხანებში, ამ თეორიის, ე. ი. მარქსიზმის ცოდნა მოისუსტებს ჩვენს ახალ თაობის შორის, ისინი ჯერ კიდევ ვერ არიან ხერხემალ მომაგრებულნი, რომ ეს დიდი თეორია გარკვეულად გადაშალონ, ხშირად ბორძიკობენ, მაგრამ ეს იმდენად მნიშვნელოვანი არ იყო. ჩვენ შემდეგში კიდევ მოგვიხდება ამ მსოფლმხედველობის შესახებ საუბარი, და ენახავთ, რომ ამ მიპართულებას კარგი თეორეტიკოსებიც უჩნდებიან, ამ ყამად კი უფრო საინტერესოა ამ ახალი დასის ფეხის ადგმა, მისი ჩასახვის პროცესი. ეს დაიწყო 1890 წლებიდან. მისი დამწყები იყო ეგნატე ნინოშვილი. პირველი ფარული კრებაც ამ დასის დასაარსებლად მის ბინაზე ჰხდება, დ. ყვირილაში 1893 წ. ამ დასს წარმოადგენდნენ: თვით ეგნატე ნინოშვილი, გიორგი წერეთელი, მიხა ცხაკია, ფილიპე მახარაძე, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ნოე ჟორდანია, კარლო ჩხეიძე, ისიდორე რამიშვილი, რაქვინ კალაძე, ისიდორე კვიციანიძე, დიმიტრი კალანდარაშვილი, იოსებ კაკაბაძე და სხვ... ეს დასი, ასე ვთქვათ ოფიციალურად ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრების ასპარეზზე გამოვიდა 1894 წ. ეგ. ნინოშვილის დასაფლავებაზე. ამის შესახებ „კვალი“ სწერდა: — „ერთი რამ შესანიშნავი მოვლენა აღმოჩნდა ნინოშვილის დასაფლავებაზე: მის კუბოს გარს შემოკრებენ, ასე ვთქვათ, მესამე დასი — ახალგაზღობისა, ე. ი. სულ უკანასკნე-

¹⁾ იხ. „კვალი“ 1895 წ. № 25.

ლი წლების თაობა, — ისინი, რომელნიც გამოსულან ასპარეზზე მეოთხმოცდაათე წლებიდან. ნამდვილი ამათი მოთავე, ამათი სახელი და იმედი ყოფილა ნინოშვილი... ისინი უარსჰყოფენ ძველს ჩვენს ინტელიგენტებს — მეთაურებს და მათი მოქმედება უკვე მანებლად შიანით ჩვენი საზოგადოების წარმატებისათვის... ეს მესამე დასი ჰხდება დაუძინებელ მტრად ახლანდელი ჩვენი ინტელიგენტ-მეთაურებისა... ნინოშვილის კუბოზე პირველად წარმოსთქვეს ამათ თავისი პროგრამა მოქმედებისა, და თითქოს რაზმად დაეწყევნ, რომ ხალხში შეიტანონ განათლების შუქი და ზურგი შეაქციონ იმ ინტელიგენტს, რომელიც დღეს თავს იხრჩობს ბანკისა და ქალაქის არჩევნებში. ამ მესამე დასმა საგნად აღიჩინა ისეთი მოქმედება, რომ გაუნათლებელს ხალხში მოჰფინოს წერა-კითვა, შეიტანოს მეცნიერებისაგან გამორკვეული აზრები, მკვირცხლად ადევნოს თვალი მსოფლიო ცხოვრების მიმდინარეობას და არავითარი შემთხვევა არ გამოეპაროს მსოფლიო ცხოვრების მოძრაობაში მისთანა, რაც კი სარგებლობას მოუტანს ჩვენს ხალხს და წინ წააყენებს მის ბედ-იღბალს“.

ე. ნინოშვილის დაკრძალვაზე, „მესამე დასის“ საპროგრამო სიტყვა სილიბისტრო ჯიბლაძემ წარმოსთქვა.

— „ჩვენი აწინდელი ცხოვრება წარმოადგენს ორ ახალს, ერთი მეორის მოწინააღმდეგე წოდებას, ანუ კლასს. ერთი მხრით — ფიზიკური და გონებრივი შრომის წარმომადგენელი, მეორე მხრით, — მუქთა ხორა ბურჟუა-კაპიტალისტები. პირველთა ხედურია აუტანელი შრომა-გარჯა, მეორეთა კი — დასაკუთრება ამ შრომის ნაყოფისა... ეს ქეშმარიტება შეიგნო და მისკენ ჰქონდა მიმართული თავისი ქნარი ჩვენს შესანიშნავს ნიქის მქონე ინგოროყუას. ამის ნიშნებს ვხედავთ მის მოთხრობაშიაც, მაგ. „სიმონაში“, და „პოლემიკურ სტატიებში“...“

ამ ახალი დროის გამოჩენამ ჩვენს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მნიშვნელოვანი მღელვარება შექმნა. დაიწყო პოლემიკა იმ ახალი საკითხის შესახებ, რომელიც ამ დასმა წამოაყენა, ბევრი საზოგადოებრივ-ეკონომიური კითხვა იქცა ყურადღების ცენტრად, ამან კი ჩვენს სინამდვილეში ახალი ცხოველ-მყოფლობა შეიტანა.

ის დიდი მოძრაობა, რომელიც ჩვენში „მესამოციანებმა“ დაიწყეს, თან-და-თანობით ფართოვდებოდა, ახალ მიმართულებას იღებდა, უფრო მეტსა და მეტ სივრცეზე იშლებოდა, და მე-XIX საუკ. დასასრულისათვის, უკვე მასიურ მოვლენად იქცევა. სახალხო მოძრაობა ჯერ კაბინეტებში დაიბადა, შემდეგ ინტელიგენტის ფართო წრეებს მოედო, და

ეხლა კი მუშათა კლასზე გადადიოდა. ამისდა-მიხედვით იცვლებოდა მსოფლ-მხედველობაც, თეორიასთან. ერთად ახალი პრაქტიკული ამოცანები ჩნდებოდნენ. ერთი სიტყვით, ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრება წინ მიდიოდა, მრავალ-გზიანი ჰხდებოდა. ერთი დიდი გზათაგანი იყო „მესამე“ დასიც, რომელიც სულ მალე გახდა ჩვენი მშრომელი ხალხის ხელმძღვანელი და მისი უფლებებისათვის მებრძოლი.

ჩვენ ამ ჟამად ეს მოვლენა გეინტერესებს იმდენად, რამდენადაც მან ჩვენს ლიტერატურაზე გავლენა იქონია, და უნდა ითქვას, რომ ეს გავლენა დიდი იყო. შემდეგში ვნახავთ, რომ ჩვენს სალიტერატურო სარბიელზე, ამ დასის სახელით გამოვიდა პოეტების და ბელეტრისტების მთელი ფრაქცია, ეხლა კი ვნახოთ ის სათავე, საიდანაც წამოვიდა ასეთი მიმართულების ლიტერატურაც და თვით მიმართულებაც. ეს სათავე ეგნატე ნინოშვილი იყო.

სილ. ჯიბლაძის სიტყვაში, მარტივად და წორედ არის ნაჩვენები ის პოზიცია, რომელზედაც ეს ახალი დასი იდგა, და ის პერასპექტივა, რომელიც ისტორიული აუცილებლობით უნდა განხორციელებულიყო. აქ იყო თქმული მოქმედების ახალი პროგრამა, რასაც ორი ძირითადი აზრი ედო საფუძვლად: 1) ძველი ინტელიგენტური აზროვნებისა და თვით ინტელიგენტის უარყოფა; და 2) კაპიტალისტურ წყობილების განვითარება ჩვენს ქვეყანაში და კლასთა ბრძოლა. ამ ორივე საგნის გარშემო დიდი პოლემიკა გაიმართა. მართალია, ამ კჰმათის დროს ენებიანობა ხშირად ჰფარავდა გასარკვევ საკითხს, ხშირად ცალ-მხრივობასაც დიდი ადგილი ეთმობოდა, მაგრამ ეს აზრთა მებრძოლება ფრიად მნიშვნელოვანი იყო და დიდი სარგებლობის მომტანი. გასარკვევი ბევრი რამე ჰქონდა ჩვენს ცხოვრებას, საძრახბი და სათაკილო მხარეები უფრო მეტი, გასაკეთებელი ხომ ყველაფერი, რადგან ჩვენი სინამდვილე ძირიანად იყო მოშლილი, და თუ რამეს ვაშენებდით, მეტ წილად „გაალმასებული ენით“ და უქნარა ოცნებით. ასეთ პირობებში, ახალი ჯგუფის გამოხვლა, რომელსაც საქმის გაკეთება, სწყუროდა, რასაკვირველია დიდი პროგრესიული მოვლენა იყო, და მასთან დაკავშირებული იდეოლოგიური თუ პრაქტიკული ბრძოლა—ნაყოფიერი საქმიანობა.

უნდა ითქვას, რომ ძველი ინტელიგენტის წინააღმდეგ გალაშქრება ახალი რამეს არ წარმოადგენდა. საოპოზიციო ჯგუფი უფრო ადრე იყო გაჩენილი, რის შესახებაც წინა თავებში უკვე გვქონდა საუბარი. თანაც, ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა, რაც ყოველ ახალ მიმართულებას აწასიათებს.

უფრო მნიშვნელოვანი მეორე დებულება იყო, კაპიტალისტურ წყობილებისა და კლასთა ბრძოლის შესახებ. მართალია, როგორც მოვიხსენიეთ, მეოთხმოცე წლებშიც იყო გაკვრით თქმული ამ დებულების შესახებ, ცდაც იყო, რომ კლასიურ პრინციპზე აქმენებინათ ახალი მოქმედების პროგრამა, მაგრამ ვერ მოხერხდა. და „მესამე დასის“ ანუ უკეთ „კვალის“ ჯგუფის დამსახურებაც ის არის, რომ მან „შეიგნო რა ახალ სოციალისტურ სტრუქტურის შემუშავების პროცესი ჩვენს ქვეყანაში, მოახერხა თავისი პოზიციების გამაგრება ამ ახლად გამოსახულ სტრუქტურის ნიადაგზე (არჩ. ჯორჯაძე).

სილიბ. ჯიბლაძემ მტკიცედ და გარკვეულად სთქვა: — „ჩვენი ახალი ბატონი, ის ნივთიერებაა, რომელსაც ფულს ეძახიან. ამ ახალი კერპის გასუქებულ თითებზე იხრაკება ურიცხვი მსხვერპლი, მის წინაშე იდრეკენ მუხლს ძველი ყმაცა და ბატონიც, მის უდაურ უფლებაში გადადის ყოველგვარი შრომის იარაღი და აქედან, შრომის წარმომადგენელი. მის ყურ-მოჭრილ მონად ჰხდება თვით მეცნიერებაც კი. ამ ახალმა ბატონ-ყმობამ, კარგა ხანია დაამთავრა ზრდა მოწინავე ერთა შორის, სადაც საშინელი ბრძოლა გამოიწვია; ჩვენში კი, თუმცა ის ახლად დაბადებულია, ბავშვია, მაგრამ სამაგიეროდ ეს ბავშვი საეუცხოვო თვისებისაა — შესანიშნავი სესწრაფით იცის ზრდა... ეს სიტყვები, იმ დროინდელმა ჩვენმა პრესამ ისევე მიიღო, როგორც ეკლესია მწვალეობობასა ჰხედებოდა. „მესამე დასს“ აუმხედრდენ პირველ სიტყვისთანავე და გამწვავდა ბრძოლა. პირველი მოკამათე იყო „მოამბის“ პუბლიცისტი ნანეიშვილი. მან არ მიიღო ის დებულება, რომ ჩვენს ქვეყანაში კაპიტალისტური წყობილება არსებობს, და გაბედულად დაიწყო მის ავტორთა წინააღმდეგ ბრძოლა: — „ვანა შესაწყნარებელია ის აზრი, ვითომ ჩვენში კაპიტალისტური წესწყობილება არსებობს, იმ ქვეყანაში. რომელიც იმაზე მეტს ნაწარმოებს ვერ იძლევა, რაც მის მკვიდრთ საკვებად ჰყოფნის და რაც მოწვევისთანავე იხარჯება... ნუ თუ მესამე დასის წარმომადგენელთ ვერ შეუტყვიათ, რომ კაპიტალისტური წესწყობილება იქ არის დამყარებული, სადაც ერი წლიდანწლამდე თავის თავს ანდომებს სულ მცირე ნაწილს ბუნების შემომქმედ ძალისას, ხოლო უფრო მეტს ნაწილს კი კაპიტალების შექმნას ანდომებს... ნუ თუ ჩვენში კაპიტალისტური წესწყობილება არსებობს, როცა ქარხნები და ფაბრიკები არა გვაქვს, და არც ერთ წარმოებაში მაშინებს არა ვხმარობთ... ნუ თუ კაპიტალისტურ წესწყობილებამდე მიღწეულნი ვართ, როცა ჩვენმა მემამულემ, რომელსაც სივრცით საკმაო მამული აქვს, ლამის არის შიშ-

შილში სული დალიოს და ერთი ავდარი ან გოლვა რომ ეწიოს, რანდენსამე წლის განმავლობაში წელს ვერ გაიმართავს? ყველა ამის შემდგომ, ბ-ნი ჯიბლაძე გვეუბნება—ჩვენში ბურჟუა-კაპიტალისტები დამკვიდრებულანო და „კვალიც“ ბანს აძლევს... ეს პოლემიკა ჩვენ გვაგონებს იმ ბრძოლას, რომელიც რუსეთში სწარმოებდა „ნაროდნიკებსა“ და სოც.-დემოკრატებს შორის. და ჩვენშიც, იგივე შეცდომა განმეორდა, რაც რუსეთში. ე. ი. ერთმანეთში ჰრევდნენ არსებულსა და მომავალ კატეგორიებს. რაც შეეხება არსებულს, მოწინააღმდეგენი არამც თუ მაშინ, დღესაც მართლები არიან, მაგრამ საქმეც იმაშია, რომ მარქსისტები, როგორც ჩვენში, ისე საზოგადოდ, მხოლოდ იმას კი არ ემყარებოდნენ, რაც იყო, არამედ და უმთავრესად იმ ტენდენციას, რომელსაც არსებული ამჟღავნებდა, და რაც აუცილებლობის სახით უნდა მომხდარიყო. და აქ, ექვს ვარეშეა, რომ ჩვენი „მესამე დასელები“ საკმაო საფუძველზე იდგნენ და ისტორიული პროცესი მათ ანგარიშს ამართლებდა. და სრულიად მართალი იყო სილ. ჯიბლაძე, როდესაც ნანეიშვილს უპასუხებდა:—„მარტო სიბრძავეს შეუძლიან არ დაგვანახოს ის ქეშმარიტება, რომ ჩვენი ცხოვრებაც იმავე გზას დაადგა, რომელიც უკვე გათელეს დაწინაურებულმა ერებმა. აქ, როგორც ამბობს მარქსი, უმაღლეს და უმდაბლეს განვითარების ხარისხზე კი არ არის საქმე, რომელიც კაპიტალისტურ წარმოების ბუნებრივ კანონებისაგან წარმოსდგებიანო, საქმე თვით ამ კანონებშია, წით მიმართვაშია, რომელიც რკინის გულსავით შეუბრალებლად მოქმედებენო. აი, ეს ტენდენცია, ეს თვისება ჩვენი ცხოვრების მიმდინარეობისა გექანდა ჩვენ მხედველობაში, და არა მისი განვითარება და რაოდენობა.“¹⁾ ამ კამათის შესახებ, არჩილ ჯორჯაძე, ეს ჩვენი ცხოვრების დრმა და მილდგომელი მკვლევარი, სწერდა:—„დღეს დანამდვილებით შეიძლება იმის თქმა, რომ ამ კამათში სიმართლე ს. ჯიბლაძისა და მის ამხანაგებისკენ იყო. ბატონ-ყმობის განთავისუფლების და მოქალაქეობრივ წყობილების დამყარების შემდეგ, ჩვენი ცხოვრების ტენდენცია სწორედ რომ ამ ხასიათისა იყო. ოთხმოცდაათ წლამდე იგი ბუნდოვანად სჩანდა, იმ დროს კი, როდესაც რკინის გზები გაიყვანეს ჩვენს მხარეში, მადნეულობის და ნავთის წარმოება დაიწყო, როდესაც ჩვენს სოფელში, თვით გლეხ-კაცობაშიაც კი ლიფერენციაციის ნიშნები დაეტყო, და რომ ქალაქებშიაც წვრილვაჭარებმა მოიკიდეს ფეხი,—ტენდენცია კაპიტალისტურ განვითარებისკენ აშკარა გახდა და მისი არ დანახვა ჰნიშნავდა ჩვენი ცხოვრების ნიშნობ-

¹⁾ იხ. „კვალი“, 1895 წ. № 13.

ლივ თვისებების არ დანახვას. სხვათა შორის, აქ არის საზოგადოებრივი მნიშვნელობა ახალი დასისა, რომელმაც ეს ახალი სიტყვა სთქვა ჩვენს მწერლობაში — ო¹⁾) მაგრამ იმ დროს, როდესაც „მესამე დასი“ გამოვიდა საასპარეზოდ, ამ მნიშვნელობას ვერა ჰხედავდნენ, და ებრძოდნენ ამ მიმართულებას, საყოველ-დღიურო კითხვების სახელით. ავიწყდებოდათ, რომ ის კითხვებიც, იმ რთული კონცეპციის საშუალებით გადასწყდებოდა, რომელზედაც მესამე დასელები უთითებდნენ, რადგან აქ ნაგულისმევი იყო მთელი სისტემა, რომელსაც არსებული უნდა შეეცვალა. მაგრამ ეს საფუძველი იმ დროს, არ სჩანდა თუ ვერა ჰხედავდნენ, ყოველ შემთხვევაში შეუმჩნეველი დარჩათ, და მთლიანი ხაზით არსებულის წინააღმდეგ აწებდრებაზე მეტად, აფასებდნენ ნაწილობრივ ფუსფუსს, ამა თუ იმ კერძო ნაკლის გამოსასწორებლად. აი თუნდ მაგალითისთვის ნიკო ნიკოლაძე ავიღოთ, ეს ჩვენი საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელთაგანი, რომელიც მეტად ფხიზელი და პრაქტიკული აზროვნების მოღვაწედ ითვლებოდა. იგი სწერს შინაურ მიმოხილვას იმის შესახებ, თუ „აზნაურობას რა უშველის“ — ო. წერილი მეტად მნიშვნელოვანია. დამაფიქრებელი, მაგრამ გამოსავალი გზები ავტორს მაინც მოძებნილი არა აქვს. იგი სცდილობს დაარწმუნოს ქართველი საზოგადოება, რომ ეს საკითხი ყურადღების ღირსია, და უფრო მნიშვნელოვანიც, ვიდრე ის „წოდებათა ერთმანეთში აშლა და შეტაკება“, რომელიც „მოდნა“ და „ერთობ ადვილი საქმე“. აქ, ნიკო ნიკოლაძე, გაკვრით, მაგრამ მაინც მესამე დასელების წინააღმდეგ მიდის, და სცდილობს დაამტკიცოს, რომ ეს უკანასკნელი მოდას აპყლოიან, და ჩვენი სინამდვილე კი სულ სხვასა თხოულობს, ვიდრე ეს, ამ ახალ მიმართულების რეცეპტში სწერიაო. ნიკო ნიკოლაძის მსჯელობა ტიპიურია, იმ დროინდელი აზროვნების დასახასიათებლად. (მარქსისტთა მოწინააღმდეგე ბანაკიდან) იგი სწერს:

— „წოდებათა ერთმანეთში აშლა და შეტაკება ერთობ ადვილი საქმეა, განსაკუთრებით სახელ-დახელო ხარბ-რეგენებისათვის, როგორც ადვილია ნაჯახის გადაგდება ტბაში. აქ არც სასახელოა რამ, არც სატრაბახო. სასახელო ჩვენს მდგომარეობაში, მათი ჩართვაა, ერთმანეთში მათი ინტერესების წესიერი და სამართლიანი შეუღლებით და დაკმაყოფილებით... საუბედუროთ, ამ საგანზე ცოტა ვინ ფიქრობს და ზრუნავს. ჩვენში, განსაკუთრებით განსაკუთრებულ საზოგადოებაში, ის შემტდარი აზრი მეფობს, ვითომ აზნაურობაზე სჯა და ცდა „მოდნა“ როდიაო.

1) იხ. არ.ჩ. ჯორჯაძე. წ. 11, გვ. 63.

ეხლა „მოდნა“ თურმე, ქარხნების მუშებზე ზრუნვა ყოფილა. წარმოიდგინეთ ჩვენი უბედურება: ქარხნების მუშებზე უნდა ვიზრუნოთ, და არც ქარხნები გვაბადია, არც ქარხნის მუშები! ეს უბერურობა სწორედ იმას უდრის, როგორც ბოქაულების ემართებათ ხოლმე სოფლებში. ამოიკითხვენ საბრალოები „ნივის“ მოდების აღწერილობაში: „ПЛАТЬЕ ИЗ ГОФРИРОВАННОГО КРЕПОНА ЦВЕТА ДАЛИН“, და სხვ... და არც ის იციან, ეს კრეპონი რაა, არც ის, სად იშოვნონ, ან რით გაარჩიონ гофрированный — негофрированный-საგან, ან ეს უცნაური ფერი „цвета далин“ რა ფერია, მოუხდება ის მათ შავვრემან ან თეთრვრემან სახეს თუ არა, და სხვ... ესეები არაფერი გაეგებათ, მაგრამ მაინც, დღე-ღამე, ჰღვიძავთ თუ სძინავთ სულ гофрированный крепон цвета далин“ ელანდებათ თვალ-წინ. სანამ ამ გვარად ჩვენც ამ უარსებო ქარხნის მუშებზე ვანთხვეთ ცრემლს, და სხვა უმოდნო რამეზე ზრუნვას ვთავიკობთ, ჩვენ საკუთარ მშრომელს, მიწის მუშას, ან მეაგურეს, ან ხელოს, ან მკედელს, ან ღურგალს — ლუკმა პური ვერ ჩაუდვია პირში ისე, რომ ვინმემ ძალადობით არ გამოსტაცოს... ვიდრე ჩვენ „მოდნა“ საგნებს ვეძებთ უცხეთოში, შინ „უმოდნო“ საარჩობელა აგვმართვია, როგორც ერთად-ერთი ღონის-ძიება ჩვენებური საზოგადოებრივი კითხვების გარჩევისა, ჩვენი „უმოდნო“ წყლულის განკურნებისა¹⁾...

ჩვენის აზრით, ნიკო ნიკოლაძე ამ პოლემიკის დროს პრაქტიკიზნა ზედმეტად გაიტაცა, და მთავარი კითხვა, რომელიც მარქსიზმმა მოიტანა, გამოარჩა. სახელდობრ: რის ან ვისი საშუალებით უნდა გაკეთებულიყო საქმე და რა მიმართულებით? არ ვიტყვი, რომ მესამე დასელებმა თავიდანვე სრული და უზალა იდეოლოგია მისცეს ჩვენს ქვეყანას. პირიქით, თავისი გაჩენის პირველ ხანებში, ძალიან დიდი ქანაობა იყო მათ ბანაკში, რაც სრულიად ბუნებრივია, რადგან მაშინ იდეოლოგიური კრიტიკა-ლიზაცია ჰხდებოდა, ის კი უდავოა, რომ ზემოხსენებულ კითხვაზე მათ გარკვეული და გადაჭრილი პასუხი ჰქონდათ: საქმე უნდა გაკეთდეს პროლეტარიატის საშუალებით, სოციალიზმის მიმართულებით. აქ ყველაფერი გარკვეულია და ნათელი. მესამე დასელების მთავარი დამსახურებაც ეს არის. მათ ნიადავი იპოვნეს, ე. ი. ის, რასაც ჩვენი წინა თაობები ამოდ ეძებდნენ. მათ ისტორიას სწორედ აუღეს ალღო, და დაეყრდნენ პროლეტარიატს, რომელიც შეიძლება იმ დროს არც არსებობდა, მაგრამ მოდიოდა, შორიდან უკვე ესმოდათ ამ ახალი ელემენტის მრისხანე გზ-

¹⁾ იხ. „მოამბე“, 1894, № IX, გვ. 125.

გული. ეს იქნებ ერთგვარი ფანტაზიორობაც იყოს, ყოველ დღიური თვალსაზრისით, მაგრამ ეს თვალსაზრისი რა გამოსადეგია იქ, სადაც ლაპარაკი მომავალზეა, და სადაც სამზადისი უფრო სხვა თავდარიგს მოითხოვს, ვიდრე ეს დღევანდელ დღეს ეკირვება. არსებითად ფანტაზიორობა ის იყო, რასაც მესამე დასელებიდან მოითხოვდნენ: ე. ი. მხოლოდ იმ დღეზე ზრუნვა და იმ საშუალებით, რასაც „საზოგადო ინტერესი“ ერქვა სახელად. ეს ჰგულისხმობდა წოდებრივობის დავიწყებას, შეუთანხმებელ ინტერესთა ხელოვნურ დაახლოვებას და სხ... რაც ვერასოდეს ვერ განხორციელდებოდა. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ მესამე დასელებამდე, ჩვენში მასიური მოძრაობა ვერ შეიქმნა, თუმცა საამისო სურვილი ბევრს ჰქონდა, და უფრო დიდი მასშტაბის პირებს, ვიდრე „ხონელი ფილოსოფოსები“ იყვნენ, როგორც უწოდებდნენ მესამე დასელებს მათი მოპირდაპირენი.

მესამე დასმა მტკიცე ნიადაგი აირჩია, და ეს იყო მებრძოლი პროლეტარიატი. და აქ, სავსებით მართალია არჩ. ჯორჯაძე, რომელიც სწერდა: — ახალ დასს ჰქონდა სათქმელი ახალი სიტყვა. და ეს სიტყვა მართო თეორიული ხასიათისა არ იყო. ამ ხანაში პირველად გაისმა ლაპარაკი მუშა ხალხის შესახებ, პირველად აღნიშნეს პროლეტარიატის გაჩენა საქართველოში, პირველად იწყეს ლაპარაკი ამ ახლად გაჩენილ, ჯერ კიდევ ნორჩ კლასის ბრწყინვალე მისიაზე. და თუ რაიმე ჩასაწერია ისტორიკს წიგნის ფურცლებზე, სწორედ ეს ახალი მოვლენაც უნდა იყოს ჩაწერილი. სხვა საკითხია ამ მოვლენის განვითარების და წინსვლის საფეხურების შესწავლა და განმარტება. აქ შეგიძლიანთ ბევრში არ დაეთანხმებით, ბევრი რამ უარპყოთ, მანებლადაც აღიაროთ; ხოლო თვით ფაქტი ახალ მოვლენის არსებობისა და მნიშვნელობისა ჩვენს ცხოვრებაში უტყუარი ფაქტია, და ვიმეორებ, აქაც, კვალის გვუფს ეკუთვნის დაფნის გვირგვინი-“ო¹).

და აი ამ ახალმა სიტყვამ, ჩვენს იმ დროინდელ სინამდვილეში, არაჩვეულებრივი რეზონანსი გამოიწვია.

¹) იხ. არჩ. ჯორჯაძე, წ. მეორე, გვ. 63.

ეგნატე ნინოშვილი.

(ინგოროყვა).

ეგნატე ნინოშვილის ახალ გამოცემის ყდაზე, დახატულია ეკლის გვირგვინ შემოვლებული გული, რომელსაც სისხლის ცრემლები ჩამოსდის. მხატვრული თვალსაზრისით შეიძლება ეს სიმბოლო შაბლონური იყვეს, მაგრამ საგნობრივად, საუკეთესოდ ახასიათებს ჩვენი ბელეტრისტის შემოქმედების ბუნებას. ჩვენს ლიტერატურაში, ეგნატე ნინოშვილის ნაწარმოებნი სწორედ იმით გამოირჩევიან, რომ აქ, სისხლისაგან დაწურული და ნაწამები გული მტყუყველებს ალექსანდრე ყაზბეგის შემდეგ, ასეთი ავადმყოფური ტკივილებით, ასეთი კენესით, ჩვენში არავის უწერია. პირდაპირ ძნელდება მისი მოხსენების კითხვა, ისეთი მძიმე და საზარელია ის სინამდვილე, რომელიც ეგნატე ნინოშვილმა გადავიწვალა. მისი ქვეყანა ორად არის გაყოფილი, რომლის ერთ მხარეზე მხოლოდ დაბეჩავებულნი არიან, მეორეზე კი—გაბატონებულნი. პირველნი მართალნი არიან, სულით მაღალნი, ფიზიკურად გამძლენი,—მეორენი კი სულ-გაყიდულები, მოსისხლენი, გაიძვერანი... მათ შორის არაფერია საერთო, გარდა იმ ბორკილებისა, რომელსაც ეს უკანასკნელი პირველებს ადებენ, და იმ წყევა-კრულისა, რომელსაც პირველნი ამ უკანასკნელებს უგზავნიან.

ეგნატე ნინოშვილისთვის ეს „დამდაბლებულთა და შეგინებულთა“ ქვეყანა მახლობელი იყო, უკეთ, მშობლიური. იგი ამ ცხოვრებას ისე კი არა ჰსწერდა, როგორც „ობიექტიური“ მხატვარი, არც ისე, რომ ესთეტიური გართობა ეძებნა, არამედ როგორც ამ მკაცრ და უსამართლო ცხოვრების მსხვერპლი, როგორც თვით ბოგანო და მიუსაფარი. ღარიბი გლეხის ოჯახიდან გამოსული, ადრე დაობლებული და სამადლოდ დარჩენილი, სიღარიბის, შრომისა და სიმშვილის საზარელ ტევრში გამოვლილი, იგი სწერდა საკუთარ ტკივილს ისტორიას. თვით განიცდიდა იმ სისაძაგლეს, რომელიც არსებულ წყობილებას „ქვედა“ ფენებისათვის ატმოსფეროდ შეექმნა, ლ სიმშვილის ჩონჩხიც მის ზურგს უკან იყო მუდამ ატუზული, როგორც „მფარველი ანგელოზი“. მიტომ იყო, რომ კერძო წერილებსაც კი ხელს ასე აწერდა: „საწყაოი და უსამართლო დროით დაჩაგრული ეგნატე ინგოროყვა“. საკმარისია იმისი ბიოგრაფიის გაცნობა, რომ ოქვენ წინაშე გაცოცხლდეს ადამიანი, რომლის ცხოვრებაც ერთი გაბმუ-

ლი კვენსაა, ერთი დიდი წამება. პირდაპირ სული: გეხუთებათ, როდესაც მის კერძო წერილებს ეცნობით. რა უნდა ეთქვა ასეთ ადამიანს? რასაკვირველია ერთი დიდი წყევლის სიტყვა იმათათმძი, ვინც „მტაცებლობით და ხვეკით“ გაბატონებულა, და დიდი სიყვარული იმათათმძი, ვის ზურგზედაც ტრიალებს ისტორიის მძიმე ბორბალი. საამისოდ ის ბავშვობიდანვე მოამზადა ცხოვრებამ. ცხრა თუ ათი წლისა ის ხელზე მოსამსახურე ბიჭად დააყენეს ფოაში, შემდეგ ისევ სოფელში დააბრუნეს 1871—75 წლამდე „ხან ძროხებსა მწყემსავდა, ხან ცხენებს“. — „როცა თავისუფალი დრო მქონდა, სკოლაში ვსწავლობდიო“ — მოგვითრობს ავტორი. 1877—78 წლებში, ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში სწავლობს. მოწაფეთა არეულობის გამო ითხოვენ მას „მგლის ატესტატი“. ეხლა უფრო დიდი წამება იწყება. მრავალნაირი ტანჯვით, ის სოფლის პირველ-დაწყებით სახალხო სკოლის მასწავლებლად ჰხდება. მასწავლებლად დაჰყო 1882 წლამდე. შემდეგ „მოიჯარადრედ“ მიდის რკინის გზაზე, და იმავე წელს უკან ბრუნდება სოფელში დავალიანებული. 1883 წ. საღ. სუფსაში ტელეგრაფისტად დგება. 1885 წ. კი ტფილისშია, თავის „ალექსის ქეყანაში“, როგორც თვით ავტორი სწერს ერთ კერძო წერილში. აქ იგი სტამბაში იწყებს მუშაობას როგორც შეგირდი, მუშაობს 10—12 საათი, და ხელფასს იღებს დღეში 7 კაპეიკს. 1888 წ. იგი ისევ სოფლად მიდის, სოფლის მწერლად. ამავე წელს, ჩაჩხათის საზოგადოება ფულს უბრძოლებს, რომ საზღვარ-გარედ გაჰზავონ. მიდის კიდევ. მონპელიეში ჩავიდა და შეუდგა ფრანგული ენის შესწავლას. სოფლიდან შეპირებული ფული ველარ გაუზზავნეს. „ეგნატეს ისე გაუჭირდა, რომ ერთ ამხანაგთან ერთად, მონპელიეს მახლობელ სოფლებში გავიდა; და კარ-და-კარ ჩამოიარა: რალაცნაირ რუსულ სიმღერებს მღეროდნენ და ამით ფულს აგროვებდნენ. ამ გზით, რამდენიმე კვირას კიდევ შესძლო მონპელიეში დარჩენა, და მერე კი იძულებული გახდა საქართველოსკენ ებრუნებინა პირი“ — ო, მოგვითხრობს ჩვენი ბელეტრისტის ბიოგრაფი, რ. კალაძე. ხოლო თვით ეგნატე ასე შესჩიოდა თავის მეგობარს თედო სახოკიას: — „ჩემი საზნალი, რა თქმა უნდა, დიდხანს არ გამყოლია, ვცადე მუშაობა, მაგრამ უბრალო დღიურ მუშადაც ვერ გამოვდექი. ჯერ ერთი, ჩემი სუსტი ჯანით ბევრს ვერაფერს ვაკეთებდი, და მეორეც, იქაურ მუშებს ცოდნა აქეთ იმისი, რასაც აკეთებენ. მარტო ჯან-ლონეზე დანდობილი კაცი ფონს ვერ გავა“ — ო.

1887 წ. ეგნატე ნინოშვილი თავად გრიგოლ გურიელის მდივანია.

1888 წ. კი, ისევ თავის სოფელში ზის და სამუშაოს ეძებს.

1889 წ. იგი ბათუმშია. გიორგი წერეთლის გადმოცემით, ეგნატე ნინოშვილი აქ „ხან ზურგით ფიცრებს ეზიდებოდა, ხან ნავთის ყუთების ქარხანაში მუშაობდა და ხშირად, ხელის თითებში სისხლი სდიოდა“... ბათუმში, მოუსვენარი ჩენი მწერალი აარსებს მუშათა წრეებს, ახალი დღეებს ჰქადაგობს, სწერს...

1890 წელს იგი ქიათურაში გადმოდის, ლოლობერიძის შავი ქვის კანტორაში. აქაც, მისი ბინა გადიქცა ერთგვარ პოლიტიკურ კლუბად, სადაც თავს იყრიდა ახალგაზრდობა, და სარევოლიუციო პროგრამებზე თუ ტაქტიკაზე მსჯელობდნენ.

1891 წ. ეგნატე ნინოშვილი საფილოქსერო დასში იწყებს მუშაობას, ზესტაფონის ახლოს, და იმავე წლის ნოემბერში თფილისისაკენ მოემგზავრება.

1892 წ. ეგნატე ისევ ბათუმშია „უმფროს მუშად“, იმავე წელს ზესტაფონში მიდის და ისევ ლოლობერიძესთან, მაგრამ ამავე წელს ეს კანტორა იკეტება და ჩენი მწერალი ისევ უმუშევრად რჩება. ხელ-კალიერი, იგი მიდის თავის სოფელში, სადაც ისევ თბილისში ჩასვლის გეგმებს ადგენს, და უმთავრესად სამწერლო ჯარიერის მოწყობაზე ოცნებობს. მოდის ტფილისში. აქ შეუდგა არალეგალურ მუშაობისათვის სამზადისს, მაგრამ დიდხანს აღარ უცოცხლია. 1894 წ. იგი კლექისაგან გარდაიცვალა.

ამ მოკლე ქრონიკიდანაც ნათლად სჩანს ის მძიმე გზა, რომელიც ეგნატე ნინოშვილმა გაიარა, და ის დიდი ტემპერამენტი, რომელიც მასში ჰღელავდა. მუდამ მოუსვენარი, იგი ეძებდა მუდამ ახალს, ამ ძიებაში არც იღლებოდა, ანთებული თვალებით უცქეროდა მომავალს და მის მოსახლოვებლად სწავდა თავის სულს, შემოქმედებას.

* * *

— „რამდენი რა არ ტრიალებს საწყალი ყაძახის თავზე! — ეუბნებოდა ფიქრებში კაცია თავის თავს, — ცოლშვილი დაარჩინე, ფოშტის, უჩიტლის, მწერლის... ფული გადიხადე, გზის სამუშაოზე წადი, სადარაჯოთ წადი, ყველას მორჩილება გაუწიე, ყველას ემსახურე! არა, ძალიან უბედურად არას ყაძახის ცხოვრება მოწყობილი!...“ ეს არის ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედების მთავარი მოტივი. უკეთ: ეს ერთად ერთი მოტივია. სხვა რამ ჩენს ავტორს არც აინტერესებს. ის, ალ. ყაზბეგის იაგო-

საერთო, „მისციებოდა ერთ ადგილას, სადაც ძალა და სიმართლე ერთმანეთს შესქიდებოდნენ ზე სიმართლე ძლეულიყო“. ეს ძლეული სიმართლე, — ხალხი იყო, მშრომელი ხალხი, რომელიც ჯოჯოხეთურ პირობებში იყო ჩაყენებული, და ყველა მის უბედურებაზე აშენებდა თავის ბედნიერებას. ამას ამბობს ჩვენი მწერალი, თუ ამ „საცოდავ“ ხალხს ვინა სტანჯავდა და როგორ. მართალია, მისი შემოქმედების ხელი გურიას არა სცილდება, მაგრამ ის, რაც ამ კუთხეში ჰხდებოდა, ჩვენი ქვეყნის საერთო სურათი იყო. ყველგან იგივე დევნა, იგივე „ზეკუცია“, „მებატონეთა“ იგივე თავაშეებულება, და ერთი და იგივე სახელმწიფოებრივ—საზოგადოებრივი და ეკონომიური რეჟიმი. — „იი ეკუცია კიდევ ჩამოუყენებთან სოფელში! დღეს ნაცვალმა ჩამოირბინა და გამოაცხადა: კომლმა თითო თუმანი უნდა შემოიტანოს ეკუციის ხარკათ, შეშა, თივა, სიმინდი და კიდევ სხვაო! გულ-გატეხილი კილოთი უთხრა მარინემ თავის ქმარს, გოგის, როცა „ეს უკანასკნელი სამუშაოდან საღამოს შინ დაბრუნდა“... ეს სურათი, ყველა ჩვენი კუთხისათვის საერთო იყო. მარინეები ყველგან ასე ჩიოდნენ და გოგია უიშვილები კი უნუგეშო მდგომარეობაში მყოფნი, გულში ჩაიტვირთდნენ.

— მართლა და რა ნუგეში შეიძლებოდა გოგისთვის, როცა ის ცხადად ჰხედავდა თავის მდგომარეობას. მუდამ ხარივით მოუსვენარი შრომა, ოფლის ღვრა, ჰაბან-წყვეტა და მინც ცოლ-შვილი შიშველ-ტიტველი, ხშირად მშიერიც. მიწა-მამული მის ბარაზე არსად მოიპოვება, ნაბატონარი საბეგრო მიწის გარდა; გადასახადი დღითი-დღე მატულობს; უმფროსი, მებატონე, მღვდელი, მამასახლისი, ასე გასინჯეთ, ნაცვალის კომას უწყურება და იჯაბნებს; სახსარი ცხოვრების გაუმჯობესებისა არსადა სჩანს. ნუ თუ არ დაღონდება და არ მოსძულდება თავი! თავისი ფიცრები, რომელსაც ოდის აშენებას ფიქრობდა, კარგა ხანია, რაც გაყიდა სხვა და სხვა გადასახადის დასაკმაყოფილებლად. გადასახადში წაართვეს მარინეს მზითევი: ნოხი, ფარდაგი, სპილენძის ქვაბი და ის „ქისის“ კაბა, რომელიც გოგიამ ჯვარის დაწერის დროს უყიდა მარინეს. რიგიანი საქმლის უქონლობა და უსაცემლობა, ანუ როგორც თითონ გოგია ეძახდა, „გლახათ ყოფნა“, ხშირად აჩენდა გოგიას ოჯახში ავადმყოფობას. მეტადრე ერთ ზაფხულში, გოგიას ცოლ-შვილს გაუჩნდა სნება და ერთი ბავშვი მოუქლა; სხვები თუმცა გადარჩნენ სიკვდილს, მაგრამ ერთი ბავშვი კი დაპუნჯებულიყო ავადმყოფობისაგან და მას შემდეგ ისე მუნჯად დარჩა. აი, ასეთმა უნუგეშო მდგომარეობამ შეაძულა გოგიას სიცოცხლე და ანატრე-

ზინა სიკვდილი. ამიტომ უჩიოდა ის ცას და ქვეყანას. ხშირად, ისეთ რამეებსაც ლაპარაკობდა, რომ მაყურებლები ამბობდნენ: ადგილზე რომ მიაწიოს ამ სიტყვებმა, გოგიას უციმბიროთ არ დაარჩენენო... მაგრამ ასეთი მხოლოდ გოგია უიშვილი კი არ იყო, არამედ ყველა გალატაკებული გლეხი, ე. ი. ჩვენი ხალხის უმრავლესობა. ასე დატრიალდა ჩვენი ქვეყნის ეკონომიური ვითარება. მაგრამ განა მართო ჩვენი ქვეყნისა? ეს მთელი რუსეთის მასშტაბით სწარმოებდა. მე-60 წლებიდან რუსეთში დაიწყო თავად-აზნაურობის გამოფიტვა და სოფლის გალატაკება. ამ პროცესმა მე-80 წლებში უფრო მკაცრი მიმართულება მიიღო, რამაც გამოიწვია ახალი საზოგადოებრივ—ეკონომიური დანაწილება: პროლეტარიატისა და ბურჟუაზიის წარმოშობა. იგივე მოვლენასა ჰქონდა ადგილი ჩვენშიც, მხოლოდ იმ გარჩევით, რომ თავად-აზნაურობა აქ უფრო ადრე გამოიფიტა, გლეხობაც ადრევე გალატაკდა, ხოლო საზოგადოებრივ—ეკონომიურმა ახალმა ფორმებმა კი დაიგვიანეს. ხალხს სილატაკის საშინელება აღრჩობდა. თავად-აზნაურობა, მოხელეები და სხ. სხვა წყაროების უქონლობის გამო, კვლავ გლეხის ხარჯზე განაგრძობდნენ ცხოვრებას, ისე რომ, ეგ. ნინოშვილის მოთხრობათა საშინელება ტენდენციურ გადიდებულად კი არ უნდა მივიჩნიოთ, არამედ რეალობის გადაღებად. მართალია, ჩვენშიც ჩაისახა კაპიტალისტური წარმოება, რკინის გზამაც დაიწილა, საზღვაო მიმოსვლაც დაიწყო, მაგრამ ყველაფერი ეს ისეთი პატარა მასშტაბით დაიწყო, ისეთი მოდუნებული ტემპით, რომ ეპოქის სული და ყოფის ხასიათი ვერ შეიცვალა. ჩვენი ცხოვრება კვლავ სოფლური იყო, გაყუჩებული, მძიმე, უნაყოფო და ჩათხრობილი. მიტომ არის, რომ ეგნატე ნინოშვილი, სოფლის მწერლად დარჩა, „ტეტეების მოტრფილედ“. მართალია, ახალ ცხოვრების პულსს უკვე გრძნობთ აქა-იქ, მაგრამ ეს ცოტა შორეული იყო, გამოუცნობი და შიშით სავსე. მეტ წილად და უმთავრესად კი ჩვენი ავტორი სოფლის გულის მესაიდუმლეა, მისი უბედურების მტვირთველი. აბა გადახედეთ მის გლეხ-ტიპების გალერეიას. ეს რალაც წამებულითა პროცესიად მოსჩანს, სადაც გოგია უიშვილი, სიმონა, ქრისტინე, უნათლოშვილები, მიდიან დაბორკილები, და მათ გზას არც თავი უჩანს არც ბოლო... ამას ასწერს ჩვენი მწერალი, და თანაც გვიჩვენებს იმ პირებს, რომელნიც ამ საშინელებას ემსახურებიან, ან რომელნიც თვით არიან მისი შემქნელნი. რასაკვირველია, უპირველეს ყოვლისა, თვით რეჟიმი იყო დამნაშავე, რომელიც გლეხ-კაცს ისეთს უფლებრივ მდგომარეობაში აყენებდა, რომ ამ უკანასკნელს, შეგინებისა მეტი არა ერგებოდა

რა. მაგრამ განყენებულად რეჟიმზე მსჯელობა კი არ იყო საჭირო, არამედ კონკრეტული მაგალითების ჩვენება, ცხოვრების პირ-და-პირი ასახვა, რომ ხელ-შესახები გამხდარიყო ის სიბინძურე, რომელსაც არსებული წყობილება ანაყოფიერებდა. ხოლო რაც უმთავრესია, აემხედრებინა იმ პირების წინააღმდეგ, ვინც სოფელს სჩაგრადა, რაც იმავე დროს არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ ამხედრება იქნებოდა. „ჯანყი გურიაში“, ეს უნდოდა ჩვენს ბელეტრისტს, ე. ი. ამხედრება, თავისუფლებისათვის ბრძოლა, შრომის უფლებათა მოპოება... ახალი ცხოვრება... ვის წინააღმდეგ? არსებული წყობილებისა, მოხელეების, მკლავაძეების, დროიძეების, მოსე მწერლების და სხვათა სახით რომ ცნაურდებოდა. ეს უკანასკნელი არიან, კარიატიდებად რომ დასდგომიან მობერებულ ბიუროკრატულ—ფეოდალურ რეჟიმს, ესენი არიან რომ უფრო მეტად აწუხებენ გლეხობას, ვიდრე ამას სად-ღაც და ოდესღაც დაწერილი კანონები მოითხოვენ. ჩვენ კარგად ვიცნობთ ამ ტიპებს; გაიძვერა და სინდისზე ხელ-აღებულ მოსე მწერალს, ტარიელ მკლავაძეს, ძველი გალაღებული ფეოდალიზმის ნაშთს, ლოთს, ვნებით მსუნაგს, ავ-ხორცს, რომელმაც მხოლოდ თავისი პირუტყვეული წადილები იცის, ხანჯლის ტრიალი, ამხანაგის თავის „გადაფრწა“. ვიცნობთ დავით დროიძესაც, სოფლის „წურბელას“ როგორც სოფელში იტყვიან, „მევაზშეს“, რომელიც „თუ მოინდომებდა, კოლოსავით გასრესდა საცოდავ ქვრივ-ობოლს“; და სწორედ ამ ტიპების, და მათ წარმომშობ მიზეზების წინააღმდეგ ამბობდა თავის ამამხედრებელ სიტყვებს ევნატე ნინოშვილი: — „მართლა, დესპინე, გახსოვს, იმ დღეს რომ დაგპირდი, იმ მოღვაწეების ცხოვრებას გაიამბობ, რომელმაც ისე მამაცურად შესწირეს სიცოცხლე უსამართლობასთან ბრძოლას ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის—მეთქი“?—ეუბნება სპირიდონ მცირიშვილი თავის მეუღლეს.

— „დესპინე მიხვდა, რომელ მოღვაწეებზედაც ელეპარაკებოდა ქმარი და სთხოვა, დაწერილებით მიამბე, არა გამოსტოვო-რაო. სპირიდონ მოუყვა და მოუთხრო დაპირებული ამბავი...“

— სპირიდონ, წავიდეთ ჩვენც, ჩვენც ისე შევსწიროთ თავი ხალხის წარმატებისათვის ბრძოლას! აი, ეს განცდები უნდა დათესოს მკითხველის გულში, და ფიცი მიაღებინოს, რომ უსამართლოებასთან ბრძოლას არასოდეს გაეკეცევა. თანაც თავიდანვე აფრთხილებს ჩვენი ავტორი: — „იმ ხალხს, რომლის წამებული ცხოვრება უნ იხე გიტაცებს, ვერ აშინებს ვერც შიმშილი, ვერც სიცივე, ვერც საპყრობილე, ვერც დაკარ-

გვა, ვერც მარტოობა და ვერც სახრჩობელა“-ო, და დასძენს: — „ყოველგან ბრძოლის ველია“-ო...,

*
*
*

ეს ბრძოლის ველი იტაცებს ჩვენს მწერალს და გვიჩვენებს ამ ბრძოლის სურათებს. მხოლოდ ავტორი თითქოს უპირისპირებს ერთმანეთს ძველსა და ახალ მეთოდებს. უწინ ინდივიდუალური გზა იცოდნენ, გაყარალება, ფირალობა, ეს ტრადიციული გზა არის, მაგრამ ეს არ არის საუკეთესო საშუალება. ეს პიროვნულ თავ-დახწევას უდრის, რაც იმდენად არ არის საინტერესო, რადგან საზოგადოებრივ იარებს ვერა ჰკურნავს. არის მეორე გზა, უფრო სწორი, რომელიც ათას და ათი-ათას ნებისყოფას ერთად აღულებს და ამოქმედებს. ეს არის რევოლიუციის გზა, ხალხის გათვითცნობიერებისა და ამხედრების ძალა, რომელიც იხსნის კაცობრიობას.

— „ახია იმ გამოჩერჩეტებულ პეტრეზე, რაც დაემართა! რომ წახსნა ლაგამი და გაუშვა თავის ნებაზე, არ იცოდა, იგი მოუფიდოდა?...“

— ბატონო, სემელარიაში ყოფნის დროსაც ეტყობოდა იმას, რაც შეილი იყო: დიდი-კაცი, უმფროსი, წირვა-ლოცვა ფეხებზე ეკიდა. მის წინ რომ ლუბერნატორს გაველო, ქუდს არ მოუხდიდა. გახსოვს, ჩვენმ-ბლალლოჩინმა რომ ერთი უმფროსი დაჰპატიჟა სადილად, სულ ამ ვეზლის დიდ-კაცობა იქინეი იყო იმ დღეს, იქინეი კი არ მივიდა. „რა მინდა მე იქინეი, რა ხელი მაქო, ამისთანაი კიდევ რამდენი მახსოვს მისგან“-ო. ასე მსჯელობს ერთი გლეხი, ღვდლის შვილის ანდრეას შესახებ. მისი აზრით, კაცობა სტეფანემ უნდა დაიკვებოს, გაბრიელის შვილმა, რომელიც ღვდლათ ეკურთხა და „რაცხა რამდენიმე წელიწადია, ... ისთე გახადა ის ლატაკი მამის დატიებული ოჯახი, რომ ნეფის სასახლე გეგონება“, მაგრამ ყველა ასე კი არ აზროვნობს.

— „აბა შენი ჰკუთით, პეტრეს ანდრეა სჯობია, რომ აღარც თავისას არგია და აღარც სხვას?“

— „ეჰ იმას თავი დაანებეთ. ერთი ის მითხარით, რეიზა გუუგზავნიენ იი პეტრეს ბიჭი?“

— „რაცხა იმ წიგნების გამო, აგი რომ ამბობს, სახარება მეგონაო. სახარება, თუ კაი რამე ყთფილიყო, აბა იმიზა რაეა გააგზავნიდენ?“

— მერე რა ეწერა ნეტაი იმ წიგნებში?

— რა ეწერა და ბრველი რამე ეწერა: ყოლიფერი ახლანდელი ყოფა უნდა გამოიცივალოსო...“

ეს უკვე ყინულის გალხვობაა. სოფელი შეჩოჩქოლდა, მითქმა-მოთქმა დაიწყო, „სახარებისათვის“ მთავრობა კაცსა სჯისო, ზოგს ასე ესმის. ხოლო ვინცა ფიქრობს, რომ რაიმე ავაზაკობას ჩაიდენდაო, ის მოუთმენლად ელის მღვდლისაგან შვილის დაწყევლას, შეჩვენებას.

მაგრამ პეტრე მღვდელი ისე სიყვარულით ახსენებდა თავის ვაჟს, რადგან ანდრია არ იყო „ვერცხლის მოყვარე, რომ იმის გულიზა ჩაედინა დანაშაული.

არ იყო მემრუშე.

არ იყო გულფიცხელი.

არ იყო კაცთმოძულე.

არ იყო სისხლის მოყვარე.

არ იყო ბრიყვი...

„იმას კაცთმოყვარე გული აქ, იგი ადამიანის სავენებელს არას იზამს“-ო.

ეს არის მთავარი. ხალხი იბნევა. აღარ იცის რა იფიქროს. უკვე იჯერებს, რომ ანდრია უდანაშაულოა, მაგრამ ისჯება. ხოლო მოხუცი მღვდლის ისტერიული კივილი უფრო არწმუნებთ, რომ რაღაც სხვა არის ყველა ამის მიზეზი.

— „სხვამ რაც უნდა სთქვას...

„ჩემი შვილი დამნაშავე არ არის...

„ქრისტე დასაჯეს...

„ჩირქს ვერ მოსცხებენ...

„კაცთ-მოყვარეობისათვის...

ყველა ამ სიტყვებს სოფელი გაიტანდა, ბევრჯერ გაიმეორებდა, აზრს აზრი დაუპირისპირებდა, და ბოლოს გამოიცნობა, თუ რაში იყო საქმე. სოფელი ღონიერიც არის და გონიერიც. ის მიხვდება, რომ ანდრია უსამართლოდ დასაჯეს, სახარებასავით წიგნებს უკითხავდა ხალხს და მთავრობამ ამისთვის ციფბირში გაგზავნა.

ღვდელმაცა-სქთვა, რომ ქრისტე კაცთმოყვარებისთვის დასაჯესო...

ეს თითონაც ხომ გაუგიათ აღრევე. მაშ ეს რა მთავრობა ყოფილა! ამ აზრამდე სოფელი მივა, სოფელი გონიერი და ღონიერი. ასე სწამდა ეგნატე ნინოშვილს, და ანდრიას მაგალითს აძლევდა ხალხს მომავალ მოქმედებისა და ბრძოლისათვის.

*
* *

ეგნატე ნინოშვილი ყოველ მხრივ უტრიალებს გლეხი კაცის ცხოვრებას, და ყველა მხრიდან აჩენს მისი ცხოვრების სიღუბჭირეს. თითქოს

ბუნებაც იმის წინააღმდეგ არის ამხედრებული. ზოგს ხე იტანს ქვეშ. ზოგსაც ნალია სრესავს, ზოგს მეხი ეცემა...— „ასეა უბედური მუშა კაცის საქე: მუშაობს, ფაცურობს, აი იქით, აი აქეთ, გეიხედავ და ჩაკედება საცხა, რაევაც მწერი ისთე! ვინ შეიტყობს, რამდენი ზალიკაი, სიმონიკაი, გოგიეი ამ კუთხეში ჩაკედება, რამდონი სხვა კუთხეში და რამდონი საღ? რა არის ჩენი სიცოცხლე!...“ ასე სჩივის ივანე, მაგრამ უბედურება ზურგს უკან სდარაჯობს. პალიასტომის ტბა იმსხვერპლებს მას შეილიანათ. მაგრამ მარტო ესენი კი არა, ეგნ. ნინოშვილის მოთხრობებში, თითქმის ყველანი იღუპებიან, და ისე, რომ „თვალ და თვალ უყურებს თავის დაღუპვას, თავის გაქირვებას“ და ავტორი დასძენს:— „წარმოუდგენელი წამია ის წამი... ძნელია მეტადრე გლეხისათვის, რომელიც ისე მკიდროდ არის შეკავშირებული სიცოცხლესთან.

გლეხს, რომელიც სწყველის, კრულავს თავის ბედს, თავის გაჩენას, მაგრამ მაინც კი მთელი თავისი არსებით ეჯაჯგურება ცხოვრებას, უზომოთ უყვარს სიცოცხლე“.

იქნებ ეს გარემოება იმით იხსნებოდეს, რომ გლეხი კაცი, ადამიანურ სიცოცხლეს მონატრებულია, მას უნა ერთხელ მაინც უღარდელად დაიმდეროს, და ამას რომ ველარ ახერხებს, სევდა რჩება შეუსრულებელისა, რომელიც სიცოხლის ქირვეულ წყურვილად ექცევა. და ეგნ. ნინოშვილიც, ყველგან, ამას ამბობს. მისი დაგლეჯილი და გაქეღილი ტიპები, სიხარულის აჩრდილისკენ ეპილეპსიურად იშვერენ გაძვალ-ტყვევებულ ხელებს, მაგრამ ვერა სწვდებიან. აგერ თუნდა იგივე გოგია უიშვილი, გასრესილი და სახე-ატირებული, შეგინებული და გულ-ჩათხრობილი, საკალანდოდ ემზადება. „ის იჯდა თავის სახლში, და თითქოს ყოველივე ჯავრი და ნაღველი დაეიწყნიაო, მხიარული, წარბგახსნილი, ხან თავის ცოლს ებაასებოდა, ხან თავის ბავშვებს ეალერსებოდა. გოგიას კმაყოფილების მიზეზი აღბად ის იყო, რომ საკალანდო პურ-ღვინო და ნამზადისი უკვე მზად ჰქონდა“. ასეთი გუნებ-განწყობილება მის ოჯახში იშვიათი იყო. და ამიტომაც, „მარინე, რომელსაც ღვთის მოწყალეზად მიაჩნდა თავის ქმრის პირისახეზე დანახული ღიმილი და კმაყოფილება, ამ დილას ბედნიერად სთვლიდა თავის თავს. თითქო თუთხმეტ-თექვსმეტი წლის ქალიაო, ისე სიცილ-კისკისით აცხოვრდა საკალანდო ხაჭაპურებს“. მაგრამ აბა დაუკვირდით, რა შიშს-ნარევია ეს სიხარული. მართალია, გლეხ-კაცს პატარა რამ ახარებს, მაგრამ ამ სიხარულის სხივს ხშირად ჰსერავს უნდობლობის წამონაქროლი. ამას თვით გოგია უიშვილიცა გრძნობს.

— „აგია მარინე, რომ იტყვიან, გლეხი კაცი სიხარულში მოკტებაო. ერთი ფუთი ყირიმული პური ვიშოვნეთ საკალანდოდ და ქვეყანა ჩენი, გვეგონია“-ო. და ამ ექვის გამოთქმაც არ დასცალდა, რომ ნაცვალმა და რუსის ყაზახებმა ოჯახი აღწიოკეს, სცემეს, წაართვეს ყველაფერი და თითონაც გათოკილი უფროსს მიჰგვარეს. მიზეზი?—ერთი თუმანი, რომელიც საეკზეკუსიო ხარჯებისათვის შეაწერეს.— „თუმანი! ძალიან ადვილი კი გონიან იი თუმანი! თელი ზამთარი რომ ვიმუშაო, ერთ თუმანს ვერ ვეიღებ! არ ეყვენ შარშან რომ დაგვაძვრეს ტყავი? ფირალი გეიქცაო! რა ექნა მე რომ გეიქცა? არა, მე სიდოური ფირალის გამაქცევარი ვარ? თუ გაქცევა შემეძლოს, ჩემ თავს გავბქცევდი და გადავრჩებოდი ამ წვალებას“-ო! და გოგია უიშვილის ოჯახი დაინგრა, მისი კარ-მიდამო გავერანდა. მძიმეა ეს სურათი და შემადრწუნებელი. თითქოს მართლა ქვეყანა უნდა დაიქცესო, მაგრამ არა. გლეხი კაცი გამძლეა, ამას ამბობს ჩენი ავტორი, და რაც უნდა ფერფლად იქცეს მისი ცხოვრება, მინც დარჩება ნაკვერჩხალი, რომელიც კვლავ აენტება, და ასე, ვინ იცის როდემდე.

ესლაც, მიუხედავად იმ საზარელი დარბევისა, რომელიც უიშვილის ოჯახმა განიცადა, მიუხედავად იმისა რომ „სახლისა მართა კედლები-და იყო დარჩენილი, სახურავი კი კარგა ხანია დაღპა და ჩაიქცა“, მინც „აგერ ვილაცამ დახურა ისლით ეს სახლი და გაიჩინა შიგ ფუტი. ეს გახლავთ გოგიას უმფროსი ვაჟი, რომელმაც ეს არის ცოლი შეირთო და მოუბრუნდა მამის კერას“. და ავტორი, რაღაც ავად-მყოფური სიყვარულით და მალური გულ-ჩვილობით მოგვემართავს:— „ვუნატროთ, რომ მამის ბედი აშორებოდეს და უყეთესად წასულიყოს მისი ცხოვრება“-ო. ეს ნატვრა უფრო დიდი მოწოდება იყო, ვიდრე მქექარე პროკლამაცია, რადგან მწარე ტკივილებით არის ნათქვამი და მეტად საშინელი სურათის შესამსუბუქებლად. და უნდა ითქვას, რომ ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედების დამახასიათებელი მომენტი სწორედ ეს არის. მას არ უყვარს პირდაპირი მოწოდება და აპრიალეზული ვნების განგაში. მას უფრო ე. წ. ობიექტიური სურათის დახატვა უნდა, მხოლოდ იმიტომ კი არა, რომ თავის-და-თავად მხატვრობა აინტერესებს, არამედ უფრო მეტი ცხოველ-მყოფელობისათვის. იგი რიტორობას გაურბის, სიტყვები არ უყვარს. იგი სურათსა ჰხატავს, გამუდმებულად საზარელს, რომელსაც არ შეუძლიან შთაბეჭდილება არ მოახდინოს, ღრმად-მყოფი ადამიანური განცდები არ გამოიწვიოს და ერთგვარი სულის ქენჯნა არ გამოიწვიოს. ეს უნდა

ჩვენს ავტორს, და დანარჩენი თავის-თავად მოჰხდებოდა. საქმე ის არის, რომ ადამიანის სული, აზრი თუ სინილისი რხევაში მოიყვანო, გაქვეყნებულ ადგილიდან დასძრა, გახევებული წარმოდგენები დაუმტკრიო, ერთი სიტყვით, დაბმულ ადგილიდან აუშვა, და შემდეგ „სანთელ-საკმელი“ გზას არ დაკარგავს“, ხალხურ თქმულებისა არ იყვეს. ეს არის უმთავრესი საქმე, და ეგნატე ნინოშვილსაც ეს აინტერესებდა. მას, მხატვრულმა ალლომ ნება არ მისცა ჟურნალიზმი შეეტანა ისედაც ოქმის მსგავსად. დაწერილ სურათებში, და სინამდვილის დოკუმენტალური ასახვა იკმარა. მაგრამ, ვიმეორებთ, ამ გზით უფრო მეტს მიაღწია ჩვენმა ბელეტრისტმა. ვიდრე ამას გძელი ტირადებით შესძლებდა. და აქ ჩვენ თავის-თავად მივადექით ეგნატე ნინოშვილის შემოქმედების მხატვრულ მხარეს. ვნახოთ, ვნახოთ ამ მხრივაც.

*
*
*

ეგნატე ნინოშვილს, გამოჩენისთანავე ჩვენმა მწერლობამ და საზოგადოებამ ყურადღება მიჰქცია, როგორც ნიკიერ ბელეტრისტს, თუმცა მისი მხატვრობა არც ისე მოწონდათ. ამის შესახებ, ეგნატე ნინოშვილის ბიოგრაფი რაყდ. კალაძეცა სწერს; — „საერთოდ ეგნატე მხატვრულ ნიჭზე სხა და სხვა აზრი შედგა: საზოგადოდ მას ნიკიერ ბელეტრისტათ ცნობდნენ, მაგრამ, ინტელიგენციის უმრავლესობა მის მხატვრობას არ სცნობდა და „პროტოკოლისტს“ უწოდებდაო¹⁾. ეს ნაწილობრივ მართალია, მხოლოდ გადაქრით იმის თქმა, რომ ეგნ. ნინოშვილი, როგორც მხატვარი არ იყვეს მისაღები, — შეუძლებელია. შეიძლება, ბევრ მის ნაწარმოებს წუნი დავდოთ, შეიძლება მხატვრული მიბაძველობაც აღმოვაჩინოთ, მაგრამ ამის გარდა, ეგნ. ნინოშვილს რომ მაინც რჩება სრულიად დამთავრებული მხატვრული ნაწარმოები, თუნდ ერთი მაინც, ეს უდაოა. და მაშასადამე, საუბარი შეიძლება იმის შესახებ კი არა, რომ ეგნ. ნინოშვილი კარგი მხატვარი არ იყო, არამედ იმაზე, რომ ჩვენმა ბელეტრისტმა, იმ მოკლე ხანში, თავისი შემოქმედებითი ამაღლება ნიკის თანაბრად, ვერ შეძლო. მთელი მისი ნაწერები 4 — 5 წლის შედეგია. და ისიც ისეთ საზარელ პირობებში, როგორც მას უხდებოდა. მაგრამ ამისდა მიუხედავად, მაინც ეგნატე ნინოშვილის მხატვრული ჩამოქვეითება შეუძლებელია. მას აქვს, თავისი ღირსება, რომელიც ყოველთვის შეინახავს მის სახელს, ჩვენი ლიტერატურის მატრიანეში. სახელდობრ: მიუხედავად

¹⁾ იხ. ე. ნინოშვილი, p. I, გვ. 123, უკან გამოც.

იმ ერთფეროვანებისა და მონოტონურობისა, თემის მხრივ, ეგნატე ნინოშვილი მაიცი ნგაინტერესებს და წასაკითხად გვიზიდავს. ხშირად არ არის არც ლამაზი სურათი, არც მოხდენილი გამოთქმა, არც ფსიქოლოგიური სიღრმე, არც დიდი აზრის გავლენა, მაგრამ ყველა ამის ნაცვლად არის ამბავის სიმარტივე, ავტორის სიწირფელე და გადმოცემის სადა საშუალება. ეს კი უპირველესი პირობაა, რომ ნაწარმოებმა მკითხველის სულს მიაგნოს. როდესაც ჰკითხულობთ ჩვენი ავტორის ნაწარმოებს. ისე კი არ განიცდით, როგორც მოთხრობილ ამბავს, არამედ როგორც სინამდვილეს, რომელიც გინახავს, და ილუზია ისეთსავე ტკივილებს გაყენებთ, როგორც ნამდვილად ნახული და განცდილი.

შემდეგ: ეგნ. ნინოშვილს ეხერხება დრამატიზმის გადმოცემა. მართალია, მისი შემოქმედება სულ თალხ ტონებით არის მოცემული, გრძობთ რომ აქ გადაქარბება არის, რომ ავტორი საგანგებოთ ბნელ მხარეებს აგროვებს, მაგრამ ის, რასაც ავტორი იძლევა, მაინც ოსტატურად არის გადმოცემული და კომპოზიცია—ქმნილი. მისი გმირები ყალბი პოზებით არა დგანან, მათ დიალოგებში ნაკეთები ხმა არ ისმის. ეს გულიდან ამოგლეჯილი საყვედურია, გაჩენის დღის მართალი წყევლა და არსებული უკუღმართობის გმობა, სისხლითა და ცრემლით ნათქვამი.

ხოლო რაც შეეხება გარეგნულ მხატვრობას, უნდა ითქვას, რომ ეგნატე ნინოშვილი ილია ქავეკავაძის სკოლიდან არის გამოსული, და ნაწილობრივ ალესანდრე ყაზბეგის კვალიც აჩნევია. პირველ შეხედვით, შეიძლება ეს ნათქვამი პარადოქსად გამოჩნდეს, მაგრამ დაკვირვებული ანალიზსა ამ დასკვნამდე მიყვევართ. აი, მაგალითისთვის ავიღოთ „გოგია უიშვილის“ პირველი ვარიანტი, რომელიც „სახლწლო პურღვი-ნოს“ სათაურით დაიბეჭდა 1990 წ. ჟურ. „თეატრში“ იგი ასე იწყება:— „გოგია უიშვილისას რომ მობრძანებულიყავით, მკითხველო, აი რაგვარ მოსახლეობასა ნახავდით: ერთ დაბლობ—ქაობიან მიდამოში იდგა ისლით დახურული ფიცრული ძველი სახლი, რომელიც ისე პატარა იყო, რომ ზორბა ტანის ადამიანი კარგად ვერ მოთავსებოდა. ამ სახლს უკან ჰქონდა მიდგმული თხმელის წყნელისაგან დაწნული და ღომის ჩალით დახურული ფაცხა; ამაზე ცოტა მოშორებით მბრუდე ბოძებზე იდგა სასიმინდე, ძარი ანუ „ნაღა“. უღობო ეზოში საქონელი თავისუფლად დადიოდა, ამის გამო სახლის გარშემო მუდამ წუმპე იდგა, ერთი-ორი ადლის სიმაღლეზე სახლის კედლები ისე იყო აქრელებული საქონლის ფეხისაგან შენაკუპაით, რომ გეგონებოდათ, ვისმეს განზრახ უმუშავ-

ნიაო. სახლის გარეგან შეხედულებას ებადლებოდა იმისი შინაგანი მოწყობილება: სახლის მარჯვნივ კუთხეში, კედელთან ეწყო ორი კონა ღომის ჩალა, ერთი ძველი დამონძილი საბანი, ქუქკიანი ქილობი, ძველი ბალიში,—რკინის საკიდელას მაგივრად გამჭვარტლული თოკი და ხის კავი. ესენი შეადგენდნენ გოგიასი ღ მისი ცოლშვილის ღოგინს. სახლის დანარჩენ კუთხეებში ეყარნენ: თუჯის კარდალი, ორი პირმოტეხილი კოკა, თიხის ქოთნები, ათიოდ ხის ჯამი, ფილი, კალათა, გოდორი, ბლანგი ცული და წალდი,—ამითი თავდებოდა გოგიას სახლის ავეჯ სამკაული“. ამის ბარალელურად მოიგონეთ ილია ქავქავაძის „კაცია ადამიანის“ პირველი თავი სადაც აწერილია თათქარიძის კარ-მიდამო: — „კარგი რამ იყო თავად თათქარიძის სახლ-კარი. წარმოიდგინეთ შუა კახეთს პატარა სოფელში ერთი ტრიალი, დაცემული ადგილი, და იმ ადგილის შუაგულსა— ორ-სართულიანი სახლი ქვიტკირისა. აი ის სართულები რა ფერისა იყო: ქვეშ იყო მარანი წალმით დახურული და იმ მარნის უკანა კედელზე ამოყვანილი გახლდათ ერთი პატარა ოთახი მოაჯირითურთ. მოაჯირს ზედ ეკრა მერცხლის ბუდესავით ერთი მცირედი ფიცრული, რომელიც საქვეშავებოსა ჰთამაშობდა. კარგა მანძილზედ კიდევ ფიცრულის სათორნეც იდგა, იმას აქედან ხულა, რომელსაც ზედ ჰქონდა მოდგმული ცალ-თვალა სასიმიინდე, ერთი უბადრუკი რამ და მგლოვიარე... შიგ თვითონ ეზო. ისე უწმინდური იყო, როგორც ძველი ჩინოვნიკის გული. დიდი საქმე იყო, პატრონამდე ისე მიგეხწიათ, რომ ან არ გასვრილიყავით, ან კიდევ ერთი ამბორების სურნელება თან არ აგეყოლიათ. ეს გარეგანი,—ახლა 'ბატონებო შიგ სახლში ვეწვიოთ თავად თათქარიძესა... იმ თათქარიძის ოთახში იდგა ორი გრძელი ტახტი, ერთმანეთის პირდაპირ. ასეთი ფაქიზი ქეჩა და ხალიჩა ეშალა ზედა, რომ... და სხ... ამ ორ ტახტ შუა, აღმოსავლეთის კედელზედ მოსჩანდა კბილებჩაცვინული ბებერ დედა-კაცის დაღებულ პირსავით ერთი ამოქვარტლული გარედამ და შიგნიდამ, ერთი მწუხარე და დაგლეჯილი ბუხარი. აქაიქ ოთახის სამკაულად ეყარა სხვადასხვანაირი ნიეთები, მაგალითებრ: ტალახიანი ყარაბაღული თეთრი წაღები, პირ-მოტეხილი სპილენძის თუნგი, ქონიანი შანდალი, სპილენძის საჩაიეში მოხარშული მყარალა ბალახი, ზურგიელის ნაქერი და სხვანი“... როგორც ვხედავთ, ამ ორივე შემთხვევაში, ხატვის მანერა ერთნაირია, მხოლოდ ეგნატე ნინოშვილმა, კახეთის მაგიერ გურია აიღო, იქაურ კილოს შეუწყო ილია ქავქავაძის კარგა და იმავე პრინციპების მიხედვით დახატა ეს პატარა სურათი. რასაკვირ-

ველია, ამით იმის თქმა არ გვინდა, რომ ეგნატე ნინოშვილი ორგანიზაციას მოკლებული მხატვარი იყო. გავლენის გარეშე თვით ილია ჭავჭავაძეც არ დაჩინილა, ისე რომ ეგნ, ნინოშვილსაც არ ეძრახვის ილია ჭავჭავაძის გავლენის ქვეშ მოქცევა წმინდა მხატვრობის თვალსაზრისით. პირ-იქით. ამით ჩვენ საწინააღმდეგო გვინდა დავამტკიცოთ: რომ ეგნატე ნინოშვილი დიდი პოეტის მწერალი იყო, და მას საუკეთესო ნაწარმოებთა შექმნის შესაძლოება ჰქონდა, რომ დასცლოდა. ამის თქმის უფლებას მისი „პალიასტომის ტბა“ იძლევა, რომელიც ეგნატე ნინოშვილის ნაწარმოებთა შორის საუკეთესოდ უნდა ჩაითვალოს. აქ მხატვრული ზომიერება საუკეთესოდ არის დაცული. სიტყვა ყველგან იმ განცდების ადეკვატია, რასაც გადმოგვცემს. ხოლო ბუნებისა და ადამიანის სულის მოძრაობა, ერთმანეთთან დაკავშირებული. დაღუპვის საშინელება და სიცოცხლის შესარჩენი წყვეტება, — ნამდვილი ოსტატის ხელით არის შესრულებული.

— „პალიასტომი ისეთი საიდუმლო მწვანე — ბნელი თვლით გამოიყურებოდა, რომ ნიკოს ადამიანის ფერი აღარ ედო სახეზე შიშით. ივანე მამაცად აბრუნებდა აქეთ-იქით ქოლოკს და ამიტომ უურადლება ვერ მიექცია ნიკოს გაფერმკრთალებულ პირისახისათვის... წყალს, ჰაერს და არემარეს უსიამოვნო, საიდუმლო ფერი ედო. თითქოს მზის შუქს ამოკყავა, ქარმა რამდენჯერმე გაიგრიალა პალიასტომზე და გააღვიძა ეს ვეშაპი... დიდხანს იბრძოდა ივანე თავ-გამეტებით. უკანასკნელ, როცა აქაფებულმა ტალღებმა ტივის ყირამალა დაუწყაო ყუდება და ღონისაგან დატლილმა ივანემ დაინახა, ჩემი ბრძოლისაგან არაფერი გამოდისო, გააგლო ქოლოკი ხელიდან, დაეცა ტივზე და ჩაჰკიდა ტივზე დარღულ ხეს ხელი.

— ნუ გეშინიან, ხელი მაგრათ, ასთე მეორე ნაპირზე გაგვიტანს და გადავრჩებით! — ამხნევებდა ნიკოს.

ქარს გაჰქონდა და გაჰქონდა გუგუნე. ქარის გუგუნს წყლის გუგუნეც უერთდებოდა...

... მაგრამ აი, აგერ ერთმა ტალღამ ჰკრა, აიყვანა ტივი მაღლა, წამზე უკბად გამოეშალა და ისე დააჯახა წყალს, რომ ვენახი, რომლითაც ტივი იყო შეკრული, ორ-სამ ადგილს გაწყდა; ეს განმეორდა რამდენჯერმე და ტივმა დაიწყა რღვევა. ეხლა კი დაინახა ივანემ, რომ იღუპებოდა თავიანთ-შვილიანად. ნიკო კი არც რასმე ხედავდა და არც რასმე ფიქრობდა, შიშისაგან გაბრუნებულიყო და უაზროდ ჩასციებოდა ტივის. ივანემ გაუშვა ტივის ხელი, წამოვარდა ფეხზე და ისეთ ისეთი დაჰკივლა, რომ ცა გასკდებაო, გეგონებოდათ...

ივანემ დაინახა, როგორ ჩასძირა და ჩაყლაპა შეუბრალებელმა წყალ-
მა მისი საყვარელი ნიკო. ერთი უკანასკნელად კიდევ დაიღრიალა... ზნ-
დოდა მიშველებოდა შეილს, მაგრამ აღარც ღონე იყო მიშველებისა და
აღარც შეილი იყო მისაშველებელი... რამდენიმე წამის შემდეგ, ღონე-
გამოლუღული ივანეც წავიდა წყლის ფსკერისაკენ.

— ვაიმე ოჯახო! ვაიმე ცოლ-შვილო! — ეს სიტყვები მუცელშივე ჩა-
უბრუნა პირში ჩახეთქილმა წყალმა... გრანდიოზული სურათია, მთელი
თავისი მრისხანებით და აგონიით. ამონაწერებით, ძნელია მთლიანობის
გადმოცემა, მაგრამ ამ ნაწყვეტებიდანაცა სჩანს შემომქმედის მაგარი ხელი...

ასე სწერდა ჩვენი „ტანჯის პოეტი“ გლეხი კაცის ისტორიას, სწერ-
და ნაღველითა და სისხლით; მხედრდებოდა არსებულის წინააღმდეგ, და
ხსნის გზას უჩვენებდა ამ დაჩაგრულთა და შეგინებულთა წყევლიადით მო-
ცულ ქვეყანას.

— „ახლანდელ დროში უსტაველი კაცი უღლის ხარია, მეტი არა-
ფელი“-ო, ჰკენესის ივანე, და ეს არის ჩვენი ავტორის საგოდებელიც.
მასაც უნდა, რომ შეგნების გზაზე გამოიყვანოს ეს დაბორკილი გიგანტი,
რადღაც მხოლოდ ამ გზაზე არის შესაძლებელი არსებულის დამხობა, რაც
ჩვენი ავტორის იდეათა ქვეყანაში ყველაზე ძლიერი და ყველაფრის დამ-
ტევი იდეა იყო.

ს ა რ ჩ ე ვ ი:

1. მე-80—90 წლები ზ ჰენი ცხოვრების ამოცანები.	1 გვ. — 13 გვ.
2. რაფიელ ერისთავი	14 „ — 36 „
3. იოსებ დავითაშვილი	37 „ — 48 „
4. ნეო რომანტიზმი	49 „ — 51 „
5. ალექსანდრე ყაზბეგი	52 „ — 92 „
6. ვაჟა-ფშაველა	93 „ — 128 „
7. საზოგადოებრივი მდგომარეობა 1890—1900 წ.წ. პერიოდში და „მესამე დასის“ დაარსება	129 „ — 141 „
8. ეგნატე ნინოშვილი	142 „ — 157 „
